

**GUY DE MAUPASSANT
VÁLOGATOTT ELBESZÉLÉSEI**

TARTALOM

A nyúzott kéz
Gömböc
Ami a történelemkönyvekből kimaradt
Ócskaságok
A fiam
Virrasztás
A retesz
Nászút
Az özvegy
A székfonólány
Az öregember
Pierrot
A végrendelet
Menüett
A halálraítélt
Denis
Miss Harriet
Jules bácsi
Vendetta
Késő bánat
Pincér, egy pohár sört!
Idill
Adásvétel
Üres tanácsok
Egy őrült levele
Egy levél
Egészségügyi utazás
Nyomor
Görbe este
Az Horla útja
A marsember

A nyúzott kéz

LA MAIN D'ÉCORCHÉ

Körülbelül nyolc hónapja történt, hogy Louis R... barátom egyik este meghívta néhány iskolatársát; puncsot ittunk, cigarettáztunk, irodalomról és festészetről beszélgettünk, de közben, ahogy fiatal emberek összejövetelein már szokás, néhány vidám történetre is sor került. Hirtelen kinyílt az ajtó, s egyik gyermekkori jó barátom viharzott be.

- Találjátok ki, honnan jövök! - kiabálta.

- Fogadok, hogy a Mabilie-ből - vágja rá az egyik fiú.

- Nem, nem, nagyon is jókedvű vagy, megváltál valakit, eltemetted a nagybácsodat, vagy zálogba csaptad az órádat - mondja a másik.

- Leittad magad - veti közbe a harmadik -, aztán megérezted a puncs szagát Louis-nál, és feljöttél, hogy tovább ihass.

- Egytől egyig tévedtek, Normandiából jövök, P. községből, egy hetet töltöttem ott, s egy nagy bűnöst hoztam magammal; engedélyt kérek, hogy bemutathassam nektek. - Egy lenyúzott kezét húzott ki a zsebéből; a fekete, összeszáradt, feltűnően hosszú kéz iszonyatos volt, mintha görcsösen összerándult volna, a rendkívül erős izmokat kívülről is, belülről is pergamenszerű bőrcsík tartotta össze, a sárga, keskeny körmök megmaradtak az ujjak végén. Aki ránézett erre a kézre, máris bűnt szimatolt.

- Képzeljétek - mondta barátom -, néhány napja egy vén boszorkánymester limlomjait adták el, ismerték az öreget az egész környéken, minden héten seprűnyélen lovagolt a boszorkányszombatra, fehér és fekete mágiát üzött, megrontotta a teheneiket, hogy kék tejet adtak, s farkukat úgy hordták, mint az ördög, aki Szent Antalt megkísértette. Annyi bizonyos, hogy a vén gazembernek kedves emléke volt ez a szörnyűség, azt mondta, egy hírhedt bűnös keze, akit 1736-ban kivégeztek, mert hitese feleségét fejjel lefele bedobta a kútba - ezt a tettét nem kárhoztatom -, aztán a papot, aki összeadta őket, felhúzta a templomtoronyra. A kettős hőstett után nekivágott a nagyvilágnak, és rövid, de mozgalmas pályafutása alatt kifosztott tizenkét utast, rágyújtotta a kolostort vagy húsz szerzetesre, és egy apácázárdából háremet csinált.

- No de mit akarsz kezdeni ezzel a borzalmas kézzel? - kérdeztük tőle.

- Csengőhúzó, teringette, azt csinállok belőle, hogy a hitelezőimet elijesszem.

- Kedves barátom - mondta Henry Smith, egy hosszúra nyúlt, egykedvű angol fiatalember -, én azt hiszem, hogy ez a kéz valami új eljárással konzervált indiai hús, s ajánlom, főzzes belőle levest.

- Uraim, ne gúnyolódjanak - szólt rájuk egy félig részeg orvostanhallgató -, neked pedig, Pierre, egy tanácsot adok, temetted el keresztény módon ezt az emberi csonkot, nehogy meglátogasson a gazdája, és visszakövetelje tőled; ráadásul meglehet, hogy ebbe a kézbe rossz szokások rögződtek bele, hiszen ismered a mondást: aki ölt, az ölni fog.

- És aki ivott, inni fog - mondta házigazdánk. Színültig töltötte puncsral az orvostanhallgató poharát, az egy hajtásra kiitta, és tökrészen fordult az asztal alá. Eltűnését harsogó kacaj kísérte. Pierre pedig fölemelte a poharát, és ráköszönt a kézre:

- A gazdád legközelebbi látogatására ürítem a poharamat - mondta; aztán másra terelődött a szó, és nemsokára mindenki hazament.

Másnap éppen Pierre lakása mellett vitt el az utam, így hát benéztem hozzá, két óra körül járt az idő, barátom olvasott és cigarettázott.

- No, hogy vagy? - kérdeztem.

- Kitűnően - felelte.

- Hát a kezed?

- A kezem! Ott láthattad a csengőn, tegnap este, mikor hazajöttem, rászereztem; no de erről jut eszembe: egy ostoba alak, bizonyosan azért, hogy megtréfáljon, éjfél tájt becsöngetett hozzám. Kérdeztem, ki az, de nem felelt, én meg visszafeküdtem az ágyamba, és újra elaludtam.

Ebben a pillanatban csengettek; a háziúr jött Pierre-hez. A durva, modortalan ember köszönés nélkül rontott be.

- Uram, arra kérem, vegye le tüstént azt a döghulladékot, amit a csengő zsinórjára akasztott, mert ha továbbra is ott tartja, kénytelen leszek felmondani - jelentette ki.

- Uram, az a kéz nem szolgált rá az ön sértegetésére, vegye tudomásul, hogy egy talpig becsületes férfi volt - felelte Pierre ünnepélyes komolysággal.

A háziúr sarkon fordult, és ahogy jött, úgy távozott. Pierre az ajtóig ment a nyomában, levette a nyüzött kezét, s az ágya melletti csengőre kötötte.

- Ez a kéz hasznosabb nekem, mint a trappista szerzetesek figyelmeztetése: „Testvér, meg kell halni!” Esténként magasztos gondolatokkal fogok elaludni.

Még egy óra hosszat időztem nála, s aztán hazamentem.

Következő éjjel rosszul aludtam, nyugtalan voltam és ideges, többször is felriadtam, sőt egy ízben az volt az érzésem, hogy valaki belopózott hozzám. Fel is keltem, kinyitottam a szekrényemet, és benéztem az ágy alá; mikor végre reggel hat óra tájt már-már elnyomott az álom, dörömböltek az ajtómon. Kiugrottam az ágyból: barátom inasa állt ott, sápadtan, reszketve, sebtében magára kapott ruhában.

- Ó, uram! - kiáltotta zokogva. - Szegény gazdámat meggyilkolták.

Gyorsan felöltöztem, és Pierre lakására siettem. A házat már ellepték az emberek, izgatottan nyüzsögtek, megbeszéltek, megvitatták, előadták, magyarázták az eseményt. Nagy nehezen jutottam el barátom szobájáig; ajtaját őrizték, és csak akkor engedtek be, amikor a nevem megmondtam. A szobában négy rendőr tartózkodott, notesszal a kezükben helyszíni vizsgálatot folytattak, s időnkint egy-két halk szót váltva jegyeztek; az ágy mellett, ahol Pierre eszméletlenül feküdt, két orvos beszélgetett. Barátom nem halt meg, de ijesztő állapotban volt. Nyitott, meredt szeme, feltűnően kitágult pupillája mintha iszonyú rémülettel szegeződne valami szörnyű, ismeretlen jelenségre, ujjai görcsösen összehúzódtak. Testét állától kezdve lepedő borította: felemeltem róla a takarót. Nyakán, erősen a húsba mélyedve, öt ujj nyoma látszott, ingén meg néhány csöpp vér. Ebben a pillanatban véletlenül az ágy mellett lévő csengőre esett a pillantásom: a nyüzött kéz nem volt rajta. Az orvosok bizonyára levették, hogy akik a sebesült szobájába benyitnak, meg ne ijedjenek az iszonyú kéztől, így hát egy szóval se kérdezősködtem.

A másnapi újságból szóról szóra közlöm a bűntény leírását, mindazokkal a részletekkel, amelyeket a rendőrségnek sikerült felderíteni. A cikk így szól:

„Tegnap szörnyű merényletet követtek el Pierre B..., az előkelő normandiai családból származó joghallgató ellen. A fiatalember este tíz óra tájt ment haza, Bonvin nevű inasát azzal küldte ki, hogy fáradt, és lefekszik. Bonvin éjfél felé arra ébredt, hogy gazdája szobájában vadul szól a csengő. Megijedt, lámpát gyújtott, és várt egy keveset, a csengő

vagy egy percre elhallgatott, aztán olyan erősen csörömpölt, hogy a halálra rémült inas kirohant, felköltötte a házmestert, az elszaladt a rendőrségre, s negyedóra múlva a rendőrök betörték az ajtót.

Ijesztő látvány tárult szemük elé, a bútorok felborítva, a feldúlt szobában minden arra vallott, hogy az áldozat kétségbeesetten dulakodott a merénylővel. A fiatal Pierre B...t ott találták a szoba közepén hanyatt fekvő, mozdulatlanul, megmerevedve, arca halál-sápadt, szeme ijesztően tágra meredt, torkán fojtogatás jele, öt mély ujjnyomat látszott. Bourdeau doktor véleménye szerint - akit azonnal elhívtak az áldozathoz - a támadó megdöbbenően erős, a keze rendkívül hosszú és izmos, mert ujjai szinte teljesen összemarcangolták a fiatalember nyakát, és pisztolygolyókhöz hasonló nyomokat hagytak rajta. A bűntény oka ez ideig még ismeretlen, a bűnös személyéhez semmi nyom nem vezet.”

Másnap a következő hír jelent meg az újságban:

„Pierre B..., annak a szörnyű bűnténynek az áldozata, amelyről lapunk tegnapi számában adtunk jelentést, Bourdeau doktor két óra hosszat tartó élesztési kísérletei után visszanyerte eszméletét. A beteg élete nincs veszélyben, de attól kell tartani, hogy elméje megzavarodott. A gonosztevőnek még mindig semmi nyoma.”

Szegény barátom csakugyan megőrült, hét hónapig naponként látogattam az elmeegógyintézetben, de állapota nem javult. Rohamaiban különös szavakat ismételt, és mint az örültek általában, őt is hatalmába kerítette a rögeszméje: azt képzelte, hogy egy kísértet állandóan üldözi. Egyik nap váratlanul azzal a hírral jöttem hozzám, hogy állapota rosszabbodott; mire odasiettem, már önkívületben volt. Két óra hosszat nagyon csendesesen feküdt, de hirtelen felpattant, hiába igyekeztünk lefogni, karjaival hadonászva kiabálni kezdett, mint aki iszonyú félelmében magánkívül van: „Fogd, vidd! Megfojt! Segítség, segítség!” - Ordítva kétszer körülszaladt a szobában, aztán holtan bukott arca.

Mínthogy szülei nem éltek, engem bíztak meg, hogy holttestét a kis normandiai faluba, P...be szállítsam, ahol az anyja meg az apja nyugszik. Ebből a faluból érkezett meg aznap este, mikor Louis R...nél együtt ittuk a puncsot, s ő megmutatta nekünk a nyüzött kezét.

Holttestét ólomkoporsóba helyezték, és négy nap múlva a kis temetőben, ahol sírját ásták, szomorúan lépkedtem a plébános oldalán, aki valaha írni-olvasni tanította. Gyönyörű idő volt. A makulátlanul kék égboltról patakzott a fény, az árokpart bokrai közt, ahol gyermekkorunkban gyakran szedtünk szedret, madarak csicseregtek. Úgy rémlett, mintha barátom most is ott csatangolna a sövény mentén, s átbújna azon a szűk nyíláson a temető végén, a szegénysoron, ahol magam is sokszor másztam át, és mikor hazamentünk, mindkettőnk arca maszatos volt, a szájunk fekete a gyümölcs levétől. Nézttem a szederrel teli bokrokat, gépiesen leszakítottam egy szemet, és megízleltem, a plébános kinyitotta breviáriumát, halkán mormolta az Oremust, s a faszor vége felől elhallatszott hozzánk a sírásók munkájának nesze. Aztán váratlanul odahívtak bennünket, a plébános becsukta imakönyvét, s a sírásókhoz siettünk, hogy megtudjuk, mit akarnak. Egy koporsót találtak. Kapával felütötték a fedelét: szokatlanul hosszú csontváz feküdt hanyatt benne, üres szembögre mintha kihívóan meredne ránk. Kínos érzés, szinte félelem szorongatott, bár magam se tudtam, mitől félek.

- Nézzétek csak! - kiáltott az egyik ember. - A fickónak hiányzik csuklóból az egyik keze. Itt van, ni! - És a csontváz mellől hosszú, összeaszott kezet emelt fel, s odanyújtotta nekünk.

- Te, figyeld csak! - mondta a másik sírásó nevetve - úgy mereszti rád a szemét, mintha tüstént a nyakadnak akarna esni, hogy add vissza a kezét.

- Jó emberek, ne zavarjátok a halott nyugalmát - mondta a plébános. - Zárjátok le azt a koporsót, szegény Pierre úr sírját majd máshol ássuk meg.

Másnap minden lezajlott, és én visszautaztam Párizsba, de előzetesen ötven frankot adtam át az öreg plébánosnak, hogy mondjon miséket a halott lelki üdvéért, akinek síri nyugalmát megháborgattuk.

1875

Dániel Anna fordítása

Gömböc

BOULE SUIF

A tönkrevert hadsereg roncsai több napig vonultak át a városon. Már nem is volt többé csapat, csak összevissza csorda. A katonák hosszú és piszkos szakállal, cafatos egyenruhában, csüggedten támolyogtak, zászló és ezredkeret nélkül. Úgy látszott, valamennyien leverték, elcsigázottak, képtelenek egyetlen gondolatra vagy elhatározásra, s már csak megszokásból menetelnek, és mihelyt megállottak, összeroskadtak a fáradtságtól. Többnyire népfelkelők voltak, békés polgárok, nyugodt tőkepénzesek, kik görnyedeztek a puska súlya alatt, hamar rémüldöző és hamar lelkesedő, fúrge nemzetörök, támadásra és megfutamodásra egyaránt készek, közbül néhány vörös nadrágos, valamelyik nagy ütközetben szétolvadt hadosztály maradványai, komor tüzérek, mindenféle fajta bakákkal elkeverődzve, s néha egy-egy nehéz járású dragonyos, ragyogó sisakban, ki alig bírta követni könnyebben haladó társait.

Egymás után jöttek a bandita külsejű felkelők csapatai is, melyeket hatásos néven: a Vereség Megbosszulóinak, a Sír Polgártársainak, a Halál Osztogatóinak neveztek.

Vezérek, hajdani posztókalmárok vagy gabonakereskedők, egykori zsiradék- vagy szappan-árusok, alkalmi hadakozók, kiket pénzükért vagy hatalmas bajuszukért neveztek ki tisztekké, alaposan el voltak látva fegyverekkel, meleg alsóruhával és sujtással, harsogó hangon beszéltek, haditerveken vitatkoztak, és azzal hetvenkedtek, hogy a haldokló Franciaországot egyedül az ő vasgyúróvállaik tartják fenn, pedig néha saját katonáiktól is rettegetek, kik mint afféle hejehuja-legények gyakran a végletekig vakmerőek, fosztogatók és korhelyek voltak.

A poroszok, mint mondták, hamarosan bevonulnak Rouenba. A nemzetőrség, mely két hónap óta a szomszédos erdőben óvatosan tapogatta a terepet, nemritkán tulajdon őrszemeit lövöldözte le, és ha nyúl moccant a bokorban, ütközetre készült, most azonban hazatakarodott. Fegyvereik, egyenruhájuk, minden öldöklő szerszámuk, mellyel még az imént három mérföldnyi területen riasztgatták az országutak határköveit, hirtelen eltűntek. Végül az utolsó francia katona is átkelt a Szajrán, hogy Saint-Severen és Bourg-Achard-on át Pont Audemer-be jusson. Legutoljára mindnyájuk mögött a kétségbeesett, szétzüllött embereivel tehetetlen tábornok bandukolt, gyalogosan, két szárnysegéde között, szinte magánkívül, hogy a győzelemhez szokott nemzetet legendás hősiessége ellenére is ily csúfosan leverték.

Aztán mélységes csönd, ájult és néma várakozás nehezült a városon. Pohos kispolgárok, pipogya kalmárok szorongva várták a győzőket, és remegtek, hogy pecsenyesütő nyárskákat és konyhakéseiket fegyvernek minősítik.

Úgy rémlett, minden élet megszűnt. A boltok be voltak zárva, az utcák némák és süketek. Néha-néha valaki a csöndtől rémülten osont végig a falak mentén.

A várakozás szorongásában már látni vágyták az ellenséget.

A francia csapatok távozását követő nap délutánján néhány ulánus száguldott végig a városon. Kis idő múltán nagy fekete tömeg ereszkedett le a Sainte-Catherine felől, aztán másik két megszálló csapat a darnetali és boisguillaume-i utakon tört elő. A három hadtest előcsapatai ekkor a Városház téren találkoztak, és egyszerre valamennyi szomszédos utcán jött a német katonaság, és a zászlóaljok durva, ütemes lépései alatt döngött a kövezet.

Az ismeretlen, torokhangon rikoltozott vezényszavak végigrohantak a kihaltak és elhagyottak tetsző házsorok mentén, de a zárt ablaktáblák mögül kíváncsi szemek lesték a győzőket, kik a háború jogán uralkodtak a város vagyonán és életén. A lakosság az elsötétített szobákban oly hatalmas mozgásba jött, mint a delejtű földrengés idején, a föld nagy és

gyilkos forrongásakor, mely ellen minden bölcsesség, minden erő hiábavaló. Mert ilyesmit érzünk, valahányszor az események rendje megbomlik, bizonytalanság uralkodik, s az emberi és természeti törvények lelkiismeretlen és vadállati kegyetlenségek áldozatává lesznek. A földrengés, mely leomló házak alá temet népeket, az árvíz, mely vízbe fulladt parasztok és ökrök tetemeit együtt hömpölyögteti a háztetők ledöntött gerendáival, vagy a győzelmes hadsereg, mely legyilkolja a védekezőket, másokat fogságba vet, fosztogat a Kard jogán, és ágyúszóval ad hálát istenének, megannyi csapás, mely megbontja az Örök Igazságba vetett hitünket s mindazt a régen belénk edzett bizodal munkat, melyet az Ég Oltalmába és az Emberi Észbe helyeztünk.

De minden kapun egy-egy kis csapat kopogtatott, aztán bement a házakba. Előbb betörték a városba, most elfoglalták. A legyőzöttek kötelessége most az volt, hogy előzékenyek legyenek a győzőkkel.

Nemsokára, hogy az első rémület elült, újabb csönd következett. Sok családnál a porosz tiszt az asztalnál evett. A tiszt olykor illedelmes volt, és udvariasságból sajnálkozott Franciaország sorsán, azt állítva, hogy nem szívesen vett részt ebben a háborúban. Vendéglátói hálások voltak ezért, s eszükbe jutott, hogy később még szükségük lehet pártfogására. Talán ha kedveskednek, kevesebb katonát szállásolnak majd hozzájuk. És minek megsérteni valakit, akitől függenek? Ilyesmi inkább vakmerőség, mint hősiesség. És Rouen polgárai többé nem is vakmerősködtek, mint hősies védekezésük idején, mikor kitüntette magát városuk. Végül azt mondták, hogy a francia udvariasság szabályai szerint otthon szabad vendégszeretőnek lenni idegen katonával, csak nyilvánosan tilos bizalmaskodni. Künn nem ismerték meg egymást, de otthon szívesen elcsevegtek, és a német minden este tovább melegedett a közös tűzhelynél.

Lassacskán a város is visszakapta régi képét. A franciák ugyan alig mutatkoztak még, de a porosz katonák csak úgy hemzsegték az utcán. Egyébként kék dolmányos huszártisztjeik, kik gyilkos fegyverüket hetykén csörgették a kövezeten, nem vetették meg jobban az egyszerű polgárokat, mint azok a francia vadásztisztek, akik tavaly iddogáltak ugyanazokban a kávéházakban.

Mégis volt valami a levegőben alig érezhetően, valami idegen, ismeretlen és túrhetetlen pára-kör, valami tovalopakodó szag, a hódítók szaga. Elárasztotta a házakat, a nyilvános tereket, megváltoztatta az ételek ízét, s azt az érzést gerjesztette, mintha úton volnának vad és veszedelmes törzsek között.

A győzők pénzt követeltek, sok-sok pénzt. A lakók fizettek, mint a köles, hiszen gazdagok voltak. Csakhogy a normandiai kereskedő mennél vagyonosabb, annál jobban szenved az áldozattól, annál jobban fáj neki, ha pénzének csak egy morzsácskája is más kezébe kerül.

De két mérföldnyire a várostól, a folyó mentén, Croisset, Dieppedalle vagy Biessart felé, a tengerészek és halászok gyakran halásztak ki a vízből fölpuffadt, egyenruhás német hullákat, összeszurkálva és megrugdálva, kiknek kő zúzta szét koponyájukat, vagy a hídról lökték őket a vízbe. A folyó iszapja magába temette ezeket a sötét, vad és jogos bosszúkat, ezeket az ismeretlen hőstetteket és néma támadásokat, melyek veszedelmesebbek a nyílt ütközetnél, és zajos dicsőség se jár értük.

Mert az Idegen iránt való gyűlölet mindig fegyvert ad a rettenthetetlenek kezébe, kik készek meghalni egy Eszméért.

Miután azonban a megszállók, bár könyörtelen fegyelem jármában tartották a várost, a rájuk fogott kegyetlenségekből semmit se követtek el diadalútjukon, az emberek lassanként neki-bátorodtak, és a honi kereskedők szíve ismét feldobogott az üzlet gondolatára. Egyikének-másikának nagy érdekeltsége volt a franciák által megszállott Le Havre-ban, és úgy igyekeztek eljutni a kikötőbe, hogy Dieppe-ig szárazföldön mennek, és csak ott szállnak hajóra.

Fölhasználták az ismerős német tisztek befolyását is, a parancsnoktól kaptak is engedélyt az útra.

Hát egy nagy, négylovas postakocsit le is foglaltak az utazásra, és miután tíz résztvevő jelentkezett a kocsi gazdájánál, elhatározták, hogy kedden reggel indulnak, mégpedig napkelte előtt, hogy semmi csoportosulás ne legyen.

A fagy egy idő óta már megkeményítette a földet, és hétfőn három óra tájt nagy, fekete felhők jöttek, melyekből egész este és egész éjszaka szakadatlanul hullott a hó.

Hajnali fél öt órakor az utasok a Normandie-vendégfogadó udvarán gyülekeztek, ahol kocsira kellett szállniok.

Valamennyien álmosak voltak még, és dideregtek a hidegtől takaróik alatt. A sötétben alig látták egymást, vastag téli ruháikba bugyolálva olyanok voltak, mint a kövér plébánosok, kik hosszú csuhát viselnek. De kettő egymásra ismert, a harmadik megszólította őket, beszélgetni kezdtek:

- Elhoztam a feleségemet - szólt az egyik.

- Magam is.

- Én is.

Az első folytatta:

- Mi nem jövünk vissza Rouenba, és ha a poroszok Le Havre felé közelednek, Angliába megyünk.

Mindnyájan egyet terveztek, mert a természetük is egyforma volt.

De csak nem akartak befogni. A kislámpás a lovászfű kezében időközönként kicsillámlott egyik sötét ajtóból, és nyomban eltűnt a másik ajtóban. A lódobogás zaja tompán hangzott az alom ganaján, az épület belsejében pedig egy szitkozódó férfihang szólongatta az állatokat. Halk csengettyűcsilingelés jelezte, hogy már kantároznak, s ez mindinkább élénkebbé és gyakoribbá vált, amint a lovak ütemesen mozogtak, olykor elmaradt, majd egy hirtelen rázkódás következtében újrakezdődött, s akkor hallani lehetett a vaspatkók tompa dobaját is a földön.

Az ajtó egyszerre bezárult. Minden zaj megszűnt. A gémberegett polgárok elhallgattak. Mozdulatlanok voltak és meredtek.

Végtelen, fehér hópihefüggöny ereszkedett le a földre, tündökletesen. Eltűntette a tárgyak alakját, és jégmohával porzott be mindent. A nyugalmas és télbe temetkezett város nagy csendjében nem hallatszott más, csak a hullongó hó tétova, névtelen és lenge suhogása, inkább sejtelem, mint zaj, könnyű parányok elegyülése, mely mintha betöltené az űrt, és eltakarná a világot.

A lámpásos ember újra megjelent, kötélén szomorú lovat vont maga után, mely sehogy sem akart jönni. Odaállította a rúd mellé, felcsatolta az istrángot, és sokáig forgolódott körülötte, csak aztán kantározta föl, mivel csak egyik kezével dolgozhatott, a másikban a lámpást tartotta. Mikor a másik lóért akart menni, megpillantotta a mozdulatlan, hótól fehérülő utasokat, és így szólt:

- Miért nem ülnek a kocsiba, ott legalább védve vannak.

Erre, úgy látszik, nem is gondoltak, most azonban odarohantak. A három férfi a kocsi belsejébe ültette feleségét, aztán beszálltak maguk is. Majd a többi határozatlan és bebugyolált figura is leült egyenként a megmaradt helyekre, szó nélkül.

A kocsi padlója szalmával volt behintve, melybe belesüppedtek a lábak. A hölgyek a kocsi mélyében a magukkal hozott rézmelegítőben meggyújtották a faszenet, és egy darabig halk hangon magyarázták annak jó tulajdonságait, olyan dolgokat ismételve, melyeket már mindenki régóta tudott.

Végül, miután a kocsiba a nehéz út miatt négy ló helyett hatot fogtak, egy hang kívülről megkérdezte:

- Beszállt már mindenki?

Egy hang belül ezt felelte:

- Be.

Elindultak.

A kocsi lassan, nagyon lassan, lépésben döcögött előre. A kerekek besüppedtek a hóba, a hintó egész teste nyöszörgött tompa ropogással; a lovak csúszkáltak, fújtak, páráztak, a kocsi óriási ostora szakadatlanul pattogott, ide-oda lökdösött, begöngyölödött és kigöngyölödött, mint valami vékonyka kígyó, aztán hirtelen odavágott a ló kigömbölyödő farára, mely olyankor a szilaj erőfeszítésben megfeszült.

Lassacskán azonban reggeledett. A havazás - melyet egy vérbeli roueni utas pamutesőhöz hasonlított - elállt. Piszkos fény szüremkedett át a vastag, sötét és nehéz felhőkön, s még vakítóbbá tette a táj fehérségét, melyen itt-ott zúzmarás fasorok tünedeztek föl, vagy egy kis kunyhó, hókucsmával.

A kocsiban ülők kíváncsian vizsgálgatták egymást ebben a szomorú hajnali világításban.

Egészen belül, a legjobb helyen, szemközt egymással bóbiskolt Loiseau úr, a Grand Pont utcai bornagykereskedő meg a felesége.

Valaha kereskedősegéd volt, gazdája csödbe került, ő megvette boltját, és vagyont gyűjtött. Silány lőrójét potom áron vesztegette kis vidéki szatócsoknak, és ismerősei, barátai ravasz kópének, csalafinta, de jó kedélyű normandiainak tartották.

Zsiványsága annyira közismert volt, hogy egyszer este a megyefőnöknél Tournel, a mese- és dalköltő - afféle finom és csipős szellem, helyi nagyság - azt ajánlotta a hölgyeknek, akik már elálmosodtak, játsszanak rabló-pandúrt, és a rabló természetesen Loiseau legyen. Ezt azonnal szájról szájra adták a megyefőnök szalonjában, aztán egy hónapig nevetett rajta az egész környék.

Loiseau különben híres volt tréfáiról, jó és rossz ötleteiről, és senki sem említette nevét anélkül, hogy rögtön utána ne mondja:

- Ennek a Loiseau-nak igazán nincs párja.

Kis termete volt kidudorodó, gömbszerű pocakkal, mely fölött az orcája vöröslött két derese-dő pofaszakáll között.

Felesége, a nagy, erős, határozott, hangosan beszélő és talpraesett némbor a rendet és számítást jelentette a kereskedőcsaládban, melyet vidám serénységével egészen felvidített.

Mellettük nagy-nagy méltósággal, mint magasabb társadalmi osztály képviselője, Carré-Lamadon úr foglalt helyet, tekintélyes ember a pamutszakmából, három szövőgyár tulajdonosa, a becsületrend tisztje és a megyei törvényhatósági bizottság tagja. A császárság egész ideje alatt az enyhe ellenzék vezére volt, de aztán annál drágábban adta el magát annak az ügynek, melyet eddig, saját szavai szerint, udvarias fegyverekkel támadott. Carré-Lamadonné

őnagysága sokkal fiatalabb férjénél, és állandó vigasztalója a roueni helyőrség jó családból származó tisztjeinek.

Szemközt ült férjével, egész aprón, kecsesen, bundájába bugyolálva, és kétségbeesett pillanásokat vetett a kocsi szájalmas belsejére.

Szomszédai, Hubert de Bréville gróf és neje, a legrégebb és legelőkelőbb normandiai nevek egyikének viselői voltak. A gróf, finom modorú öregúr, ravasz öltözködésével igyekezett hangsúlyozni IV. Henrik királlyal való hasonlatosságát, ki a család dicső szájhagyománya szerint teherbe ejtette valamelyik Bréville feleségét, amiért is a férjből gróf lett és tartományi kormányzó.

Hubert gróf Carré-Lamadon kartársa volt a legfőbb tanácsban, s az orléanista pártot képviselte a megyében. Házasságának története egy nantes-i hajósgazda leányával mindmáig titokzatos maradt. Mivel azonban a grófnőnek nagyvilági megjelenése volt, és olyan társadalmi életet élt, mint senki, s aztán azt is beszélték róla, hogy Lajos Fülöp egyik fia szerette őt, az egész nemesség körülrajongta, és szalonja első volt a környéken, az egyetlen, mely megőrizte a régi galantériát, és nem fogadott be mindenkit.

Bréville vagyona minden ingatlanával együtt, hír szerint, körülbelül ötszázezer livre-t jövedelmezett.

Ez a hat személy ült a kocsi mélyében, s ott a vagyonos, derűs és erős társadalmat képviselte, azokat a becsületes és megállapodott embereket, kiknek Vallásuk és Elvük van.

Különös véletlen folytán valamennyi nő egy padra került: a grófnőnek még két szomszédja is volt, két apáca, kik hosszú rózsafüzéreket morzsoltak, és hol a Pater nostert, hol az Avét mormolták. Egyik öreg és himlőhelyes volt, mintha közvetlen közelből csapódott volna arcába egy csomó kartács. A másik nagyon félénk volt, tüdővészről ronsolt melle fölött szép és beteges fejjel, azzal az emésztő hittel, ami a vértanúkat és rajongókat jellemzi.

A két apácával szemközt egy férfi és egy nő vonta magára mindnyájuk figyelmét.

A férfi a közismert Cornudet, a szoci, a köztiszteletben álló emberek réme. Húsz esztendő óta áztatta már nagy, vörös szakállát a demokratikus kávéházak söröskancsóiban. Testvéreivel és barátaival együtt fölette azt a tekintélyes vagyont, melyet atyjától, a néhai cukrásztól örökölt, s türelmetlenül várta a köztársaságot, hogy végre elfoglalhassa forradalmi vacsorák által méltán megérdemelt helyét. Szeptember 4-én, úgy látszik, beugratták, és elhitették vele, hogy kinevezték megyefőnökné, de mikor hivatalába akart ülni, az írkokok, a helyzet egyedüli urai, nem akarták elismerni, mire kénytelen volt visszavonulni. Egyébként nem volt rossz ember, a légynek se vétett, és szolgálatkész, lángoló buzgalommal szervezte a védelmet. A mezőkön vermet ásott, a szomszédos erdő minden fiatal fáját kidöntötte, az utakon kelepécét állított mindenfelé, és az ellenség közeledtére, megelégedvén ezekkel az előkészületekkel, vidáman visszavonult a városba. Azt gondolta, ezúttal nagyobb szükség van rá Le Harve-ban, ahol újabb sáncásatások kellene.

A nő, úgynevezett „afféle”, korai elhízásáról volt nevezetes, amiért is Gömböcnek csúfolták. Alacsony, gömbölyded, szalonnásan-hájas nőcske volt, s duzzatag ujjai, melyeknek ízei felpuffedtek, kurta kolbászfüzérekre emlékeztettek: bőre feszes és fényes, rengeteg melle majd kibuggyant ruhájából, de azért a férfiak ingerlőnek és kívánatosnak tartották, mert üdeséget árasztott magából. Orcája piros alma, nyiladozó bazsarózsabimbó: fenn két gyönyörű, fekete szeme tündökölt, melyekre sűrű pillák vetettek árnyékot; lenn bájos, keskeny, nedves, csókra termelt szájacskájában ragyogó, icipici gyöngyfogacskák villogtak.

Hír szerint ezenkívül még számos egyéb jó tulajdonsággal is rendelkezett.

Mihelyt felismerték, a tisztességes asszonyok nyomban elkezdtek susogni, és ezeket a szavakat, mint „utcai lány” és „közbotrány”, olyan hangosan emlegették, hogy Gömböc felfigyelt. Tekintetét oly kihívóan és merészen járatta szomszédain, hogy azonnal csönd lett, és mindenki lesütötte szemét, Loiseau kivételével, aki a lányt somolyogva nézegette.

A három hölgy azonban, kiket a lány jelenléte hamarosan összébb barátkoztatott, és szinte meghitt közelségbe hozott, ismét beszélgetni kezdett. Úgy érezték, hitvesi véd- és dacszövetésre kell lépniök e szemérmetlen utcarongya ellen, mert a törvényes szerelem mindig lenézi szabad versenytársát.

Cornudet láttán a három konzervatív férfiú is összelelegedett, pénzről beszélt, s úgy beszéltek, hogy az sértő volt a szegényekre. Hubert gróf a poroszok által szenvedett károkról szólt, az elrabolt barmok és tönkrement vetések okozta veszteségekről, a tízszeres milliomos hetvenkedésével, akit alig érintenek egy esztendeig ezek a pusztítások. Carré-Lamadon, aki nagyon tapasztalt volt a pamutiparban, jó előre gondolt arra is, hogy hatszázezer frankot Angliába küldjön - végső esetre-, amire minden alkalommal számíthatott. Loiseau összes megmaradt vinkóját a francia hadsereg nyakába sózta, és most az államtól járó rengeteg pénzért indult Le Havre-ba.

Mindhárman gyors és baráti pillantásokat vetettek egymásra. Különböző életkörülményeik ellenére a pénz szabadkőműves-testvéreinek érezték egymást, kik csak belenyúlnak nadrágzsebükbe, és aranyakat varázsolnak elő onnan.

A kocsi oly lassan döcögött, hogy reggel tíz óráig még négy mérföldnyi utat sem tettek meg. A férfiak három ízben is leszálltak, és a kocsi mellett baktattak föl a lejtőn. Nyugtalankodni kezdtek, mert Totesban kellett volna ebédelniök, és most azt sem remélték, hogy napszállat előtt odaérnek. Mindenki útszéli kocsmá után kutakodott, mikor a postakocsi belesüppedt egy hóbuckába, és két órába került míg kikecmeregtek.

Az étvágy nőttön-nőtt, és egészen megzavarta a kedélyeket; sehol egy kocsmá vagy bormérés nem látszott, a poroszok közeledte és a kiéhezett francia csapatok átvonulása minden ipart megbénított.

Az urak az út menti tanyákra futottak élelemért, de még kenyeret sem találtak, mert a bizalmatlan paraszt mindenét elrejtette attól való féltében, hogy a katonák, akiknek nincs mit enniök, kifosztják őket, és erőszakkal rabolják el, amit meglelnek.

Déli egy óra tájt Loiseau kijelentette, hogy szörnyen megéhezett. Valamennyien éppúgy szenvedtek, mint ő, már régóta, és a heves étvágy egyre növekedett, úgyhogy minden társalgást elfojtott.

Hébe-hóba valaki ásított egyet, a másik azonnal utánaásított; és sorjában, ki-ki jelleme, műveltsége és társadalmi állása szerint, egyik szerényen, másik nagy robajjal tátotta fel száját, és sietve tartotta tenyerét az üreges és gőzölgő nyílás elé.

Gömböc több ízben lehajolt, mintha valamit keresgélne szoknyái alatt. Pillanatig tétovázott, nézegette szomszédait, aztán csöndesen újból fölegyenesedett. Az arcok sápadtak és elkényszeredettek voltak. Loiseau kinyilatkoztatta, hogy ezer frankot fizetne egy sonkacsülökért. Neje tiltakozó mozdulatot tett, de aztán elcsitult. Mindig megsajdult a szíve, ha könnyelmű költekezésről hallott, még tréfát sem értett ebben a kérdésben.

- Annyi bizonyos - szólt a gróf -, nem jól érzem magam. Hogy is nem hoztam magammal egy kis harapnivalót?

Mindnyájan ilyen szemrehányásokkal illették magukat.

Cornudet-nél azonban tele rumos kulacs volt, kínálgatta; hidegen visszautasították. Csak Loiseau kortyintott egy kevéskét, és ahogy visszaadta a kulacsot, megköszönte:

- Nem rossz, felmelegíti és megcsalja az étvágyat.

A szesz kedélyessé tette őt, s azt tanácsolta, kövessék a kis hajóról szóló népdal példáját: egyék meg a legkövérebb útitársukat. Ez a Gömböcre értett gyengéd célzás megbotránkozttatta a jól nevelt társaságot. Nem feleltek; csak Cornudet mosolyodott el. A két kedves nővér se mormolta már a rózsafüzér imáit, és kezüket ruhájuk ujjába mélyesztve megmervültek, makacsul a földre sütötték szemüket, és nyilván az égnek ajánlották fel a rájuk mért szenvedést.

Végre három órakor, mikor egy végeláthatatlan pusztaság közepére értek, ahol már egyetlen falu sem rémlett, Gömböc fürgén lehajolt, a pad alól fehér asztalkendővel borított, nagy kosarat húzott elő.

Először kis porcelán tányérkát vett ki, finom ezüst ivópoharat, azután jókora cseréptalat, melyben két egész, főszeletelt sült csirke volt kocsonyás lében; de a kosárban más finom holmi is látszott, sütemény, gyümölcs, csemege, háromnapos útra szánt élelem, annyi, nehogy kocsmák főztjére legyen utalva a hozzája. Négy palack nyaka kandikált elő az elemózsia közül. Gömböc kivett egy csirkeszárnyat, és jóízűen enni kezdte a Normandiában „régence” néven ismert zsemelével.

Minden szem feléje fordult. Az illat terjengeni kezdett, kitágította az orrlyukakat, bő nyál csurrant a szájukba, és az állkapcsokat, a fülek alatt, fájdalmas görcs rándította össze. A hölgyeknek a lány iránt való megvetése elvadult, szerették volna meggyilkolni mint ellenségüket, vagy kihajítani a kocsiból a hóba, ivópoharával, kosarával és enivalójával együtt.

Loiseau azonban majd felfalta szemével a csirkés tálat. Így szólt:

- Szerencsére ön előrelátóbb volt, mint mi. Vannak, akik mindig mindenre gondolnak.

Gömböc most Loiseau felé fordult:

- Parancsol? Kellemetlen reggel óta éhezni.

Loiseau meghajtotta magát:

- Őszintén szólva, elfogadom, mert már nem bírom tovább. Végre is, ugyebár, szükség törvényt bont.

Körülnézett, és hozzátette:

- Ilyen esetekben igazán jól esik a kedvessége.

Újságját széjjelteregette, nehogy nadrágja pecsétes legyen, aztán a mindig vele levő zsebkése hegyével kiemelt egy kocsonyás létől csillámló csirkecombot, beleharapott, majd oly látható elégedettséggel rágtta meg, hogy a kocsi közönsége fájdalmasan fősóhajtott.

Gömböc azonban alázatosan és nyájasan kínálgatta a kedves nővéreket is. Tüstént elfogadták mindketten, és anélkül, hogy feltekintettek volna, köszönetet dadogva és nagy sietve falatozni kezdtek. Cornudet sem utasította vissza szomszédja ajánlatát, s az apácákkal egyetemben valósággal asztalt készített a térdükre terített újságpapírosból.

A szájuk egyre nyitódottak és csukódtak, faltak, rágcsáltak, és hevesen csemcsegték. Loiseau emberül dolgozott a sarokban, s halkán unszolta élete párját, hogy ő is lásson hozzá. Az asszony sokáig szabódott, de miután a görcs megcsavarta a gyomrát, ő is engedett. Férje ekkor egy bókot vágva ki, megkérdezte bájos útitársát, megkínálhatja-e a feleségét egy falatkával?

- Már hogyné, kérem - mondta Gömböc nyájas mosollyal, és nyújtotta a tálat.

Mikor az első palack bordeaux-it kibontották, bizonyos zavar támadt, mert mindössze egy pohár volt. Előbb megtörölték, úgy adták sorba. Csak Cornudet ivott szomszédja még nedves ajka nyomán, bizonyára udvariasságból.

Ekkor Bréville gróf és grófné, akit falatozó emberek környékeztek, és ételpárák bódítottak, azt a szörnyűséges kínt szenvedték, mely Tantalustól kapta nevét. A gyáros ifjú felesége egyszerre csak akkorát sóhajtott, hogy mindenki feléje fordult; fehér volt, akárcsak künn a hó; szeme lecsukódott, homloka lehanyatlott: elvesztette eszméletét. A rémült férj segítségért rimánkodott. Mindnyájan fejüket vesztették, de az idősebb kedves nővér feltámasztotta az ájult nő fejét. Gömböc poharát ajkai közé szorította, és néhány csepp bort itatott vele. A szép asszony megmozdult, felnyitotta szemét, mosolygott, és elhaló hangon jelentette ki, hogy már egészen jól érzi magát. De hogy a baj meg ne ismétlődjön, az apáca megitatott vele még egy tele pohár bordeaux-it, majd ezt mondotta:

- Csak az éhség az oka, semmi más.

Gömböc pedig elpirulva, zavartan dadogta a négy éhen maradt útitárs felé:

- Istenem, ha merném megkínálni kegyeteket...

Elhallgatott, félt, hogy megbántják. Loiseau megszólalt:

- Ugyan kérem, ilyen esetben minden ember testvére a másiknak, és segíteni tartozik rajta... Hát, hölgyeim, csak semmi ceremónia, fogadják el, az áldóját. Még azt se tudjuk, találunk-e éjjeli szállást. Holnap dél előtt különben se jutunk el Totes-ba, ha így megyünk.

Mindnyájan haboztak, senki sem merte vállalni az igenért a felelősséget.

A csomót a gróf vágta ketté. A félő kövér lányhoz fordult, és felöltve nagyvilági modorát, így szólt:

- Köszönettel elfogadjuk, nagysád.

Csak az első lépés nehéz. Mikor átlépték a Rubicont, akkor már minden jól ment. A kosár kiürült. Volt még benne egy libamáj- és egy kövér pacsirtapástétom, egy darabka füstölt nyelv, crassani körte, pont-l'évêque-i sajt, finom sütemények, egy tele tányér uborka és ecetes hagyma, mert Gömböc, mint minden nő, imádta a savanyúságot.

Mégse ehatték meg az enivalóját ennek a lánynak anélkül, hogy szóba ne álljanak vele. Tehát beszélgetni kezdtek, eleinte tartózkodóan, később, mikor látták, hogy illedelmes, szabaddabban. Bréville grófné és Carré-Lamadonné, akik nagyvilági hölgyek voltak, nagyon finoman kedveskedtek. Különösen a grófné nyájaskodott a nagyon előkelő hölgyek szeretetre méltó leereszkedésével, akiket semmiféle érintkezés se szennyezhet be. Csak a természetes Loiseau-né maradt barátságatlan, kiből egy csendőr lelke lakozott, keveset beszélt, és sokat evett.

Természetesen a háborúról folyt a szó. A poroszok borzalmas tetteit mesélték el egymásnak, és a franciák vitézkedését; ezek az emberek, akik most menekültek, mind mások bátorságát dicsőítették. Hamarosan ki-ki személyes élményével hozakodott elő, és Gömböc őszinte izgalommal, azzal a melegséggel, mellyel az effajta lányok szokták néha előadni izgalmas történetüket, elmondta, miként hagyta el Rouent.

- Eleinte azt hittem - mondotta -, hogy ott maradhatok. Lakásom tömve volt élelmiszerekkel, és szívesebben ettem volna néhány katonát, mintsem hogy isten tudja, hova vándoroljak. De amikor megláttam ezeket a poroszokat, nem bírtam magammal! Dühöngtem, és egész nap sírtam szégyenemben. Jaj, ha férfi lettem volna! Ablakomból nézegettem ezeket a hegyes

sisakú, vastag disznókat, és ha szobalányom el nem kapja a kezem, bútoromat a fejükhöz vagdosom. Aztán be is szállásoltak hozzám néhányat: mindjárt az elsőt torkon ragadtam. Őket sem nehezebb megfojtani, mint más embert! És meg is teszem, ha el nem ráncigálnak a hajamnál fogva. Persze ezek után el kellett bújniom. Aztán, mihelyt tehettem, kereket oldottam, és most itt vagyok.

A lányt mindenki ünnepelte. Nagyot nőtt útitársai szemében, akik kezebben bántak a poroszokkal. Cornudet az apostol helyeslő és jóindulatú mosolyával hallgatta, akár a pap az Istent dicsérő hívőt, mert a hosszú szakállú demokraták kisajátították a hazafiságot, mint a csuhások a vallást. Majd elméleti modorban, a mindennapi falragaszokból ellesett hévvel beszélt, végül pedig egy kis szónoklatot kanyarított ki, melyben atyaián megcsipkedte a „korhely Badinguet”-t.

De Gömböc egyszerre megorrolt, mert bonapartista volt. Vörösebb lett, mint a sült rák, és hebegett a felháborodástól:

- Szerettem volna magukat az ő helyén látni. No, az remek látvány lett volna! Hiszen maguk árulták el őt, maguk! Nem lehetett volna Franciaországban maradni, ha olyan magukfajta csirkefogók jutottak volna uralomra!

Cornudet hidegen, lenézően és fölényesen mosolygott, de azért érezni lehetett, hogy most jön a durvábbja, mire a gróf közbelépett, és nagy nehezen lecsillapította az ingerült leányzót, tekintélye súlyával, kijelentve, hogy minden őszinte vélemény egyformán tiszteletre méltó. A grófné és a gyáros felesége azonban, kik mint előkelő emberek esztelenül gyűlöltek lelkükben a köztársaságot, és mint minden nő, ösztönösen szerették a csillogó és zsarnoki uralmat, akarataik ellenére ehhez a méltatlankodó utcai lányhoz húztak, kinek érzései nagyon hasonlítottak az övéikhez.

A kosár teljesen kiürült. A tíz ember könnyen elbánt vele, csak azt sajnálta, hogy nem nagyobb. A társalgás még folyt egy darabig, de mikor már nem volt mit enni, kissé mintha elhidegült volna.

Az éj leszállt, a sötétség lassanként növekedett, és a hideg, melyet emésztés idején jobban lehet érezni, megborzongatta Gömböcöt, aki hája ellenére is fázott. Erre Bréville-né felkínálta neki melegítőjét, melybe reggel óta már többször raktak szenet, és Gömböc tüstént elfogadta, mert úgy érezte, hogy lefagy a lába. Carré-Lamadonné és Loiseau-né az apácáknak engedték át a magukét.

A kocsis meggyújtotta lámpásait. Ezek élénk fénnel világították meg azt a párafelhőt, mely a rudas lovak izzadó fara fölött táncolt, és az út két oldalán elterülő havat, mely a lámpák mozgó fényében a szem elé tárult.

A kocsiban most már semmit sem lehetett látni, de Gömböc és Cornudet egyszerre csak mozgolódnak kezdett, és Loiseau, kinek tekintete áthatolt a homályon, látni vélte, hogy a nagy szakállú hirtelen elrebben a lány mellől, mintha hangtalanul jól ellökték volna.

Elöl az úton apró tűzpontok kezdtek feltűnedezni. Totes volt. Tizenegy órát baktattak, s ehhez hozzászámítva azt a kétórát pihenőidőt, melyet a lovak négy ízben kaptak, hogy abrakoljanak, és kifűjják magukat, tizenhárom óráig utaztak. Beértek a városba, és a Commerce-vendégfogadó előtt megállapodtak.

Kinyílt a postakocsi ajtaja, és most az utasok jól ismert zajra rezzentek össze: kardhüvely csörrent meg a földön. Aztán egy német kiabált.

Noha a postakocsi már állott, senki sem szállt ki belőle, mintha mindenki attól tartana, hogy kimenet felkoncolják őket. Erre a kocsis egyik lámpájával a kezében megjelent, hirtelen rávilágított a kocsi mélyében sorakozó két sor riadt fejre, nyitott szájakra és szemekre, melyek a meglepetéstől és rémülettől kitágultak.

A kocsis mellett, az éles fényben egy német tiszt állott, roppant karcsú és szőke, magas fiatalember, aki úgy be volt szorítva egyenruhájába, akár leány a derékfűzőjébe, s félrecsapva viselte lapos és fényes sapkáját, miáltal az angol vendégfogadók kifutófiújához hasonlított. Hosszú, egyenes szőrökből álló, rengeteg bajusza kétoldalt végtelenül megkeskenyedett, s egyetlen szőke szálacskában végződött, mely oly vékonyka volt, hogy a végét látni sem lehetett, s úgy tetszett, ránehezült a szája szélére, lehúzta arcát, és ajkait is lekonyította.

Nyers hangon, elzászi franciasággal felszólította az utasokat a kiszállásra:

- Tessék kiszállni, uraim és höltyeim!

Először a két apáca engedelmeskedett, a szófogadáshoz szokott zárdaszüzek alázatosságával. Utánuk a gróf és a grófné lépett ki, őket a gyáros és neje követte, majd Loiseau jött, maga előtt tolva természetes élete párját.

- Jó napot kívánok - mondta Loiseau inkább óvatosságból, mint udvariasságból. A tiszt a hatalmasok göggyével nézett rá, és feleletre se méltatta.

Gömböc és Cornudet, bár legközelebb ültek az ajtóhoz, utolsókul szálltak ki, komolyan és dölyfösen. A kövér lány uralkodni iparkodott magán, és nyugodt maradt, a szoci gyászos és kissé reszkető kézzel csikarta hosszú, vörhenyes szakállát. Meg akarták őrizni méltóságukat, úgy okoskodva, hogy ilyen alkalmakkor ki-ki egész hazáját képviseli egy kissé. Gömböc felháborodott útitársai alázatosságán, igyekezett büszkébbnek mutatkozni, mint szomszédai, a tisztességes asszonyok, míg a népbarát, érezve, hogy kötelessége jó példával előljárnia, továbbra is tüntetett ellenzéki magatartásával, melyet a megyei utak eltorlaszolásával kezdett.

Bementek a fogadó tágas konyhájába, a német elkérte a vezérlő tábornok aláírásával ellátott utazási engedélyeket, melyekbe minden utas neve, személyleírása, foglalkozása fel volt jegyezve, és hosszan vizsgálgatott mindenkit, összeegyeztetve az embereket a személyleírásokkal.

Majd nyersen ezt mondta:

- Rendpen fan - és eltűnt.

Most mindnyájan föllélegzettek. Még mindig éhesek voltak, vacsorát rendeltek. Fél óra kellett, hogy elkészüljön, s míg két szolgáló főzött, megtekintették a szobákat. Minden szoba egyetlen hosszú folyosóra nyílt, melynek végén üvegajtó volt, sokatmondó számmal.

Végre asztalhoz ültek, mikor a fogadós maga is megjelent. Hajdani lócsiszár volt, nagy darab, asztmatikus ember, kinek rekedt gégeje örökösen sípol a nyálkától. Atyja a Follenvie nevet hagyta rá örökölni.

- Élisabeth Rousset kisasszony? - kérdezte.

Gömböc megrezzent és hátrafordult.

- Én vagyok.

- Kisasszony, a porosz tiszt akar magával beszélni, azonnal.

- Énvelem?

- Úgy van, ha csakugyan kegyed az Élisabeth Rousset kisasszony.

Gömböc megzavarodott, pillanatig gondolkozott, majd kerekén kijelentette:

- Lehet, csakhogy én nem megyek.

Körülötte mozgolódnak kezdtek, vitatták, keresték, miért ez a parancs. A gróf a lányhoz közeledett.

- Kegyed helytelenül cselekszik, nagysád, mert ellenkezése nagy kellemetlenségeket okozhat nemcsak önmagának, hanem valamennyi útitársának. Sohasem szabad ellenszegülni azoknak, akik nálunk erősebbek. Bizonyára teljesen veszélytelen volna odamenni, kétségkívül csak valami formáságról van szó, melyről megfeledkezett.

Mindenki csatlakozott a grófhhoz, kérték, sietteték, lelkére beszéltek, míg a lány végre engedett, mert valamennyien féltek, hogy a makacskodásból kellemetlenség származhat. Gömböc végre így szólt:

- Igazán csak az önök kedvéért teszem.

A grófnő kezét fogott vele:

- Mi pedig szépen köszönjük.

Elment. A többiek várták a leányt, hogy asztalhoz üljenek.

Mindenkit bántott, hogy nem őt hívták a heves és indulatos lány helyett, s magában ki-ki készítgette, mit mond majd, hogyha ő kerül sorra.

Tíz perc múlva azonban Gömböc lihegve, vörösen, dúlva-fúlva megjelent, elkeseredetten.

- Ó, a pizok! A pizok! - dadogta.

Mindnyájan tudni akarták, mi történt, de a lány nem szólt; és hogy a gróf tovább unszolta, csak ennyit mondott:

- Nem tartozik önökre, nem beszélhetek.

Körüülték a magas levesestálat, melyből káposztaillat áradt. A riadalom ellenére a vacsora vidáman zajlott le. Az almabor jó volt, a Loiseau házaspár és a két apáca ezt rendeltek, takarékoságból. A többiek bort ittak; Cornudet sört követelt. Ő a maga egyéni módján húzta ki a palack dugóját, pezsegette az italt, oldalt billentve nézte az üveget, melyet aztán a lámpa és a szeme közé tartott, hogy jobban szemügyre vehesse a színét. Mikor aztán ivott, hatalmas szakálla, mely megőrizte kedves italának színárnyalatát, megreszketett a gyönyörűségtől; szeme bandzsított, hogy folyton követhesse sörös poharát, és úgy tetszett, mintha egyedüli élethivatását gyakorolná, amiért a világra született. Azt beszéltek, hogy valósággal belső rokonságot létesített két nagy szenvedélye között, mely betöltötte egész életét: a világos sör és a forradalom között, és valóban, nem ízlelhette az egyiket, hogy a másikra ne gondolt volna.

Follenvie úr és neje az asztal szélső sarkán evett. A férj hörgött, mint valami repedt mozdony, s a mellével sokkal több baja volt, semhogy evés közben is beszélni tudjon, felesége ellenben egy percre sem hallgatott el. Elmesélte, mit érzett a poroszok megérkezésekor, hogy mit tettek, mit mondtak, átkozta őket, először, mert pénzébe kerültek, aztán, mert két fia szolgált a hadseregben. Főként a grófnéhoz beszélt, hízelt hiúságának, hogy ilyen előkelő hölgygel társaloghat.

Aztán mikor kényesebb dolgokról szólt, halkítva hangját, férje olykor-olykor félbeszakította:

- Jobb volna, kérlek, ha már nem beszélnél annyit.

De az asszony rá se hederített, és folytatta:

- Bizony, grófné, ezek egyebet se tesznek, mint krumplit falnak meg disznóhúst, aztán megint disznóhúst meg krumplit. És szó sincs róla, hogy tiszták volnának. Dehogy! Tisztesség ne essék, szólván: mindenhova odarondítanak. És ha látná, hogy órákon és napokon keresztül hogyan gyakorlatoznak: mind együtt vannak egy mezőn, és - indulj, hátra arc, jobbra át, balra át. Legalább a földet művelnék, vagy az országutakat javítanák. Dehogy, kérem, ez a katonaság semmire se jó! A szegény nép csak azért eteti őket, hogy gyilkolni tanuljanak. Én csak afféle tudatlan öregasszony vagyok, az igaz, de ha látom, hogy vannak, akik reggeltől estig izzadnak és törik magukat, azt mondom: ha akadnak olyanok, akik fölfedeznek mindenfélét, és hasznosak igyekeznek lenni, szabad-e, hogy mások meg törjék magukat, csak azért, hogy kárt okozzanak? Hát nem szörnyűség-e embert ölni, akár porosz, vagy angol, vagy lengyel, vagy francia az illető? Ha valaki bosszút áll azon, aki megbántotta, az bűn, mert megbüntetik érte; de ha lelövöldözik fiainkat, mint a kártékony vadat, az nem bűn, s még kitüntetés is kap, aki legtöbbet gyilkolt. No, már ezt sohasem fogom megérteni.

Cornudet megszólalt:

- A háború barbarizmus, mikor a békés szomszédot támadjuk meg, de szent kötelesség, mikor a hazát védjük.

Az öreg nő lehajtotta fejét.

- Igaz, ha védekezünk, az más. De nem kellene-e megölni inkább azokat a királyokat, akik csupa mulatságból háborúskodnak?

Cornudet szeme fellángolt:

- Éljen, polgártársnő! - mondta.

Carré-Lamadon úr mély gondolatokba süppedt. Noha csodálta a híres hadvezéreket, e paraszti nő józan esze rávezette, mennyi gazdagságot jelentene az országnak az, ha a munkátlan és haszontalan karokat, azokat az erőket, melyek most tétlenül vesztegelnek, befognák a nagyipari munkára, melynek elvégzéséhez századok szükségesek.

Loiseau fölkelte helyéről, és halkán beszélgetni kezdett a fogadóssal. A kövér ember nevetett, köpködött; roppant hasa, amint szomszédja tréfált, rengett a nevetéstől, s meg is vett tőle tíz hordó bordeaux-it tavaszra, mikor a poroszok majd kitakarodnak.

Vacsora után nyomban lefeküdtek, mert nagyon fáradtak voltak.

Loiseau azonban, aki mindent megfigyelt, ágyba küldte feleségét, maga meg hol fülét, hol szemét a kulcslyukra nyomva, a „folyosó titkait” igyekezett kifürkészni.

Úgy egy óra múlva ruhasuhogást hallott, gyorsan kikandikált, és Gömböcöt pillantotta meg, ki fehér csipkével szegett, kék kasmírpongyolájában még vastagabbnak látszott. Kezében gyertyát tartott, s a folyosó végében levő nagy szám felé igyekezett. Közben azonban oldalt a folyosón megnyílt egy ajtó, s mikor néhány perc múlva visszatért Gömböc, Cornudet szaladt utána ingujjban. Halkan beszélgettek, majd megállottak. Gömböc, úgy tetszett, erélyesen védelmezi a szobájába vezető utat. Loiseau, szerencsétlenségére, nem hallotta a szavakat, de végül, mikor hangosabban beszéltek, egypárat ő is megértett. Cornudet hevesen ostromolta:

- Ugyan, ne számárkodjon - mondta -, mi van abban?

Gömböc sértődve felelt:

- Nem, fiam, vannak pillanatok, mikor nem megy a dolog, és itt szégyen is volna.

Cornudet biztosan nem értette, és azt kérdezte, miért? A lány dühbe gurult, és hangosabban mondta:

- Miért? Nem érti, hogy miért? Hiszen poroszok vannak a házban, talán a szomszéd szobában is.

Cornudet elhallgatott. Ennek a lotyónak hazafias szemérme, aki nem ölelkezik ellenség közelében, Cornudet szívében is felébresztette alvó méltóságérzetét, mert hogy megölelte őt, macskatalpon visszaosont szobájába.

Loiseau fölpuskaporozva ment el a kulcslyuktól, ide-oda bokázott a szobában, levetette nyakra valóját, majd fölemelte a takarót, mely alatt kemény, csontos felesége hevert, felébresztette az asszonyt egy csókkal, ezt suttogva:

- Szeretsz, édes?

Az egész ház elcsendesült. De nemsokára valahonnan, határozatlan irányból, talán a pincéből vagy padlásról, hatalmas, egyhangú, szabályos hortyogás hallatszott, tompa és elnyújtott zaj, mint elzárt katlan fortyogása. Follenvie úr aludt.

Mivel úgy döntöttek, hogy másnap reggel nyolckor továbbutaznak, mindnyájan a konyhában gyülekeztek; a kocsí azonban havas ponyvasátorával, ló és kocsis nélkül, magányosan álldó-gált az udvaron. A kocsist hiába keresték az istállóban, magtárban, kocsiszímben. Úgy határoztak tehát, hogy szétnéznek a környéken, és elindultak. Ott künn a piac végében templom állott, kétoldalt pedig alacsony házak húzódtak, tele porosz katonával. Az első, akit láttak, krumplit hámozott. A második, kissé távolabb, a borbély üzletét mosta. A harmadik, feje búbjáig szőrös képű katona, síró porontyot dajkált a térdén, s próbálta elcsitítani; és a vaskos parasztasszonyok, kiknek férje „a hadra kelt seregnél” volt jelekkel adták tudtára engedelmes legyőzőiknek, mit kell tenniök: fát hasogatni, levest berántani, kávé darálni; egyik katona még inget is mosott gazdasszonyának, egy magával tehetetlen öreg nénikének.

Az álmélkodó gróf a paplaktól éppen kilépő sekrestyéstől kezdett kérdezősködni. Az öreg templom egere így felelt:

- Ó, ezek nem rossz emberek. Ezek, úgy mondják, nem is poroszok. Messzebről valók, nem tudom biztosan, honnan, mindegyik hagyott otthon asszonyt, gyereket, nem szívesen háborúskodnak. Biztos vagyok benne, hogy őket is siratják, és a háború éppúgy beadott nekik, mint nekünk. Itt nincs is most nagyon rossz sorunk, mert ezek nem bántanak senkit, éppen úgy dolgoznak, mintha otthon lennének. Bizony, nagyságos úr, a szegény embernek segíteni kell egymáson... A háborút a nagyurak csinálják.

Cornudet felháborodva a győzők és legyőzöttek közt uralkodó békés egyetértésen, visszament, jobbnak látta, ha a vendégfogadóban marad. Loiseau tréfálkozott:

- Benépesítik a falut.

Carré-Lamadon komoly észrevételt tett:

- Helyrehozzák a hibát.

A kocsist azonban sehol se találták. Végre is a falu kávéházában lelték meg, ahol a porosz tiszt legényével barátkozott. A gróf kérdőre vonta:

- Nem kapott parancsot, hogy nyolc órára befogjon?

- Kaptam bizony, de azóta másikat is kaptam.

- Mit?

- Hogy semmi esetre se fogjak be.

- Ki adta magának ezt a parancsot?

- A porosz tiszt úr, én úgy éljek.

- És miért?

- Nem tudom. Tessék megkérdezni őt. Nekem megtiltották, hogy befogjak, hát nem fogtam be. Így van.

- A tiszt maga adta a parancsot?

- Nem, kérem, a fogadás, az ő nevében.

- Mikor?

- Az este, hogy lefeküdtem.

A három férfi nagyon nyugtalanul tért vissza. Follenvie-t keresték, de szolgálója azt mondta, hogy gazdája sohasem kel fel tíz óra előtt, az asztmája miatt. Sőt kereken megtiltotta, hogy tüzeset kivételével valaha is előbb felkeltsék.

Szerették volna a tisztet látni; de az lehetetlenség volt, jöllehet ő is a fogadóban volt szállva. Csakis Follenvie beszélhetett vele polgári ügyekben. Vártak tehát. A nők szobáikba vonultak, és tettek-vettek.

Gornudet a konyhában a magas tűzhely alá telepedett, melyben hatalmas tűz lángolt. Oda vitetett egy kis kávéházi asztalt, egy kancsó sört, és elővette pipáját, mely a demokraták szemében oly nagy tiszteletben részesült, mint ő maga, mivel Cornudet-t szolgálván, a hazát szolgálta. Pompás, gyöngyül kiszítt tajtékpipa volt, csaknem oly fekete, mint gazdájának fogazata, de illatos, ívelt, fényes és kezére álló, mintegy kiegészítője ura ábrázatának. Cornudet mozdulatlanul ült, és hol a tűzhely lángjára nézett, hol a sör habjára, mely korsóját koronázta, és valahányszor ivott, elégtelen mélyesztette hosszú, csontos ujjait hosszú, zsíros hajába, és sörhabtól rojtos bajszát szürcsölgette.

Loiseau azon az ürügyön, hogy zsibbadt lábszárait akarja mozgásba hozni, elment, és a helybeli szatócsoknak adott el a borából. A gróf és a gyáros politizáltak, Franciaország jövődó sorsát vitatták. Egyik az orléans-iakban bízott, másik valami ismeretlen megmentőben, egy hősből, ki akkor jelenik meg, mikor már mindenki kétségbeesett, egy du Guesclinben, talán egy új Jeanne d'Arcban, vagy egy másik I. Napóleonnal? Jaj, csak a trónörökös ne volna olyan fiatal! Cornudet csak hallgatta, és mosolygott, mint olyan valaki, aki tudja, mit hoz a jövő. Pipája beillatosította az egész konyhát.

Mikor tízet ütött az óra, Follenvie úr is megjelent. Azonnal kikérdezték, de ő nem tehetett egyebet, mint minden változtatás nélkül, kétszer-háromszor ismételte a következő szavakat:

- A tiszt úr ezt mondta nekem: Follenvie úr, tiltsa meg, hogy holnap ezeknek az utasoknak befogjanak. Nem szabad engedelmem nélkül elutazni senkinek. Értette? Megmondtam!

Most a tisztet akarták látni. A gróf beküldte hozzá névjegyét, melyre Carré-Lamadon is fölírta nevét és összes címeit. A porosz azt üzenté, rendelkezésére áll az uraknak, mihelyt meg-ebédelt, vagyis úgy egy óra tájban.

A hölgyek lejöttek, és bár nagy volt a nyugtalanság, valamicskét ettek is. Gömböc betegnek és rendkívül zavartnak látszott.

Éppen megitták kávéjukat, mikor a tisztizsolga az urakat jött keresni.

Loiseau a másik kettőhöz csatlakozott, Cornudet azonban, kit szintén hívtak, hogy nagyobb ünnepélyességet biztosítsanak fellépésüknek, büszkén kijelentette, hogy semmi érintkezést nem óhajt a németekkel, és visszatelepedett a tűzhely mellé, újabb kancsó sört kérve.

A három férfi felment, és bevezették őket a fogadó legszebb szobájába, a tiszt elé, ki egy karosszékben terpeszkedett, lábait a kandallón melegítve, és hosszú porcelán pipájából füstölt, rikító hálóköntösbe burkolózva, melyet nyilván valamely ízléstelen polgár elhagyott otthonából rabolt el. Nem állt fel, nem köszönt vissza, oda se nézett. Remek példánya a győztes katona természetes póffeszkedésének.

Végre néhány pillanat múlva megszólalt:

- Mit akarják?

A gróf felelt:

- El szeretnénk utazni, kérem.

- Nem lehet.

- Szabad tudnom, hogy miért?

- Mert ne engetem.

- Teljes tisztelettel csak annyit szabadjon megjegyezmem, hogy az ön tábornoka engedélyt adott a Dieppe-be való utazhatásra, és azt hiszem, nem követtünk el semmi olyast, amiért büntetést érdemelnénk.

- Nem engetem... értik... Elmehetnek.

Mindhárman meghajoltak és kimentek.

A délután siralmasan telt. A német szeszélyét nem értették, és a legfurcsább gondolatok kavarogtak a koponyákban. Mindenki a konyhába jött, és szünet nélkül tárgyalták az esetet. A legképtelenebb dolgokra gondoltak. Talán túsokul tartják vissza őket? De mi célból? Vagy fogságba hurcolják valamennyiüket? Vagy talán tekintélyes váltságdíjat akarnak szedni értük? Erre a gondolatra örült félelem fogta el valamennyit. A leggazdagabbak leginkább megrémültek, már szinte látták a szemtelen katona kezei közt az arannyal telt zsákokat, melyeken életüket kell megváltaniok. Elfogadható hazugságokon törték a fejüket, hogy gazdagságukat eltitkolják, és szegényeknek, nagyon szegényeknek lássanak. Loiseau levette óraláncát, és zsebébe dugta. A közelgő éj növelte az aggodalmakat. A lámpát meggyújtották, és mivel vacsoráig még két órát kellett várni, Loiseau-né egy játszma harmincegyest ajánlott. Legalább szórakozzanak. Ráálltak. Udvariasságból még Cornudet is kioltotta pipáját, és részt vett a játékban.

A gróf kevert, osztott, Gömböcnek mindjárt harmincegye volt. A játék megnyugtatta a háborgó kedélyeket. Cornudet azonban észrevette, hogy a Loiseau házaspár összejátszik, és csal.

Mikor vacsorához akartak ülni, Follenvie ismét megjelent, és hápogó hangján jelentette:

- Porosz tiszt kérdezteti Élisabeth Rousset kisasszonyt, nem változtatta-e meg elhatározását?

Gömböc sápadtan, meredten állt, majd hirtelen pipacsvörös lett, és úgy fölfortyant, hogy elállt a szava. Végre kitört:

- Mondja meg annak a ronda fráternek, annak a porosz dögnek, hogy soha, érte, soha, soha, soha!

A kövér fogadós kiment. Gömböcöt valamennyien körülfogták, kérdezték, sürgették, fedje fel látogatásának titkát. Eleinte a lány vonakodott szólni, de elkeseredése végül erőt vett rajta.

- Hogy mit akar? Hogy mit akar? Hát velem akar hálni! - kiáltotta.

Senki sem botránkozott meg a lány szavain, oly nagy volt a felzúdulása. Cornudet oly hevesen csapta sörös kancsóját az asztalra, hogy eltörött. A közfelháborodás kifejezése volt ez az

aljas zsoldossal szemben, harag moraja, egyesülés az ellenállásra, mintha csak mindegyikük-től külön-külön azt kívánták volna, hogy vegyen részt a lánytól követelt áldozat teljesítésében. A gróf undorral jelentette ki, hogy ez a népség a hajdani barbárok módjára viselkedik. Különösen a nők mutattak határozott és jóindulatú szánalmat Gömböc iránt. A zárdaszüzek, akik csak enni jöttek le, lehajtották fejüket, és hallgattak.

Az első düh csillapodtán mégiscsak hozzáfogtak a vacsorához, de keveset beszéltek: mindenki tűnődött.

A hölgyek korán visszavonultak, az urak pedig dohányoztak, és kártyajátszmát alakítottak, melyhez Follenvie-t is meghívták, hogy csínján kivegyék belőle, miként lehetne a tiszt ellenállását megtörni. Follenvie azonban csakis kártyáival törődött, se hallott, se látott, szakadatlanul csak ezt hajtogatta:

- Játsszunk, uraim, játsszunk!

Olyan lázasan figyelt, hogy még a gégéjében felgyülemlett nyálkát is elfelejtette, és melle néha orgonafügákat játszott. Sípoló tüdeje az asztma egész hangnyolcadát megzengette, a mély és sötét színezetű hangoktól a rikoltani próbáló kiskakas éles és rekedt kukorékolásáig.

Még akkor sem akart felmenni, mikor holtra fáradt felesége érte jött. Az asszony tehát maga távozott, mivel ő korán kelő volt, mindig hajnalban ébredt, férje pedig, a későn fekvő, mindig hajlandó volt barátaival éjszakázni. Follenvie utánakiáltott:

- Melegítsd meg a tejemet! - és újra belemerült a játszmába.

Mikor aztán látták, hogy semmit sem lehet kihúzni belőle, kijelentették, hogy ideje lefeküdni, és mindnyájan aludni tértek.

Másnap reggel elég jókor keltek, tétova reménykedéssel, még inkább vágyakozva az elutazásra, rettegve a szörnyű kis fogadóban töltendő nap gondolatától.

Sajnos a lovak az istállóban rostokoltak, a kocsis nem volt látható. Unalomból a kocsi körül lézengtek.

A reggeli nagyon szomorúan telt, és Gömböccel szemben némi elhidegülés volt érezhető, mert hogy aludtak egyet a dologra, az éjszaka kissé módosította véleményüket. Most szinte haragudtak erre a leányra, hogy titokban nem kereste fel a porosz tisztet, és reggelre kelve nem szolgált útítársainak kedves meglepetéssel. Mi van abban? Különben is, ki tudta volna meg? A látszat kedvéért azt mondhatta volna a tisztnek, hogy megszánta szenvedő útítársait. Hiszen a leánynak meg úgyis mindegy!

Bevallani azonban senki sem merte gondolatát.

Délután, mikor már halálra unták magukat, a gróf azt ajánlotta, tegyenek kis sétát a falun kívül. Mindenki alaposan felöltözött, s a kis társaság elindult, csak Cornudet nem ment, aki szívesebben maradt a tűzhely mellett, és az apácák, akik a templomban vagy a plébánosnál töltötték minden idejüket.

A napról napra erősödő hideg kegyetlenül csípett orrot és fület, a lábak úgy összefáztak, hogy minden lépés kinszenvedés volt, és az elébük táruló vidék beláthatatlan fehérségében oly rémítő gyászosnak tűnt föl előttük, hogy egyszerre mindenki visszafordult, dermedt lélekkel és meggémberedő szívvel.

Elöl a négy asszony lépdelt, a három férfi kissé hátrább követte őket.

Loiseau, aki átértette a helyzetet, egyszerre azt kérdezte, vajon ez a szajha még sokáig kényszeríti-e őket az itt maradásra? A mindenkor udvarias gróf azt mondta, egy nőtől sem lehet követelni ilyen fájdalmas áldozatot, a dolognak magától kell megtörténni. Carré-Lamadon

megjegyezte, hogy ha a franciák, amint szó volt róla, vissza akarnák foglalni Dieppe-et, az összeütközés csak itt, Totes-ban lehetne. Ez az észrevétel a másik kettőt leverte.

- Hátha gyalog menekülnénk? - mondta Loiseau.

A gróf vállat vont.

- Ebben a hóban? Nőinkkel? Különben is rögtön üldözőbe vennének. Tíz percen belül elfognának, és kiszolgáltatnának a katonáknak mint foglyokat.

Szent igaz. Elhallgattak.

A hölgyek ruhákról beszéltek. De mintha valami elkényszeredett zavar választotta volna el őket.

Egyszerre az utca végén szembejött velük a tiszt. Nagy és karcsú termete lerajzolódott a hóra, mely a szemhatárt beszegte, és ment, szétterpesztett térdekkkel, azoknak a katonáknak sajátos mozdulatával, akik semmi áron se akarják bepiszkítani gondosan kifényesített csizmájukat.

Hogy a hölgyek mellett haladt, köszönt, és megvetően mérte végig az urakat, kik különben eléggé büszkék voltak, és nem emelték meg a kalapjukat, csupán Loiseau tett úgy, mintha levennie kalapját.

Gömböc fülig pirult, a három férjes asszony pedig nagyon megalázottnak érezte magát, hogy a katonatiszt ennek a lánynak a társaságában találkozott velük, akit le akart fektetni.

Róla kezdtek beszélni, alakjáról, arcáról, Carré-Lamadonné, aki sok katonatisztet ismert, és értett hozzájuk, váltig dicsérte, még sajnálta is, hogy nem francia, különben egészen takaros huszár lenne, kibe minden asszony belebolondulna.

Amikor hazaértek, nem tudták már, mihez kezdjenek. Potomságok miatt is epés szavakat váltottak egymással. A csendben elköltött vacsora hamar véget ért, és mindenki felment pihenni, azt remélve, hogy alvással hamarabb telik az idő.

Másnap reggel gyűrött arccal, elkámpicsorodva jöttek le. A nők alig beszéltek már Gömböccel.

Harangoztak. Keresztelő volt a faluban. A kövér lánynak is volt egy gyermeke yvetot-i parasztnál, dajkaságban. Alig látta évente egyszer, és sohase gondolt rá, de a keresztelés gondolata hirtelen heves gyöngédséget fakasztott benne gyermeke iránt, mindenáron ott akart lenni a szertartáson.

Mihelyt elment, mindnyájan összenéztek, közelebb húzták székeiket, mert érezték, hogy határozniuk kell már végre. Loiseau-nak támadt egy ötlete: meg kell mondani a tisztnek, tartsa itt egyedül Gömböcöt, a többieket pedig engedje továbbutazni.

Follenvie vitte hírül az ajánlatot, de azonnal vissza is jött. A német, aki jól ismerte az embereket, kirúgta őt. Kijelentette: addig mindenki itt marad, míg kívánsága nem teljesül.

Erre Loiseau-né parasztermészete egész mivoltában kicsattant.

- Hát csak nem akarunk itt megvénülni? Minthogy ennek az alávaló néembernek az a mestersege, hogy mindenkivel összeadja magát, azt hiszem, nincs is joga ahhoz, hogy válogasson. Bocsánatot kérek, de Rouenban még kocsisokkal is összeszúrta a levét, igen, bizony, a megyefőnök kocsisával! Biztosan tudom, mert nálunk vásárol bort. És most, mikor arról van szó, hogy bennünket kirántson a zavarból, finnyáskodik, a taknyosa!... Ez a porosz szerintem nagyon úrián viselkedik. Ki tudja, mióta él itt egyedül. Aztán mi hárman vagyunk, és bennünket bizonyára többre becsült volna. De nem, ő megelégszik ezzel az utcai ízével. Tiszteli a férjes asszonyokat. Gondolják meg, hogy itt ő az úr. Csak azt kellene mondania: „Akarom” - s erőszakkal elhurcolhatna katonáival.

A másik két nő megborzongott. A szép Lamadonné szemei felragyogtak, és kissé elhalványult, mintha már magán érezte volna a tiszt erőszakos kezét.

A férfiak, kik távolabb vitatkoztak, közelebb jöttek. A dühöngő Loiseau összekötözte lábakkal és kezekkel szerette volna a „nyomorultat” az ellenség kezébe adni. A gróf azonban, akinek ősei három nemzedéken át nagykövetek voltak, maga is vérbeli diplomata, az udvariasság mellett kardoskodott.

- Rá kellene beszélni - mondta.

Erre megtörtént az összeesküvés.

A nők összebújtak, halkították hangjukat, és a vita általánossá vált, ki-ki ajánlott valamit. Egyébként az egész illedelmesen folyt le. Mert különösen a nők mindig találtak finom fordulatokat, gyöngéd és enyhe kifejezéseket a legkényesebb dolgok jelzésére. Idegen szót sem ért belőle, annyira az illem határai közt mozogtak. De a szemérem gyenge fátyola, mely minden nagyvilági nőt egyformán vértéz, csak a felületet takarta. A nők örültek ennek a dévaj kalandnak, alapjában pokolian mulattak, elemükben érezték magukat, pocsoltak a szerelemben, mint nyalánk szakácsné, ki belekóstol a másnak készített ételbe.

A jókedv úgyszólván magától támadt, annyira furcsának tűnt fel előttük az eset. A gróf kissé merész tréfákat kockáztatott meg, de oly jól adta elő, hogy kacajt fakasztottak. Loiseau aztán néhány sikamlósabb malacságot engedett meg, de nem botránkoztak meg rajta. Mindenkinek fejében csak Loiseau-né durva szavai motoszkáltak: „Minthogy ennek az alávaló néembernek az a mestersége, miért válogat?” A csinos Carré-Lamadonné arra gondolt, hogy nem válogatna az ő helyében, ha erről a tisztról lenne szó.

Hosszan készültek az ostromra, mintha valami erődöt akarnának körülzárni. Ki-ki megállapodott a szerepben, melyet játszik majd, az érvekben, melyekre támaszkodik, a hadmozdulatokban, melyeket végre kell hajtania. Elkészítették a haditervet, a cselfogásokat és meglepetéseket az ostromra, hogy az eleven várat az ellenség befogadására kényszerítsék.

Cornudet azonban félrevonult, mint akinek semmi köze az ügghöz.

A lelkek annyira el voltak foglalva, hogy nem is hallották, mikor Gömböc belépett. De a gróf halkán azt mondta: csitt. Erre minden szem föltekintett. Gömböc állt előttük. Gyorsan elhallgattak, és zavarukban nem tudtak mindjárt szóhoz jutni. A grófnő, ki jobban megszokta a szalonok kétszínűségét, mint a többiek, ezt kérdezte:

- Jól mulatott a keresztelőn?

A kövér lány, még mindig elérzékenyülve, mindent elmesélt, kik voltak ott, mit csináltak, még azt is, milyen a templom. Aztán így szólt:

- Jólesik néha imádkozni.

Ebédig a hölgyek megelégedtek azzal, hogy nyájasak voltak vele, s növelni igyekeztek bizalmát, és rá akarták venni, hogy hajtson tanácsaikra.

Az asztalnál kezdték a közeledést. Először is általánosságban az önfeláldozásról kezdtek beszélni. Régi példákat idéztek: Juditot és Holoferneszt, majd minden ok nélkül Lukréciát és Sextust, Kleopátrát, ki ágyába fektetett minden ellenséges hadvezért, majd mint rabszolgákat leigázta őket. Aztán valami képtelen esetet tálaltak föl, mely e tudatlan milliomosok agyában született meg, római asszonyokról, akik Capuában Hannibál szeretői voltak, azonkívül valamennyi tiszté, közkatonáé és az egész zsoldos seregé. Sorra vették az összes nőket, akik a hódítókat megállították, és testükből csatateret csináltak, hatalmi eszközt, fegyvert; azokat, kik hősiek ölelésükkel győzték le a förtelmes és átkos lényeket, szüziségüket bosszúnak és önfeláldozásnak szentelve.

Homályos szavakkal ecsetelték annak a bizonyos nagyon előkelő hölgynek az esetét, aki valamely rettentő ragályos betegséggel oltatta be magát, hogy Bonapartét megfertőzze, kit véletlen csoda, hirtelen rosszullet mentett csak meg a végzetes találkán.

És mindezt bizonyos illő és higgadt modorban mondták, csak néha lelkesültek fel készakarva, mintegy vetélkedésre serkentve a nőt.

A végén azt hihette volna az ember, hogy a nő egyedüli földi hivatása állandó önfeláldozás, a katonaság szeszélyeinek folytonos kielégítése.

A két apáca, mintha semmit sem hallana, mély gondolatokba merült. Gömböc hallgatott.

Hagyták, hogy egész délután gondolkozzon. De az eddigi „nagysád” helyett egyszerűen „kisasszonynak” szólították, maguk sem tudták, miért, mintha alább akarták volna szállítani a becsület ama fokáról, ahová felkapaszkodott, éreztetni vele szégyenletes helyzetét.

Abban a percben, mikor a levest feltálalták, Follenvie újból megjelent, és ismételte tegnapi mondókáját:

- A porosz tiszt kérdezteti Élisabeth Rousset kisasszonyt, nem változtatta-e meg elhatározását?

Gömböc szárazon ennyit felelt:

- Nem, kérem.

De a vacsora alatt a szövetségesek meggyöngültek. Loiseau három ügyetlen megjegyzést szalajtott ki száján. Mindenki abban sántikált, hogy új példákat leljen, de egyet sem talált, mire a grófné, talán öntudatlanul, hirtelen vallásos felbuzdulásból, az öregebb apácától a szentek nagy tetteiről kezdett kérdezősködni. Bizony sokan követtek el olyasmit, ami a mi szemünkben bűnnek látszik, de az Egyház könnyen megbocsátja ezeket a botlásokat, ha Isten dicsőségére vagy felebarátaink jóvoltáért történtek. Ez hatásos érv volt, a grófné hasznát is vette. Ekkor pedig, akár hallgatólagos egyetértésből történt ez, vagy titkos szolgálatkészségből, melyhez az egyházi ruha viselői mind kiválóan értenek, akár egyszerűen boldog együgyűségből, vagy segítém akaró bárgyúságból, az öreg apáca nagyot lendített az összeküvők ügyén. Félénknek hitték, és kiderült, hogy bátor, bőbeszédű és heves. Nem zavarta meg a kazuisztika tétovasága, meggyőződése vasból volt, hite nem ingadozott, lelkiismerete nem ismert kétségeket. Természetesnek találta Ábrahám áldozatát, mert ő maga is nyomban megölte volna apját, anyját felsőbb parancsra, és véleménye szerint, semmi sem visszatetsző az Úrnak, ha a szándék dicséretes. A grófné hasznára fordítva váratlan cinkostársa vallásos tekintélyét, mintegy körülíratta vele ezt az épületes erkölcsi tételt: „A cél szentesíti az eszközöket.”

Megkérdezte az apácát:

- A kedves nővér tehát azt hiszi, hogy Istennek minden út tetsző, és megbocsátja a bűnt, ha tiszta indítóokból történik?

- Ki kételkedhetik ebben? Egy önmagában csúnya cselekedet gyakran dicséretessé válik a gondolat által, mely sugalmazza.

És így folytatták tovább, Isten akaratát boncolgatták, előre látták szándékait, és olyan dolgokba vonták bele, melyek igazán nem reá tartoznak.

Mindezt burkoltan, ügyesen, tapintatosan. De a főkötős zárdaszűz minden szava rést ütött az utcai leány fölháborodott ellenállásán. Majd a társalgás kissé másra fordult, a rózsafüzéres nő a rendházi, a fejedelemasszonyról, saját magáról és aranyos szomszédjáról, a kedves Sainte-Nicéphore nővérről kezdett beszélni. Azért hívták őket Le Havre-ba, hogy a himlős katonák

százait ápolják a kórházakban. Lefestette ezeket a nyomorultakat, részletezte betegségüket. És míg a porosz tiszt szeszélye feltartóztatta őket, ki tudja, hány francia pusztul el, kiket talán meg lehetett volna menteni! Ez az ő hivatása, mindig katonákat ápolni, járt a Krímben, Olaszországban, Ausztriában, és hogy elbeszélte hadjáratait, egyszerre úgy tűnt föl ez a kedves-nővér, mint azok a dobos és trombitás apácák, kik arra születtek, hogy a táborokat kövessék, fölshedjék a sebesülteket a csaták örvényes forgatagában, és jobban, mint följobbvalójuk, egyetlen szóval megfélemezzék az engedetlen, fegyelmezetlen zsoldosokat; igazi hadiapáca, kinek tönkretett, ezer horpadástól ragyás arcára föl volt írva a háború minden pusztítása.

Az apáca szavai után a hatás teljes volt.

Vacsora végeztével ki-ki szobájába sietett, azzal az elhatározással, hogy csak másnap reggel jó későn jön le onnan.

A reggeli nyugodtan folyt le. A tegnap este elvetett magnak időt engedtek, hogy kicsírázzon, és gyümölcsöt hozzon.

A grófné délután sétát indítványozott, a gróf pedig, megbeszélés szerint, karon fogta Gömböcöt, és a többiek mögött maradt vele.

Azt a bizalmas, atyáskodó, kissé lenéző hangot használta, mit nagyképű emberek szoktak az ilyen lányokkal szemben. „Kedves leányomnak” nevezik őket, és társadalmi állásuk, megdönthetetlen méltóságuk magasából néznek le rájuk. Azonnal a dolog elevenére tapintott.

- Szóval maga jobbnak látja, hogy a porosz csapatok visszaverése esetén kitegyen bennünket és saját magát is az ő erőszakoskodásuknak, és nem hajlandó teljesíteni olyan kedvességet, melyet életében már igen gyakran megtett.

Gömböc nem felelt.

A gróf jóságához, okosságához, szívéhez folyamodott. „Gróf úr” tudott maradni, bár udvarias, bókoló, sőt kedves is volt, ha kellett. Dicsőítette a nekik teendő szolgálatot, háláját emlegette, majd vidáman letegezte a lányt.

- És tudod, fiam, még azzal is eldicsekedhet az a tiszt, hogy olyan szép lányba harapott, amilyen kevés akad a hazájában.

Gömböc nem válaszolt, és a társasághoz csatlakozott.

Mikor visszatértek, a lány felment szobájába, és nem mutatkozott többé. A nyugtalanság óriási volt. Mit fog csinálni? Ha tovább is ellenkezik, mennyi baj lesz ebből.

Elérkezett a vacsora ideje. Hiába várták a lányt. Végül belépett Follenvie, és jelentette, hogy Rousset kisasszony rosszul érzi magát, ne várják. Mindenki fülét hegyezte. A gróf a fogadóshoz ment, s halkán ezt kérdezte:

- Rendben van?

- Rendben.

Illendőségből nem szólt semmit a többieknek, pusztán bólintott egy kicsit. Erre a mellekből a megkönnyebbülés sóhaja tört ki, öröm sugárzott az arcokon.

- Teringettét! Pezsgőt ide, ha van! - és Loiseau-né megrémült, mikor a gazda négy üveggel tért vissza. Mindenki közlékeny és hangos lett egyszerre, dévaj öröm töltötte meg a szíveket. A gróf, úgy látszik, észrevette, hogy Carré-Lamadonné nagyon csinos, a gyáros udvarolt a grófnénak. A társalgás élénk, enyelgő, csintalan volt.

Egyszerre csak Loiseau rémült arcot mutatva feltartotta két karját, és üvöltött:

- Csend legyen!

Mindenki elhallgatott, meglepve, csaknem riadtan.

- Csitt - mondta Loiseau. Két kezét füle mögé tette, szemét a mennyezetre függesztette, újból hallgatózott, majd csak ennyit mondott:

- Legyenek nyugodtak, minden rendben van.

Először senki sem merte elérteni, majd elmosolyodtak.

Negyedóra múlva megismételte a mókát, és az este még gyakran felelevenítette, úgy tett, mintha fõnn az emeleten kérdést intézne valakihez, kétértelmű tanácsokat osztogatva, a kereskedelmi utazó szellemességével.

- Szegény leány - sóhajtotta szomorúan egyik percben, majd: - Gaz porosz! - mormogta dühösen fogai közt. Néha, mikor már oda se gondoltak, remegő hangon mondogatta többször: - Elég! Elég! - és mintha magával beszélne, hozzátette: - Ki tudja, látjuk-e még, csak meg ne ölje a nyomorult!

A mókákon, bár ízléstelenek voltak, mindenki mulatott, és senki sem sértődött meg miattuk, mert a felháborodás, mint minden egyéb, a körülményektõl függ, és a légkör ekkor már telítve volt sikamlós gondolatokkal.

A csemegénél még a hölgyek is tettek szellemes és enyhe célzásokat. A szemek csillogtak, sokat ittak. A gróf, aki még botlásaiban is meg tudta õrizni elõkelõségének méltóságát, egyes hasonlatokat mondott a sarkvidéki tél végérõl s a hajótöröttek örömérõl, kik látják megnyílni a dél felé vezetõ utat.

Loiseau, aki már kapatos volt, pezsgõs pohárral a kezében, felállott:

- Megszabadulásunk örömére ürítem poharam!

Mindenki felállt, tapsoltak. Még a két apácát is rávették a hölgyek, hogy megnedvesítsék ajkukat a pezsgõvel, melyet eddig még nem ismertek. Kijelentették, hogy emlékeztet a szódavizes limonádéra, de mégis finomabb annál.

Loiseau összegezte a helyzetet.

- Kár, hogy nincs zongora, egy négyest elkalimpálhatnánk rajta.

Cornudet meg se mukkant, meg se moccant, úgy látszott, súlyos gondolatokba mélyedt, olykor dühösen ráncigálta hosszú szakállát, mintha még hosszabbra szeretne volna nyújtani. Végül éjfél tájt, mikor oszladozni kezdtek, a dülõngõ Loiseau hirtelen a hasára ütött, és ezt gügyögte:

- Polgártárs, magának nincs jókedve ma este, mért nem mond valamit?

Cornudet nyersen felkapta fejét, és villogó, félelmes tekintetét végigjáratta a társaságon:

- Azt mondom mindnyájuknak, hogy amit most tesznek, az gyalázat!

Felkelt, az ajtóhoz ment, még egyszer ismételte:

- Gyalázat! - és eltűnt.

Ez elõször kissé lehûtötte õket. Loiseau zavarba jött, bambán állt, de aztán visszakapta önuralmát, és vadul nevetve ezt ismételte:

- Savanyú a szõlõ, ugye, öregem, nagyon savanyú a szõlõ?

Mivel nem értették, elmesélte a folyosó titkait. Erre a jókedv újra felviharzott. A hölgyek úgy mulattak, mint az örültek. A gróf és Carré-Lamadon sírtak a nevetéstől. Sehogy se tudták elhinni.

- Igazán? Azt akarta, hogy...

- Szavamra, láttam.

- És a leány nem akart...

- Nem, mert a porosz a szomszéd szobában volt.

- Ne mondja.

- Esküszöm.

A gróf fuldokolt. A gyáros a hasát fogta mind a két kezével. Loiseau folytatta:

- Érthető, hogy ma este nem nagyon vidám.

És mind a hárman ismét nagyot nevettek, már-már betegen, lihegve, köhögve.

Ott fenn elváltak egymástól. De a csipkelődő Loiseau-né lefekvéskor nem mulasztotta el megjegyezni férjének, hogy a kis „hencegő” Carré-Lamadonné egész este sárgult az irigységtől.

- Tudod, a nők, ha egyenruháról van szó, mindegy nekik, francia-e vagy porosz. Hát mondd, kérlek, nem szomorú ez?

És a folyosó homályában egész éjszaka kis zajok futkostak, halk, alig hallható neszek, melyek a lehelethez, a meztelen lábak kacarászásához, az észre se vehető reccsenésekhez hasonlítottak. És bizonyára csak nagy későn aludtak el, mert az ajtók alól sokáig kiszüremkedtek a fénysávok. Mindezt a pezsgő művelte, mely, mint mondják, elkergeti az álmot.

Másnap éles téli verőfény tündököltette föl a vakító havat. A postakocsi végre befogva várakozott a kapu előtt, s egy sereg begyeskedő, rózsaszín szemű, fekete pupillás, fehér galamb peckesen sétifikált a hat ló lába között, és szemelgetett az elhullajtott, párolgó ganajban.

A báránybőrbe bugyolált kocsis már a bakon ült, pipázgatott, és a sugárzó utasok gyorsan élelmiszereket raktak fel az utazás hátralevő idejére.

Most már csak Gömböcöt várták. Ő is megjelent.

Kissé zavartnak s pironkodónak látszott, félénken közeledett útitársai felé, kik mintha nem vették volna észre, mindnyájan egyszerre elfordultak tőle. A gróf méltóságosan karon fogta nejét, és elvonta a tisztátalan közelségből.

A kövér lány döbbsen megállott, majd minden bátorságát összeszedve, alázatosan rebegte a gyáros feleségének:

- Jó napot kívánok.

A nő éppen csak biccentett fejével, szemtelenül, arcán a megsértett erény kifejezésével. Mindenki elfoglaltnak látszott, és igyekezett távol maradni tőle, mintha ragályt hozott volna szoknyaiban. Majd sietve beültek a kocsiba, hová Gömböc magányosan szállt be, utolsónak, és csöndben letelepedett régi helyére.

Meg se látták, meg se ismerték. Loiseau-né távolból szemlélte, méltatlankodva és halkán mondta férjének:

- Szerencse, hogy nem mellé kerültem.

A nehézkes jármű zökkent egyet, és az utazás újra megkezdődött.

Eleinte senki se beszélt. Gömböc nem mert fölneézni. Haragudott útítársaira, de egyúttal szégyenkezett is, hogy engedett, és bemocskoltatta magát azzal a porosz tisztel, akinek karjaiba álszent módon ők kergették.

A grófné azonban Carré-Lamadonnéhoz fordulva, nemsokára megtörte a kínos csöndet.

- Ugyebár ismeri d'Étreilles-nét? - kérdezte.

- Hogyne, jó barátnóm.

- Bájos asszonyka!

- Elragadó! Igazán előkelő teremtés, művelt, okos, és minden ízében művész. Pompásan énekel, és mesterien rajzol.

A gyáros a gróffal beszélgetett, s az ablaktáblák zöreijéből felbuggyant olykor egy-egy szó: „Szelvény-lejárat-jutalék-fizetési határidő.”

Loiseau, ki elcsente a fogadás régi kártyáját, mely öt év óta zsírosodott a vendéglő piszkos asztalain, bésigue-be kezdett feleségével.

Az apácák kézbe vették övükön lógó olvasóikat, egyszerre keresztet vetettek, elkezdtek mozgatni ajkukat, mindjobban siettek, mindinkább növekvő gyorsasággal, tompán mormogva az Oremust, közbe-közbe megcsókoltak egy érmet, újra keresztet vetettek, s újrakezdték sebes és szakadatlan mormogásukat.

Cornudet mozdulatlanul elmélkedett.

Háromórai utazás után Loiseau összeszedte kártyáit:

- Éhes vagyok - mondta.

Felesége erre kibontotta zsinéggel átkötött csomagjukat, és kivett belőle egy darab hideg borjúhúst. Úgyesen apró darabokra szeletelte, s mindketten falatozni kezdtek.

- Mi is hozzáláthatnánk - mondta a grófné. A gróf beleegyezett, és a nő kirakta a két személyre elkészített ételmet. A hosszúkás tál fedelén porcelán nyúl volt látható, jelezve, hogy nyúlpástétom terpeszkedik benne, ízletes eledel, melynek barnálló vadhúsát fehér szalonnasávok tűzdelik át, egyéb finomra vagdalt hússal elegyítve. Egy szép darab gróji sajt, melyet egy hírlapba csomagoltak, zsíros testéhez tapasztotta az újságpapírt, melyen ez állott: „Hírek.”

A két apáca több fokhagymás kolbászt szedett elő, és Cornudet két kezét télikabátja hatalmas zsebébe mélyesztve, egyikből négy kemény tojást, másikkól kenyérpúposkát húzott ki. Lehántotta a tojás héját, lába alá, a szalmába dobta, falni kezdte a tojást is, és a tojás világos-sárga morzsácskáit nagy szakállába hullatta, melyek csillagok gyanánt tündököltek ottan.

Gömböc a korai fölkelés sietségében és zavarában semmire se gondolt, és most kétségbeesetten, dühtől fuldokolva nézte a nyugodtan falatozókat. Először vad harag dühítette, fölnyitotta száját, hogy a szájára toluló szitkok özönével lobbantsa szemükre viselkedésüket, de az izgalom úgy fojtogatta, hogy nem bírt szólani.

Senki rá nem nézett, senki rá nem gondolt. Úgy érezte, mintha belefűlt volna ezeknek a tisztességes semmiháziaknak megvetésébe, kik először feláldozták őt, aztán eldobták, mint valami piszkos és haszontalan rongyot. Ekkor eszébe jutott tele élelmiszeres kosara, melyből mindent mohón felfaltak, két csirkéje, mely ragyogott a kocsonyás létől, pástétomai, körtéi, négy üveg bordeaux-i bora, s dühe hirtelen szétmállott, mint a túlfeszített kötél, mely elszakad, és azt érezte, hogy rögtön sírva fakad. Rettentően erőlködött, hogy erős maradjon, lenyelte zokogását, mint a gyerekek, de a könnyek kitörtek, ott tündököltek szemhéjai peremén, és egyszerre két kövér könnycsepp buggyant ki szeméből, lassan végiggördült arcán. A

többiek gyorsabban követték az elsőket, mint a sziklából kiszűrődő vízcseppek, és szabályosan peregték le keblének kidudorodó halmaira. Egyenesen ült, merev tekintettel, rideg és sápadt arccal, abban reménykedve, hogy nem látják.

De a grófné észrevette, férjének intett. Az vállat vont, mintha mondaná:

„Sajnálom, én nem tehetek róla.”

Loiseau-né némán, győzelmes mosollyal mormogta:

- Gyalázatát siratja.

A kedves nővérek, miután a kolbászmaradékot papírba csomagolták, újból hozzákezdtek az imádkozáshoz.

Cornudet pedig, befalván tojásait, kinyújtotta lábszárait a szemközti pad ülése alá, hátradőlt, keresztbe fonta karjait, mosolygott, mint akinek valami remek ötlete támadt, és elkezdte füttyörészni a *Marseillaise*-t.

Az arcok elkomorultak. A nép dala bizonyára nemigen tetszett szomszédainak. Idegesek lettek, ingerlékenyek, és üvölni szerettek volna, mint kutyák a kintorna hallatára. Cornudet észrevette, de nem hagyta abba. Sőt még néha a szöveget is dúdolgatta:

*Hazánknak lángoló szerelme,
Vezesd a bosszúra karunk,
Szabadság, légy mindig velünk te,
Mivel csak téged akarunk!*

Gyorsabban haladtak, a hó keményebb volt, és Cornudet az utazás komor óráiban, a kátyús, hepehupás utakon, a leszálló éjben, a kocsira ereszkedő mély homályban is vad megátalkodottsággal folytatta bosszúálló, egyhangú füttyülését, egészen Dieppeig, kényszerítve az elcsigázott és kétségbeesett lelkeket, hogy elejétől végig figyelemmel kísérik a dalt, és minden ütemnél rágondoljanak a megfelelő szóra.

És Gömböc még mindig sírdogált. Zokogása pedig, melyet nem bírt elfojtani, olykor, két versszak között, belehangzott a sötétségbe.

1880. április 16.

Kosztolányi Dezső fordítása

Ami a történelemkönyvekből kimaradt

UNE PAGE D'HISTOIRE INÉDITE

Mindenki ismeri Pascal híres mondását a homokszemről, amely Cromwell szerencsecsillagát megállítva, az egész világ menetét megváltoztatta. Az emberek életét és a világ folyását alakító véletlenek sorozatában ilyen parányi részlet annak a nőnek a kétségbeesett mozdulata, aki egész Európa jövőjét megszabta, mikor megmentette a fiatal Napóleon Bonaparte, a későbbi nagy Napóleon életét. Ez az esemény a történelem egyik ismeretlen részlete (mert ami ezzel a rendkívüli emberrel összefügg, az mind történelem), s ebben a jellegzetesen korzikai drámában a fiatal tiszt, aki akkoriban a szabadságát töltötte szülőföldjén, kis hija, hogy életét nem vesztette.

Az elbeszélés valamennyi mozzanata hiteles. Úgyszólván tollba mondták nekem, semmit nem változtattam rajta, ki se hagytam belőle, nem igyekeztem „irodalmibbá” vagy drámaibbá alakítani, csak a tényekre, a sallangtalan, csupasz tényekre szorítkoztam, a szereplők nevét nem változtattam meg, és pontosan leírtam tetteiket, szavaikat.

Ha tervszerűen szerkesztem meg az elbeszélést, talán jobban tetszenék, de az én elbeszélésem történelem, s azon nem szabad módosítani. Az adatokat attól az embertől kaptam, aki az eseményeket szemtanúktól hallotta, az ő vallomása irányította a történetemmel összefüggő nyomozást, amely 1835 körül azért indult meg, hogy a Szent Ilona szigetén meghalt császár hagyatékát az örökösöknek biztosítsa.

Halála előtt három nappal ugyanis Napóleon végrendeletét egy függelékkel egészítette ki, amely a következő rendelkezéseket tartalmazta:

Húszezer frankot hagyok arra a bocognanói lakosra, aki kiszabadított a banditák kezéből, mikor meg akartak gyilkolni.

Tízezer frankot Vizzavona úrra, aki az egyetlen élő tagja annak a családnak, amely mellém állt.

Százezer frankot Jérôme Lévy úrra.

Százezer frankot Costa de Bastelica úrra.

Húszezer frankot Reccho tisztelendő úrra.

Élete utolsó napjaiban a császárt egy régi, ifjúkori emlék foglalkoztatta, és oly sok esztendő, annyi bámulatos tett után fiatalságának egyik nagy megrázkódtatása még mindig olyan elevenen élt benne, hogy a közeledő halál se mosta el; ennek a régmúlt eseménynek hatása alatt foglalta végrendeletébe azt a hű emberét, akinek neve már kihullott gyengülő emlékezetéből, pénzt testálva rá, meg azokra a hajdani jó barátokra, akik a szörnyű veszélyben megsegítették.

Közvetlenül XVI. Lajos halála után történt. Korzikát akkoriban Paoli tábornok kormányozta; az energikus, heves vérű tábornok fanatikus királypárti volt, gyűlölte a forradalmat; Napóleon Bonaparte, a fiatal tüzértiszt, aki szabadságát töltötte Ajaccióban, a saját és a családja minden tehetségével az új eszméket támogatta.

Kávéháznak híre-hamva se volt ezen a vad vidéken, Napóleon esténként egy szobába hívta össze a köztársaságiakat, ahol bort ittak, fűgét ettek, és közben beszélgettek, tervezgettek, megvitatták a teendőket, a jövő esélyeit.

A fiatal Bonaparte és Paoli tábornok közt ekkor már feszült volt a viszony. A feszültség abból eredt, hogy Paoli parancsot kapott a Madeleine-sziget meghódítására, és Cesari ezredest bízta meg a feladattal, s úgy hírlett, azt tanácsolta neki, gáncsolja el a vállalkozást. Az alezredessé előléptetett Napóleon szintén részt vett a hadműveletben, a Quenza tábornok parancsnoksága alatt álló nemzetőrcsapatban, s az expedíció végeztével keményen támadta a katonai vezetést, azzal vádolva, hogy szándékosan rosszul irányította a hadműveletet.

A köztársaság a történetek után nemsokára megbízottakat küldött Bastiába, köztük volt Saliceti is. Mikor Napóleon értesült megérkezésükről, elhatározta, hogy útnak indul, és felkeresi őket; Bocognanóból elhívatta Santo Bonellit, vagy ahogy a környéken hívták, Ricciót, egyik legmegbízhatóbb hívét, akire teljes mértékben számíthatott, hogy legyen a vezetője.

Mindketten lóháton indultak el Corte felé, Paoli székhelyére; Bonaparte beszélni akart a tábornokkal, mert akkoriban még annyira nem sejtette, hogy felettese részt vesz a Franciaország elleni összeesküvésben, hogy megvédte őt a suttogva terjesztett vádak ellen, s az ellenségeskedés, bár egyre nőtt köztük, nyíltan még nem robbant ki.

A fiatal Napóleon a kormányzó házának udvarán leszállt a nyeregből, lovát Santo Riccióra bízta, és tüstént Paolihoz indult. A lépcsőn felfelé menet megszólított egy embert, s az közölte vele, hogy éppen most ért véget a tanácskozás, és valamennyi francia köztársaságellenes korszikai vezető részt vett rajta. Miközben Napóleon nyugtalanul faggatta, az egyik összeesküvő kijött az ülésről.

Bonaparte feléje sietett.

- Nos, mi történt? - kérdezte.

A másik azt hitte, szövetségessel van dolga, s így felelt:

- Rendben van! Ki fogjuk kiáltani függetlenségünket, és Anglia segítségével elszakadunk Franciaországtól.

Napóleonból kitört a felháborodás, és lábával dobantva, felkiáltott:

- Ez árulás! Aljas árulás!

A lármára odatódult néhány ember, történetesen valamennyi a Bonaparte család atyjafia. Rögtön megértették, milyen veszélyes helyzetbe került a fiatal tiszt, mert Paoli az a fajta ember, aki tüstént és véglegesen elnémította volna, így tehát körülvették, letuszkolták a lépcsőn, és lóra ültették.

Bonaparte azonnal útnak eredt, Santo Riccio kíséretében Ajaccióba tartott. Mire beesteledett, Arca de Vivarióba érkeztek, s a plébánosnál, Arrighi tisztelendőnél szálltak meg, aki rokonságban állt a Bonaparte családdal. Napóleon tájékoztatta az eseményekről, és megtanácskozta vele a teendőket, mert az igazságos és megfontolt plébánost egész Korzikában becsülték.

Másnap már pirkadatkor elindultak, egész nap úton voltak, és estére Bocognano faluhoz értek. Napóleon itt elvált vezetőjétől, lelkére kötötte, hogy reggel jöjjön érte két lóval az útkereszteződéshez, s ő maga a Pagiola tanyára ment, Félix Tusoli nevű rokonához és hívéhez, akinek a háza a tanya közelében állt: nála akart megszállni.

Közben Paoli megtudta, hogy a fiatal Bonaparte Cortéban az összeesküvést felfedezve indulatosan kitört, s a tábornok parancsot adott, hogy Mario Peraldi vegye üzöbe, és feltétlenül akadályozza meg, hogy Ajaccióba vagy Bastiába jusson.

Mario Peraldi néhány órával megelőzte Napóleont Bocognanóban, és felkereste Morelliékat: ez a tekintélyes család a tábornok párthíve volt. Nemsokára értesítették őket, hogy a fiatal tiszt megérkezett a faluba, és éjszakára Tusolinál száll meg; ekkor a Morelli nemzetség feje,

ez az erélyes, kemény férfi, tudomásul véve Paoli utasítását, kijelentette, hogy Napóleon nem fog elmenekülni.

Pirkadatkor őrséget állított a családja férfitagjaiból: minden utat, minden ösvényt szemmel tartottak. Reggel Bonaparte házigazdája kíséretében lépett ki a kapun, hogy Santo Riccióval találkozzék, de vendéglátója, akin látszott, hogy beteg - a feje kendőbe volt bugyolálva -, hamarosan visszafordult.

Mihelyt a fiatal tiszt egyedül maradt, egy ember lépett hozzá, s azt mondta, hogy Paoli néhány híve Cortéba utazik a tábornokhoz; jelenleg valamennyien egy közeli fogadóban gyűltek össze. Napóleon odasietett: a társaságot csakugyan együtt találta.

- Induljatok, menjetek a tábornokhoz - mondta nekik. - Nagy és nemes feladatot végeztek.

Ám ebben a pillanatban Morelliék berontottak a fogadóba, rávetették magukat Bonapartéra, lefogták és elhurcolták.

Santo Riccio a keresztútnál várta, de az elfogatás után tüstént értesült a történekről, és Bonaparte egyik hívéhez, Vizzavonához futott, mert tudta, hogy ez az ember hajlandó lesz segíteni. Vizzavona háza szomszédos volt a Morelliéval, ahol Napóleont fogva tartották. Santo Riccio világosan látta, hogy a helyzet rendkívül súlyos.

- Ha nem sikerül azonnal megmenteni, vége - mondta. - Talán egy-két óra múlva már halott.

Vizzavona azonnal elment Morelliékhoz, ügyesen puhatolózott, és minthogy azok titkolták szándékukat, ékesszólással meg furfanggal rávette őket, engedjék át hozzá a fiatalembert, hogy megkínálja, s amíg Bonaparte eszik, tartsák szemmel a házát.

Morelliék ráálltak, nyilván azért, hogy tervüket álcázzák. A nemzetségfő - egyedül ő tudott a tábornok parancsáról - az őrizetet rokonaira bízta, és hazament, hogy felkészüljön az útra. Távolléte mentette meg néhány perc múlva a fogoly életét. Időközben Santo Riccio, a korzikaiakra jellemző önfeláldozással, bámulatos hidegvérrel és hajthatatlan bátorsággal előkészítette társa szökését. Két önmagához hasonlóan lelkes és hű fiatalembert vett maga mellé, észrevétlenül elvezette őket a Vizzavona házzal szomszédos kertbe, ahol azok elrejtőztek egy fal tövében, aztán nyugodtan benyitott Morelliékhez, és engedélyt kért tőlük, hogy elbúcsúzzék Napóleontól. Az engedélyt megkapta, és mihelyt szemtől szemben találta magát Bonapartéval meg Vizzavonával, előadta a tervét, sürgetve a szökést, mert a legcsekélyebb idővesztés is végzetes lehet, így hát mindhárman kimentek az istállóba a lovakhoz; az ajtóban Vizzavona könnyes szemmel elbúcsúzott Napóleontól.

- Isten segítsen, édes fiam, mert csak ő segíthet rajtad!

Napóleon és Santo Riccio kúszva ért a fal tövében rejtőzködő két legényig, aztán valamennyien inukszakadtából futottak egy közeli forráshoz, amelyet a fák eltakartak. Csakhogy Morelliék előtt kellett elfutniok, azok észrevették őket, és nagyokat kiáltva, utánuk vetették magukat.

A Morelli nemzetségfő, aki közben hazaért, meghallotta a lármát; tüstént rájött, hogy mi történt, ki akart rohanni, s arckifejezése olyan vad volt, hogy a felesége, akit rokonság kötött Bonaparte szállásadó-jához, Tusolihoz, a lábaihoz borulva könyörgött a fiatalember életéért.

Férje dühösen visszalökte, hogy a menekülők után vethesse magát, de az egyre térdelő asszony megragadta az ura lábát, és görcsösen átkarolta. Morelli ütötte, a földre dobta, de ő teljes erejéből belecsimpaszkodott, nem engedte el, és végül maga mellé rántotta a földre.

Ha az asszony nem ilyen erős és bátor, Napóleon elpusztul.

Az új kor egész történelme megváltozott. Az emberek nem őriznék emlékezetükben bámulatos katonai győzelmek sorát! Az ágyúk nem pusztítottak volna el sok millió életet! Európa térképe másként festene! És ki tudja, milyen politikai rendszerben élnénk...

Mert az üldözők utolérték a menekülőket.

Santo Riccio egy gesztenyefának támaszkodva, bátran szembefordult velük, s odakiáltotta a két legénynek, hogy meneküljenek el Bonapartéval. De Napóleon nem akarta cserbenhagyni Santo Ricciót, aki puskáját ellenségeikre szegezve, torkaszakadtából kiabálta társainak:

- Vigyétek magatokkal! Fogjátok meg, kötözzétek össze a kezét-lábát!

Üldözőik így hát utolérték és elfogták őket, és Morelliék egyik embere, név szerint Honorato, Napóleon halántékára illesztette puskája csövét.

- Halál az árulóra! - kiáltotta.

De éppen ebben a pillanatban érkezett oda fegyveres rokonai kíséretében Bonaparte szállásadója, Félix Tusoli, akit Santo Riccio értesített a történekről. Tusoli látva, hogy Napóleon élete hajszálon függ, és hogy éppen a sógora szegezi az ő vendége halántékára a puskát, célba vette Honoratót, s odakiáltotta neki:

- Honorato, hallod-e, ha megteszed, velem gyúlik meg a bajod!

Az megdöbbenve habozott, hogy elhúzza-e a ravaszt. Közben Santo Riccio, felhasználva a kavarodást, a még egyre vonakodó Napóleont karjánál fogva megragadta, s a két legény segítségével bevonszolta a bozótba, ahol nyomuk veszett, s a két ellenséges táborra bízta, hogy essen egymásnak, vagy béküljön ki.

Alig egy perc múlva a Morelli család feje, aki kitepte magát felesége keze közül, dühtől tajtékozva megérkezett, és csatlakozott társaihoz.

Közben a menekülők hegyeken, vízmosságokon, bozótokon át csak mentek előre. Mikor már biztonságban voltak, Santo Riccio visszaküldte a két legényt, meghagyva nekik, hogy másnap az ucciani híd mellett lovakkal várják őket.

Mielőtt elváltak volna, Napóleon odalépett hozzájuk.

- Én visszamegyek Franciaországba. Akartok velem tartani? Ha jól megy a sorom, megosztom veletek a szerencsém.

Azok így feleltek:

- Rendelkezzék az életünkkel, mindenben hűségesen engedelmeskedünk, de a falunkat nem hagyjuk el.

A két becsületes, áldozatkész legény így hát visszafordult Bocognanóba a lovakért, Bonaparte és Santo Riccio pedig folytatta keserves útját, mert a hegyes, vad vidékeken temérdek akadály nehezíti meg a gyaloglást. Egy Mancini nevű családnál rövid pihenőt tartottak, éppen csak addig, amíg egy kevés kenyeret ettek, s estére Uccianiba értek, Pozzoliékhoz, akik Bonaparte hívei közé tartoztak.

Másnap Napóleon felébredve azt látta, hogy fegyveresek veszik körül a házat. Vendéglátója rokonai és barátai gyűltek össze, hogy elkísérjék, és ha úgy fordul, meghaljanak érte.

A lovak a híd mellett várakoztak, a kis csapat útnak indult, a fegyveres menekülőket egészen Ajaccióig kísérték el. Mikor az éj leszállt, Napóleon bement a városba, s a polgármester, Jean-Jérôme Lévy házában húzta meg magát, aki egy faliszekrényben rejtette el. Ez az óvatosság nem volt felesleges, ugyanis másnap megérkeztek a rendőrök. Az egész várost tűvé tették, de

hiába, és végül megnyugodva távoztak, mert a polgármester ügyesen félrevezette őket, azt hangoztatva, mindent megtesz, hogy a fiatal lázadót kézre kerítse.

Napóleon még aznap ladikba szállt; az öböl túlsó oldalára vitték, ott a Costa de Bastelica család tagjaira bízta, s azok elrejtették a bozótban.

Az útikalauzok megható elbeszélése, amely szerint Napóleon a Capitello tornyában ostromot állt volna ki, érdekfeszítő mese, éppen olyan alaptalan, mint a légből kapott történetek e gyártóinak sok más adata.

Néhány nap múlva kikiáltották Korzika függetlenségét, a Bonaparte család házát felgyújtották, s a szökevény három nővérét Reccho plébános őrizetére bízta.

Később egy francia hajó, amelyen menedéket talált az a néhány ember, aki hű maradt Franciaországhoz, felvette és visszavitte az anyaországba az üldözött, bekerített szabadságharcost, a későbbi császárt és legendás hírű hadvezért, akinek pályafutása az egész világot megrázkódtatta.

1880. október 27.

Dániel Anna fordítása

Ócskaságok

VIEUX OBJETS

Drága Colette-em!

Nem tudom, emlékszel-e még Saint-Beuve egyik verssorára? Együtt olvastuk, és nagyon bevésődött az emlékezetembe, mert nekem sokat mond, gyakran nyugtatta meg szegény szívemet, különösen egy idő óta. Így hangzik:

Született, élt, meghalt a régi házban.

Én most egymagam vagyok ebben a házban, ahol születtem, ahol éltem, és remélem, hogy majd itt halok meg. A napok nem telnek vidáman, de jólesően békések, hiszen csupa emlék vesz körül.

Henri fiam ügyvéd: minden esztendőben két hónapot nálam tölt. Jeanne az ország másik végében lakik, hozzá én látogatok el minden ősszel, így hát egyedül, teljesen egyedül élek itt, de ismerős tárgyak között, amelyek az enyéimről, a halottakról s a távol élő hozzátartozóimról beszélnek nekem.

Öreg vagyok, nem sokat olvasok, de sokat gondolkodom vagy inkább álmodozom. Ó, nem úgy, mint valaha. Emlékszel bolondos képzelődéseinkre, a kalandokra, amelyeket húszéves fejjel tervezgettünk, meg a távoli, sejtelmes boldogságról szőtt álmokra?

Semmi sem valósult meg belőlük, vagy inkább minden egészen másként alakult, s a valóság nem olyan kedves, nem olyan költői, mint az ábránd, de elegendő azoknak, akik derekasan megállják helyüket az életben.

Tudod, mért vagyunk mi, nők oly gyakran boldogtalanok? Mert fiatal korunkban arra tanítanak bennünket, hogy nagyon higgyünk a boldogságban. Nem készítenek fel a küzdelemre, a harcra, a szenvedésre. Az első csapás összetöri szívünket. Kitarult lélekkel várjuk a boldog események hosszú sorát, és zokogunk, ha az élet felesben osztja a jót a rosszal. Én már tudom, mi a boldogság, az igazi boldogság, amiről ábrándoztunk. Nem a nagy öröm nyomában jön, mert a nagy örömek ritkák, és gyorsan széteszanak; egyszerűen csak várakozás, szüntelen várakozás a beteljesülésekre, amelyek sose érkeznek el. Ez a várakozás maga a boldogság: a reménységek végtelen távlata, szakadatlan illúzió. Igen, drágám, csak az ábrándok érnek valamit, és nekem még most, öregkoromban is vannak ábrándjaim, persze a tartalmuk megváltozott, hiszen másra vágyódom, mint valaha. Azt írtam neked, hogy időm java részét álmodozással töltöm. Mi mást tehetnék? Álmodozni kétféleképpen szoktam. Elmondom neked mind a két módját, talán hasznát veheted.

Az egyik nagyon egyszerű. A tűz mellé telepszem - a kényelmes karosszék jólesik öreg csontjaimnak -, és gondolatban az életem hátrahagyott része felé fordulok.

Milyen rövid is az élet! különösen, ha mindig egy helyen töltöttük.

Született, élt, meghalt a régi házban.

Az emlékek felgyülemlenek, egymásra rakódnak, és mikor az ember megöregszik, néha úgy érzi, alig tíz napja, hogy fiatal volt. Igen, oly gyorsan elmúlt, mintha egyetlen nap lett volna: reggel, dél, este, és aztán jön az éjszaka, amelyet nem vált fel virradat.

Elnézem a tüzet órákig, és feléled a múlt, mintha csak tegnap lett volna. Az ember már azt se tudja, hol van, a révedezés sodorja, s újra végigjárja az egész életét.

Gyakran megrohannak a messzi emlékek, az ifjúság érzései, lelkesedése, s úgy érzem, ismét fiatal lány vagyok, néha még a szívem is vadul ver, szinte a tizennyolc éves kor életerejére buzog bennem, s az elfelejtett részletek oly élesen bukkannak fel, mintha a jelenből tódulnának felém.

*A lánykori séták emléke különösen elevenen megmaradt bennem. Egyik este a karosszéke-
ben újra magam előtt láttam a naplementét a Saint-Michel-hegyen, és rögtön utána az uville-i
erdőben lovagoltam, a nedves talaj szaga összevegyült a harmatos levelek illatával, az erdőt
átjárta a vízben úszó napkorong melege, a vágásban galoppoztam, s éreztem az első sugarak
cirógató langyosságát... És felzsongott bennem mindaz, amire akkor gondoltam, elérzékenyült
lelkesezésem a tenger végtelenje láttán, a boldog életöröm, mikor egy-egy ág hozzám ért, az
átcikázó képzetek; vágyaimnak, ábrándjaimnak, érzéseimnek a legparányibb részlete is újra-
éledt, mintha valóban ott lennék, mintha azóta nem telt volna el ötven esztendő, lecsendesítve
a véretem, megváltoztatva a reményeimet. De az a másik mód, ahogy a múltat felidézem, még
sokkal jobb.*

*Talán tudod, talán nem, drága Colette-em, hogy sose dobtuk ki a régi holmikat. A padlásun-
kon van egy nagy, elkülönített helyiség, limlomszobának nevezzük. Oda kerül minden, amit
már nem használunk. Gyakran megyek fel abba a helyiségbe, és körülnézek. Egy csomó ócska
holmi gyűlt ott össze, meg is feledkeztem róluk, és hirtelen oly sok emléket hívnak elő. Nem
gyermekkorunk óta ismerős, meghitt bútorok állnak ott, amelyekhez annyi esemény, öröm
vagy szomorúság emléke, életünknek egy-egy szakasza fűződik, s annyira és oly szorosan
hozzátartoznak életünkhöz, hogy már-már egyéniségük, arckifejezésük van, meghitt vagy
komor óráinknak társai, sajnos! az egyedüli társai ők, és nem kell rettegnünk, hogy egyszer
elveszítjük őket, nem fognak meghalni, mint a többiek, akiknek vonásai, szerető tekintete,
szája, hangja örökre elnémult, eltűnt. Hanem temérdek ócska limlom között jelentéktelen apró
tárgyakat találok azon a padlásrészen, negyven esztendeig hányódtak mellettünk, ügyet se
vetettünk rájuk, és mikor váratlanul viszontlátjuk őket, hirtelen fontossá válnak, a múlt
jelentős tanúivá alakulnak át. Azokra az emberekre hasonlítanak, akiket csak felületesen
ismertünk, mert mindig zárkóztak voltak, s aztán hirtelen egy este, különösebb ok nélkül
megered a szavuk, és számtalan meglepő részletet tárnak fel önmagukról.*

*Egyik holmitól a másikhoz lépek, és szívem gyorsabban ver. Azt mondom magamban: „No
nézd csak, ezt akkor este törtem el, mikor Paul Lyonba utazott.” Vagy azt gondolom: „Nini, a
mama kis lámpája, ezzel járt télen a templomba, vecsernyére.”*

*Aztán akad olyan holmi is, ami semmit se mond nekem, ezek az ócskaságok a nagy szüleimtől
maradtak rám, az élők közül már senki se emlékszik rájuk, senki nem tudja a történetüket, a
hozzájuk fűződő eseményeket, senki nem ismerte a gazdáikat. A holtakat, akik ezeket a
tárgyakat megfogták, nézegették, senki sem idézi fel. Sokáig pihen rajtuk a tekintetem: akár a
magányos emberek, akik körül minden barát elpusztult.*

*Te, drága Colette-em, nemigen érted meg ezt, és mosolyogsz az együgyűségemen, gyerekes és
érzelmes hóbortomon. Te párizsi vagy, és ti, párizsiak nem ismeritek ezt a befelé fordult életet,
mikor az embert az emlékei táplálják. Ti kifelé éltek, gyorsan változó benyomások között. De
én egyedül élek, én csak magamról szólhatok neked. Válaszodban beszélj egy keveset magad-
ról, hogy beleképzelhessem magam a te helyedbe, mint ahogy holnap már te is beleképzel-
heted magad az enyémbe.*

De Saint-Beuve verssorát sose fogod megérteni:

Született, élt, meghalt a régi házban.

Számtalanszor csókol öreg barátnőd

Adélaïde

1882. március 29.

Dániel Anna fordítása

A fiam

UN FILS

Két régi barát sétálgatott a virágba borult kertben, ahol a vidám tavasz mindenfelé új életet fakasztott.

Az egyik szenátor, a másik a francia Akadémia tagja; logikus érveket hangoztató, higgadt, tekintélyes és kiváló férfi mindkettő, de kissé ünnepélyes.

Először politikáról beszélgettek, de nem az Eszmékről, hanem az emberekről, mert ezen a területen az egyéniség súlya mindig nagyobb, mint az Értelemé. Aztán elővették a múltat, majd elhallgattak, s a langyos tavaszi levegőben elbágyadva lépegettek egymás oldalán. Egy nagy, kerek virágágyból repcsények édes lehelete csapta meg őket, a szellőben a sokfajta tarka virág illata összevegyült, a sárga fürtű aranyesőről szerteszállt a finom porzó, a méz-szagú aranyfüst, az illatos hímpor lebegve terjedt szét, akár a púderszóróból a selymes rizspor.

A szenátor megállt, és a megtermékenyítő illatfelhőből mélyet szippantva nézte az arany-sárgán pompázó szerelmes fát, amelynek hímpora ott szállt a levegőben, s azt mondta:

- Ha az ember meggondolja, hogy ezek a parányi, jó szagú porszemecskék talán száz kilométerre innen új egyedeket teremtenek, a bibék nedvükkel és rostjaikkal remegve magukba fogadják őket, s új gyökereket eresztő lények származnak belőlük, sejtből születők, mint mi, halandók, mint mi, s idővel őket is, akárcsak bennünket, hozzájuk hasonló lények váltják fel!

Egyre a sugárzó aranyesőt nézte, amelyről a szellő minden rezzenése új életet adó illatfelhőt sodort tova, s így folytatta:

- Hej, aranyeső cimbora, ha számot kellene adni a fajzataidról, nagy zavarban lennél, ugye? Ez itt aztán könnyen fabrikálja, lelkiismeret-furdalás nélkül dobja el az utódait, és soha többé nem törődik velük.

- Akárcsak mi - jegyezte meg az akadémikus.

- Hát igen, nem tagadom, olykor mi is ezt tesszük, de legalább tudjuk, hogy eldobtuk, s ebben rejlik a magasabbrendűségünk.

A másik a fejét rázta.

- Nekem más a véleményem; higgye el, barátom, alig akad olyan férfi, akinek ne lennének elkallódott gyermekei, azok a bizonyos gyerekek, akiknek „apjuk ismeretlen”. Életnek indítottuk őket, szinte öntudatlanul, mint ez a fa.

Képzelve el, hogy számot kellene adni mindazokról a nőkről, akikkel dolgunk volt, ugye hogy zavarba jönnénk, mint ez az aranyeső itt, ha azt követelnék tőle, sorolja fel a leszármazottait.

Ha felvonultatnánk valamennyi viszonyunkat, a futó kalandjainkat is, tizennyolc éves korunktól negyvenig, két- vagy háromszázat tenne ki azoknak a nőknek a száma, akikkel bizalmas testi kapcsolatunk volt.

Nos hát, kedves barátom, olyan bizonyosan tudja, hogy a sok közül egyet sem termékenyített meg, hogy nem csatangol éppen most az utcán, vagy nem ül valamelyik börtönben egy semmirekellő, a maga fia, aki fosztogatja, gyilkolja a becsületes embereket, azaz bennünket, hogy nem él egy lánya valamelyik lebujban, esetleg - ha szerencséje volt, és az anyja eldobta - talán szolgál, szakácsnő egy családnál.

Arról se feledkezzék meg, hogy szinte valamennyi nőnek, akit mi utcainak nevezünk, a tíz- és húszfrankos ölelések véletlenjéből született egy-két gyereke, s az anyáknak sejtelmük sincs, ki lehet az apa. Minden mesterségnek van nyereség- és veszteségszámlája. Ebben a szakmában ezek a porontyok jelentik a „veszteséget”. Kik nemzették őket? Maga, én, mindannyian, az úgynevezett úriemberek. Ők a következményei a vidám baráti vacsoráknak, az átmulatott estéknek, azoknak az óráknak, amikor jóllakott testünk alkalmi szeretkezésekre ösztönöz.

A zsebmetszők, a csavargók, szóval a nyomorultak egytől egyig a mi gyerekeink. És így még mindig jobb, mint ha mi lennénk az övéik, hiszen ezek a hitvány alakok is szaporodnak.

Tudja, az én lelkemet is terheli egy nagyon csúnya ügy; szeretném elmondani. Szüntelen önvádként nehezedik rám, de ez az örökös kétség, ez a bizonytalanság rosszabb az önvádnál is, s időnként iszonyúan gyötör.

Huszonöt esztendő voltam, egyik barátommal, aki jelenleg államtanácsos, nekivágtunk gyalog Bretagne-nak.

Tizenöt vagy húsz napig mentünk erős iramban, végigjártuk az egész északi partvidéket, a Finistère egy részét, elértünk Douarnenezbe, s onnan egyhuzamban a Trépassé-öblön át egészen a kietlen Raz-fokig gyalogoltunk; valamelyik „of”-ra végződő faluban háltunk meg, de reggel barátom olyan kimerült volt, hogy nem bírt felkelni az ágyból. Csak megszokásból mondtam az „ágy” szót, valójában egy-egy köteg szalmán háltunk.

Ilyen helyen az ember ne legyen beteg. Addig noszogattam, hogy feltápáskodott, és délután négy vagy öt óra tájt megérkeztünk Audierne-be.

Másnapra már egy kicsit összeszedte magát, s útnak indulhattunk, de menet közben ijesztően rosszul lett, csak nagy kínnal-bajjal vonszolta el magát Pont-Labbéig.

Ott legalább fogadóban szálltunk meg. Barátom ágynak esett, s az orvos, akit Quimperből hívtunk el, magas lázt állapított meg, de más diagnózist nem adott.

Ismeri Pont-Labbét?... Nem?... Nohát, ez a legtöményebben bretagne-i város a Raz-foktól egészen Morbehanig elterülő vidéken, vagyis Bretagne-nak abban a részében, ahol a leg-elevenebbek a sajátos szokások, a néphit, a hagyományok. Ez a vidék még manapság is szinte változatlan. Azt mondtam: *manapság*, mert sajnos évről évre visszatérek oda.

Egy régi kastély tornya tövében komor tó sötétlik, a víz felett vadmadarak cikáznak, kis folyó ered innen, a kereskedőbárcák egészen a városig mennek rajta. A város keskeny utcáiban régi házak, a járó-kelő férfiak széles kalapot, hímzett mellényt és négy zekét hordanak, az alsó alig nagyobb a tenyeremnél, és csak lapockáig ér, a legfelső egészen a nadrág ülepéig.

A magas, szemrevaló lányok mellüket pánccszerű posztómellénybe préselik, oly szorosan, hogy elgyötört keblük körvonalait sejteni se lehet. Pártájuk is szokatlan: arcukat a halántéknál színes fonállal kihímzett pánt keretezi, ez fogja össze a simán, szélesen hátraomló haját, amit aztán a fejük búbjára fésülnek, és többnyire furcsa alakú arany- vagy ezüstszőttes főkötővel szorítanak le.

Az a lány, aki a mi fogadónkban szolgált, legfeljebb tizennyolc esztendő lehetett. A szeme halványkék, kétségét a pupilla fekete pontként fürta át; gyakran nevetett, ilyenkor elővillantak apró, sűrű fogai, s az ember arra gondolt, hogy ezek a fogak még a kavicsot is szétropogtatnák.

Egyetlen szót se tudott franciául, mint a legtöbb odavalósi, csak bretonul beszélt.

Barátom állapota nem javult, semmiféle betegség tünetei nem mutatkoztak, de az orvos meghagyta, hogy ne mozduljunk, és teljes nyugalmat rendelt neki, így hát naphosszat mellette voltam, s a kis szolgáló sűrűn benyitott hozzánk, hol az én ebédemmel, hol az ő herbateájával.

Incselkedtem vele egy kicsit: nyilván kedvére volt; beszélgetésre persze nem került sor, hiszen nem értettük egymás nyelvét.

Egyik éjszaka sokáig elidőztem a betegem mellett, és szobámba tartva, szembetalálkoztam a leánnyal, aki éppen lefeküdni készült. Szobája szemközt volt az enyémmel, s én hirtelen - nem is tudtam, mit csinállok -, inkább csak tréfából, mint komolyan, derékon kaptam, és mielőtt még felocsúdott volna, bezártam az ajtót. Riadtan, rémulten, kétségbeesve meredt rám, de nem mert kiabálni, félt a botránytól, attól, hogy a fogadós elzavarná, kidobná, és talán még az apja is elkergetné.

Tréfából vonszoltam be, de mikor már ott volt nálam, megrohant a vágy. Sokáig dulakodtunk hangtalanul, test test ellen, kinyújtott, megfeszülő, kicsavarodó karokkal, mint a birkózók, lihegve szedtük a lélegzetet, bőrünket ellepte a veríték. A lány bátran harcolt; néha neki-ütöttünk egy bútornak, a falnak, egy széknak, ilyenkor egymásba fonódva néhány pillanatig mozdulatlanul maradtunk, féltünk, hogy a zaj felriaszt valakit, aztán folytattuk a vad küzdelmet: én támadtam, ő védekezett.

Végre kimerülten leroskadt, s én ott a földön állati durvasággal a magamévá tettem.

Mihelyt felkelt, az ajtóhoz szaladt, elhúzta a reteszt, és elmenekült.

A következő napokban alig láttam, nem hagyta, hogy közeledjek hozzá. Aztán meggyógyult a barátom, útra készülődtünk, de az indulás előtti este, alighogy lefeküdtem, bejött hozzám éjfélkor, mezítláb, egy szál ingben.

Szenvedélyesen a karjaim közé vetette magát, elhalmozott a gyöngédség és kétségbeesés valamennyi tanújelével, amit csak adhat egy nő, aki egyetlen szót sem tud a nyelvünkön.

Egy hét múlva már meg is feledkeztem kalandomról, gyakori és megszokott eset ez utazás közben, hiszen a cselédlányoknak a fogadókban általában az a rendeltetésük, hogy ily módon is kiszolgálják a vendégeket.

Harminc esztendő telt el, a lány egyszer se jutott eszembe, egyszer se látogattam el Pont-Labbéba.

1876-ban véletlenül oda vetődtem; Bretagne-ban utazgattam, egy könyvhöz gyűjtöttem adatokat, és be akartam járni a vidéket.

Mintha semmi se változott volna. A kis város közelében ott állt a kastély, szürkés falait a tó vize mosta, a fogadó is a régi, csak azóta helyrehozták, kitatarozták, és valamivel modernebb külsőt öltött. Benyitottam, két kedves, üde bretagne-i lány fogadott, tizennyolc esztendősek lehettek, mindkettő posztómellénye vértjébe szorítva, főkötőjük akár az ezüstsisak, fülüket széles, hímzett pánt takarta.

Este hat óra körül járhatott az idő. Leültem az asztalhoz, vacsorát rendeltem, a fogadós személyesen szolgált ki, s én, mintha a végzet sugallta volna, azt kérdeztem tőle:

- Ismerte a fogadó hajdani gazdáit? Vagy tíz napot töltöttem itt harminc esztendővel ezelőtt. Bizony, régen volt...

- Akkoriban a szüleimé volt a fogadó - mondta.

Elbeszéltem neki, hogy itt ragadtam, a barátom beteg lett, s én vele maradtam. A szavamba vágott.

- Ó, világosan emlékszem. Tizenöt éves lehettem vagy tizenhat. Az úr a hátsó szobában aludt, a barátja meg az utcára nyílóban; most mi lakunk ott.

A kis cseléd képe csak ekkor bukkant fel bennem nagyon elevenen, és megkérdeztem:

- Emlékszik arra a helyes kislányra, aki abban az időben a maga apjánál szolgált? Ha nem csalódom, szép szeme volt és csillogó fogsora.

- Igen, uram. Gyerekágyban halt meg, nemsokára, hogy az úr elutazott - felelt a fogadós.

Az udvar felé mutatott, ahol egy sovány, sánta ember a trágját forgatta, és hozzátette:

- Az ott a fia.

Elnevettem magam.

- Nem valami szép legény, nem hasonlít az anyjára. Nyilván az apjára ütött.

- Meglehet - hagyta rám a fogadós. - De mi sose tudtuk meg, ki az apja. A lány hallgatott róla, meghalt, az idevalósiak azt se tudták, hogy szeretője volt. Mindenki álmélkodott, mikor kiderült, hogy terhes. El se akarták hinni.

Borzongás futott végig rajtam, kínos érzés szorította el a szívemet, mintha mély bánat jöttét jelezné. Kinéztem az udvarra, azt az embert néztem. Vízért mert a lovaknak, keservesen bicegve cipelte a két vödört. Rongyos volt, visszataszítóan piszkos, s a hosszú, fakósárga haja, mint a kötél, csimbókokban hullott az arcába.

A fogadós még hozzátette:

- Nem sokat ér a munkája, könnyörületből tartjuk. Talán különb ember vált volna belőle, ha ő is úgy nő fel, mint más. De hát mit tehattünk volna? Se anyja, se apja, se pénze! A szüleim megszánták, de ha egyszer nem az ő gyerekük volt!

Hallgattam.

Az ágyamat a hajdani szobámban vetették meg, s nekem egész éjszaka az a szörnyű istálló-szolga járt eszemben. Egyre azt ismétелgettem magamban:

- Hátha az én fiam? Hát lehetséges, hogy én öltem meg azt a lányt, s én nemzettem ezt az alakot?

Végül is lehetséges!

Elhatároztam, beszélni fogok vele, hogy megtudjam, mikor született. Kéthónapos eltolódás megszabadított volna aggodalmaitól.

Másnap magamhoz hívtam, de egy szót se értett franciául. Egyébként is gyengeelméjűnek látszott. Bambán állt előttem, nem tudott felelni, mikor az egyik szolgáló a nevemben megkérdezte tőle, hány esztendő. Bütykös, piszkos kezével a kalapját gyömszölve, hülyén vihogott, de nevetésében, a szája szögletében meg a szeme sarkában volt valami az anyja hajdani nevetéséből.

A fogadós, aki közben odajött, előkereste a nyomorult születési bizonyítványát. Elutazásom után nyolc hónapra és huszonhat napra született, mert világosan emlékeztem, augusztus tizenötödikén érkeztünk Lorient-ba. A születési bizonyítványon ott a bejegyzés: az apa ismeretlen, az anya neve Jeanne Kerradec.

Szívem vadul dobogott. Torkom elszorult, a szavam is elakadt, csak néztem ezt az állapot-embert, csimbókos, sárga haja akár a trágya, s még a trágjánál is mocskosabbnak látszott. Tekintetemtől megriadt, abbahagyta a nevetést, elfordította a fejét, látszott rajta, hogy szeretne továbbállni.

Fájdalmas gondolatokba merülve ódöngtem egész nap a kis folyó partján. De hiába töprengtem, sehogy se bírtam dülőre jutni. Hosszú órákon át latolgattam az apaságom mellett és ellen szóló különböző érveket, kibogozhatatlan feltevésekkel gyötörtem magam, s újra meg újra csak a szörnyű bizonytalansághoz vagy a bizonytalanságnál is irtózatossabb meggyőződéshez tértem vissza, hogy ez a nyomorult az én fiam.

A vacsorához hozzá se nyúltam, bementem a szobámba. Sokáig ébren feküdtem, aztán elnyomott az álom, iszonyú, lidércnyomásos álom. Az állatember a szemembe röhögött, „papának” szólított, kutyává változott, és belemart a lábikrámba, hiába menekültem előle, ott loholt a nyomomban, de nem ugatott, hanem beszélt, szitkozódott, majd az Akadémia ülésén bukkant fel, ahol kartársaim azért gyűltek össze, hogy eldöntsék, én vagyok-e az apja, vagy sem, s egyikük felkiáltott: „Semmi kétség! Nézzék csak, hogy hasonlít rá!...” És csakugyan, magam is észrevettem, hogy ez a szörnyű alak hasonlít rám. Ébredéskor ez a gondolat hasogatta az agyamat, s eszeveszett vágy feszített, hogy újra megnézzem, és megállapítsam, hasonlítunk-e egymásra, vagy sem.

Melléje szegődtem, mikor misére indult (vasárnap volt), öt frankot nyomtam a markába, és közben aggodalmasan figyeltem az arcát. Visszataszítóan röhögve zsebre vágta a pénzt, látszott rajta, hogy a tekintetem megint zavarba hozta, egy szinte tagolatlan szót, köszönőfélét motyogott, s elszaladt.

Ez a nap is oly kínosan telt el, mint az előző. Estefelé behívtam a fogadóst, és nagy elővigyázatossággal, ügyesen köntörfalazva előadtam neki, hogy megsajnáltam azt a nyomorultat, akinek senkije sincs, és szeretnék segíteni a sorsán.

- Én nem ajánlom az úrnak - mondta a fogadós. - Örökös baja lenne ezzel a senkiháziival. Nálam az istállót takarítja, másra úgyse jó. Ételt kap érte, és elhál a lovaknál. Többre nincs is szüksége. Ha van egy ócska nadrágja, adja oda neki, de egy hét se telik bele, cafatokká nyüvi.

Nem erősködtem, előbb fontolóra akartam venni a dolgot.

Aznap este, bőkezűségem következményeként, tökrészezen került haza, kis híja, hogy fel nem gyújtotta a házat, az egyik lovat kapával félig agyonverte, és végül elaludt a sárban, az esőben.

Másnap arra kértek, ne adjak neki több pénzt. A pálinkától mindig nekivadul, és mihelyt egyikét fitying üti a markát, elissza. A fogadós még hozzátette:

- Elveszejtí, aki pénzt ad neki.

Nem is volt pénze soha, kivéve azt a néhány centimes-ot, amit egyik-másik szállóvendég odavetett neki, s ő ezekről a fémdarabokról csak annyit tudott, hogy a kocsmában italt kapni értük.

Órák hosszat gubbasztottam a szobámban, nyitott könyvvel a kezemben, de nem olvastam, egyre csak azt az állatembert lestem, a fiamat! az én fiamat! Azt figyeltem, felismerem-e benne valamit önmagamból. Addig fürkésztem az arcát, hogy végül is úgy rémlett, a homloka meg az orra töve hasonlít az enyémmre, és csakhamar meggyőződéssé vált bennem, hogy hasonlítunk egymásra, csak elütő ruházatunk meg az ocsmány, lógó haja miatt nem venni észre.

Nem maradhattam tovább, hiszen gyanússá váltam volna; hagytam egy kevés pénzt a fogadósnál, hogy vegyen a szolgájának, amit jónak lát, és nehéz szívvel elutaztam.

Hat éve múlt ennek, és bennem ott él szüntelenül az a szörnyű bizonytalanság, az iszonyú kétség. És minden esztendőben ellenállhatatlan erő húz Pont-Labbéba. Évről évre rámérem magamra a kinszenvedést, figyelem azt az állatembert, ahogy ott tocsog a híg trágyában,

elképelem, hogy hasonlít rám, s igyekszem - mindig hasztalanul - segíteni rajta. És egyre tanácstalanabban, elkínzottabban, egyre jobban szorongva térek haza.

Megpróbáltam taníttatni. Reménytelenül gyengeelméjű.

Megpróbáltam tűrhetőbbé tenni az életét. Gyógyíthatatlanul iszákos, ha pénzt kap, tüstént elissza, pálinkáért elkótyavetyéli az új gúnyját.

Megpróbáltam meglágyítani a gazdája szívét, hogy bánjon vele jobban, és megint csak pénzt kínáltam fel. A fogadós végül is elcsodálkozott, és bölcsen azt válaszolta:

- Akármit tesz érte az úr, csak kárára válik. Úgy kell tartani, mint a foglyot. Mihelyt szabad ideje vagy pénze van, bajt csinál. Ha az úr jót akar cselekedni, akad rá elég alkalom, talál elhagyott gyereket, de olyat válasszon, aki megérdemli a gondoskodást.

Mit felelhettem volna?

S ha akár a legapróbb jellel is elárulnám gyötrő kétségeimet, ebben a hülyében feltámadna a komiszság, kihasználna, csúffá tenne, a vesztembe döntene, és mint álmomban, azt kiabálná: „Papa”!

Hányszor mondom el magamnak, hogy én öltem meg az anyját, én vagyok felelős ezért a korcsért, ezért az istállóféregért, aki a trágyából kelt ki, a trágyában nőtt fel, pedig ember válhatott volna belőle is, a többiekhez hasonló ember, ha úgy nevelik, mint a többit.

Talán el se tudja képzelni különös, zavaros, szinte elviselhetetlen felindulásomat, valahányszor erre az ágrólszakadra nézek, s arra gondolok, hogy én nemzetem, hozzám kötik azok a titkos szálak, amelyek a fiút az apjához fűzik, hogy az átöröklés szörnyű törvényei hozzám kapcsolják minden porcikáját, a véréit, a húsát, hogy mindkettőnkben ugyanazok a betegségek csíráznak, ugyanazok a szenvedélyek erjednek.

Szüntelenül vágyódom, mohón, gyötrődve vágyódom, hogy láthassam, ha pedig látom, iszonyúan szenvedek; az ablakomból órák hosszat figyelem, ahogy az állatok ürülékét lapátolja, talicskázza, s azt ismételve magamban: - Ez a fiam!

Néha elviselhetetlen kívánságot érzek, hogy megöleljem, megcsókoljam. De a mocskos kezét se érintettem meg soha.

Az akadémikus elhallgatott. Barátja, a politikus dűnnyögve mondta:

- Hát igen, egy kicsit többet kellene törődnünk az apátlan gyerekekkel.

Szél suhant a nagy, sárga fa ágai közt, megrázta a fűtöket, illatos, finom virágporkelhet szórva a két idős férfira, s ők mély lélegzettel szívták be.

- Jó dolog huszonöt esztendősnak lenni, még ha ilyen gyereket csinál is az ember - mondta aztán a szenátor.

1882. április 19.

Dániel Anna fordítása

Virrasztás

LA VEILLÉE

Haláltusa nélkül, csendben hunyt el, ahogy olyan asszonyhoz illik, akinek makulátlan volt az élete; most csukott szemmel hanyatt feküdt az ágyán, vonásai nyugodtak, hosszú, ősz haja gondosan lesimítva, mintha halála előtt néhány perccel még rendbe hozta volna magát; a sápadt, élettelen arc ünnepélyes, békés, megadó kifejezése arról tanúskodik, hogy ebben a testben szelíd lélek lakott, hogy ennek a derűsen nyugvó öregasszonynak tiszta volt minden tette, hogy a tisztaság élet végén önvád és megrázkódtatás nélkül nézett szembe a halállal.

Ágya mellett zokogva térdelt a fia, a puritán, hajthatatlan bíró, és apáca lánya, Marguerite, aki a szerzetben az Eulalie nevet viselte. Anyjuk kezdettől fogva szigorúan, szilárd vallásosságra, megalkuvást nem ismerő kötelességteljesítésre nevelte őket. A fiúból bíró lett, s a törvény erejével irgalmatlanul sújtott le a gyengékre, a megtévedtekre, a lányra pedig annyira hatott ennek a zord családi életnek tisztasága, hogy a férfiaktól undorodva, zárdába ment.

Apjukat alig ismerték, csak annyit tudtak róla, hogy anyjuk boldogtalan volt mellette, de a részletekről nem volt tudomásuk.

Az apáca szenvedélyesen csókolgatta a halott lecsüngő kezét, amely elefántcsontszínű volt, akárcsak Krisztus teste az ágyon nyugvó, nagy feszületen. A nyugvó test másik oldalán a másik kéz mintha még mindig fogná a gyűrött lepedőt, azzal a vak mozdulattal, amelyet a haldoklók szorításának neveznek, és az ágynemű vászna apró hullámok képében mintha az örök dermedtséget megelőző mozdulatot őrizné.

Halkan kopogtattak az ajtón, a két zokogó testvér fölemelte a fejét: a pap nyitott be; megvacsorázott, és most visszajött a halott mellé. Szuszogott, és az arca kivörösödött az evés-ivástól, mert nagy adag konyakot öntött a feketéjébe, hogy legyűrje az előző álmatlan éjszakák fáradságát, és felkészüljön az átvirrasztandó éjszakára.

Szomorúnak látszott, annak a fajta papnak műbánata rítt le róla, akinek a halál csak kenyérkereset. Keresztet vetett, és kenetes mozdulattal közeledett a gyászolókhöz.

- Nos hát, szegény gyermekeim, hadd segítsék átvirrasztani ezeket a szomorú órákat.

Eulalie nővér hirtelen fölegyenesedett.

- Köszönöm, atyám, de fivérem és én kettesben óhajtunk mellette maradni. Most látjuk utoljára, szeretnénk együtt lenni, hárman, mint valaha, amikor... mi... mi még kicsik voltunk, és szegény... szegény édesanyánk...

Hangja elcsuklott, feltörő könnyei elfojtották a szavát.

A pap meghajolt, megkönnyebbülten gondolt az ágyára.

- Ahogy akarják, gyermekeim. - Letérdelt, keresztet vetett, imádkozott, aztán felállt, s míg nesztelen lépésekkel kifelé indult, azt mormolta: - Szent életű asszony volt.

A halott meg a gyermekei magukra maradtak. Egy láthatatlan falióra halk tiktakolása hatolt át a homályon, a nyitott ablakon a hold bágyadt fényével együtt betódult a széna és az erdő illata. Körös-körül az egész vidék csendes, csak a békák brekegése hallatszott, s időnként egy-egy éjjeli bogár zümmögött, mikor sebesen berepült, és nekivágódott a falnak. Határtalan békesség, magasztos bánat és csendes megnyugvás vette körül a halottat, mintha belőle áradna, s a természet is megilletődne tőle.

A bíró még mindig az ágy előtt térdelt, fejét az ágynemű közé fúrta, szívszaggató hangja tompán hallatszott ki a takarók meg az ágyhuzat közül, ahogy azt kiáltotta: - Mama, mama, mama! - Az apáca a földre roskadt, fejét a padló fájához verve fanatikus, görcsös mozdulatokkal vonaglott, reszketett, mint egy epilepsziás, és jajgatva nyögte: - Jézus, Jézus! Mama, Jézus!

Mint akikre a fájdalom vihara zúdult, mindketten lihegtek, hörögtek.

Aztán a vad szenvedés lecsillapult, könnyeik már csendesebben folytak, ahogy a zivatarokat is nyugodt eső váltja fel a viharos tengeren.

Nagy sokára felálltak, és nézték drága halottjukat. Emlékek rohanták meg őket a messze múltból, tegnap még oly kedves, ma már gyötrelmes emlékek, elfelejtett apró részletek villantak fel, azok a meghitt, mindennapi részletek, amelyekből élővé válik az elköltözött. Képek bukkantak fel, az ő mosolya, beszéde, a hangsúlya, az övé, aki többé már nem szól hozzájuk. Maguk előtt látták boldog és nyugodt arcát, visszaemlékeztek a szavaira, arra a kézmozdulatra, amellyel mintha a ritmust verte volna, ha fontos dolgot közölt.

Soha senkit nem szerettek úgy, mint anyjukat. És most, ahogy kétségbeesésük súlyát mérték, rádöbbenek, milyen egyedül lesznek ezentúl.

Ő volt támaszuk, útmutatójuk, vele együtt tűnt el a fiatalságuk, az életük boldog szakasza, általa kötődtek az élethez; az anya, az ő mamájuk, akinek testéből kiszakadtak, az őseikhez fűződő kapocs nincs többé. Magányosak lettek, elkülönültek, nem nézhetnek többé maguk mögé.

Az apáca fivéréhez fordult:

- Emlékszel, anyánk hányszor olvasgatta a régi leveleit, ott tartotta valamennyit a fiókjában. Ha most mi olvasnánk el a leveleket, ha ezen az éjjelen, az ágya mellett virrasztva végigjárnánk az egész életét! Az emlékek kálváriáján... Megismerkednénk anyánk anyjával, a nagyszüleinkkel, akiket sose láttunk, akiknek írásait ott őrzi, s akiről, tudod, bátyám, oly gyakran beszélt.

Kivettek a fiókból egy tucatnyi elsárgult levélcsomót: valamennyi gondosan összekötve, egymás mellé rakva. A drága ereklyét a halottas ágyra tették, és kiválasztottak egy köteget. „Apa” - ez volt ráírva. Kibontották, és olvasni kezdték.

Régi levelek, aminőket ódon családi íróasztalok fiókjában találni, s egy letűnt századot idéznek. Az első így kezdődött: „Édes kicsim”, egy másik „Drága kicsi lányom”, később ez volt a megszólítás: „Kedves gyermekem” és „Drága lányom”. Az apáca hirtelen hangosan kezdte olvasni a leveleket, felolvasta a halottnak élete történetét, kedves emlékeit. A bíró pedig, könyökét az ágyon nyugtatva, hallgatta, tekintete anyjára tapadt. A mozdulatlan halott boldognak látszott.

Eulalie nővér abbahagyta az olvasást, fivéréhez fordult:

- A koporsójába kellene tenni a leveleit, szemfedőt készíteni belőlük, hadd borítsák be a sírban.

Aztán egy másik levélcsomóhoz nyúlt, amelyen semmi felirat nem volt. Hangosan olvasta: „Egyetlenem, szeretlek, imádlak. Tegnap óta szenvedek, mint a kárhozott, éget az emléked. Érzem szádat a számon, az egymásba olvadó tekintetünket, a testedet a testem alatt. Szeretlek, szeretlek! Megörjítetted. A karom kitárul, lihegek, tombolva árad szét bennem a vágy, hogy újra az enyém légy. A testem minden porcikája hív, követel. A szám csókjaid emlékét őrzi...”

A bíró fölegyenesedett; az apáca hangja elakadt, fivére kitépte kezéből a levelet, az aláírást kereste. A legvégén csak az volt: „Imádlak. Henry.” Apjukat Renének hívták. Így hát nem ő írta. A bíró heves mozdulattal egy másik levelet húzott elő az írások közül. „Nem bírok meglenni az ölelésed nélkül...” Szigorú arccal állt, mintha a törvényszéken lenne, és nézte a szenttelen halottat. Az apáca szoboregyenesen állt, szeme szögletében megdermedt a könny, tekintetét testvéreire emelte, és várt. Az lassú lépésekkel végigment a szobán, az ablakhoz lépett, és a sötétségbe bámulva gondolataiba merült.

Mikor hátrafordult, Eulalie nővér szeme már száraz volt; fejét lehorgasztva még mindig az ágy mellett állt.

A bíró odament, gyorsan összeszedte a leveleket, és csak úgy rendezetlenül valamennyit a fiókba dobta, aztán összehúzta a halottas ágy függönyét.

És mikor a hajnal világosságában az asztalon égő gyertyák elhalványodtak, a bíró lassan felkelt karosszékéből, s egy utolsó pillantást sem vetve anyjára, akit a függönnyel elválasztott maguktól, és elítélt, csöndesen csak ennyit mondott az apácának:

- Pihenjünk le, nővérem.

1882. június 7.

Dániel Anna fordítása

A retesz

LE VERROU

A négy pohár csak félig ürült ki, ami általában annak a jele, hogy a társaság már teleitta magát. Elkezdődött az a borközi állapot, mikor a beszélők nem figyelnek a válaszokra, mert mindenki a saját kikíváncozó gondolataival foglalkozik, mikor harsányabb lesz a hang, csillogóbb a tekintet, és fesztelenebbek a mozdulatok.

Csupa nőtlen férfi, megcsontosodott agglegény vacsorázott itt együtt. Idestova húsz esztendő óta rendszeresen ültek össze, s a Nőtlenlégi Fogadalom Asztaltársaságának keresztelték el magukat. Akkoriban tizennégyen voltak, és mindegyikük elhatározta, hogy sose házasodik meg. Azóta négyre apadt a számuk. Hárman meghaltak, heten megnősültek.

A négy agglegény állta a sarat, és amennyire tőlük telt, megtartották a furcsa társaság alapszabályait. Megalakuláskor egymás kezét fogva esküt tettek, hogy minden nőt, akit csak lehet - elsősorban a barátaik, legelsősorban pedig a legjobb barátaik feleségét - letérítik az úgynevezett erényes útról. Természetes, hogy akik az asztaltársaságból kilépve családot alapítottak, tüstént és véglegesen összevesztek hajdani cimboráikkal.

A társaság tagjai arra is kötelezték magukat, hogy vacsora közben mindig meggyónják egymásnak legutóbbi kalandjaikat: részletesen, a neveket is megemlítve, aprólékos pontossággal számolnak be róla. Így vált köztük szállóigévé a mondás: Hazudik, mint egy agglegény.

Lépten-nyomon hirdették, mennyire megvetik a nőt, hogy csupán „ágytölteléknek” tekintik. Unos-untalan Schopenhauert, az atyaistenüket idézték, azt hangoztatták, hogy engedélyezni kellene a háremeket meg a toronybörtönöket, s az asztalneműbe, amit a vacsorákra felterítették, behímeztették a régi latin mondást:

„Mulier perpetuus infans”, alája meg Alfred de Vigny verssorát:

Beteg gyermek a nő, százszor tisztátalan.

Annyira megvetették a nőt, hogy végül egyre csak velük foglalkoztak, rájuk gondoltak, értük éltek, minden igyekezetük, vágyuk feléjük irányult.

Az asztaltársaság egykori tagjai, akik megházasodtak, vén kandúroknak nevezték őket, a nyelvüket köszörülték rajtuk, és félték tőlük.

A bizalmas vallomásokra pezsgőbontáskor került sor a Nőtlenlégi Fogadalom asztalánál.

Ezen az estén be nem állt az öregek szája - mert öreg volt már valamennyi -, és minél jobban elszállt felettük az idő, annál meghökkentőbb kalandokkal kérkedtek. Az utóbbi hónap folyamán naponta legalább egy nőt csábított el mindegyik, és micsoda nőt! Ragyogó, fiatal, előkelő, csodaszép asszonyokat!

Mikor a hódítások krónikája véget ért, felállt az, aki elsőnek kezdte beszámolóját, s így kénytelen-kelletlen végighallgatta a többit.

- Most, hogy a hencgeéseket befejeztük, szeretném elmondani nem a legutolsó, hanem a legelső kalandomat, mármint életem első kalandját, mikor legelőször belebuktam (mert bukás az) egy nő karjaiba. No, nem az első... hogy is mondjam csak?... nem az első próbálkozásomat fogom elbeszélni. Az első árok, amelyen átugrunk - az árok szót átvitt értelemben használom -, egyáltalán nem érdekes. Rendszerint sáros, és mi egy kissé mocskosan, egy szép illúzióval szegényebben, szívünkben a szomorúság fullánkjával és némi undorral tápázkodunk fel. A szerelemnek ez a kézzelfogható valósága kissé visszataszító, mikor először megismerjük;

másnak képzeltük el, légiesebbnek, finomabbnak. Testi-lelki viszolygás marad utána, mintha véletlenül valami ragacsos anyagba nyúltunk volna, és nincs víz a közelben, hogy kezet moshatnánk. Hiába dörzsölgetjük, rajta marad.

Hát igen! De milyen gyorsan, milyen könnyen megszokja az ember! Úgy bizony, egykettőre! De azért... azért én mindig sajnáltam, hogy nem adhattam tanácsot a Teremtőnek, mikor azt a bizonyos dolgot megszervezte. Magam sem tudom pontosan, mit eszeltem volna ki, de azt hiszem, én másként rendeztem volna el. Illendőbb és költőibb, igen, költőibb megoldást kerestem volna.

Úgy vélem, a Jóisten ebben az esetben igazán túllontúl... igen, túllontúl... naturalista volt. Találmányából hiányzik a költészet.

Hát most el akarom beszélni az első társaságbeli kalandomat, az én első esetemet egy társaságbeli asszonnyal, akit elcsábítottam. Bocsánat, tévedés, úgy akartam mondani: az első társaságbeli nővel, aki elcsábított engem. Mert kezdő korunkban mi megyünk lépre, később pedig... később szintén.

Anyám barátnője volt, egyébként igazán bájos asszony. Az a fajta, amelyik általában csak ostobaságból marad tiszta, és nekivadul, ha szerelmes. Azzal vádolnak bennünket, hogy mi visszük őket a rossz útra. No persze! Ha nőkről van szó, mindig a nyúl kezd, sose a vadász. Tudom, mindegyik úgy tesz, mintha a megtestesült ártatlanság lenne, pedig váltig csak azon jár az eszük; észre se vesszük, máris az ujjuk köré csavartak bennünket, s utána azzal vádolnak, hogy romlásba döntöttük, elcsábítottuk, megbecstelenítettük őket, és még isten tudja, mit követtünk el.

Abban a nőben, akiről most beszélek, nyilván csak úgy izzott a vágy, hogy megbecstelenítem. Körülbelül harmincöt éves lehetett, jómagam alig huszonkettő. Eppen úgy eszem ágában sem volt elcsábítani, mint trappista szerzetesnek beállni. Hát egy szép napon, mikor meglátogattam, és meghökkenve bámultam öltözékét - pongyolája merész kivágása olyan hívogató volt, mint a templom kapuja, ha misére harangoznak -, megfogta a kezemet, az alkalomhoz illően megszorongatta, s epekedő sóhaja mintha a legbensejéből tört volna fel.

- Ó, ne nézzen rám így, fiam! - rebegte.

Vörösebb lettem a paprikánál is, és természetesen még félénkebb, mint máskor. Legszívesebben továbbálltam volna, de ő szorosan fogta a kezemet, s a mellére, terjedelmes keblére szorítva, így szólt:

- Érzi, hogy dobog a szívem?

Persze hogy dobogott. Nekem már nyiladozott a szemem, de nem tudtam, hol és hogyan fogják neki a dolognak. Azóta megváltoztam.

Így hát egyik kezemet szíve húsos burkára szorítottam, a másikkal a kalapomat markoltam, és csak néztem rá zavartan, bambán, félénken mosolyogva, ő meg hirtelen kihúzta magát, és ingerülten rám szólt:

- Ejnye, mit csinál? Fiatalember, maga illetlen és nevetlen!

Gyorsan visszarántottam a kezem, mosolyom félbemaradt, mentegetőző szavakat dadogva felálltam, és zavartan, elképedve távoztam.

Ám a kelepce már megfogott: róla ábrándoztam. Bájosnak, imádandónak találtam, elhittem magammal, hogy szeretem, hogy kezdettől fogva szerelmes voltam belé, és elhatároztam, hogy vakmerően megrohmozom.

Mikor újra találkoztunk, sokatmondóan mosolygott rám. Ó, az a mosoly, hogy felkavart. És hosszasan, jelentősen, mintha sürgetne, megszorította a kezem.

Ettől kezdve, úgy hiszem, udvaroltam neki. Ő mindenesetre azt állította, hogy kivételes ravaszsággal, mesteri ügyességgel, matematikushoz méltó kitartással és fondorlatosan, mint egy apacs, elcsábítottam, törbe csaltam, megbecstelenítettem.

De hol tetőzzem be diadalomat?... Ez a kérdés erősen nyugtalanított. Családomnál laktam, és családom ebben a tekintetben hajthatatlannak mutatkozott. Ahhoz nem volt elég merszem, hogy egy nővel karonfogva, fényes nappal belépjek egy szállodába. Nem tudtam, kitől kérjek tanácsot.

Nohát, a barátnőm bizalmas, tréfás csevegés közben kijelentette, úgy volna rendjén, ha minden fiatalembernek lenne valahol a városban egy bútorozott szobája. Párizsban laktunk. Világosság gyúlt az agyamban, szobát szereztem, s ő eljött hozzám.

Egy novemberi napon jött el. Nagy zavarban voltam, szerettem volna elodázni a látogatását, mert a kandallóban nem égett a tűz. Azért nem égett, mert a kandalló füstölt. Éppen előző este csaptam nagy patáliát a háziúrnak, egy nyugalomba vonult kereskedőnek; ő megígérte, hogy két napon belül személyesen jön el a kéményseprővel, s alaposan megvizsgálják, mi a baj.

Alighogy a nő belépett, ezzel fordultam hozzá:

- Nincs tüzem, mert a kandalló füstöl.

Ő, mintha csak fél füllel hallaná, azt rebegte:

- Sebaj, van bennem...

Meghökkenve meredtem rá, ő zavartan elhallgatott, majd így folytatta:

- Azt se tudom, mit beszélek... megőrültem... elvesztettem a fejem... Ó, édes jó istenem, mit teszek! Miért jöttem ide, én boldogtalan! Ó! Micsoda szégyen!...

És zokogva a karjaimba omlott.

Komolyan vettem aggodalmait, és szavamat adtam, hogy egy ujjal se nyúlok hozzá. Erre leroskadt, és azt nyögdecsele:

- Hát nem látod, hogy szeretlek, hogy a tied vagyok? Megőrijtettél!

Úgy véltem, most már haladéktalanul el kell kezdeni az ostromot. De ő reszketett, felpattant, elmenekült, be egy szekrénybe, s ott megbújva kiáltozott:

- Ó, ne nézzen rám! Ne, ne! Szégyellem magam napvilágnál. Ha legalább nem látnál, ha sötétben lennénk, teljesen sötétben mindketten. Ugye, drágám? Milyen boldogság lenne! Ó, ez a világosság!

Az ablakhoz rohantam, behajtottam a zsalukat, összehúztam a függönyszárnyakat, a beszivárgó fénycsíkokat felöltőmmel rekesztettem ki, aztán két kezemet kinyújtva, hogy meg ne botoljak a székekben, dobogó szívvel feléje indultam, és megtaláltam.

Most már kettesben, csóokban összeforrva tapogatóztunk, vándoroltunk a szoba másik vége felé, ahol az ágy állt. Bizonyos, hogy kerülőkel jutottunk oda, mert először a kandallónak ütköztem, majd a fiókos szekrénynek, és csak aztán értünk el célunkhoz.

Ekkor tomboló gyönyörűségbe feledkeztem. A mámor, a szenvedély, a féktelen öröm perceit éltem át, majd jóleső fáradtság tepert le bennünket, s egymást átkarolva elaludtunk.

Álmodtam. De úgy rémlett, hogy álomban szólítgatnak, segítségért kiáltoznak, majd belém rúgott valaki. Kinyitottam a szemem...

...A nyitott ablakon át a lenyugvó nap fenséges bíbor korongja a láthatár széléről mintha egyenest ránk meredne, sugarai dicsfényként ömlöttek végig szétdúlt ágyamon, és rajta a halálra rémült nőn, aki kétségbeesve vonaglott, visítózott, vadul hánykolódott, kézzel-lábbal kapálózott, hogy elkapjon egy lepedőcsücsköt, a függöny szélét, akármit, a szoba közepén pedig a házmester meg egy szurokfekete kéményseprő között ott állt elképedve az ünnepélyesen kiöltözött háziúr, és mind a hárman bambán elkerekedett szemmel bámultak rám.

Dühösen felugrottam, neki akartam rohanni a háziúrnak, és rájuk ordítottam:

- Az istenit a dolguknak! Mit keresnek itt nálam?

A kéményseprő olyan harsány hahotába tört ki, hogy a pléhlemezt is leejtette. A házmester képe olyan volt, mintha megbolondult volna, a háziúr pedig dadogott:

- De uram... mi... a kandalló miatt...

Ráüvöltöttem:

- Kotródjanak innen, az istenfáját!

A háziúr zavartan és udvariasan megemelte a kalapját, s a szobából kifelé hátrálva azt motyogta:

- Bocsánat, uram, engedelmet kérek, ha tudtam volna, hogy zavarok, nem nyitok be. A házmester azt mondta, hogy uraságod elment hazulról. Elnézést kérek.

És kimentek.

Hát én azóta sose csukom be az ablakomat, de az ajtót mindig bereteszelem.

1882. július 25.

Dániel Anna fordítása

Nászút

VOYAGE DE NOCE

Szereplők: Rivoilné (ötvenéves)
Bevelinné (hatvanéves)

Szín: Egy szalon. A kis kerek asztalon nyitott könyv, Juliette Lamber regénye, az *Ifjú házások eposza*.

Rivoilné: Ez a könyv felkavart. A saját eposzomat olvastam: harminc esztendeje én voltam a hősnője. Drága barátnőm, láthatja, milyen vörös a szemem, már két órája hull a könnyem, akár a záporosó; a múltat siratom, oly rövid volt, és vége, vége... vége!

Bevelinné: Hát érdemes ennyire keseregni azért, ami már nincs?

Rivoilné: Ó, én csak a nászutamat sírom vissza. Ezért rendített meg az *Ifjú házások eposza*.

Az életben ez az egyetlen álmunk teljeseedik be... Gondolja csak meg! Bárki is ő, elutazunk vele kettesben. Mindenfelé kettesben járunk-kelünk, összeforrva, csodálatos, felejthetetlen gyöngédség egyesít bennünket. Életünknek csupán ez az egyetlen szakasza merő varázs, ez az egyetlen ábrándunk, amely oly zavartalan, hogy csak hónapok múltán ocsúdunk fel belőle, ez az egyetlen bódulat, amely oly erős, hogy Rajta kívül mintha az egész világ megszűnt volna. Ugye most azt akarja mondani, hogy gyakran nem is vagyunk igazán szerelmesek. Mindegy. Akkor mindenesetre azt hisszük, hogy szeretünk, a szerelemben vagyunk szerelmesek. Az a férfi mellettünk maga a szerelem, ő a testet öltött illúzió, beteljesült vágyunk, megvalósult reményünk. Neki szenteljük ezentúl az életünket, neki adtuk oda magunkat, ő a barátunk, urunk, parancsolónk, mindenünk.

Mi, nők szerelemtől álmodozunk, azt akarnánk, hogy szerelmesünk csak a miénk, teljesen a miénk maradjon, hogy szüntelenül édes kettesben legyünk azzal, akit imádunk, aki - úgy hisszük - imád bennünket. A házasság első hónapja valóra váltja ábrándjainkat. De csak ez az egyetlen hónap az egész életünkben. Több nincs... nincs!

Én végigjártam azt a csodálatos szerelmes utat, amelyről az *Ifjú házások eposza* szól, és ma délelőtt, mikor ebben a könyvben újra megtaláltam a felejthetetlen vidéket, amelyhez életem egyetlen igazán boldog szakaszának emlékei fűződnek, szívem hol vadul kalimpált, hol meg remegve elszorult. Most, hogy harminc esztendő múlva ismét elolvastam mindazt, amit nekem hajdanában jelentett, mintha feléledt volna az egész gyönyörűséges múlt... Hallottam a férjem hangját, magam előtt láttam a szemét.

Ó! Aztán mennyit szenvedtem miatta!

Hát igen, az én igazi boldogságomat a nászút őrzi. Oly tisztán emlékszem rá, mintha tegnap történt volna.

Nem követtük az általános szokást, az esküvő napján nem utaztunk el, hogy valamelyik szálló szokványos környezetében izleljük meg az első boldogságot, hogy fehér kötényes pincérek és vasúti alkalmazottak jelenlétükkel megtörjék szerelmes meghittségünk friss varázsát. Mi kettesben maradtunk, csak ő meg én, egymást átölelve, egy magányos kis vidéki házban.

Később, mikor félénk, nyugtalan, eleinte oly tétovázó szerelmem felbátorodott csókjaitól, mikor szívemben az a szikra lánggá nőtt és perzsel, utazni vitt: olyan volt, mint az álom.

Igen, igen, emlékszem.

Úgy kezdődött, hogy hat napig ültem mellette a postakocsiban. Időnként az ablakon át megakadt tekintetem a vidék egy-egy részén, de egészen bizonyos, hogy sokkal élesebben láttam azt a szőke, bodorított bajuszt, amely szinte minden percben az arcomhoz közeledett.

Egy városba érkeztünk, semmit se láttam belőle, aztán hajón találtam magam, úgy mondták, Nápolyba tart.

Ott álltunk szorosan egymás mellett a himbálózó padlón, egyik kezem a vállán pihent. Akkor kezdett kibontakozni mindaz, ami körülvett.

Szemünk előtt Provence partjai futottak, mert a postakocsin Provence-on vágunk át. A vége-láthatatlan ég alatt a mozdulatlan tenger szinte ólmossá merevedett a naptól leömlő nehéz melegben. A hajó kerekei a vizet paskolták, felzavarták nyugodt álmából. Mögöttünk hosszú, tajtékos csík: a felkavart víz nagy, fehéres sávban habzott, mint a pezsgő, s a hajó vonta barázda beleveszett a messzeségbe.

Előttünk mindössze néhány ölnyire óriási hal, egy delfin szökkent fel a vízből, majd fejfelé visszabukva, eltűnt. Rémulten felsikoltottam, és René mellére borultam. Aztán jót nevettem ijedségemen, és izgatottan figyeltem, felbukkan-e újból a delfin. Néhány másodperc múlva, akár egy rugóra járó roppant játékszer, ismét kipattant a tengerből, újra visszahuppant, és ismét felszökkent. Aztán már ketten, hárman, hatan ugrándoztak a hajó nehéz teste körül, mintha elkísérnék fatestű, vasuszonyú, óriási haltestvérüket. Elsuhantak bal felé, visszatértek a hajó jobb oldalán, hol csapatostul, hol meg libasorban, mintha játszanának, mintha tréfából kergetnék egymást; újra meg újra felszökeltek, nagy görbét húzva a levegőben, majd egymás után visszahulltak a vízbe.

Elragadtatva tapsoltam, valahányszor ezek a behemót, fürgé úszók felvetették magukat. Ó, ezek a halak, ezek az óriási halak! Oly csodálatos az emlékü. Hogy miért? Nem tudom, fogalmam sincs róla. De most is magam előtt látom őket, bevésődtek az agyamba, a szívembe.

Hirtelen eltűntek. Még egyszer megpillantottam őket, nagyon messze jártak a nyílt tengeren, aztán elvesztek a szemem elől, s engem egy-két pillanatig bánat fogott el, hogy így elhagytak bennünket. Csöndes, enyhe, csillagfényt sugárzó este szállt le, boldog békességet árasztva. A levegőben, a vízen egyetlen fuvallat se rezdült, s a tengernek meg az égnek ez a határtalan nyugalma költözött az én zibbadt lelkembe is: lankadságát egyetlen rezzenés se zavarta. A nagy napkorong lassan lesiklott a láthatatlan Afrika partjai felé. Afrika! Mintha már érezném forró földje hevét; de enyhe fuvallat - még csak nem is szellő - simogatta végig az arcom, mikor a nap lebukott a látóhatárról.

Ez volt a legszebb este életemben.

Éjszakára nem akartam a kabinunkba menni, utáltam azt a fülledt hajószagot. Kabátokba bonyálva mindketten a fedélzeten pihentünk le, és nem aludtunk. Álmodoztunk! Ó, azok a gyönyörű álmok!

A kerekek egyhangú zaja elringatott, néztem fejem fölött a temérdek csillagot; éles, szikrázó, szinte nedves fényben ragyogtak a makulátlan délvidéki égen.

Reggel felé mégis elszenderedtem. Zajra és daloló hangokra ébredtem. A matrózok a hajót takarították, és énekeltek. Fölkeltünk.

Mohón szívtam magamba a sós párát, egész testemben szétáradt az íze. A láthatárt néztem. Ott elől, még belemosódva a virradatba, mintha furcsa, hegyes, szakadozott felhőgomolyaghoz hasonló szürkeség lebegett volna a tengeren.

Egyre kivehetőbbé vált, a körvonalak kirajzolódtak a világos égbolton: könnyű fátyolba burkolva, meredek csúcsokkal a magasba nyúló, különös hegylánc emelkedett előttünk. Korzika!

A kapitány - apró, öreg ember, akit az éles, sós tengeri szél kicserzett, megaszalt, összetöpörített, szikkadtá keményített - megjelent a fedélzeten, és rekedt hangján, amelyet elnyűtt a harmincévi vezénylés, hiszen számtalanszor kellett túlharsognia a vihart, azt kérdezte tőlem:

- Érti annak ott az illatát?

És csakugyan megcsapott valami fűszeres illat, a vadvirágok erős illata.

- Ez Korzika lehelete - folytatta a kapitány. - Ha húsz esztendő után most járnék újra erre, akkor is megérezném öt mérföldre, a nyílt tengeren. Korzikai vagyok, asszonyom. Ő ott, Szent Ilonán egyre a szülőföldje illatát emlegette. Egy fajtából vagyunk.

És a kapitány sapkáját levéve köszöntötte az ismeretlen messzeségben a korzikait, a császárt, aki az ő fajtájából való.

Sírni szerettem volna.

Másnap Nápolyba értünk, és én végigjártam szakasról szakaszra azt az utazást a boldogság birodalmában, amelyről Juliette Lamber könyve szól.

Renével együtt sorra jártam a regény állomásait, s az olasz táj emléke egyé forrt a szívemmel; ez a regény a fiatal házasok könyve, ezt kellene magukkal vinniük, és hazatérve ereklyeként őrizniük, ezt olvassa el a nő újra meg újra.

Mikor az olasz kékségből egy hónap múlva Marseille-be érkeztünk, megmagyarázhatatlan szomorúság fogott el. Homályosan éreztem, hogy vége; végigjártam a boldogság útját.

1882. augusztus 18.

Dániel Anna fordítása

Az özvegy

UNE VEUVE

A banneville-i kastélyban történt, vadászatok idején. Esős, szomorú ős volt. A vörhenyes falevelek nem zizegtek a léptek alatt, ott rothadtak a kerékvágásokban, a konokul hulló esőben.

Az erdő szinte teljesen elhullatta lombját, és nyirkos volt, akár a fürdőszoba levegője. Aki az esőpaskolta, magas fák között elindult, azt megcsapta a nedves fű meg a sáros föld penészes szaga, és ruháját átjárta a pára; a vadászok hajlott háttal lépkedtek a szüntelen csepergésben, a csapzott szőrű, mogorva kutyák behúzták farkukat, a fiatal nők testhez tapadó ruhája csuromvizes lett, és estefelé mindannyian kimerülten tértek haza.

Vacsora után kedvetlenül ültek le a nagy szalonban a társasjátékhoz, a szél vadul rázta az ablaktáblákat, és pörgette a rozoga szélkakast. Később a vendégek elhatározták, hogy érdekes történetekkel, regényekbe illő históriákkal mulattatják egymást, de egyikük se tudott szórakoztató elbeszélést kiagyalni. A férfiak vadászkalandjaikat, a nyulak ellen viselt hadjárataikat adták elő, a nők pedig hasztalan törték a fejüket, hiányzott belőlük Seherezáde képzelete.

Már éppen abba akarták hagyni az egészet, mikor egy fiatal asszonynak, aki szórakozottan cirógatta pártában maradt idős nagynénje kezét, szőke hajból sodort gyűrűn akadt meg a szeme. Gyakran látta, de még sose figyelt fel rá.

Gyengéd mozdulattal megforgatta.

- Milyen furcsa gyűrű. Mintha egy gyerek hajából készült volna.

A vénkisasszony elvörösödött, majd elsápadt, aztán reszkető hangon válaszolt.

- Ennek a gyűrűnek szomorú a története, olyan szomorú, hogy nem akarok beszélni róla. Az életem minden bánata itt van, ebben a gyűrűben. Akkoriban még nagyon fiatal voltam, de az emlék még most is olyan fájdalmas, hogy sírva fakadok, valahányszor eszembe jut.

Szerették volna hallani a gyűrű történetét, de az öreg hölgy vonakodott. Végül a sok unszolásra rászánta magát, hogy elmondja.

- Gyakran beszéltem a Santèze családról... ma már senki sem él közülük. Én a három utolsó férfitagját ismertem. Mindhárman egyforma módon haltak meg; ez a gyűrű az ujjamon az utolsó Santèze hajából készült. Tizenhárom esztendősen megölte magát énmiattam. Különösen hangzik, ugye?

Furcsa család volt; lehet, hogy egytől egyig bolondok, de elragadó emberek, a szerelem bolondjai. Apáról fiúra szálltak a lobogó szenvedélyek, viharos erők hajtották egész lényüket végletes érzések és tettek, fanatikus önfeláldozás, sőt bűnök felé is. A szenvedély ugyanazt jelentette nekik, mint bizonyos embereknek az áhítatos vallásosság. Aki trappista szerzetes lesz, annak egészen más a természete, mint a szalonok széptevőinek. A rokonságban ez a mondás járta: „Szerelmes, mint egy Santèze.” Egyéniségüket valósággal a külsejükön viselték. Hullámos hajuk a homlokukba hullt, szakálluk göndör, a szemük nagy, feltűnően nagy, s a tekintetük - nem tudnám megmondani, miért - felzaklatta az embert.

Ennek a gyereknek - akinek itt őrzöm a haját - a nagyapja, úgy hatvanöt éves korában, temérdek kaland, párbaj, asszonyszöktetés után szenvedélyesen beleszeretett egy majorosgazda lányába. Mindkettőjüket ismertem. A szőke, sápadt lány bájos volt, lágy, vontatott hangon beszélt, a tekintete szelíd, akár egy madonnáé. Az öreg földbirtokos a kastélyába vitte, és

hamarosan annyira belebolondult, hogy egy percig sem bírt meglenni nélküle. A szerelemnek olyan hagyományai voltak a családban, hogy az öreg Santèze lánya meg a menyé, akik a kastélyban laktak, természetesnek találták ezt a helyzetet. Mihelyt szenvedélyről volt szó, semmin nem álmélkodtak, és ha boldogtalan szerelemről, egymástól elszakított párokról vagy akár hűtlenség miatti bosszúról hallottak, részvevően sóhajtottak fel:

- Ó, mit szenvedhetett szegény, hogy idáig jutott! - egy szóval se mondtak többet; a szívbéli drámák részvétüket keltették fel, s a bűnös szerelem nem háborította fel őket.

Az egyik őszi vadászaton Gradelle úr, aki a kastélyban vendégeskedett, megszőktette a fiatal nőt.

A házigazdán semmi felindulás nem látszott, úgy viselkedett, mintha mi se történt volna, de egy reggel ott találták felakasztva a vadászkutyái között.

A fia is felakasztotta magát egy párizsi szállóban, 1841-ben; őt az Opera egyik énekesnője csalta meg.

Az özvegyén, anyám nővérén kívül csak a tizenkét éves gyereke maradt utána. Nagynéném a gyerekekkel együtt hozzánk költözött Bertillonba, a birtokunkra.

El se tudom mondani, milyen rendkívüli, milyen koraérett fiú volt a kis Santèze. Mintha családjának minden gyöngédsége és végtelensége felhalmozódott volna az utolsó sarjban. Álmodozó volt, órák hosszat sétált egyedül a kastélytól az erdőig vezető hosszú szilfasoron. Én ablakomból figyeltem ezt az ábrándos gyereket: két kezét hátán összekulcsolva, fejét lehorgasztva, lassan lépkedett, meg-megállt, s olykor fölemelte a tekintetét, mintha olyan dolgokat látna, érezne és értene meg, amelyek meghaladják a korát.

Ha az idő derűs volt, vacsora után gyakran mondta nekem:

- Gyerünk álmodozni...

Együtt mentünk ki a parkba, ő néha megállt egy-egy nagy tisztás előtt, ahol a holdfény lebegő, fehér páráként ömlött szét, és mintha vattával bélelte volna ki a fák övezte, széles pázsitot. Megszorította a kezem, s azt mondta:

- Nézz oda! Látod? De érzem, hogy te nem értesz meg engem. Ha megértenél, boldogok lennénk. Ezt csak az érti, aki szeret...

Én meg nevettem, és megcsókoltam ezt a gyereket, aki rajongva imádott.

Vacsora után gyakran anyám ölébe ült.

- Nénikém, mesélj nekünk szerelmes történeteket.

És anyám csak úgy tréfából sorra elbeszélte a szenvedélyes szerelmi történeteket, amelyeknek hősei egytől egyig a család férfitagjai voltak, mert temérdek, részint igaz, részint költött történet járt szájáról szájra. Anyám családjában a férfiak vesztét a hírük okozta, hírnevük a fejükbe szállt, s aztán már a világért se engedték volna, hogy csorba essék a dicsőségükön.

A kisfiú lelkesen hallgatta az érzelmes vagy ijesztő drámákat, néha még tapsolt is hozzá, s azt ismételte:

- Én is, én is olyan vagyok, mint ők, de én náluk is erősebben tudok szeretni.

Aztán udvarolni kezdett nekem, félénken, nagyon gyöngéden, mi meg neveltünk ezen a furcsa, epekedő kisfiún. Reggelenként virágot szedett nekem, este, mielőtt felment volna a szobájába, kezet csókolt, és azt suttogta:

- Szeretlek.

Hibáztam, nagyon súlyosan hibáztam, és még ma is szenvedek miatta, halálom napjáig vezeklek érte: vénlány maradtam, vagy inkább a menyasszonya s az özvegye lettem, igen, az özvegye. Akkor mulattatott ez a lángoló gyerekszerelmem, amelyet magam is szítottam; kacér voltam, csábító, cirógató, és álnok, mintha felnőtt lett volna. Megőrjítettem. Játszottam vele, és anyáink is jól szórakoztak ezen a játékon. Tizenkét esztendő volt. Ugyan! Ki vette volna komolyan egy gyerek szerelmét. Megcsókoltam, valahányszor csak akarta, gyöngéd sorokat is írtam neki - anyám meg a nagynéném mindig elolvasták -, s ő rajongó levelekben válaszolt; valamennyi levelét megőriztem. Azt hitte, ez a szerelem a kettőnk titka, férfinak képzelte magát. Mi pedig megfeledkeztünk róla, hogy ez a gyerek Santèze-vér.

Körülbelül egy esztendő telt így el. Egyik este a parkban letérdelt előttem, és túlradó szenvedéllyel csókolgatta a ruhám szegélyét.

- Szeretlek! Szeretlek! Halálosan szeretlek! - ismételte egyre. - Ha megcsalsz, ha valaha is elhagysz más kedvéért, én is azt teszem, amit az apám... - És olyan komor hangon, hogy beleborzongtam, hozzátette: - Te tudod, mit tett az apám!

Megdöbbenve hallgattam, ő felállt, és lábujjhegyen ágaskodva, mert alacsonyabb volt nálam, fülembé suttogetta a keresztneveimet.

- Geneviève! - mondta, olyan kedvesen, olyan melegen, annyi áhítattal, hogy az egész testem megremegett.

- Gyerünk, menjünk be! - csak ennyit dadogtam. Ő nem szólt többet, megindult velem, de mikor a lépcsőhöz értünk, visszatartott:

- Tudod, ugye, hogy megölöm magam, ha elhagysz?

Most már ráébredtem, hogy túl messzire mentem, és visszahúzódtam. Szemrehányásaira azt feleltem:

- Te már nagy vagy a játékhoz, szerelmes lovagnak pedig még kicsi. Várok.

Azt képzeltem, most már minden rendben van.

Ősszel intézetbe ment. Mikor nyáron hazakerült, én menyasszony voltam. Rögtön megértette, mi történt, és egy álló hétig olyan eltökélt arccal járt-kelt, hogy nagyon nyugtalan lettem.

A kilencedik napon, mikor felkeltem, összehajtott papírlapot találtam a szobám ajtaja alatt. Felkaptam, kinyitottam, elolvastam:

Elhagytál, pedig tudod, mit mondtam neked. A halálomat rendelted el. Nem akarom, hogy más találjon rám, menj le a parkba arra a helyre, ahol tavaly megmondtam neked, hogy szeretlek, és ott nézz fel a magasba.

Olyan voltam, mint az eszeveszett. Gyorsan magamra kapkodtam a ruháimat, és rohantam, lélekszakadva rohantam a megjelölt helyre. Intézeti sapkája ott hevert a földön, a sárban. Egész éjjel esett. Felnéztem, és megpillantottam; ott himbálózott a lombok között, mert szél fúj, erősen fúj a szél.

Aztán már nem tudom, mi történt. Azt hiszem, először ordítottam, talán elájultam, összeestem, majd visszarohantam a kastélyba. Az ágyamban tértem magamhoz, anyám ott ült mellettem.

Azt hittem, hogy csak álmodtam, hogy szörnyű lidércnyomásos álmom volt.

- És ő, Gontran?... - dadogtam. Nem válaszoltak. Így hát igaz volt.

Nem mertem még egyszer megnézni, és a szöke hajából elkértem egy hosszú tincset. Ezt... itt... ezt...

És az öreg nő kétségbeesett mozdulattal nyújtotta ki reszkető kezét. Majd az orrát fújogatta, megtörölte a szemét, és úgy folytatta:

- Eljegyzésemet magyarázkodás nélkül felbontottam... És... így maradtam azóta is... mindörökre... ennek a tizenhárom esztendő gyerekek az özvegye.

Feje lecsuklott, sokáig csendesen folytak a könnyei.

Mikor a társaság széteszlott és aludni indult, az egyik köpcös vadász, akinek nyugalmát felkavarta ez a történet, a mellette lépkedőhöz hajolt:

- Kész szerencsétlenség, ha valaki ennyire érzelmes!

1882. szeptember 1.

Dániel Anna fordítása

A székfonólány

LA REMPAILLEUSE

Vége felé járt a Bertrans márki vadászatnyitó lakomája. Tizenegy férfi, nyolc fiatal hölgy és a körorvos ültek a nagy fényben úszó, gyümölcssel és virágokkal roskadozó asztal körül.

Már a szerelem témájánál tartottak, s parázs vita kerekedett - az örök vita - arról, vajon csak egyszer lehet-e szeretni vagy többször is. Példákat emlegettek föl, az egyetlen, életre szóló szenvedély példáit; aztán olyanokat is, melyek gyakran és megannyiszor hevesen kigyúló szívekről szóltak. A férfiak általában azt hangoztatták, hogy a szerelem, mint a betegség, többször érheti ugyanazt a lényt, viszont érheti halálosan is, ha valami akadály áll útjában. Jóllehet ez a felfogás nem volt kárhozatosnak mondható, mégis a nők - inkább költői hajlamukra támaszkodva, mint megfigyeléseikre - azt erősítették, hogy a szerelem, az igazi, nagy érzés, csak egyszer lepheti meg az embert, s akkor olyan, mint a villámcsapás, mely a szívet kopáran, földúltan, kiégve hagyja maga után, képtelenül bármely más érzésre, még egy szegény utóábrándnak a kizsendítésére is.

A márki, sok-sok szerelem hőse, hevesen tiltakozott ez ellen a hiedelem ellen:

- Én csak azt mondhatom, hogy az ember többször is szerethet minden erejével és egész lelkével. Önök a szerelem öngyilkosaira hivatkoznak, mint a második szenvedély lehetőségének cáfolóira. Erre azt felelhetném, hogy ha az illetők nem követték volna el azt a csacsiságot, mely megfosztotta őket a visszaesés lehetőségétől, bizonyára meggyógyultak volna, s újra- és újrakezdték volna a szerelmet, egészen a természetes halálig. A szerelmesekkel úgy vagyunk, mint a részegesekkel. Aki egyszer ivott, az mindig inni fog, aki egyszer szeretett, többször is szeret. Az egész csak temperamentum dolga.

Döntőbíróul a doktort választották: öreg párizsi orvos volt, aki vidékre vonult vissza. Megkérték, mondjon véleményt.

Nem volt határozott véleménye.

- Jól mondta a márki, temperamentum dolga az egész. Ami engem illet, én tudok egy szenvedélyről, mely ötvenöt évig tartott, percnyi lankadás nélkül, s mely csak a halálban ért véget.

A márki felesége tapsolt.

- Mily szép! Mily álombeli módon jó lehet, ha így szeretnek egy férfit! Mily szerencsés az, uraim, akit teljes ötvenöt éven át elborít egy ilyen végletes és elragadó érzelm! Mily boldog lehet, s hogyan áldhatja életét egy ily imádat hőse!

Az orvos mosolygott:

- Csakugyan, asszonyom, ön helyesen sejti, ennek a szerelemnek férfi volt a tárgya. Mindnyájan ismerik őt, Chouquet az illető, a községi patikárius. És a nőt is ismerik, aki nem más, mint az az öreg székfonóasszony, aki minden évben eljött a kastélyba is. De hadd magyarázzam el érthetőbben a dolgot!

A hölgyek lelkesedése lecsappant, s kiábrándult arcukon ez állt: „Vagy úgy?” - mintha a szerelem csak kiváltságos és finom lényeket érhetne, csak ők érdemlik meg a *comme il faut* társaság érdeklődését.

Az orvos újra megszólalt:

- Három hónappal ezelőtt elhívtak ehhez az öregasszonyhoz; halálos ágyán feküdt. Előtte való nap érkezett a faluba vándorlakásul szolgáló kocsiján, melyet az önök által ismert gebe húzott, s két nagy fekete kutya kísért: az asszony barátai és testőrei. A plébános már ott volt mellette. Minket kért meg végakarata teljesítésére, s hogy ezt a rendelkezést érthetőbbé tegye előttünk, elmesélte egész életét. Nem tudok ennél furcsább és meghatóbb históriát.

Apja is, anyja is vándor székfonatjavítók voltak. Sohasem lakott földbe alapozott épületben.

Csöppnyi kora óta a kóborok életét élte, rongyos, férgekkel lepett, piszkos kis csavargó. A faluvégeken állomásoztak, árkok mentén; kifogták a kocsit, a ló legelészett, a kutya szundikált körülötte, fejét lábára fektetve. Az apró leány ott hempergett a fűvön, miközben az apja és anyja az útszéli szilfák árnyékában a falusiak olcsó székeit foltozgatta. A vándorkocsi lakói nemigen beszélgettek. A néhány legszükségesebb szó után, melyekkel eldöntötték, ki fogja végigjárni a falut a jól ismert kiáltással: „Szé-é-ékeket fótoz-ni!” - leültek, szemben egymással vagy egymás mellé, s elkezdődött a szalmafonás. Ha a gyermek kissé messzebb bódorgott, vagy játékba próbált elegyedni egyik-másik falusi gyerkőccel, dühös apai hang reccsent rá: „Jössz vissza, rusnya férges!” Sohasem hallotta egyéb hangját a gyöngédségnek.

Mikor nagyobbacska lett, őt küldték összeszedni a rokkant ülőkéjű székeket. Most már megpróbálkozott itt-ott összeismerkedni a falusi suhancokkal; ezúttal azonban új barátainak a szülei üvöltöttek rá haraggal gyermekeikre: „Jössz be, disznó kölyke! Majd adok én, csavargókkal beszélgetni!”

Az apró fickók gyakran dobálták meg kövel.

Úrinőktől olykor néhány sout kapott, ezeket gondosan eldugta.

Egy napon - tizenegyedik évében járt akkoriban -, mikor megint ide kerültek, a temető mögött a kis Chouquet akadt útjába, aki éppen keservesen sírt, mert valamelyik pajtása két liard-t ellopott tőle. Ezek a könnyek, egy apró úrigyerek könnyei, teljesen kiforgatták a kislányt, aki szegény, nyomor-paskolta buksijával váltig azt képzelte, hogy az ilyen úrficskák örökké vidámak és elégedettek. Odament a fiúhoz, s mikor megtudta, mi baja, tenyerébe borította egész megtakarított vagyonát, hét sout, amit a kis Chouquet természetesen elfogadott, szemeit rögtön megtörülve. Ekkor, bolond örömeiben, a leány vakmerő lett, megcsókolta a fiút. Chouquet, miután figyelmesen megnézte a kapott pénzt, nyugodtan túrta a rohamot. A leány pedig, mivel se el nem taszították, se meg nem ütötték, újramezde: istenigazában összecsókolgatta a fiút, aztán elszaladt.

Mi mehetett végbe nyomorú kis koponyájában? Talán azért ragaszkodott ahhoz a fickóhoz, mert neki áldozta csavargókeresetét, vagy mert neki adta legelső gyöngéd csókját? A titok egyformán titok marad, kicsinyeknél és felnőtteknél egyaránt.

Hónapokon át ábrándozott arról a temetőzugról és a fiúról. Abban a reményben, hogy majd újra látja, meglopta szüleit, hol itt, hol ott csent el egy-egy sout valamely székfonat díjából vagy a rábízott bevásárlások árából.

Mikor újra errefelé került, két frank volt a zsebében, a kis patikáriust azonban csak az ablakon át pillanthatta meg, az apai üzletben, tisztára mosdatva, egy vörös csillogású palack és egy galandférges üveghenger között.

Ezután csak annál örültebben szerette, beleandalodva és -káprázva a színes folyadékok eme csudájába, a villogó kristályok apoteózisába.

A fiú képe eltörülhetetlenné rögződött benne, s mikor a következő évben újra meglátta, ezúttal az iskola mögött, tekéző pajtások társaságában, rávetette magát, karjai közé ragadta, s oly

mohó vadsággal csókolta meg, hogy a fiú ordítani kezdett féltében. Akkor, hogy elcsitítsa, nekiadta a pénzét: három frankot és húsz centime-ot, egész kincsét, amit a fiú tágra nyílt szemmel bámult.

A kis Chouquet elfogadta a pénzt, s hagyta, hogy a leány kedvére ölelgesse.

Így szórta a fiú kezébe még négy egymást követő évben minden megtakarított fillérét, amit a patikáriusgyerek nyugodtan vágott zsebre mint a túrt csókok megszolgált ellenértékét. Egyszer harminc sout tett ki az összeg, másszor csak tizenkét sout (a leány sírt nagy szégyenében, de hát rossz volt az esztendő), legutoljára pedig öt frankot, egy szép, kövér, ezüst ötfrankost, melynek láttára a fiú nevetett örömeiben.

A leány minden gondolata a fiú lett, Chouquet pedig bizonyos nyugtalansággal várta a leány érkezését, s mihelyt megpillantotta, elébe futott, amitől a kis csavargó szíve lüktetve dobogott fel.

A patikáriusgyerek azután eltűnt. Gimnáziumba adták. A leány ügyes kérdezősködéssel járt a dolog végére. Most körülményes diplomáciai munka következett, rávenni a szüleit az útirány megváltoztatására, oly módon, hogy mifelénk csak a nagy vakáció idején kerüljenek. Ez is sikerült, de a cselszövésbe egész év beletelt, így hát már két év óta nem látta a fiút, s alig ismert rá megint, úgy megváltozott: nagyobb lett és szebb, nagyszerűen mutatós az aranygombú iskolai zubbonyban. Úgy tett, mintha nem látná meg a leányt, s büszkén lépdelt el mellette.

A leány két napig sírt, s attól fogva végtelen szenvedés volt az élete.

Minden évben visszatért; elment a fiú előtt, de köszönni sem mert neki, az pedig még tekintetere sem méltatta. A leány eszeveszetten szerette. Nekem így mondta: „Az egyetlen férfi volt, akire szemet vetettem, doktor úr: a többiről azt se tudom, voltak-e a világon, vagy se.”

Szülei elhaltak. Folytatta mesterségüket, de egy kutya helyébe kettőt tartott, két rettenetes komondort, akikkel senki sem mert ingerkedni.

Egy nap, mikor megint ebbe a faluba tért vissza, ahol szíve maradt, egy fiatal hölgyet pillantott meg, aki a Chouquet-ék üzletéből az imádott férfi karján lépett ki. A felesége volt! Tehát megházasodott...

A székfönalány még aznap este beugrott a községháza előtti itató tóba. Egy később hazavetődő részeg ember halászta ki, s becipelte a gyógyszertárba. A Chouquet fiú hálókabátban jött le hozzá, hogy segélyben részesítse; úgy látszott, hogy nem ismeri fel; levetkőztette, dörzsölgette, majd kemény hangon rászólt: „Nagy bolondság volt! Nem szabad ilyen szamárságokat csinálni!”

Ez elég volt arra, hogy a leány meggyógyuljon. Imádottja beszélt hozzá! Hosszú időre boldog volt.

Chouquet semmit sem akart elfogadni a segélynyújtás fejében, bár a leány mindenáron fizetni akart.

És így telt el aztán ez az egész furcsa élet. A leány fonta a székszalmát, s közben Chouquet-ról ábrándozott. Minden évben látta őt a patikaablakok mögött. Majd azt a szokást vette fel, hogy apró-cseprő orvosságokat vásárolgatott nála. Így legalább egész közelről nézhette, beszélhetett hozzá, s ismét pénzt adhatott neki.

Mint már a legelején említettem, a szomorú szerelem hősnője ezen a tavaszon meghalt. Miután elmondta történetét, arra kért, hogy annak, akiért oly állhatatosan rajongott, adjam át megtakarított pénzét, egész élete eredményét, mert csak őérte dolgozott, csak őérte - mondta -

olykor még koplalva is, csak hogy félrerakhassa garasait, s bizton remélhesse a percet, mikor - legalább egyszer, ha ő már halott lesz - az imádott férfi reá fog gondolni...

Kétezer-háromszázhuszonhét frankot adott át kezembe. Ebből huszonhét frankot a plébános úrnak fizettem, a temetési költségekre, a többit pedig, mikor a haldokló végsőt sóhajtott, magamhoz vettem.

Másnap elmentem Chouquet-ékhoz. Éppen ebédjük végén jártak, szemben ültek egymással, kövéren és vörösen, patikaszagot árasztva, tekintélyesen és elégedetten.

Leültettek, egy pohár cseresznyelikőrrel is megkínáltak, amit elfogadtam, aztán belekezdtem a mondókámba, meghatott hangon, azzal a meggyőződéssel, hogy itt most mindjárt sírni fognak.

Chouquet, mihelyt megtudta, hogy őt ez a csavargó koldus szeretni merte, méltatlankodva ugrott fel, mint akitől a jó hírnevét rabolták el, polgártársai tiszteletét, becsülete legszentebb javát, élete legdrágább és legkényesebb kincsét.

Felesége, nem kevésbé felháborodva, ismételte: „Az a koldus! Az a koldus, az a koldus!” - és nem talált egyéb szót.

Chouquet felkelt, s nagy léptekkel járt le s föl az asztal mentén, fél fülére csúszott, fityegős sipkájában. Dadogott: „Hát érti ezt valaki, doktor? Micsoda borzasztó dolgok érik az embert! Mit csináljak? Hú! ha addig tudtam volna a dologról, amíg még élt az a perszóna, zsandárokkal fogattam volna le, dutyiba dugattam volna! Nem mászott volna ki belőle, fogadom!”

Kegyeletos küldetésem eredménye tökéletesen leforrázott. Nem tudtam mit mondani vagy csinálni. Feladatomban azonban be kellett fejeznem. Megszólaltam tehát: „Az elhunyt megbízott azzal, hogy juttassam önökhöz megtakarított keresményét, ami kétezer-háromszáz frankot tesz ki. Mivel úgy látom, hogy önökre nézve az ügy nagyon kellemetlen, legjobb lenne talán ezt a pénzt a szegényeknek adnunk.”

Férj és feleség megkövülten meredtek rám.

Elővettem zsebemből a pénzt, ezt a százféle vidékről összekerült, tarkabarka nyomorúságú pénzt, melyben aranyak és rézgarasok keveredtek. Feltettem a kérdést: „Mi a szándékuk?”

Előbb Chouquet-né szólalt meg: „No, ha már éppen ez volt annak a néembernek az utolsó kívánsága... úgy gondolom, bajos volna kitérnünk előle.”

A férj, némi homályos zavarral, átvette a szót: „Gyermekeink számára vehetnénk esetleg egyet-mást ezen a pénzen!”

Szárazon feleltem: „Ahogy gondolják!”

Chouquet folytatta: „Adja csak ide, ha már így hagyta meg önnek az a nő; mi majd módját találjuk, miféle jótékony célra fordítsuk!”

Átszolgáltattam a pénzt, köszöntem és távoztam.

Másnap beállított hozzám Chouquet, s nyersen kérdezte: „Annak az... asszonynak... kocsija is maradt. Mi lett a kocsival?”

„Semmi. Vigye el, ha akarja.”

„El is viszem; jó lesz szerszámoskunyhónak a veteményeskertbe.”

Indult. Visszahívtam. „Itt van még a gebe is meg a két kutya. Akarja őket?” Meglepődve állt meg: „Ejnye! No, nem! Mit csináljak velük? Intézkedjék, ahogy akar.” És nevetett. Aztán kezét nyújtotta; megszorítottam. Persze. Elvégre nem lehet, hogy egy helység orvosa és gyógyszerésze haragban éljenek.

A kutyákat én tartottam meg. A plébános, akinek nagy udvara van, a lovat vállalta. A kocsiból kunyhó lett Chouquet-éknál; a pénzen pedig öt vasútrészvényt vásárolt.

Egész életemben ezzel az egyetlen nagy szerelemmel találkoztam.

Az orvos elhallgatott.

Ekkor a márki felesége, akinek könnyek ültek a szemében, felsóhajtott:

- Hiába, csak a nők tudnak igazán szeretni!

1882. szeptember 17.

Tóth Árpád fordítása

Az öregember

UN VIEUX

„Rondelis, az újonnan megnyílt fürdőhely, kiválóan alkalmas hosszabb tartózkodásra, sőt állandó letelepedésre is. Vastartalmú vize az egész világon a leghathatósabb a vér mindenfajta betegsége ellen, s azonfelül oly tulajdonságokkal is rendelkezik, amely az emberi élet tartamát meghosszabbítja. Ez a rendkívüli hatás részben talán annak is tulajdonítható, hogy a városka fenyvesekkel borított hegyen épült. Évszázadok óta kétségkívül megállapított tény, hogy Rondelis lakói közül számosan meglepően magas kort értek el.”

Ez a reklám cikk valamennyi újságban megjelent.

Az üdülők tömegesen jöttek.

Egy reggel új vendég hívatta magához a fürdőorvost: Daron úr néhány napja érkezett, s egy szép kis villát bérelt ki az erdő szélén. A nyolcvanhat éves, szikár aggastyán még jól bírta magát, fürge és egészséges volt, és nagy igyekezettel palástolta öregségét.

Hellyel kínálta az orvost, és rögtön ezzel kezdte:

- Doktor úr, én az egészségemet az életrendemnek köszönhetem. Még nem vagyok nagyon öreg, de koros már igen, és hála egészséges életmódomnak, a betegségeket, még a múlt, könnyű rosszulleteket is mindig elkerültem. Azt hallottam, hogy Rondelis éghajlata igen kedvezően hat az egészségre. Szívesen elhiszem, de mielőtt véglegesen letelepednék, bizonyítékokat óhajtok. Arra fogom kérni, hogy hetenként egyszer keressen fel, és tájékoztasson pontosan a következőkről: először is egy listát, mégpedig teljes listát kérek a város és a környék valamennyi lakójáról, aki elmúlt nyolcvanéves. Testi és lelki állapotukról is kérek néhány adatot. Továbbá tudni óhajtom, mi a foglalkozásuk, milyen életmódot folytatnak, milyenek a szokásaik. Ha valamelyik meghal, lesz szíves értesíteni engem és közölni velem az elhalálozás okát és körülményeit.

Aztán még kedvesen hozzátette:

- Remélem, doktor úr, jó barátok leszünk - s odanyújtotta aszott, ráncos kezét. Az orvos megszorította, és megígérte, hogy kívánságait lelkiismeretesen teljesíti.

Daron úr egész életében reszketett a haláltól. Úgyszólván minden örömről lemondott, mert az örömök veszélyesek. Ha ismerősei álmélkodtak, hogy soha életében meg se kóstolta a kedvet és képzeletet felpezsdítő bort, ő azt felelte: „Én ragaszkodom az életemhez.” Hangján átütött a félelem, s az „életem” szót úgy ejtette ki, mintha ennek az életnek, az ő életének roppant értéke lenne, amelyet rajta kívül senki sem ismer. Az „életem” szóval úgy elkülönítette magát a többi ember életétől, hogy nem volt mit felelni rá.

Valahányszor a saját személyéről vagy a tulajdonában levő dolgokról beszélt, különös nyomatékkal hangsúlyozta a birtokosjeleket. Ha azt mondta: „Az én szemem, lábam, karom, kezem” - mindenki érezte, hogy itt semmi kétség nem lehet: ezek a testrészek nem akárkiéi, ezek *ő*hozza tartoznak. Ez a megkülönböztetés kiváltképpen akkor volt feltűnő, mikor az orvosát emlegette: „Az én doktorom.” Mintha az orvos kizárólagos tulajdona lenne, s egyedüli rendeltetése, hogy vele, csak az ő betegségével foglalkozzék, soha semmi mással, és felette állna a világ valamennyi orvosának, kivétel nélkül valamennyinek.

A többi embert mindig is holmi bábnak tekintette; arra való, hogy a földet benépesítsék. Két csoportba sorolta őket: az egyikbe azok tartoztak, akiknek köszönni szokott, mert a véletlen folytán megismerkedett velük, a másik azokból állt, akiknek nem köszönt. Egyébként az emberiség mindkét csoportja tökéletesen közönyös volt neki.

Attól a naptól kezdve, hogy a fürdőorvos elhozta a listát a tizenhét rondelisi lakos nevével, akik valamennyien túljártak már a nyolcvanon, Daron úr szívében aggódó érdeklődés ébredt az öregek iránt, akik majd egymás után halnak meg előtte.

Nem kívánt megismerkedni velük, de alaposan tájékozódni akart személyükről, s az orvoson kívül - aki minden csütörtökön nála vacsorázott - senkivel se beszélt róluk. Csütörtökönként aztán tudakozódott:

- Mondja csak, doktor, hogy van Joseph Poinçot? Múlt héten azzal váltunk el, hogy gyengélkedik...

És mikor az orvos beszámolt a beteg állapotáról, Daron úr azt tanácsolta, hogy változtasson valamit a kúrán, próbálkozzék újfajta eljárásokkal, más kezeléssel; ha sikerül, rajta is alkalmazhatja. Ezek az öregek az ő kísérleti nyulai voltak, belőlük vonta le a tapasztalatait.

Egyik este az orvos, alighogy belépett, azt újságolta:

- Rosalie Tournel meghalt.

- Miben? - kérdezte remegve Daron.

- Anginás roham.

A kis öreg megkönnyebbülten sóhajtott fel, és megeredt a szava:

- Nagyon testes, kövér asszony volt... Nyilván túl sokat evett... Ha én majd az ő korába jutok, jobban vigyázok magamra.

(Két esztendővel volt idősebb az asszonynál, de csak hetvenet vallott be.)

Néhány hónap múlva Henri Brissot-ra került a sor. Daron úr nagyon megrendült. Ezúttal férfi halt meg, mégpedig sovány, elővigyázatos és három hónap híján egyidős vele. Nyílt kérdést nem mert feltenni, aggódva várta, hogy az orvos beszéljen.

- Ó, hát csak úgy hirtelen halt meg? - puhatolózott. - Múlt héten még egész jól érezte magát! Valami meggondolatlanságot csinált, ugye, doktor úr?

Az orvos mulatott az öregem.

- Nem hiszem, hogy meggondolatlan lett volna. A gyerekei azt mondják, hogy nagyon elővigyázatosan élt.

Daron úr már nem állta tovább az aggodalmat, és megkérdezte:

- De hát... hát... miben halt meg akkor?

- Mellhártyagyulladásban.

Micsoda öröm, micsoda nagy öröm! A kis öreg aszott keze boldogságában tapsra lendült.

- Na persze, mondtam én, hogy meggondolatlan volt. Ok nélkül nem jön a mellhártyagyulladás. Vacsora után nyilván kikíváncozott a friss levegőre, és a hideg megcsapta a tüdejét. Mellhártyagyulladás! Nem is betegség, hanem baleset. Mellhártyagyulladásban csak a meggondolatlan bolondok pusztulnak el.

Jókedvűen megvacsorázott, s az asztalnál az életben maradtakról beszélt. Már csak tizenötven vannak, de valamennyien szívósak, ugye. Hiába, ez az élet törvénye, először a gyöngébbek hullanak el; akik a harmincadik esztendejüket betöltötték, valószínű, hogy elérik a hatvanadikat is, a hatvanévesek gyakran a nyolcvanot, s aki már nyolcvan elmúlt, csaknem mindig százéves koráig él, mert ez a fajta a legerősebb, a legóvatosabb, a legedzettebb.

Ugyanebben az esztendőben még két öreg halt meg, az egyiket fuldoklási roham, a másikat vérhas vitte el. Az utóbbi esete igen jól elszórazottatta Daron urat, mert arra a következtetésre jutott, hogy az elhunyt a halála előtti este bizonyára izgató ételeket evett.

- A vérhas a meggondolatlanok betegsége, a teremburáját, doktor úr! Jobban kellett volna vigyáznia a tisztaságra.

Ami pedig a másik öreget illeti, akivel fuldoklási roham végzett, az effajta roham általában az elhanyagolt szívbjaj következménye.

Egyik este az orvos Paul Timonet haláláról számolt be, ez a vénember valóságos múmia volt, és azt remélték, hogy ő lesz a fürdő százesztendős reklámja.

Mikor Daron úr szokása szerint megkérdezte: - És miben halt meg? - az orvos azt felelte rá: - Hát bizony nem tudom.

- Hogyhogy nem tudja? Ezt mindig tudni kell. Talán valami sérülés?

Az orvos a fejét rázta:

- Nem.

- A májával vagy a veséjével volt baj?

- Dehogy, mindkét szerv kifogástalanul működött.

- Hát a gyomra? Emésztési zavarok gyakran váltanak ki szívrohamot.

- Nem volt szívrohama.

- No de csak meghalt valamiben! - erősködött izgatottan a megrökönyödött Daron. - Véleménye szerint miben halt meg, doktor?

Az orvos égnek emelte két karját.

- Nem tudom, fogalmam sincs róla. Meghalt, mert... meghalt, csak ennyit mondhatok.

Daron úr erre megindult hangon kérdezte:

- Hány esztendős volt? Már nem is emlékszem a korára.

- Nyolcvankilenc.

- Nyolcvankilenc! Hát akkor nem az öregség vitte el! - kiáltott fel hitetlenkedve és megnyugodva a kis vénember.

1882. szeptember 26.

Dániel Anna fordítása

Pierrot

PIERROT

Lefèvre-né özvegyasszony volt, a vidéki félparaszti, fodros-szalagos, cifra kalapos nők fajtájából, akik zsíros tájszólással beszélnek, a nagy nyilvánosság előtt rátartin fűjják föl magukat, s úri igényű, de nyers lelküket komikus és tarka külsővel takarják, úgy, ahogy vaskos, vörös kezük búvik el nyersselyem kesztyűikbe.

Volt neki egy jó lélek, egyszerű parasztselédje, akit Rose-nak hívtak.

A két nő egy apró, zöld zsalus házban lakott Normandiában, az országút mentén, a Caux-vidék közepe táján.

Mivel portájuk előtt holmi szűk kertecske volt, főzeléket termesztettek benne.

Egy éjszaka aztán ellopták vagy egy tucat hagymájukat.

Rose, amint észrevette a tolvajlást, tüstént asszonyáért szaladt, aki gyapjúszoknyában sietett le. Kétségbeesés és iszonyat! Lefèvre-nét meglopták, meglophatták! És ha egyszer tolvaj van a környéken, az most már vissza is térhet megint!

A két rémült nő nézegette a lábnyomokat, összevissza beszélt, találgatott:

- Nézd csak, erre jártak! Felkapaszkodtak a falra, beugrottak az ágyasba.

Rettegtek a jövőtől. Most már aludniok sem lehet többé nyugodtan!

Az eset híre szétfutott. Eljöttek a szomszédok, ők is megállapításokat tettek, vitatkoztak, s a két nő minden újonnan érkezőnek kitalálta nézeteit és feltevéseit.

A mellettük lakó egyik majorosgazda ezt a tanácsot adta:

- Kutyát kéne tartaniuk!

Persze, ez az igazság! Kutyát kéne tartaniuk, ha egyébre nem, arra, hogy fellármázza a házat. Nem valami nagy dögöt, az istenért, dehogyis! Mit csinálnak egy nagy kutyával? Tönkrezabálná őket! Hanem valami apró ebet (Normandiában quinnek hívják), olyat - egy kis csaholó, jelentéktelen jószágot.

Mihelyt az utolsó látogató is elvonult, Lefèvre-né hosszasan megvitatta ezt a kutyaötletet. Alaposan megfontolta, ezerféle kifogást tudott mondani, mert az ételmaradékkal teli kutyatál képe rettegéssel töltötte el. Abból a takarékos vidéki asszonyfajtából való volt, akik mindig centime-okat hordanak a zsebükben, hogy tüntető módon csúsztathassák az útszéli koldusok markába vagy a vasárnapi perselyekbe.

Rose, aki szerette az állatokat, fölvonultatta érveit, s agyafúrtnan vitatkozott. Végre elhatározták, hogy szereznek egy kutyát, egy egészen csöpp kutyát.

Kérdősködni kezdtek, de csak nagy komondorokat kaphattak volna, léhabzsoló, sokat zabáló dögöket. A rolleville-i füszeresnek lett volna ugyan egy egészen pici kutyája, de két frankot kellett volna érte fizetni, az eddigi tartás fejében. Lefèvre-né kijelentette, hogy szívesen tart koszttal egy apró ebet, pénzt azonban nem ad ki érte.

Végre aztán a pék, aki tudott a dolgok állásáról, egyik reggel a kocsiján egy furcsa, pöttömnyi teremtményt hozott magával, amely egészen sárga volt, szinte lábak nélkül, krokodilforma testtel, rókafejjel, s mindehhez egy kunkorgó farok, valóságos sisakforgó, egymaga olyan nagy, mint az egész állat. Valamelyik vevő így akart megszabadulni a kutyájától. Lefèvre-né

határozottan csinosnak találta ezt a piszkos, teljesen értéktelen korcsot. Rose meg is csókolta, s megkérdezte a nevét. A pék felelt:

- Pierrot.

Egy ócska szappanosládába kvártélyozták, s először is ivóvizet tettek elébe. Ivott. Azután egy darab kenyér következett. Evett. Lefèvre-nének, aki nyugtalankodott, jó ötlete támadt:

- Később, ha már megszokik, majd szabadon engedjük. Ide-oda kószálás közben ennivalót is fog találni.

Csakugyan szabadon engedték, ami a kutyát nem akadályozta meg abban, hogy állandóan éhes ne legyen. Általában csak olyankor ugatott, ha a falnivalóját követelte; ekkor azonban annál dühösebben.

Bárki bátran beléphetett a kertbe. Pierrot farkcsóválva köszöntött minden érkezőt, s teljesen néma maradt.

Lefèvre-né azonban hozzászokott az állathoz. Sőt már szerette is, és olykor saját kezűleg nyújtott oda neki raguja levébe mártogatott kenyérdarabkákat.

Nem gondolt azonban az ebadóra, s mikor egyszerre nyolc frankot követeltek tőle - nyolc frankot, asszonyom! - ezért a semmi kis mitugrászért, amely még csak nem is ugatott, majd-nem elájult elképedésében.

Azonnal határozattá vált, hogy Pierrot-nak kiadják az útját. De senki sem vállalta. Tíz mérföldnyi körzetben mindenki visszautasította. Ekkor abban állapotok meg más megoldás híján, hogy „földet fognak vele szagoltatni”.

„Földet szagoltatni” annyit tesz, mint a mezei márgás gödörbe dobni. Ez történik minden kutyával, amelytől meg akarnak szabadulni.

A lapos sík közepén kunyhófélét pillant meg az ember vagy inkább egy egészen törpe szalma-födület, amely a földön guggol. Ez a márgás gödör szája. Húsz méter mélységű, nagy kút indul itt meredeken a föld alá, s fenekén hosszú öregjáratok csomópontja van.

Évenként egyszer szokás leszállni ebbe a bányába, mikor a földeket márgázzák. Az év többi idején ez a halálra ítélt kutyák temetője, s ha az ember a kútnyílás táján halad el, gyakran hatol föl hozzá panaszos vonítás, vad és kétségbeesett ugatás, keserves, segítségkérő üvöltözés.

A vadász- és juhászkutyák rémülten rohannak el a nyöszörgő kút széléről, s ha az ember föléje hajol, undorító rothadásszag üti orron.

Rettentő drámák játszódnak le a kút homályában.

Ha egy-egy állat már tíz vagy tizenkét napja vívódik a mélységben, az előtte elhullt állatok romlott maradványain tengődve, egyszerre csak egy új kutya zuhan mellé, amely bizonyára tápláltabb és erősebb nála. S most itt vannak együvé zárva, kiéhezetten, csillogó szemekkel. Lesik, kerülgetik egymást, habozva, félve. Az éhség azonban úzi őket, egymásra rohannak, sokáig, elkeseredetten marakodnak - és az erősebb megeszi, elevenen falja föl a gyöngébbet.

Mikor határozattá lett, hogy Pierrot-val „földet szagoltatnak”, embert kerestek, aki az ítéletet végrehajtsa. Az útkaparó tíz sout kért. Lefèvre-né ezt örült követelésnek mondta. A szomszéd hetese öt souval is beérte volna, de őt is drágállották. Mikor aztán Rose kifejtette, hogy tulajdonképp helyesebben tennék, ha ők maguk vinnék ki az állatot, mivel így útközben sem bántalmaznák, s nem kapna ízelítőt a rája váró szomorú sorsból - elhatározták, hogy az éj leszálltával kettesben indulnak el a kutyával.

Akkor este kivételesen jó levest kapott az áldozat, némi vajjal. Az utolsó cseppig fölhabzsolta, s mikor elégedetten kezdte csóválni a farkát, Rose a kötényébe emelte.

Nagy léptekkel osontak át a síkon, mint a tolvajok. Nemsokára megpillantották a márgás vermet, s odaértek: Lefèvre-né a nyílás fölé hajolt hallgatózni. Nem hangzott föl nyöszörgés. Pierrot egyedül lesz odalent. Akkor a zokogó Rose megcsókolta az ebet, aztán ledobta a lyukba. Most mind a ketten a káva fölé hajoltak, fülüket hallásra feszítve.

Előbb valami tompa zaj ütődött föl, majd egy éles, fültépő vonítás: a megsebesült állat panaszja, apró, fájdalmas vakkantások, kétségbeesett, lázadó ordítás, a kutya fölszegett torkú, csengő jajgatása.

És ugatás! Ó, ugatás!

A két nőt lelkiismeret-furdalás támadta meg, valami örült és megmagyarázhatatlan rémület és borzadály - futva menekültek. Lefèvre-né kiabált a gyorsabban rohanó Rose után:

- Várj meg! Rose, várj meg!

Egész éjszaka lidérces rémlátások közt hanykolódtak.

Lefèvre-né azt álmodta, hogy az asztalnál ül, s éppen a leveshez akar kezdeni, mikor a fedőt fölemelve, egyszerre csak Pierrot ugrik ki a tálból, s orron harapja őt.

Fölríadt, s úgy rémlett neki, hogy még mindig hallja a kutya ugatását. Fülelt: csak káprázat volt.

Újra álomba merült, s most valami végtelen hosszú út közepén találta magát. Ment, mendegélt, s egyszerre csak egy nagy, befödött, elhagyatott parasztkosár tűnt eléje, amely félelemmel töltötte el.

És mégis ki kellett nyitnia a kosarat: Pierrot kuporgott benne, a keze után kapott, s nem engedte el többé. Lefèvre-né kétségbeesetten menekült, de kezén összeszorított állkapcsokkal, lerázhatatlanul csüggött a kutya.

Alig pitymallott, Lefèvre-né fölkelt, s félig örülten rohant ki újra a márgás gödörhöz.

A kutya még mindig ugatott, egész éjjel ugatott. Az asszony zokogni kezdett, s ezer becéző szócskát gügyögött le a verembe. Pierrot a kutyai hang összes hízelgő árnyalataival nyöszörgött vissza.

Lefèvre-né újra látni akarta az ebet, s esküdözött, hogy mindhalálig tejben-vajban fogja fűrösztetni.

Elrohant a kútvájóhoz, aki a márgás gödröt kotorni szokta, s előadta neki az ügyet. Az ember szótlánul hallgatta. Mikor vége szakadt a lelkendezésnek, csak ennyit mondott:

- A kutyáját akarja? Négy frank!

Lefèvre-né összerázkódott; szívfájdalma egy pillanat alatt elmúlt.

- Négy frank! Nem fél a Jóistentől? Négy frank!

A márgásember felelt:

- Hát az asszonyság azt hiszi, hogy a cókómókjaimat, a kötelet meg a tekerőrudamat csak úgy odacepelem, oszt lemászok abba az odúba az inasgyerekekkel együtt, megharaptatni magam azzal a döggel, csak azért, hogy maga visszakapja a kutyáját?

Lefèvre-né böszülten távozott.

- Négy frank!

Mihelyt hazaért, Rose után kiabált, s elmondta neki a kútásó követelését. Rose szokott lemondó hangsúlyozásával ismételte:

- Hja, négy frank! Abbizony sok pénz, asszonyom!

Aztán fölvetette az ötletet:

- Hát ha ennivalót hordanánk szegény kutyusnak?... Akkor nem pusztulna el...

Lefèvre-né örvendezve helyeselt, s jókora vajás kenyeret kanyarítva, máris útnak indultak.

Apró darabokra szelve dobták le a karéjt, s felváltva szolongatták Pierrot-t. A kutya minden lenyelt falat után ugatva sürgette a következőt.

Este újra kimentek, másnap megint - és így tovább mindennap. Csakhogy most már csupán egy fordulót tettek a gödörhöz.

Egy reggel aztán, mindjárt az első ledobott falat után, rettenetes zenebona tört föl a mélységből. Két kutya volt odalenn! Egy új, nagy halálraitélt került Pierrot mellé!

Rose lekiáltott:

- Pierrot!

S az eb lelkenedve ugatott vissza. Ekkor újra lemenesztettek néhány kenyérdarabot. Mindannyiszor világosan hallották a felzúduló marakodást, mely Pierrot panaszos morgásába fült, mert az erősebb vetélytárs megharapta, s mindent elvett előle.

Hiába magyarázgatták:

- Ez a tiéd, Pierrot!

Pierrot nyilván éhkoppon maradt. A két nő zavarodottan bámult egymásra. Lefèvre-né elkeseredetten nyögte ki:

- Elvégre nem táplálhatom az összes ledobott kutyákat. Abba kell hagyni az egészet!

S lesújtva a gondolattól, hogy az a sok kutya mind az ő élmét élné föl, visszaindult a gödörtől. Még a megmaradt kenyeret sem hagyta ott, hanem útközben maga kezdte majszolni.

Rose követte, kék köténye sarkával törülgetve szemét.

1882. október 9.

Tóth Árpád fordítása

A végrendelet

LE TESTAMENT

Az a nagy darab fiú, René de Bourneval, jó ismerősöm volt. Szeretetre méltó, bár kissé szomorkás legénynek látszott, aki úgy mutatta, hogy már túljutott mindenen; nagyon szkeptikus volt, maró és határozott kétellyel, s különösen értett ahhoz, hogyan kell egy-egy szóval kipécézni a világ képmutatásait. Gyakran ismételte:

- Nincsenek többé becsületes emberek; legfeljebb olyanok, akik a csirkefogókhoz képest becsületesek.

Két bátyja volt, akikkel egyáltalán nem érintkezett: a Courcils fivérek. Nevük különbözőségéből azt következtettem, hogy anyjuk két különböző házasságából származtak. Többször is hallottam, hogy a családban valami különös história játszódott le; de a részleteket egyszer sem tudtam meg.

Mivel Bourneval nagyon kedvemre való barát volt, csakhamar összemelegedtünk. Egy este, mikor éppen nála vacsoráztam, bizalmas kettesben megkérdeztem, egészen véletlenül:

- Mondja csak, maga édesanyjának első vagy második házasságából született?

Láttam, hogy kissé elsápad, azután elpirul; néhány másodpercig szótlan maradt, látható zavarban. Aztán melankolikus, szelíd mosollyal, mely jellegzetes tulajdonsága volt, megszólalt:

- Kedves barátom, ha nem fogja untatni, igen különös dolgokat mondok el magának származásomról. Magát értelmes embernek ismerem, s nem tartok tőle, hogy ez a történet árthat barátságunknak; ha pedig árt, akkor nem is óhajtom továbbra a barátságát.

Szegény anyám, Courcils-né, félénk kis teremtes volt, akit férje csak a pénzéért vett feleségül. Egész élete mártírsorban telt. Ragaszkodó, megriadó, törekeny lelkét szünet nélkül vad igába gyúrta az a férfi, akinek atyámnak kellett volna lennie, s aki a vidéki földesurak paraszti nyájába tartozott. Ez az ember egyhavi házaselet után már egy cseléddel állott össze. A bérlők feleségeivel és leányaival szőtt egyre-másra szerelmi viszonyokat, ami azonban nem akadályozta meg abban, hogy feleségétől is ne legyen két gyermeke; tulajdonképpen hármat kellene mondanom, magamat is beleszámítva. Anyám egy szót sem szólt: úgy élt ebben a mindig zajos házban, mint a bútorok alá surranó egérkék. Elhúzódva, rejtőzködve, remegve nézett föl az emberekre, nyugtalan, világos, szüntelen mozgékonyosságú szemmel, a riadozó lények örök félelem lakta tekintetével. És mégis, csinos is volt, nagyon csinos, szőke nő, valami szürkés, szinte félénk székeséggel: mintha az örökös rettegés haja színét is megsápasztotta volna.

Courcils barátai közt, akik állandóan látogatták a kastélyt, volt egy nyugalmazott lovassági tiszt is, özvegyember, félelmes nimbuszú, gyöngéd és egyben heves természetű férfi, friss készséggel a legergikusabb vállalkozásokra is, Bourneval nevű, amely név ma az enyém is. Nagy, sovány legény volt, hatalmas, fekete bajusszal. Nagyon hasonlított rá. Szeretett olvasgatni, s egészen másképp gondolkodott, mint bajtársai általában. Dédanyja J.-J. Rousseau-nak volt barátnője, s azt lehetett volna mondani, hogy a dédunoka is örökölt valamit ebből a régi viszonyból. Könyv nélkül tudta a *Társadalmi szerződés*-t, az *Új Héloïse*-t s mindazokat a filozófálgató könyveket, melyek távoli előkészítői voltak ősi szokásaink, előítéleteink, elavult törvényeink s ostoba erkölcsünk jövőendő felforgatásának.

Szerette - úgy látszik - anyámat, s viszontszerettetett. Viszonyukat úgy titokban tudták tartani, hogy senki sem sejtette. Szegény elhagyatott és szomorú asszony bizonyára kétségbeesett

hévvel ragaszkodott hozzá, s a vele való érintkezésből magába szívta minden gondolatát, a korlátlan érzés, a szabad szerelem minden vakmerő elméletét. Minthogy azonban féltékenysége miatt nem mert megszólalni, mindez zsúfolódva rekedt meg a soha meg nem táruló szívben.

Két fivérem, akárcsak apjuk, mindig durva volt hozzá, sohasem becézték, s hozzászokva ahhoz, hogy anyjuk egyáltalán nem számít a háztartásban, valahogy úgy bántak vele, mint valami cseléddel.

Én voltam egyetlen gyermeke, aki igazán szerette, s akit ő is szeretett.

Aztán meghalt. Tizennyolc éves voltam akkor. A továbbiak megértésére meg kell jegyezmem, hogy anyám férje már előzőleg gondnokság alá került, s a vagyon megosztását mondták ki, anyám javára, aki a törvény rendelkezései és közjegyzője odaadó fáradozásai révén saját tetszése szerint végrendelezhetett.

Értesültünk tehát, hogy ennél a közjegyzőnél csakugyan van egy végrendelet, s meghívást kaptunk felbontására.

Úgy emlékszem rá, mintha tegnap történt volna. Nagyszerű jelenet volt, drámai, bohókás is, megkapó, mintegy halál utáni fellázadása a léleknek, felszabaduló kiáltás, sírból kitörő bosszúja a mártírnak, akit életében eltiport a köznapi erkölcs, s aki a bezárt koporsóból kétségbeesve jajdul a függetlenség után.

Ál-apám, a vaskos, vérmes külsejű, mészárosra emlékeztető ember, s fivéreim, ez a két húsz-huszonkét éves, erős suhanc nyugodtan várakoztak székeiken. Bourneval, aki szintén meghívást kapott, amint belépett, mögöttem helyezkedett el. Feszés redingote-ban jelent meg, halálos sápadtan, gyakran harapdálva immár kissé szürkülő bajuszát. Ő bizonyára tudta, mi következik.

A közjegyző bezárta a szobaajtót, s elkezdte a felolvasást, miután előttünk törte föl a vörös viaszpecsétet borítékot, melynek tartalmát ő sem ismerte.

Barátom hirtelen elhallgatott, felkelt, s íróasztalához lépve, egy ócska papírlapot vett elő, széthajtogatta, hosszú csókkal illette, aztán újra megszólalt:

- Íme, drága jó anyám végrendelete:

Alulírott Anne-Catherine-Geneviève-Mathilde de Croixluce, férjezett Jean-Léopold-Joseph-Gontran de Courcils-né, testi és lelki egészségem birtokában, következőkben nyilvánítom végső akaratomat.

Mindenekelőtt a jó Isten bocsánatát kérem és az én drága René fiamét, azért, amit ezenel cselekedni szándékszem. Gyermekemet eléggé nemes lelkűnek ismerem ahhoz, hogy megértsen, s bocsánatával ajándékozzon meg engem. Egész életem csupa szenvedés volt. Férjem számításból vett feleségül, utóbb pedig megvetett, félreismert, elnyomott, s lépten-nyomon megcsalt.

Megbocsátok neki, de semmi egyébbel adósa nem vagyok.

Idősebb fiaim nem szerettek, nem becézték, alig bántak velem úgy, mint anyjukkal.

Életemben olyan voltam hozzájuk, amilyennek lennem kellett, halálom után nekik sem tartozom semmivel. A vér kötelékei az állandó, megszentelt, minden nappal mélyülő szeretet nélkül semmisek. A hálátlan gyermek rosszabb az idegennél: bűnös, mert senkinek sincs joga közönyt mutatni édesanyja iránt.

Mindig reszkettem az emberek előtt, féltem igaztalan törvényeiktől, embertelen szokásaitól, kárhozatos előítéleteiktől. Isten előtt nincs bennem többé félelem. Halálomban elvettem magamtól a szegyeteljes képmutatást: ki merem mondani gondolataimat, bevallom és szentesítem szívem titkát.

Ezennel tehát vagyonomból mindazt, ami fölött a törvény értelmében rendelkezem, imádozt szeretőmre, Pierre-Germer-Simon de Bourneval gondozására bízom, mindaddig, míg átszáll a mi drága fiunkra, Renére.

(Ez az akaratom külön, pontos fogalmazásban is megvan, közjegyzői okiratban letéve.)

S most, a nagy Isten színe előtt, aki olvas szívemben, kinyilvánítom, hogy megátkoztam volna a mennyet és az életet, ha részem nem lett volna az én kedvesem mély, odaadó, gyöngéd és változatlan szerelmében, ha az ő karjai közt meg nem értettem volna, hogy az Alkotó egymás szeretetére rendelte teremtményeit, egymás támogatására, vigasztalására és arra, hogy együtt sírjanak a szomorúság óráiban.

Két idősebb fiamnak Courcils az atyja, egyedül René köszöni életét Bournevalnak. Kérem az emberek és sorsok Urát, hogy emelje fölül az atyát és fiút a társadalmi előítéleteken, adjon szívükbe halálig hű szeretetet egymás iránt, s irántam is, a koporsóban is.

Ez utolsó gondolatom és végső akaratom.

Mathilde de Croixluce.

Courcils felpattant helyéből, úgy kiáltotta:

- Ez egy örültnek a végrendelete!

Ekkor előlépett Bourneval, s erős, éles hangon jelentette ki:

- Én, Simon de Bourneval, igazolom, hogy ez az írás a tiszta igazságot tartalmazza. Kész vagyok helytállni érte bárki előtt, s a birtokomban levő levelekkel megerősíteni.

Most Courcils Bourneval felé rohant. Azt hittem, összeverekszenek. Remegve álltak szemközt, két nagy darab ember, az egyik kövér, a másik sovány. Anyám férje dadogva kiabált.

- Ön nyomorult!

A másik ugyanolyan hangosan, erős, száraz hangon felelte:

- Uram, majd találkozunk másutt. Már régóta felpofoztam és kihívtam volna önt, ha mindezekelőtt nem annak a szegény asszonynak a nyugalma tartottam volna szem előtt, aki életében annyit szenvedett ön miatt.

Aztán felém fordult:

- Ön a fiam. Akar velem jönni? Nincs jogom arra, hogy magamhoz kössem, de lesz, ha önként követni fog.

Felelet helyett megszorítottam a kezét. És együtt távoztunk. Bizonyos, hogy csaknem teljesen örült állapotban voltam.

Két nappal utóbb Bourneval párbajban megölte Courcils-t. Fivéremeim, félve a szörnyű botránytól, hallgattak. Én is engedtem, s az anyámról maradt vagyon felét ők kapták.

Fölvettem igazi atyám nevét, lemondva a törvény által rám szabott másikról, mely azonban nem volt az enyém.

Bourneval öt évvel ezelőtt halt meg. Én még most is gyászolom.

Barátom fölkel, tett néhány lépést, aztán szembeállt velem:

- Igen, és én azt mondom, hogy anyám végrendelete egyike a legszebb, legnemesebb, legnagyobb dolgoknak, amikre női lélek csak képes lehet. Vajon ez az ön véleménye is?

Mindkét kezemet feléje nyújtottam:

- Tökéletesen ez, kedves barátom!

1882. november 7.

Tóth Árpád fordítása

Menüett

MENUET

- A nagy szerencsétlenségek alig hatnak rám - kezdte Jean Bridelle, a szkeptikus hírű agglegény. - A háborút egészen közélről láttam, s megilletődés nélkül lépegettem át a hullákon. A természet és az emberek vad brutalitásai a borzalom vagy a felháborodás kiáltásait téphetik fel a torkunkból, de nem szúrnak a szívbe azzal az alattomos fájással, nem fuvallnak a gerincre azzal a különös borzongással, melyet olykor egészen apró, kínos dolgok látása idéz elő bennünk.

A legélesebb fájdalom, amit az ember érezhet, bizonyára az, mikor az anya elveszíti gyermekét, vagy mikor a férfi elveszíti az anyját. Éles és rettentő kín ez, felfogat és összetör, de fel lehet belőle gyógyulni, mint a nagy és vérző sebekből. De aztán vannak bizonyos találkozások, futtában észrevett, villanásszerűen feltárult dolgok, titkos bánatok, a sors egy és más apró gonoszsága, melyek az eltűnés egész fájdalmas világát keltik fel bennünk, a lelki szenvedés titokzatos ajtóit nyitják sarkig előttünk, szövevényes és gyógyíthatatlan betegségeket, amik annál mélyélesebbek, mert majdnem megfoghatatlanoknak érezzük őket, annál makacsabbak, mert csak álszenvedéseknek rémlenek, s lelkünkben a szomorúság uszálya húzódik utánuk, valami fanyar utóíz, a kiábrándulás keserű érzése, melyet csak nagy sokára rázhatunk le újra magunkról.

Elöttem mindig itt lebeg két vagy három olyan dolog, melyeket mások bizonyára észre sem vettek volna, de amelyek úgy fúródtak belém, mint hosszú és vékony tűk gyógyíthatatlan szúrásai.

Ti talán meg sem is értenétek ezt a futó benyomások kíséretében támadt megindulást. Csak egy esetet mesélek el. Nagyon régi, de mintha tegnap történt volna! Lehet, hogy csak képzeletem él vissza még mindig egykori meghatódottságommal.

Ötvenéves vagyok. Akkor azonban fiatal voltam, és jogász. Kissé szomorkás, kissé álmodozó, mélabús filozófiákkal átítatott ifjú ember, és nem szerettem a zajos kávéházakat, a hangos cimborákat és az ostoba lányokat. Korán keltem, s egyik legkedvesebb szórakozásom az volt, hogy reggeli nyolc órakor egészen egyedül sétálhattam a Luxembourg-park fiatal ültetvényei közt.

Ki ismerte közületek ezt a faiskolát? Olyan volt, mint egy múlt századból ittfelajtott kert, finom és kedves, mint egy régi asszony mosolya. Sűrű sövények szegélyezték a keskeny és szabályos kerti utakat, melyek csöndben húzódtak tova, a két, pontos nyesésű lombfal között. A nagy kertészollók szüntelenül újra meg újra egyengették ezeket a zöld kulisszákat, melyek közt helyenként virágköröndöket fedezett fel az ember, apró fákat, sétára induló iskolás fiúk gyanánt sorakozva a táblákon, pompás rózsatövek koszorúit, gyümölcsfák regementjeit.

Ennek az elragadó ligetnek egyik sarka csupa méhektől zsongott. Szalmafonatú kaptárjaik hozzáértő kezeiktől rendezve, egyenlő távolságban sütkéreztek a deszkalapokon, gyűszűnyi ajtócskákkal a nap felé. S az utak mentén mindenütt találkozott az ember a zümmögő, aranyfényű rovarokkal, ők voltak ennek a békés helynek igazi urai, ezeknek a folyosószerű, csendes fasoroknak igazi sétálói.

Majdnem minden reggel kijöttem ide. Leültem egy padra, és olvastam. Olykor térdemre ejtettem a könyvet, hogy elábrándozzam, hogy hallgassam a körülöttem éledő Párizst, s hogy élvezzem a régimódi nyesésű sövények végtelen békéjét.

De nemsokára észrevettem, hogy nem én vagyok az egyedüli, aki sorompónyítás után már itt sétálgat, s akárhányszor csaknem összeütköztem egy-egy sarki fordulónál egy furcsa, öreg emberkével.

Ezüstcsatos cipőt viselt, hasleffentyűs nadrágot és spanyoldohány-színű, hosszú kabátot. Nyakkendője helyén csipkés ingfodor díszlett, fején pedig egy lehetetlen, szürke kalap, hosszú szőrű nemezből és óriási karimával, igazi özönvíz-kori darab.

Sovány volt, nagyon sovány, szögletes, keszegmosolygású arccal. Szeme fűrgén pislogott, ide-oda vizslatva a nyugtalan pillák alól. Kezében állandóan egy pompás, aranygombos botot tartott, mely bizonyára kedves emléktárgya lehetett.

Ez a furcsa bácsi először álmélkodásba ejtett, azután pedig mértéktelen kíváncsiságra gerjesztett. Meglestem a lombfalakon keresztül, messziről kísérgettem, meg-megállva a parki fordulónál, hogy a bokrok elfedjenek előle.

Egy reggel aztán, mikor teljesen egyedül hitte magát, furcsa mozdulatokba kezdett: egy-két apró ugrásféle után néhányszor mélyen meghajolt; aztán vékony lábával egy még eléggé lebbenő entrechat-t vágott ki, melyre elegáns fordulatok, szökdelések, furcsa rezgések következtek, mialatt a kis öreg egyre mosolygott, mint valami közönség felé, bókolgatott, karjait tárogatta, aszott kis marionett-testét csavargatva, s könnyű, megható és nevetséges kis üdvözléseket hintve a levegőbe. Táncolt!

A csodálkozástól megkövülten maradtam egy helyben, kérdezve magamtól: melyikünk a bolond, én-e vagy ő?

A kis öreg azonban hirtelen megállt, s előrelépkedve, mint ahogy a színészek jönnek ki a színpad lámpasorához, meghajolt, majd kedves mosolygások között hátrált visszafelé, reszkető ajakkal komédiási csókukat hintve a nyesett fák kettős sorának.

Aztán méltóságos komolysággal folytatta tovább sétáját.

Ettől a naptól kezdve nem veszítettem többé szem elől az aggastyánt, aki minden reggel újrakezdte ezt a valószínűtlenül ható gimnasztikát.

Őrült vágy fogott el: szóba ereszkedni vele. Megpróbálkoztam, s miután köszöntöttem, megszólítottam:

- Szép időnk van ma, uram.

Meghajolt.

- Igen, uram, valóságos hajdani módon szép idő.

Egy hét múlva barátok voltunk, s megismertem a történetét. Táncmester volt az Operában, XV. Lajos király idejében. Szép sétabotját Clermont gróftól kapta ajándékba. S ha táncról kezdett beszélni vele az ember, nem lehetett többé félbeszakítani a fecsegését.

Egy nap aztán bizalmasan fordult hozzám:

- Feleségem is van, uram - Castrist vettem el! Ha nincs ellenére, majd bemutatom önt neki. Csakhogy ő csupán kora délután jön ki ide. Lássá, nekünk ez a kert minden örömünk és egész életünk. Ez maradt meg számunkra a múltból. Úgy érezzük, hogy nem élhetnénk tovább, ha ez a kert nem nyílna ki a számunkra, ez a régi és előkelő hely... Ugye ön is ilyennek találja? Itt olyan levegőt szívok, amely mintha semmit sem változott volna ifjúságom óta. Feleségem és én itt töltjük minden délutánunkat. Jómagam pedig már reggel is itt vagyok, mert korán kelek.

Mihelyt megebédeltem, visszafordultam a Luxembourg-ba. Nemsokára megpillantottam barátomat, amint szertartásosan nyújtotta karját egy egészen öreg, fekete ruhás kis nőnek. Bemutatott. Castris volt, a hercegek és a király kedvenc táncosnője, kedvence az egész gálás századnak, amely mintha valami szerelmes illatot hagyott volna hátra maga után a világban.

Leültünk egy kőpadra. Május volt. Virágokból szűrt parfüm szállongott a söpört fasorok közt. A lombokon meleg napfény tört át, nagy fényfoltokkal hintve meg bennünket. Castris fekete szoknyája szinte fürdött a ragyogásban.

A kert üres volt. Messziről bérkocsik zörgését hallottuk.

- Magyarázza el már egyszer - szóltam az öreghez -, milyen is volt hát az a menüett?

Megremegett.

- A menüett, uram, a táncok királynője és a királynők tánca! Érti? Mióta nincsenek királyok, azóta menüett sincs többé.

S dagályos stílusú, hosszú, dithirambusszerű dicsbeszédbe kezdett, amelyből egy szót sem értettem. Részletesen el akartam mondatni magamnak a lépéseket, az összes mozdulatokat, minden figurát. Az öreg belezavarodott a magyarázatba, kétségbeesve szavai lehetetlenségén: ideges lett, le volt sújtva.

Hirtelen azonban odafordult öreg társnőjéhez, aki csöndesen és komolyan hallgatott:

- Elise, akarod? Mondd, igen? Ugye jó leszel, és megmutatod velem ennek az úrnak, milyen is volt az, amit kérdez?

A nő nyugtalanul nézett körül minden irányban, aztán szótlánul emelkedett fel, s szemközt állott az öreggel.

Felejthetetlen látvány tanúja lettem.

Gyermeki tipegéssel lebegtek jobbra és balra, mosolyogtak egymásra, csípőjüket ringatták, hajladoztak, szökdeltek, mint két régi bábu, melyeket ósdi, kissé már megpattant szerkezet mozgat, de amelyek annak idején valamely nagyon ügyes mester keze alól kerültek ki, s divatosak voltak.

Elnéztem őket, rendkívüli érzésektől elszorult szívvel, mondhatatlan melankóliától elandalodó lélekkel. Mintha valami keservesen komikus látomás jelent volna elém, egy egész század divatjamúlt kísérlete. Nevetés csiklandozott, és sírni lett volna kedvem.

Hirtelen megálltak: a táncfiguráknak vége volt. Másodpercekig maradtak így, egymással szemben, furcsa fintorba ferdült arccal. Aztán zokogva dőltek egymás nyakába.

Három nap múlva vidékre utaztam. Nem láttam többé őket. Mikor két évvel utóbb visszatértem Párizsba, a faiskolát már szétszedték. Mi lett a két öregből, kedvenc kertjük nélkül, az útvesztős ösvények, a múltillatú, kedves, nyírott fasorok nélkül?

Meghaltak? Vagy itt bolyonganak a modern utcákon, két reménytelen számúzott gyanánt? Vagy, félszeg kísértetek, valamely temető ciprusai közt lejtenek fantasztikus menüettet, a hold fényén?

Emlékük visszajár hozzám, rám nehezedik, megkínoz, sebet hagy. Miért? Nem tudnám megmondani.

Nevetségesnek találjátok? Lehet.

1882. november 20.

Tóth Árpád fordítása

A halálraítélt

LE CONDAMNÉ À MORT

A való néhanap olyan valószínűtlen

Ezt én is igazolom.

A Földközi-tengerről hazautazó párizsiak valamennyien jól ismerik a kedves kis városok sorát Marseille és Genova között. Az északi partrészt elhagyva érkezünk ezekbe a városkákba, általában április első napjaiban, vagyis éppen mostanában mondunk búcsút nekik, amikor mindegyik valóságos virágcsokor, s az egész vidék nyíló rózsákkal és narancsfákkal teli végeleáthatatlan kert.

Az egyik helység különösen népszerű, de ez a település nem város, hanem egy egész birodalom, igaz, hogy parányi birodalom, amolyan gerolsteini nagyhercegség.

Virágba borult hegy tetején telepedett meg a monacói hercegség: tucatnyi fehér ház és a palota. Ez a csöpp állam a makokói királynál is függetlenebb, porosz Vilmos őfelségénél is önkényeskedőbb és Istenben boldogult XIV. Lajosnál is szertartásosabb uralkodónak engedelmeskedik.

Őfelségének nem kell tartania sem az ellenséges támadásoktól, sem a forradalmaktól; udvarában, ahol még mindig ceremóniás hajbókolás járja, békében és etikettszerűen uralkodik boldog kis népe felett.

Van egy tábornoka meg nyolcvan katonája, van püspöke, papsága és protokollfőnöke, aki a követeket bemutatja, és mint a teljhatalmú, a saját fenségüktől eltelt uralkodóknak általában, neki is garmadával vannak hangzatos címeket viselő hivatalnokai.

Monaco hercege nem kegyetlen, nem is bosszúálló, és ha számúzetéssel sújt valakit - ami megesik -, rendelkezését nagy kímélettel hajtják végre.

Állításomat tényekkel is bizonyíthatom.

Egy megrögzött játékos nagyon sokat vesztett, és elkeseredésében szidalmazta az uralkodót. Kiutasították az állam területéről.

Egy álló hónapig ödögött a tiltott paradicsom közvetlen közelében, rettegve a csendőrszablya alakját öltött arkangyalpallostól. Végül nekimerészkedett, átlépte a határt - alig egy perc, máris az ország központjába ért -, és belépett a kaszinóba. Ott azonban útját állta egy alkalmazott.

- Tudtommal önt kitiltották innen, uram.

- Igen, uram, de az első vonattal elutazom.

- Nos, ez esetben rendben van, beléphet.

Emberünk minden héten megjelenik, ugyanaz az alkalmazott mindig ugyanazt a kérdést intézi hozzá, s ő ugyanúgy válaszol.

Melyik országban találunk még ilyen tapintatos igazságszolgáltatást?

Néhány esztendeje nagyon súlyos és teljesen szokatlan esemény háborította fel a birodalmat.

Gyilkosság történt.

Egy férfi, egy férj - nem a tengerparton őgyelgő idegenek fajtájából, akikkel lépten-nyomon találkozni, hanem monacói állampolgár - felindulásában megölte a feleségét.

Ok nélkül ölte meg, semmi elfogadható ürügye nem volt rá. Az egész ország lakossága méltatlankodott.

A Legfelső Törvényszék összeült, hogy ítélezzék a példátlan tett felett (az országban még soha senkit meg nem gyilkoltak), s a bírák egyhangúan halálra ítélték a nyomorultat.

A felháborodott uralkodó jóváhagyta az ítéletet.

Már csak a bűnös kivégzése volt hátra. Ekkor jött a nehézség. A hercegségben nincs se hóhér, se nyaktiló.

Mit tegyenek?... A külügyminiszter javaslatára az uralkodó tárgyalásokba bocsátkozott a francia kormánnyal az ítélet-végrehajtó és a nyaktiló ügyében.

Párizsban, a minisztériumban hosszas tanácskozások folytak. Végül elküldték a választ a készülék elszállításának és a mester kiszállításának a költségjegyzékével. A teljes összeg tizenhatezer frank.

Monaco hercege úgy vélekedett, hogy ez a művelet nagyon drága, a gyilkos nyilván nem ér meg ennyit. Tizenhatezer frankot fizetni egy semmirekellő nyakáért! Azt már nem!

A monacói állam az olasz kormányhoz fordult kívánságával. Egy király bizonyára méltányosabb lesz uralkodó-testvéreivel, mint a köztársaság.

Az olasz kormány válaszigjegyzéke tizenkétezer frankban állapította meg a költségeket.

Tizenkétezer frank! Hiszen akkor új adót kellene kivetni, minden monacói állampolgárra két frankot. Ez az intézkedés feldúlhatná az ország nyugalmát.

A kormány arra gondolt, hogy a bűnös kivégzését a hadsereg egyik katonájára bízzák. A tábornokkal tárgyaltak ebben az ügyben, de az kitérő választ adott: katonái talán nem rendelkeznek akkora gyakorlattal a kardforgatásban, hogy a szablyakezelésben nagy jártasságot kívánó feladatot sikeresen végrehajthassák.

Az uralkodó újra összehívta a Legfelső Törvényszéket, s átadta neki a kényes ügyet.

A bírák hosszasan tanácskoztak, de megoldást nem találtak. Végül a törvényszék azt ajánlotta, hogy a halálbüntetést változtassák át életfogytiglani fogságra. Javaslatát elfogadták.

Igen ám, de az országban nincs börtön, így hát először is börtönről kellett gondoskodni, majd az egyik állampolgárt kinevezték börtönőrnek, s átadták neki a rabot.

Hat hónapig minden rendben volt. A fogoly egész nap egy szalmazsákon aludt az odújában, az őre egy széken az ajtó előtt, ha pedig ébren volt, a járókelőket nézte.

Csak hogy Monaco hercege, akár Hangya sógor, takarékos, és megköveteli, hogy a legcsekélyebb közkiadást is elébe terjesszék. (A lista nem hosszú.) Átadták hát neki az új tisztséggel kapcsolatos költségjegyzéket: a börtön fenntartásának, a fogoly ellátásának és a börtönőr fizetésének a kimutatását. Az utóbbi illetménye súlyosan megterhelte az államkincstárt.

Az uralkodó először elfintorította az orrát, aztán arra gondolt, hogy isten tudja, meddig fizethet (a fogoly még fiatal), és utasította az igazságügy-minisztert, hogy ezt a kiadást meg kell szüntetni.

A miniszter tanácskozott a törvényszék elnökével, és úgy döntöttek, hogy a börtönőri tisztséget megszüntetik. A fogoly, akit felszólítanak, hogy önmaga őre legyen, nyilván el fog szokni, s az ügy mindannyiuk meglegedésére megoldódik.

A börtönőr visszatért családjá körébe, s a hercegi palota konyhájának egyik segédszakácsát megbízták, hogy reggel és este ételt vigyen a fogolynak. Az őrizetlenül maradt rab nem próbált elszökni.

Egy napon, mikor megfedkeztek az eledeléről, szépen elballagott a palota konyhájába, és kérte az ebédjét; ettől kezdve, hogy a segédszakácsot megkímélje a fáradságtól, étkezésideőben eljárt a konyhára, együtt evett a lakájokkal, és hamarosan össze is barátkozott velük.

Ebéd után rendszerint sétált egyet, egészen Monte-Carlóig. Néha elnézett a kaszinóba, s öt frankkal szerencsét próbált a rulettasztalon. Ha nyert, jól megvacsorázott valamelyik előkelő hotelban, aztán visszatért börtönébe, és gondosan magára zárta az ajtót.

Egyetlen éjszaka sem rúgott ki a hámból.

Idővel egyre kínosabbá vált a helyzet: nem az elítélt, hanem a bírák helyzete.

A Legfelső Törvényszék újra összeült, és határozatba foglalta, hogy a rabot fel kell szólítani: hagyja el Monaco területét.

Mikor a végzést kihirdették, a rab tiltakozott.

- Tréfálnak velem? Hova lennék én idegenben? Megélhetésem nincs. Családom sincs már. Halálra ítélték, és nem végeztek ki. Életfogytiglani fogságra ítélték, és rábíztak egy börtön-őrre. Aztán elvették tőlem a börtönörömet. Most meg számúznének az országból. Azt már nem! Fogoly vagyok, akit a bíróság szabályszerűen elítélt. Állom becsülettel a büntetésemet, és itt maradok.

A Legfelső Törvényszék kétségbeejtően tanácstalan volt. A herceg haragra gerjedt, és megparancsolta, hogy intézkedni kell.

Az ügyet újra meghányták-vetették.

Végül elhatározták, hogy a bűnösnek hatszáz frank nyugdíjat ajánlanak fel, ha külföldre költözik.

Elfogadta.

Hajdani uralkodója birodalmától ötpernyi távolságra telket bérelt; ott él boldogan, zöldséget termel, és megveti a hatalmasokat.

A monacói kormány, okulva (de egy kissé későn) ebből a példából, egyezséget kötött a francia kormánnyal: Monaco átadja neki az elítélteket, s a francia hatóságok szerény díjazás ellenében hűvösre teszik őket.

A hercegség irattárában megtalálható a furcsa rendelet, amely megállapítja a rab nyugdíját, és kötelezi, hogy az ország területét elhagyja.

A történet valamennyi részlete hiteles.

1883. április 10.

Dániel Anna fordítása

Denis

DENIS

1

Marambot úr felnyitotta a levelet, amelyet inasa, Denis adott át neki.

És Marambot úr mosolygott.

Denis húsz év óta szolgált a házban, zömök, jókedvű emberke volt, akit csudára emlegettek az egész környéken, mint az inasok mintaképét. Most is megkérdezte:

- A nagyságos úr meg volt elégedve? Jó hírt tetszett kapni?

Marambot úr nem volt gazdag ember. Régóta abbahagyta a falusi patikáriusságot, nőtlen volt, s abból a kis jövedelméből édegett, amelyet nagy kinnal szerzett össze, mikor még gyógyszereket sózott a parasztok nyakába.

- Igen, fiam - felelt most -, Malois apó megretirált a pörösködés elől, amivel megfenyegettem. Holnap megkapom a pénzemet, ötezer frank egészen jól jön a magamfajta agglegény kasszájába.

És Marambot úr a kezét dörzsölte. Lemondó természetű ember volt, inkább szomorú, mint víg, aki nem tudott tartósan akarni, és szívesen elhanyagolta a dolgait.

Bizonyára nagyobb jólétre tehetett volna szert, ha hasznára fordítva egy-egy fontosabb központba letelepedett kollégája halálát, helyükre furakodott volna, magának szerezni meg vevőközönségüket. Azonban fázott a költözködéstől, s a sok lótás-futásnak a gondolata, amivel az ilyesmi szükségszerűen jár, mindig visszatartotta. Két napig gondolkozott az ügyön, aztán ezzel a bölcsességgel nyugtatta meg magát:

- Na, jó! Majd a legközelebb. Nem veszítek semmit, ha még várok egy kicsit. Talán még jobb alkalom is lesz.

Denis ellenben vállalkozásokra unszolta gazdáját. Aktív természet volt, s most is szüntelenül ismételte:

- Hej, csak nekem kerülne egyszer egy kis tőkém, de megszedtem volna már magam! Csak ezer frank, s kész volna az üzlet!

Marambot úr mosolygott, de nem válaszolt, hanem kísértelt kis kertjébe, ahol hátratett kezekkel, álmodozva sétálgatott.

Denis egész nap dalolászott, mint akit nagy öröm ért, népdalokat, mindenféle hazai nótákat. A szokottnál is nagyobb aktivitás tört ki rajta, végigtisztogatta a ház összes ablakait, vad buzgalommal törülgette az üvegtáblákat, miközben teli torokkal harsogta a nótáit.

Marambot úr, elcsodálkozva ezen a nagy igyekezeten, többször is mosolyogva szólt rá:

- Fiam, ha így nekilátsz, holnapra nem marad semmi dolgod!

Másnap reggel kilenc óra tájban a levélhordó négy levelet adott át Denis-nek, ura számára. A négy levél közül az egyik nagyon súlyos volt. Marambot úr rögtön bezárkózott szobájába, a délután jó részét is ott töltötte. Akkor aztán az inasával négy borítékot küldött a postára. Az egyik Malois-nak a címére szólt, nyilván a nyugta volt benne a pénzről.

Denis ezúttal nem kérdezett semmit az urától; amilyen vidám volt előző nap, most olyan szomorúnak és komornak látszott.

Leszállt az éjszaka. Marambot úr a szokott órában lefeküdt, és elaludt.

Különös zaj riasztotta fel. Azonnal felült az ágyban, és hallgatózott. Hirtelen felpattant az ajtó, s a küszöbön Denis jelent meg, egyik kezében gyertya, a másikban egy konyhakés. Szeme nagyra meredt, ajka és arcvonásai görcsösen eltorzultak, mint az olyan embereké, akiket rettenetes indulat ráz. Sápadt volt, mint egy kísértet.

Marambot úr első megriadásában azt hitte, hogy szolgája alvajáró lett, s éppen fel akart kelni, hogy elébe menjen, mikor az inas elfújta a gyertyát, s nekirontott az ágynak. Gazdája előre-feszítette kezeit, hogy felfogja a csapást, amely egyszerre feldöntötte. El akarta kapni a szolga karját, hogy elhárítsa a ráért gyors dőzéseket. E pillanatban azt hitte, hogy Denis hirtelen megőrült.

A kés először a hátán találta, másodszor a homlokán, harmadszor a mellén. Eszeveszetten védekezett, a sötétben ide-oda csapkodott a kezével, rugdalózott és kiabált:

- Denis! Denis! Megbolondultál, Denis?

A másik azonban lihegve vadult, döfködött tovább; egy-egy rúgás vagy ökölcsapás visszavetette, hogy dühöngve kezdje újra. Marambot úr még két szúrást kapott a lábába, egyet meg a hasára. Hirtelen azonban egy gondolat nyilallt át az agyán, és erre kiabálni kezdett:

- Denis, hagyd abba, hallod? Hiszen nem is kaptam meg a pénzemet!

Az ember azonnal megállt, és gazdája a sötétben hallotta sípoló lélegzését.

Marambot úr rögtön folytatta:

- Egy vasat se kaptam. Malois visszalép; pör lesz; a leveleket azért vitted a postára. Inkább olvasd el magad is azokat az írásokat ott az íróasztalon.

És ereje végső megfeszítésével előkotorta éjjeliszekrényéről a gyufát, gyertyát gyújtott.

Csupa vér volt. A falat égő foltok mocskolták be. Az ágynemű, a függönyök, minden vörös-lött. Denis maga is tetőtől talpig véresen a szoba közepén állt.

Mikor Marambot mindezt meglátta, azt hitte, hogy itt a halál, és elvesztette eszméletét.

Hajnaltájban tért magához. Némi időbe telt, míg visszanyerte érzékeit, míg értelme, emlékezése megéledt. Azonban hirtelen felújult előtte a merénylet, a kapott sebek, és olyan erős félelem rohanta meg, hogy lecsukta a szemét: nem akart látni semmit. Pár pillanat múlva rettegése alábbhagyott. Gondolkodni kezdett: nem halt meg rögtön, tehát még kilábolhat a bajból. Gyöngének érezte magát, nagyon gyöngének, de éles fájdalom nélkül, noha teste egyes helyein kellemetlen sajgásféle bántotta. És jéghidegnek is érezte magát meg egészen nedvesnek is - és mintha szorosán begöngyölték volna holmi kötelékbe. Azt gondolta, hogy ezt a nedvességet a kiontott vér okozza, s a félelem borzongása rázta meg a rettenetes elképzelésre, hogy az a vörös tenger az ő ereiből árasztotta el az ágyat. A szörnyű látvány félelme úgy tönkretette, hogy szemét erővel csukva tartotta, mintha magától, az ő ellenére, fel akart volna pattanni.

És mi van Denis-vel? Valószínűleg elmenekült, persze...

De hát most ő, Marambot, mit csináljon? Felkeljen? Segítségért kiabáljon? Hiszen ha csak egyet mozdul is, sebei nyilván fölfakadnak, és ő abba halna bele, hogy elvérzik.

Egyszerre csak azt hallotta, hogy benyitnak. Majdnem elállt a szíve dobogása. Biztosan Denis jött vissza, hogy végezzen vele. Visszafojtotta a lélegzetét, hogy a gyilkos azt higgye, minden rendjén sikerült, műve be van fejezve.

Marambot érezte, hogy felemelik a takaróját, aztán megtapogatják a hasát. A csípője táján éles fájdalom nyilallt át, amibe belereszketett. Most valaki megmosogatta friss vízzel, szép gyöngéden. De hiszen akkor felfedezték a bűntényt, és most ápolni, megmenteni jöttek az áldozatot! Eszeveszett öröm ragadta el, de azért annyi óvatossága maradt, hogy ne árulja el mindjárt feleszmélését: kinyitotta a szemét, csak az egyiket, a lehető legnagyobb elővigyázatossággal.

Kit ismert fel? Denis állt ott mellette - Denis, személyesen! Irgalmak istene. Sietve csukta be megint a szemét.

Denis! De hát mit csinál ez itt? Mit akar? Miféle rettenetes tervet koolhat még?

Hogy mit csinál? Hát lemossa, hogy eltüntesse a nyomokat! És aztán? Majd elássa a kertben, tízlábnyi mélyen, hogy sohase találjanak rá többé! Vagy tán éppen a pincében, a finom boros palackok alá?

És Marambot úr olyan heves reszketésbe fogott, hogy minden tagja belekoccant.

„El vagyok veszve, veszve vagyok!” - mondogatta magának. És kétségbeesetten szorította össze a szempilláit, hogy ne lássa a kést, mikor a kegyelemdőfést kapja. De nem kapta meg. Sőt Denis most felemelte, és lepedőbe csavarta. Azután gondosan nekifogott, hogy bekötözze a lábsebét, ahogy annak idején tanulta, mikor ura még gyógyszerész volt.

Többé nem lehetett kétség a szakember számára: szolgálja, aki előbb meg akarta ölni, most azon igyekszik, hogy megmentse.

Ekkor Marambot úr elhaló hangon kiadta a gyakorlati utasítást:

- A lemosást és a kötözést kátrányszappanos vízzel csináld!

Denis felelt:

- Úgy csinálom, uram.

Marambot úr kinyitotta mind a két szemét.

Nem volt többé nyoma sem a vérnek, sem az ágyon, sem a szobában, sem a gyilkoson. A sebesült szép fehér ágyneműben feküdt.

A két ember egymás szemébe nézett.

Végül Marambot úr szelíden csak ennyit mondott:

- Tudod, milyen nagy bünt követtél el?

Denis felelt:

- Éppen azt akarom jóvátenni, uram. Ha nem tetszik feljelenteni, hűségesen szolgálom majd, mint azelőtt mindig.

A pillanat nem volt alkalmas arra, hogy Marambot úr ingerelje a szolgáját. Inkább lecsukta a szemét, úgy felelt:

- Esküszöm, hogy nem foglak följelenteni.

Denis megmentette ura életét. Éjt-napot eggyé téve virrasztott, nem hagyta el a beteg szobáját, sorra készítette a porokat, a herbateákat, a kanalas orvosságokat, tapogatva Marambot pulzusát, aggodalmasan számlálva az ér ütéseit - és ebben a kezelésben egy kitűnő ápoló ügyessége egyesült valami fiúi önfeláldozással.

Minden pillanatban megkérdezte:

- Tessék mondani, uram, hogy tetszik lenni?

Marambot úr gyöngye hangon felelte:

- Valamivel jobban, fiam, köszönöm.

És ha a sebesült éjszaka felébredt, gyakran látta, hogy őrzője ott sírdogál a karosszékekben, és csöndesen törülgeti a szemét.

A volt gyógyszerészt soha életében nem látták el jobban, nem kényeztették, nem beczték ennyire. Eleinte még azt mondogatta magában:

„Mihelyt meggyógyultam, szélnek eresztem ezt az akasztófavirágot.”

Most azonban lábadozni kezdett, és napról napra halogatta a pillanatot, amelyben válnia kell gyilkosától. Meggondolta, hogy senki sem venné körül ennyi figyelemmel és igyekezettel, mint ahogy ez a fiú, merő félelemből; és végre is azt mondta neki, hogy a jegyzőnél írást tett le, amelyben ott foglaltatik a feljelentés arra az esetre, ha újabb baj történnék.

Ez az óvintézkedés - úgy vélte - megvédi a jövőben minden új merénylettől; és így - kérdezte önmagától - vajon nem egyenesen okosabb-e maga mellett tartani ezt az embert, hogy a szeme mindig rajta lehessen?

Mint annak idején, mikor azon habozott, hogy beszerezzen-e egy vagy más nevezetesebb orvosságot, most sem tudta döntésre szálni el magát.

„Majd... nem sürgős” - mondogatta magában.

Denis pedig változatlanul a páratlan szolgáló maradt. Marambot úr felgyógyult. És Denis-t nem bocsátotta el.

Egy reggel aztán, mikor éppen végzett a früstökjével, egyszer csak nagy lármát hall a konyhából. Odaszalad. Denis két csendőrrel birkózott, akik lefogták. Az őrsvezető komolyan jegyezgetett a noteszébe.

A szolgáló, amint megpillantotta az urát, zokogni kezdett, és elkiáltotta magát:

- A nagyságos úr feljelentett! Nem szép dolog, mert mást ígért. Hát ez a becsületszó, Marambot úr? Csúnya egy dolog ez, bizony csúnya egy dolog!...

Marambot, aki el volt képedve, s akit a gyanúsítás szíven talált, felemelte a kezét:

- Isten színe előtt esküszöm, fiam, hogy nem jelentettelek föl. Egyáltalán nem is sejtem, hogy a csendőr urak hogy tudhatták meg, hogy te meg akartál engem ölni.

Az őrsvezető felhőkölt.

- Mit mond, Marambot úr? Hogy ez az ember önt meg akarta ölni?

A gyógyszerész fejvesztetten felelte:

- Hát igen... De én nem jelentettem föl... Én nem szoltam senkinek... Esküszöm, hogy senkinek... És azóta is mindig nagyon derék szolgálóm volt...

Az őrsvezető zordonan jelentette ki:

- Az ön vallomását jegyzőkönyvbe veszem. A bíróság majd tudni fogja, Marambot úr, mi a dolga ezzel az új adattal, amit eddig nem ismert. Nekem most azért kell letartóztatnom az ön szolgáját, mert suba alatt elemelt Duhamel úrtól két kacsát, amely bűncselekményre tanúk is vannak. Bocsánat, Marambot úr. Az ön szavait illetékes helyen jelenteni fogom.

És emberei felé fordulva kiadta a vezényszót:

- Mehetünk, indulj!

A két csendőr magával cipelte Denis-t.

3

Az ügyvéd befejezte védőbeszédét, melyben az örülségre hivatkozott, egymással támogatva a két bűncselekményt, hogy érvelését erősítse. Világosan bebizonyította, hogy a két kacsát eltulajdonítása ugyanabból az elméleti állapotból ered, mint a Marambot úr személyének jutott nyolc késszúrás. Finoman elemezte a múltó természetű elmezavarnak ezt a fokát, amely kétségkívül meggyógyulna pár hónapon belül, ha kezelnék valamely kitűnő elmezógyógyintézetben. Lelkes szavakkal emlékezett meg a derék szolga szüntelen odaadásáról, a páratlan gondviseléséről, amellyel körülvette urát, akit pillanatnyi eltévelyedésében megsebesített.

Marambot úr, akit ez az emlék a szíve mélyéig megghatott, úgy érezte, hogy a szeme megnedvesedik.

Az ügyvéd észrevette ezt, és széles lendülettel vetette szét karjait, úgy tárva ki talárja hosszú ujjait, mint két denevérszárnyat. Rezgő hangon kiáltotta:

- Oda nézzenek, esküdt uraim, oda nézzenek, nézzék ezeket a könnyeket! Mit mondhatnék még védcem érdekében? Micsoda szónoklat, micsoda érv, micsoda okfejtés érhetne fel védcem gazdjának eme könnyeivel? Ezek a könnyek hangosabban beszélnek az én szavamnál és a törvény szavánál is; ezek a könnyek azt kiáltják: „Bocsássatok meg annak, akit egy óra örületbe sodort!” Ezek a könnyek esdekelnek, feloldoznak, megáldanak!

Az ügyvéd elhallgatott és leült.

Ekkor az elnök odafordult Marambot-hoz - akinek a vallomása kitűnő volt szolgája javára -, és azt kérdezte:

- De elvégre is, gyógyszerész úr, még akkor is, ha elfogadjuk, hogy ön ezt az embert örültnek tekintette, ez nem magyarázza meg azt, hogy továbbra is megtartotta a szolgálatában. Hiszen azért nem kevésbé volt veszélyes!

Marambot a szemét törülgetve felelte:

- Hát mit tehettem, elnök úr, kérem? Hiszen amilyen időket élünk... borzasztó nehéz cselédet kapni... és semmiképpen sem jártam volna jobban...

Denis-t felmentették, és gazdjára költségére elhelyezték egy elmezógyógyintézetben.

1883. június 28.

Tóth Árpád fordítása

Miss Harriet

MISS HARRIET

Heten voltunk az angolos útikocsin, négy nő és három férfi, az utóbbiak egyike fönn a bakon, a kocsis mellett; így emelkedtünk a lovak minden lépésénél feljebb és feljebb a nagy dombra fölkiyózó országúton.

Már hajnalban elindultunk Étretat-ból, hogy megnézzük a tancarville-i romokat: bóbiskoltunk még álmos zsibbadtsággal a friss reggeli levegőn. Főleg az asszonyok csukták le minduntalan szempilláikat, nem lévén hozzászokva az ilyen vadászosan korai felkeléshez: fejük le-lecsuklott, sőt ásítgattak is, érzéketlenül a napkelte lírája iránt.

Ősz volt. Az út két oldalán lekopasztott mezők nyújtóztak, sárgán a levágott zab és rozs rövid torzsaitól, melyek rosszul borotvált szakáll módjára borostázták a földet. A ködös róna füstölögni látszott. A levegőben pacsirták énekeltek, a bokrok közt egyéb madárnép csiripelt.

Végre a nap is fölkelte előttünk a látóhatárról, s teljesen vörös volt; amint emelkedett, a percről percre jobban világosodó mező ébredni kezdett, mosolygott, szinte megrázkódott, s levette fehér párafátylait, mint ágyából kelő leány az ingét.

D'Étraille gróf hátrakiáltott a bakról:

- Nézzétek csak, ahol egy nyúl! - s karját a bal oldali lóherés felé lendítette.

Az ügető állatot eltakarta a zöld, csak nagy tapsifülei látszottak ki: egyszerre a szántásba kanyarodott, majd egy pillanatra megállt, hogy aztán újra vad, cikcakkos futásba kezdjen, el-elakadva és nyugtalanul, mindenféle veszélyt neszelve, s nem tudva tanácsalanságában, merre meneküljön. Végre nekilódult, s hátulsó lábai fölvetésével nagy ugrások közt tűnt el az egyik széles céklatáblában. A férfiak mind felébredtek a nyúlnezésben.

René Lemanoir kijelentette:

- Ma reggel igazán rossz gavallérok vagyunk! - s szomszédjára pillantva, a kis Sérennes bárónéra, aki még alig ocsúdott fel az alvásból, félhangosan folytatta: - Maga persze a férjére gondol, báróné! Nyugodjon meg, a báró csak szombatra jön vissza. Addig még négy napunk van!

Az asszony álmos mosollyal felelte:

- Maga ostoba! - aztán lerázva kábultságát, tovább beszélt: - Lássák, inkább mesélhetnének nekünk valami jó, tréfás dolgot. Chenal úr például, akiről az a hír jár, hogy nagyobb szerencseje volt Richelieu hercegnél is, elmondhatná valamelyik szerelme történetét, amelyik éppen az eszébe jut.

Léon Chenal, az öreg festő, a még mindig nagyon szép, erős, büszke tartású férfi, akit annyian szerettek, kezébe fogta hosszú, fehér szakállát, s mosolygott; aztán, némi eltűnődés után, egyszerre elkomolyodott.

- Nem lesz vidám história, hölgyeim; életem leggyászosabb szerelmét mesélem el önöknek. Kívánom barátainak, hogy ne ébresszenek soha hasonló szenvedélyt.

Huszonöt éves voltam akkor, s a normand partok mentén kamasz-piktorkodtam.

„Kamasz-piktorkodásnak” nevezem azt a hátizsákos, kocsmából kocsmába kószáló életet, melynek ürügye mindenféle természet utáni tanulmányok meg tájképek pingálása. Nem ismerek jobb mulatságot ennél a kóbor, ötletszerű ide-oda barangolásnál. Az ember szabad, nem köti meg semmi nyűg, semmi gond, semmi egyoldalúság, még a holnappal sem kell törődnie. Azt az utat választjuk, amelyik tetszik, csak a fantázia irányít, csak a látás gyönyöre kormányoz. Megállunk, mert egy patak elandalít, mert egy vendégfogadóból sült krumpli jó szaga csap meg. Néha a klematiszok illata dönti el, mitévő légy, máskor egy kocsmai felszolgálólány üde tekintete. Ne nézze le senki az effajta paraszti szerelmeket. Ezeknek a lányoknak is van lelkük, és van testük is: kemény arcocskájuk és friss ajkuk; heves csókjuk olyan erős és ízes, mint valami vad gyümölcs. A szerelem mindig értékes, bárhonnan ered. A szív, mely jöttünkre feldobog, a szem, mely távozásunk miatt könnyet ont, oly ritka, édes és drága valami, amit sohasem szabad megvetnünk.

Ízleltem légyottokat kankalinos árkokban, alvó tehenek istállóí mögött s a padlások szalmáján, ahol még az elmúlt nap melege langyoskodott. Emlékszem durva, szürke vászoningekre, melyek rugalmas és kemény tagokat takartak, s visszavágyom némely naiv és keresetlen ölelésekre, melyek őszinte nyersségükben finomabbak voltak a kacér és nagyon úri asszonyok minden agyafűrt szerelmeskedésénél.

Ami azonban legimádandóbb ezekben a kalandos barangolásokban, az maga a vidék, az erdők, a napkelték, az alkonyok, a holdas esték. A festőféle ilyenkor éli nászútját a földdel. Az ember egyedül van vele, hosszú és csöndes pásztorórákon. Heverőhelyem a rét, margaréták és pipacsok serege, s kitárt szemem a nap fényzuhatagában a messzi kis falut látja, hegyes tornyával, melyben delet harangoznak.

Az ember leül a forrás szélén, mely egy tölgy alján fakad, törékeny, magas, élettől ragyogó füvek hajszálsűrűje közt. Letérdepelek, odahajlok inni a hideg és átlátszó vízből, mely benedvesíti bajuszomat és orromat: iszom, s ez olyan kéjes testi érzés, mintha szájon csókolnám a forrást. Olykor egy-egy öblös medermélyedésre találok a vékony vízerek mentén, s megmerítem benne magam, egészen meztelenül: ilyenkor a test tetőtől talpig valami jeges és gyönyörűséges simogatást érez, a könnyű és eleven vízfolyás remegő érintését.

A dombon vígság önt el, a tavak partján mélabú: rajongsz, mikor a nap vérző felhők óceánjába fül, s a folyókra vörös visszfények csóváit dobja. És este, az ég mélyébe tűnő hold alatt ezer furcsa dologra gondolsz, melyek sohasem jutnának eszedbe a nappal égető világosságában.

Nos, mikor egyszer így bolyongtam, mégpedig éppen ezen a tájon, ahol az idén járunk, egy este a Bénouville nevű kis faluba érkeztem meg, mely a szirtes tengerszegélyre lapul Yport és Étretat között. Fécamp-ból jöttem, mindenütt a magas, falegyenességű part mentén, melynek krétás, kiugró sziklái meredek lapokban zuhannak a tengerre. Reggel óta tapostam a rövid fűvet, mely oly finom és bársonyos, mint valami szőnyeg, s a mélység szélén a tenger sós leheben sarjad. Teli torokkal énekeltem, nagyokat lépkedve, s hol egy-egy sirály lassú és kerek elhajlású röptét néztem el, amint az ég kékjén tovalendítette szárnyai fehér ívét, hol a zöld tengeren ringó halászbárkák barna vitorláit bámultam: boldog, gondtalan és szabad nap volt az.

Mondták volt nekem, hogy van itt egy apró major, ahol az utasok szállást kaphatnak: afféle kis csárda, melyet egy parasztasszony tart fenn, normand udvar közepén, dupla bükkfasorral övezve.

Elhagyva a partot, el is értem a nagy fák közé bújt tanyát, s jelentkeztem Lecacheur anyónál.

Öreg, ráncos és fanyar falusi néni volt, aki, úgy látszott, vendégeit kedve ellenére, meglehetősen bizalmatlansággal fogadja.

Májusban voltunk; a nyíló almafák illatos virágtetőt borítottak az udvarra, s szüntelenül rózsaszín szirmok keringő esőjét pergették alá, melyek vég nélkül hulltak az emberekre és a fűre.

Megkérdeztem:

- No, Lecacheur néni, volna-e szobája a számomra?

Elcsodálkozva azon, hogy tudom a nevét, ezt felelte:

- Ahogy vesszük; mind ki van adva. De azér majd meglássuk!

Öt perc alatt megegyeztünk, s leraktam a tarisznyámat a paraszti szoba földjére, melynek bútorzata egy ágyból, két székből, egy asztalból és egy mosdóból állott. A szoba a nagy, füstös konyhára nyílt, melyben a csárda vendégei együtt étkeztek a majorbelleikkel és a gazdasszonnyal, aki özvegyasszony volt.

Kezet mostam, aztán kimentem. A néni csirkepaprikást készített estére a nagy, nyitott tűzhelyen, mely fölött füsttől feketén függött az üstakasztó horog.

- Szóval más utasvendége is van még ez idő szerint? - kérdeztem.

A maga morgó módján felelte:

- Egy dáma van még itt, egy idős ángliuszfajta. Az lakik a másik szobába.

Napi öt sou ráfizetéssel kieszközöltem, hogy olyan napokon, mikor szép idő lesz, egyedül étkezhetek künn az udvaron.

Kint terítettek tehát számomra az ajtó előtt, s fogaimmal nekiláttam a normand csibe sovány tagjainak, közben világos almabort hörpintgetve, s bele-beleharapva a nagy fehér kenyérbe, mely már négynapos volt, de még mindig kitűnően ízlett.

A fa kerítéskapu, mely az útra szolgált, hirtelen kinyílt, s egy különös valaki indult be a ház felé. Nagyon sovány és nagyon magas nő volt, oly feszesen körülcsavarva vörös kockás skót vállkendőjével, hogy az ember azt hihette, nincsenek is karjai, ha nem pillantotta volna meg csípője magasságában hosszú kezét, mely egy fehér turistanapernyőt szorított. Múmiászerű arca, körülötte a kisütött, szürke haj sodort tincseivel, melyek minden lépésére megreszkettek, valahogyan úgy hatott rám, mintha egy sós heringet aggattak volna körül vuklikkal. Gyorsan haladt át előttem, lesütött szemekkel, s eltűnt a kunyhó mélyén.

Ez a különös jelenség jókedvűvé tett; nyilván a szomszédnőm volt, az „ánglius”, akiről a gazdasszonyunk beszélt.

Aznap nem láttam újra. Másnap, amint éppen festeni készültem annak a bájos völgynek az ölében, melyet önök is ismernek, s amely Étretat-ig húzódik le, egyszerre csak, szememet hirtelen felemelve, valami furcsa dolgot pillantottam meg, amely a domb gerincén magaslott fel; holmi fellobogózott árboznak rémlett. Ő volt. Alighogy meglátott, eltűnt.

Délben hazamentem étkezni, s a közös asztalnál foglaltam helyet, hogy megismerkedjem ezzel az eredeti öreg nővel. De udvariaskodásaimra nem válaszolt, sőt apró figyelmességeim iránt is érzéketlennek mutatkozott. Makacsul töltöttem poharába a vizet, buzgón nyújtottam eléje a fogásokat. Könnyű, csaknem észrevehetetlen fejbiccentés, meg valami halkan mormogott, érthetetlen angol szó volt minden köszönete.

Abbahagytam a vele való foglalkozást, noha gondolataimat továbbra sem hagyta nyugton.

Három nap sem telt bele, s már mindazt tudtam róla, amennyit Lecacheurné tudhatott.

Miss Harrietnek hívatta magát. Egy eldugott faluban akarván nyaralni, hat héttel azelőtt érkezett Bénouville-be, s amint látszott, még nemigen szándékozott távozni. Az asztalnál nem beszélt, gyorsan evett, s közben egy-egy apró protestáns vitairatot olvasgatott. Mindenkit elárasztott ezekkel a füzetekkel. Maga a plébános is kapott belőlük négyet, amiket egy fiú juttatott el hozzá két sou viteldij fejében. Miss Harriet néhányszor minden előkészítő szó nélkül, egyszerre csak ilyeneket mondott közös gazdasszonyunknak: „Én az Úristent szeretek legjobban; én őtet csudálok minden teremtményében, imádok egész természetében, bent hordozok mindig az enyim szívében.” S a megrökönyödött parasztasszonynak mindjárt kezébe is nyomta világmegváltó röpiratai egyikét.

A falusiak nem szerették. A tanító kijelentette, hogy: „Ez egy ateista” - mire holmi megvetés-féle nehezedett rá. A plébános Lecacheurné kérdezősködésére azt felelte: „Eretnek személy, de Isten nem kívánja a bűnös halálát, és én egyébként tökéletes erkölcsűnek találok.”

Ezek a szavak: „ateista”, „eretnek”, melyeket senki sem értett pontosan, gyanút hintettek a lelkekbe. Azonkívül úgy képzelték, hogy az angol nő gazdag, s életét azzal tölti, hogy az egész világot bekóborolja, mert családjá elűzte. És miért űzte el a családjá? Nyilván istentelensége miatt.

A valóságban Miss Harriet azok közé az elveken lovagoló, csökönyös puritán nők közé tartozott, amilyen annyi terem Angliában, azok közé a jó és kiállhatatlan vénlányok közé, akik Európa minden table d'hôte-ját ellepik, elvásítva Itáliát, elmérgezve Svájcot, lakhatatlanná téve a Földközi-tenger bájos városait, mert mindenüvé elviszik magukkal bizarr hóbortjaikat, megkövesült Vesta-szúzi erkölceiket, leírhatatlan ruhadarabjaikat s azt a sajtóságos kaucsuk-szagot, mely azt a gondolatot kelti bennünk, hogy éjszakánként talán holmi tokban raktározzák el őket.

Valahányszor egy-egy szállodában ilyen példányra akadtam, menekültem előlük, mint a madár, ha a mezőn madárijesztőt pillant meg.

Ezt az egyet azonban olyan furcsának láttam, hogy már szinte tetszett is nekem.

Lecacheurné a maga ösztönszerű idegenkedésével minden iránt, ami nem volt paraszti dolog, korlátolt lelkében valóságos gyűlöletet forralt a vénlány rajongó túlzásaival szemben. Külön szóval is jellemezte Miss, Harrietet, meglehetősen megvető szóval persze, mely nem is tudom, hogyan kerülhetett a szájába, talán valami zavaros és misztikus szellemi termékéből szedte. „Ez egy ördögös!” - szokta mondani. Én ezt a szót, ehhez a fanyar és szentimentális lényhez ragasztva, ellenállhatatlanul komikusnak éreztem. Azontúl én is csak „az ördögösnek” hívtam, s furcsa örömem telt a szó hangos kimondogatásában, ha észrevettem valahol az angol lányt.

Megkérdeztem Lecacheur anyótól:

- No, hát a mi ördögösünk ma mit csinál?

S a paraszt néni szörnyülködve felelte:

- Hinné-e, uram, hogy ma kezibe vett egy varangyot, améknak valaki letaposta a lábát, osztán bevitte a szobájába, és beletette a lavórjába, meg osztán bekötözte, mintha csak ember vóna. Hát ez csak nem istenes dolog!

Máskor meg, a sziklapart alján jártában, egy éppen kifogott nagy halat vásárolt meg, semmi egyébért, csak hogy visszadobhassa a tengerbe. És a halász, noha jól megfizették, agyba-főbe szidta, mert a dolog felháborítóbban hatott rá, mintha a miss pénzt lopott volna ki a zsebéből. Még egy hónap múlva se tudott dühbe gurulás és káromkodó szavak nélkül beszélni az

esetről. Ó, igen! ez a Miss Harriet csakugyan ördögös egy nő volt, s Lecacheur anyóval isteni sugallat mondatta azt az elnevezést.

Az istállószolga, akit „az utásznak” hívtak, mert fiatal korában Afrikában szolgált, más véleményen volt. Ravaszdi képpel mondta: „Vén skatulya, aki valaha élte világát!”

Ha a szegény leány mindezt tudta volna!

A kis cseléd, Céleste, nem szívesen szolgált ki, s én sehogy sem értettem: miért? Talán csak azért, mert idegen nő volt, más fajból való, más nyelven beszélő, más hitet valló. És, elvégre, ördögös volt!

Idejét azzal töltötte, hogy bekószálta a vidéket, a természetben keresve és imádvá Istent. Egy este egy bokorban térdepelve találtam. Valami vöröset pillantottam meg a leveleken keresztül, s amikor az ágakat széthajtottam, Miss Harriet emelkedett fel, megzavarodva, hogy így láttam őt, s tekintete rémülten meredt rám, mint a fényes nappal felvert baglyok szeme.

Olykor, ha a sziklák közt dolgoztam, hirtelen a partmeredély szélén vettem észre, mint valami szemaforpóznát. Szenvedélyesen nézte a nagy, aranyfényű tengert s a bíborban izzó eget. Néha egy-egy völgy ölén tűnt fel, amint gyorsan, ruganyos angol léptekkel haladt előre; és én szembementem vele, vonzott feléje valami, nem is tudom, mi, talán csak az, hogy lássam kigyúlt arcát, ezt a száraz, leírhatatlan arcot, melyen valami mély belső öröm elégedettsége ragyogott.

Gyakran találkoztam vele némely tanyazugban is, ahol a fűvön ült, s az almafák árnyékában apró bibliáskönyve kinyitva hevert térdén, míg tekintete a messziségbe révedezett.

Mert én sem mentem el, a szerelem ezer szála fűzött oda a tág ölü és szelíd tájhoz. Jól éreztem magam a félrebújt tanyán, távol mindentől, csak a földhöz közel, a jó, egészséges, szép és zöld földhöz, melyet egy napon majd mi magunk is önnön testünkkel trágyázunk. És talán - miért ne valljam meg? - egy kis kíváncsiság is ott tartóztatott Lecacheur anyónál. Szerettem volna valahogy megismerni ezt a különös Miss Harrietet, s megtudni, mi megy végbe az ilyen kóbor angol vénlányok magányos lelkében.

2

Meglehetősen furcsa módon ismerkedtünk össze. Valami tanulmányt fejeztem be, melyet fenomenálisnak képzeltem, aminthogy az is volt. Tizenöt évvel később tízezer frankért kelt el. Egyébként olyan magától értetődő ügy volt, akár a kétszer kettő, s rácáfolt minden akadémiai szabályra. A vászon egész jobb oldala sziklát ábrázolt, egy roppant, szemölcsös felületű sziklát, ellepve barna, sárga meg vörös zuzmókkal, melyeken olajosan csordult végig a napsütés. A fény - a mögöttem megbúvó napot nem lehetett látni - rátűzött a kövekre, s tüzes arannyal vont be őket. Jó dolog volt. Az előtér csupa vakító ragyogás és nagyszerű lángolás.

És balra a tenger; nem a kék vagy a palaszürke tenger, hanem a jadekő-színű, zöldecs, tejes áttetszésű tenger, mintegy megalvadva a mélykék ég alatt.

Annyira elégedett voltam művemmel, hogy táncoltam, mikor hazavittem a csárdába. Szerettem volna, hogy lássa az egész világ, éspedig azonnal. Emlékszem, hogy egy útszélen legelésző tehénnek is megmutattam, rákiáltva:

- Ezt nézd meg, öregem! Nem egyhamar látsz ehhez foghatót!

A ház elé érve rögtön előkiabáltam Lecacheur anyót, fülrepszító ordítással:

- Hollahé! Csaplárosné, lelkem, gyerünk csak, ezt gyertyázza meg kend!

A parasztasszony előkerült, s rábámult művemre ostoba szemével, mely semmit sem látott a képen, s még azt sem tudta megkülönböztetni, hogy ökröt ábrázol-e vagy valami házat.

Az éppen hazaérkező Miss Harriet abban a pillanatban haladt el mögöttem, mikor vásznamat kinyújtott karral tartottam a fogadósne orra alá. Lehetetlen volt, hogy az ördögös is meg ne lássa a képet, mert a mutogatás közben gondom volt rá, hogy az ő szeme se kerülhesse el. Egyszerre csak megállt, lenyűgözött és elképedve. Úgy látszik, éppen az ő sziklája volt az, ahová fel szokott kapaszkodni, hogy kedvére elmerengessen.

Oly nyomatékos és hízelgő brit „Aoh”-t sóhajtott ki magából, hogy mosolyogva fordultam felé, s megszólítottam:

- Legfrissebb tanulmányom, kisasszony!

Rajongva, komikus és megható hangon suttozta:

- Ó, uram, ön igazán megragadva eltalál a természetet!

Isten bizony elpirultam, mert ez a bók jobban meghatót, mint ha egy királynő mondta volna. El voltam csábítva, meghódoltam, legyőztek. Becsületszavamra, képes lettem volna megcsókolni Miss Harrietet.

Melléje ültem az étkezésnél, mint rendesen. Első ízben történt, hogy beszélni kezdett, hangosan folytatva gondolatát:

- Ó, én olyan nagyon szeretek a természetet!

Nyújtogattam neki a kenyeret, a vizet, a bort. Most már mosolyogva fogadta, apró, múmia-szerű mosollyal. S elkezdtem a tájképfestészetéről csevegni.

Étkezés után egyszerre keltünk fel, s járkáltunk az udvaron; majd, nyilván annak a félelmes tűzvésznek vonzó hatása alatt, melyet a lenyugvó nap gyújtott a tengeren, kinyitottam a kerítésajtót, mely a sziklapart felé nézett, s elindultunk egymás oldalán, megelégedetten, mint két olyan ember, aki megértette egymást, és belelátott egymás lelkébe.

Langyos, lágy este volt az, egyike azoknak a csupa jó érzés-estéknek, melyeken test és lélek egyformán boldog. Minden csupa öröm és csupa varázs. A langyos, balzsamos levegő, átítatva a füvek és algák szagával, szüziesen vad parfümmel bizsergeti a szaglást, tengerizzel csiklandja a szájpadrást, s mélyreható enyhességgel simogatja a lelket. Már a mélység szélén lépdeltünk, a nagy-nagy tenger fölött, mely alattunk száz méternyire fodrozta apró hullámain. S nyitott szájjal, tágult tüdővel ittuk a friss leheletet, mely megjárta az óceánt, s mely végigsiklott bőrünkön, sósan a habok hosszú csókjaitól.

Kockás kendőjébe csavarva, lelkesülten, szélbe táruló ajkakkal, az angol nő a tengerbe hanyatló roppant napot nézte. Előttünk, messzire-messzire, egészen a láthatár peremén egy vitorlával teleaggatott háromárbcos rajzolta körvonalát a kigyúlt égre, míg valamivel közelebb gőzhajó vonult tova, füstöt gomolygatva, mely végtelen felhőben maradt utána, párhuzamosan a horizont vonalával.

A vörös gömb lassan ereszkedett egyre lejjebb. Nemsokára elérte a vizet, éppen a mozdulatlan vitorlás mögött, mely mintegy tűzkeretbe foglalva tűnt fel a lobogó égitest tányérján. A nap csöndesen süllyedt tovább, és elnyelte az óceán. Láttuk, mint merül alá, hogyan kisebbedik és tűnik el. Vége volt. Csak a kis hajó mutatta még mindig elütőző körrajzát a távoli ég arany alapján.

Miss Harriet szenvedélyes tekintettel szemlélte a nap máglyahalálát, s valami végtelen vágy foghatta el: ölelésébe szorítani az eget, a tengert, az egész láthatárt.

Suttogott:

- Aoh! Úgy szeretek... úgy szeretek... úgy szeretek...

Szemében könnyet pillantottam meg. Újrakezdte:

- Nekem jó lenne kicsi madár lenni, és elrepülnék az égbe.

S úgy maradt állva, mint ahogy gyakran láttam már, mintegy odanyársalva a sziklához, pirosra gyúlva, mint vállkendője bíbora. Kedvem támadt volna lekapni a vázlatkönyvembe. Az elragadtatás karikatúrája lehetne ilyen.

Elfordultam, nehogy elnevessem magam.

Aztán festészeti dolgokról beszéltem neki, mintha valamelyik kollégámmal társalognék, tónusokat, valőröket, színhatásokat emlegetve, mesterségbeli kifejezéseket. Figyelmesen hallgatott, megértett, a homályos szavak jelentését is kihámozni igyekvőn, hozzásimulva gondolataimhoz. Olykor-olykor megszólalt:

- Ó, érték, érték. Nagyon megragadva beszél.

Visszafordultunk.

Másnap, alighogy megpillantott, sietve jött kezét nyújtani. És nyomban jó barátok lettünk.

Derék teremtés volt, olyanfajta lélekkel, amelyek rugóra járnak, s melyekben ez a leszorított rugó a lelkesedés hevében hirtelen szabadjára lendül. Nem volt meg a kellő egyensúlyozottsága, mint ahogy egyetlen nőnek sincs meg, aki ötvenéves koráig leány marad. Olybá tűnt, mint a megtettesült besavanyított és eláporodott ártatlanság, de szívében mégis megmaradt valami nagyon fiatalos, üde lobogás. Szerette a természetet és az állatokat, túlzó szeretettel, mely olyan volt, mint a nagyon régi, erjedt bor - az érzéki hév égett benne, melyet sohasem ajándékozott férfiakkal.

Tény az, hogy elég volt megpillantania egy-egy szoptató kutyát, egy-egy kancát, melyhez kis csikaja búvik a mezőn, egy-egy madárfészket, tele csipogó kicsinyekkel, amint csőrüket tátogatják, ormótlan fejcskékjükkal és csupasz testükkel - s Miss Harriet túlradó megindulástól reszketett.

Szegény árva lények, table d'hôte-ok szomorú bolyongói, szegény nevetséges és szánalmas teremtmények, mennyire szeretlek benneteket, mióta ezt a társatokat megismertem!

Csakhamar észrevettem, hogy Miss Harriet szeretne mondani valamit, de nem mer előállni vele, s mulattam a gyávaságán. Mikor reggelenként festődobozommal a hátamon útra keltem, elkísért egészen a falu végéig, némán, látható izgalomban, szavakat keresve, hogyan is fogjon a mondókájába. Aztán egyszerre csak otthagytott, s gyorsan ment másfelé, ugráló járásával.

Egy napon végre bátorságra kapott:

- Szeretném látni, hogy ön hogy csinálja a képeket. Megengedi? Én nagyon kíváncsi!

És elpirult, mintha végtelenül vakmerő dolgokat beszélt volna.

Elvittem a Petit-Valba, ahol egy nagyobb tájrészletbe kezdtem.

Megállt a hátam mögött, megfeszített figyelemmel kísérve minden mozdulatomat.

Aztán, mivel talán félt, hogy feszélyez, hirtelen megszólalt:

- Köszönöm - s otthagytott.

Nemsokára azonban bizalmasabb lett, s napról napra látható örömmel szegődött kísérőmül. Hóna alatt magával hozta összehajtható székét, sohasem engedve, hogy én vigyem, s leült mellém. Órákig maradt így, mozdulatlanul és némán, szemével követve ecsetem minden vonását. Ha a festőkéssel egy-egy nagy, merész színfoltot kentem fel, mely meglepően és találón hatott, önkéntelenül apró „aoh”-okban tört ki csodálkozó öröme és elragadtatása. Meghatott tiszteletet érzett vásznaim iránt, csaknem vallásos tiszteletet, szemben az emberi munkával, mely így visszatükrözi az isteni teremtés egy-egy részletét. Tanulmányaimat valóságos szentképeknek tekintette, s gyakran beszélt nekem Istenről, térítgetni próbálva.

Ó, milyen furcsa, derék bácsi volt az az ő Jóistene, afféle falusi filozófus, fogyatékos eszközökkel és hatáskörrel, hiszen Miss Harriet valahogy úgy képzelte el őt, mint aki örökké azokon az igazságtalanságokon sopánkodik, melyeket szeme láttára követnek el, anélkül, hogy megakadályozhatná őket.

Miss Harriet egyébként kitűnő viszonyban élt ezzel a Jóistennel, sőt szinte titkai és kellemetlenségei beavatott tudójául viselkedett. „Isten akarja”, vagy „Isten nem akarja” - mondta, mint ahogy a káplár beszéli a regrutának, hogy: „Az ezredes parancsa!”

Szíve mélyéből kétségbe volt esve, hogy én semmit sem veszek tudomásul azokból az égi kinyilatkoztatásokból, melyeket mindenáron fel akart tární előttem; s mindennap ott találtam a zsebeimben, földön felejtett kalapomban, festékesládámban, reggelenként ajtóm előtt várakozó, kifényesített cipőmben egyikét-másikat azoknak a kegyes röpiratoknak, melyeket kétségkívül egyenesen a paradicsomból kapott Miss Harriet.

Úgy bántam vele, mint egy régi-régi jó baráttal, a jókedvű őszinteség hangján. Nemsokára észrevettem azonban, hogy viselkedése valahogyan megváltozott. Eleinte nemigen vettem ügyet a dologra.

Miközben kedvenc völgyemben vagy valamelyik mélyúton dolgoztam, egyszerre csak láttam, hogy jön gyors és ritmikus lépteivel. Viharosan ült le, olyan elfulladtan, mintha nyargalt volna, vagy valami mély megindulástól pihegne. Arca izzó piros volt, azzal a jellemző angol pirossággal, amelyet más népnél nem találni; aztán minden ok nélkül elsápadt, földszínüre fakult, s csaknem elájult. Lassanként mégiscsak visszanyerte rendes ábrázatát, s beszélni kezdett.

Majd hirtelen megállt a mondat közepén, felugrott, s oly gyorsan és furcsán menekült el mellőlem, hogy tűnődni kezdtem, vajon nem követtem-e holmi nem tetsző vagy sértő dolgot?

Végre is abban állapotodtam meg, hogy nyilván ilyen az ő normális viselkedési módja, s ismeretségünk elején bizonyára csak rám való tekintettel tompított rajta egy kicsit.

Mikor visszatért órák hosszát tartó barangolásairól, a szélpaskolta partról a majorba, hosszú, csigásan sodort fűrtjei gyakran szétlazultak, s úgy csüggték lefelé, mintha rugójuk eltört volna. Azelőtt egyáltalán nem törődött ezzel, s nyugodtan jött étkezni azon tépázottan, ahogy szél nővére hagyta.

Most viszont felment előbb a szobájába, hogy rendbe szedje csillárcsüngőit, ahogy tincseit neveztem; mikor pedig isméttem előtte a szokásos bókot, mely máskor felháborította, hogy: „Ma olyan szép, Miss Harriet, mint egy csillag!” - azonnal kis vérhullám szökkent arcába, valami fiatal lányos vér, egy tizenöt éves bakfís vére.

Utóbb teljesen vad viselkedést vett fel, s nem jött többé megnézni, hogyan festek. Azt gondoltam: „Átmeneti válság, majd elmúlik.” Azonban nem múlt el. Mikor beszédbe kezdtem vele, most vagy valami affektált közönnyel, vagy tompa ingerültséggel válaszolt. Nyers, türelmetlen, ideges szavai voltak. Csak étkezéseknél láttam, s többé nem csevegtünk. Csakugyan azt hittem, hogy valamivel megbánthattam, s egy este megkérdeztem:

- Miss Harriet, miért nem olyan már velem, mint azelőtt? Mivel haragítottam meg? Nekem ez nagyon fáj!

Roppant furcsa, dühös hangon felelte:

- Én mindig csak vagyok, mint azelőtt. Magának nincs igazad, nincs igazad - s máris futott, hogy szobájába zárkózzék.

Olykor-olykor különös szemeket vetett rám. Azóta gyakran képzeltem el magamban: a halálraítéltek nézhetnek így, mikor kihirdetik előttük utolsó órájukat. Szemében valami őrület, villogott, titokzatos és vad őrület; és valami egyéb is: valami láz, valami kétségbeesett vágy, meg nem valósult és meg nem valósítható, türelmetlen és tehetetlen! És harcot is sejtettem benne, szíve küzdelmét egy ismeretlen erő ellen, melyet le akar igazni - és még egyebet... Mit tudom én... Mit tudom én...

3

Ez aztán különös felfedezés volt.

Egy idő óta minden reggel már hajnaltól kezdve a következő tárgyú képen dolgoztam:

Mély útvágás nyújtózott két rálejtő szederbokros és lombos oldalfal közé ékelve s egészen beleveszve, elmerülve abba a tejes, vattaszerű párába, mely néha napfelkeltekor szokott a völgyek felett lebegni. És ennek a sűrű és áttetsző ködnek a mélyén egy emberpárt lehetett észrevenni, vagy inkább csak megsejteni, amint ölelkezve, összefonódva közelednek: a nő a férfi felé emelte a fejét, a férfi pedig ráhajolt a nőre, szájuk egymást érintette.

Az első napsugár a lombok közt keresztülöpözve átfúrta ezt a hajnali ködöt, s a szerelmesek mögött rózsaszínűre gyújtotta, míg bizonytalan árnyékukat, ezüstös derengéssel itatta át. Jó kép volt, isten bizony, kitűnő kép!

Abban a dombhajlásban dolgoztam, mely levisz a kis étretat-i völgybe. Akkor reggel szerencsém volt: a párák kedvemre gomolyogtak.

Egyszerre csak valami fantomszerű jelenség állt elém: Miss Harriet volt. Ahogy meglátott, menekülni akart. De utánakiáltottam:

- Jöjjön csak, kisasszony, hamar! Magának való kép!

Közelebb jött, de húzódozva. Odanyújtottam neki a vázlatot. Nem szólt egy szót sem, csak soká, mozdulatlanul meredt a képre, aztán hirtelen zokogásba tört ki. Görcsösen, idegesen sírt, mint aki sokáig küzdött a könnyeivel, s nem tud többé ellenállni, de még mindig, önmegtagadásában is harcolni próbál. Egy ugrással talpon termettem, megindulva ettől a bánattól, melyet nem értettem, s heves, meleg mozdulattal, ragadtam meg a kezét, mint igazi francia, aki gyorsabban cselekszik a gondolatánál.

Néhány másodpercig kezemben hagyta az ujjait, éreztem remegésüket, mintha a nő minden idegszála vonaglana. Aztán vadul rántotta el a kezét, valósággal kitepte szorításomból.

Ismertem én jól ezt a remegést, éreztem már máskor is, lehetetlen volt csalódnom. Ó, a nők szerelmes remegése, legyenek bár tizenöt vagy ötvenévesek, paraszti vagy úri fajták, olyan egyenesen talál bele a szívembe, hogy sohasem haboztam, vajon jól értem-e a dolgot?

Csupa remegés, vibrálás és ellankadás volt az a szegény lélek. Tudtam. S elment anélkül, hogy egy szót is szólhattam volna hozzá, otthagytam, mintegy csodától sújtottan, leverve, mintha bünt követtem volna el.

Ebédre nem mentem haza. Jártam egyet a sziklaparton, és sírni meg kacagni szerettem volna egyszerre, olyan komikus és siralmas história volt az: magamat nevetségesnek éreztem, őt meg a megőrülésig boldogtalannak.

Kérdeztem magamtól: mi a teendő?

Úgy véltem, hogy csak egy megoldás lehetséges: menni! Rögtön el is határoztam.

Estebéd idejéig kószáltam, s egy kicsit szomorúan, egy kicsit elmélázva fordultam hazafelé.

Úgy ültünk asztalhoz, mint rendesen. Miss Harriet is ott volt, komolyan evett, egy szót sem szólva senkihez, lesütött szemmel. Arca és mozdulatai egyébként olyanok voltak, mint máskor.

Vártam az étkezés végéig; akkor aztán odafordultam a gazdasszonyhoz:

- No, Lecacheur néne, én most már elhagyom magukat!

A jóasszony meglepetve, szíven találva kiáltott fel, szokott, elnyújtott hangján:

- Mit beszél a tekintetes úr? Hogy itthagya minket? Pedig má olyan jól összeszoktunk!

Odasandítottam Miss Harrietre: egy vonása se rezzen. Azonban Céleste, a kis cseléd rajtam felejtette a szemét. Tizennyolc éves, testes lány volt, üde, pirosposzsgás, erős, mint egy lovacska, és, ami ritkaság, tiszta kis nő. Néhányszor megölelgettem egy-egy sarokban, pusztán szokásból, a kocsmái illem kedvéért, semmi másért.

Az estebédnek hát vége lett.

Az almafák alatt gyújtottam pipára, az udvar egyik végétől a másikig sétálgatva. Az elmúlt nap minden megfigyelése, a különös hajnali felfedezés, a nyomában előrajzó kellemes megzavaró emlékek - és talán a kis cseléd tekintete is, ahogy távozásom bejelentésekor rám emelkedett -, mindez valami felajzott hangulattá keveredett és olvadt össze a testemben, azzá a furcsa bizsergéssé, mely az ajkakat csókra tüzezi, s az ereket ostobaságok elkövetésére fűti:

Sötétedett, az est árnyai bekúsztak a fák alá, s az elkerített rész túlsó oldalán Céleste-et pillantottam meg, amint megy bezárni a tyúkólat. Utánairamodtam, oly halk futással, hogy nem vehetett észre, s amint a tyúkok ki-bejárását elzáró ajtócskát lecsattantotta, és éppen felemelkedni készült, két karom közé kaptam, széles és pufók arcát csókok jégesőjével zuhogtatva tele. Védekezett, persze nevetve, hiszen hozzá volt szokva az ilyesmihez.

Miért eresztettem el olyan hirtelenül? Miért fordultam vissza egyetlen rándulással? Hogyan éreztem meg, hogy valaki ott van mögöttem?

Miss Harriet volt, aki éppen hazatért, s meglátott bennünket. Mozdulatlaná dermedt, mint aki kísértetre mered. Aztán eltűnt a sötétben.

Szégyenkezve, zavarodottan vonultam el, szörnyűbb elkeseredéssel e miatt a rajtakapás miatt, mintha valami büntény elkövetésén ért volna.

Rosszul aludtam, végletekig elcsigázottan, szomorú gondolatok súlyával. Úgy rémlett, hogy sírást hallok. Bizonyára tévedtem. Több ízben azt is hittem, hogy járkálnak a házban, s hogy a kifelé szolgáló ajtót kinyitották.

Reggel felé elnyomott a fáradtság, s az álom végre győzhetett. Későn ébredtem fel, s csak a déjeuner idejére mutatkoztam, még mindig zavarban afelől, hogy hogyan is viselkedjem.

Miss Harrietet még senki sem látta. Vártunk rá, nem jelentkezett. Lecacheur anyó bement a miss szobájába, onnan már elment. Sőt, alkalmasint hajnalban ment el, mint gyakran szokta, hogy a napkeltét végignézze.

Senki sem csodálkozott a dolgon, s csendben enni kezdtünk.

Forró nap volt, nagyon forró, azok közül az égető és súlyos napok közül, melyeken egyetlen falevél sem rezdül. Az asztalt kivitték az egyik almafa alá, s az utász egyre-másra ment le a pincébe a korsóval almaborért, annyit ittunk. Céleste a konyhából kihozta a fogásokat: ürüragut burgonyával, rántott nyulat és hozzá salátát. Aztán egy tányér cseresznyét tett elénk, első zsengeit az évadnak.

Hogy a gyümölcsöt felfrissítsem és megmossam, egy vödör jó hideg vízért küldtem a kis cselédet.

Öt perc múlva azzal jött vissza, hogy a kút kiszáradt. Leengedte az egész kötelet, a vödör fenekét is ért, aztán üresen emelkedett fel újra. Lecacheur anyó személyesen akart utánajárni a dolognak: elment belenézni az üregbe. Mikor visszatért, kijelentette, hogy a kútjában igenis látni valamit, ami egyáltalán nem természetes valami. Talán az egyik szomszéd dobott bele holmi szalmakötegeket, bosszúból.

Én is meg akartam nézni a kutat, mondván, hogy én majd biztosan jobban látok, s ráhajoltam a kávéra. Valami homályos, fehér foltot pillantottam meg. Mi lehet? Az jutott eszembe, hogy egy kötél végén lámpát kell leereszteni. A sárga fény végigtáncolt a falazat kövein, lassanként süllyedve. Mind a négyen a kútnyílásra görnyedtünk, az utász és Céleste is csatlakozván hozzánk. A lámpa egy határozatlan, fehér és fekete, különös, érthetetlen tömeg fölött állt meg. Az utász felkiáltott:

- Lú lesz, a hát! A patkóját is látom! Idetévedt a legelőről, osztán éccaka beleesett a kútba.

Én azonban egyszerre velőkgig ható borzadást éreztem. Egy lábfej formáját ismertem föl, aztán egy kimeredő lábszárét. Az egész test és a másik lábszár eltűnt a víz alatt.

Suttogva dadogtam, és úgy reszkettem, hogy a lámpa örült táncban rángatózott a cipő fölött:

- Egy nő... egy nő... van... van... odalent... Miss Harriet!

Az utásznak egy izma se rándult meg. Látott ő már különb dolgokat is Afrikában!

Lecacheur anyó és Céleste éles kiáltozásba fogtak, s futva menekültek.

A halottat ki kellett valahogyan emelnünk. Erősen körülkötöttem derekán a szolgát, s aztán a kút csigájának segítségével lebocsátottam, nagyon lassan, szemmel kísérve, mint merül alá az árnyba. A kezében egy másik kötelet vitt, meg a lámpát. Hangja, mely mintha a föld középpontjából jött volna, nemsokára megszólalt:

- Elég! - és láttam, mint kotorász a vízben valami után: a másik lábszár volt, melyet hozzápréselt a már fönn úszóhoz, aztán újra kiáltott: - Húzni!

Hát én húztam is. De a karomat olyan összetörtnek, izmaimat olyan ernyedteknek éreztem, hogy minden pillanatban attól féltem: el kell eresztenem a kötelet, s az ember visszazuhan! Ahogy a feje kibukkant a káva fölött, megkérdeztem:

- Nos? - mintha arra vártam volna, hogy micsoda érdekeset tud mesélni a kút fenekén talált nőről.

Mind a ketten felkapaszkodtunk a káva kőperemére, s szemközt állva és a meder fölé hajolva nekiláttunk a test kiemelésének.

Lecacheur anyó és Céleste messziről lestek reánk, megbújva a házfal mögött. Amint a megfúlt nő fekete cipőit és fehér harisnyáit megpillantották a kútpérem fölött, eltűntek.

Az utász megragadta a holttest bokáit, s a szegény szűz teremtés a lehető legilletlenebb pozitívában tűnt elő. Feje szörnyű volt, feketén és összevissza zúzódva, hosszú, szürke haja pedig fölbomlottan, és tekerceiből mindörökre kirugódva, sártól csöpögve csüggött alá. Az utász fitymálva vetette oda:

- A mindenit, ez oszt sovány vót!

Bevittük a szobájába, s mivel a két nő nem jelentkezett, magam végeztem az istállószolga segítségével a halotti toalett-csinálást.

Lemostam a szomorú, szétpetyhüdt arcot. Ujjaim alatt kissé kinyílt az egyik szem, s azzal a hideg, rettenetes hullá tekintettel meredt rám, amely mintha az élet mögül szögeződne az emberre. Haját, amennyire tudtam, rendbe illesztettem, s ügyetlen kezemmel valami új és különös frizurát rögtönöztem a homlokára. Aztán lehúzogattam agyonázott ruháit, s szégyenkezve, mintha profán merényletet művelnék, kissé szabadabbá tettem vállait és mellét, valamint hosszú karjait, melyek ágvékonyágúak voltak.

Aztán virágokat szedtem, pipacsot, búzavirágot, margarétát meg friss és illatos füvet, hogy beborítsam velük a gyásznyoszolyát.

Egyedül maradván mellette, a szokásos formaságokat mind nekem kellett elintézni. Zsebében levelet találtam, melyet az utolsó pillanatban írt, s melyben azt kérte, hogy ebben a kis faluban földeljék el, ahol utolsó napjai lefolytak. Szörnyű gondolat szorította össze a szívem. Vajon nem miattam akart-e ezen a helyen maradni?

Estefelé összeverődött a szomszédság komámasszony-népe, hogy megnézzék az elhunytat, én azonban nem engedtem be senkit: magam akartam mellette maradni, s egész éjszaka virasztottam.

Elnéztem őt a gyertyák fényénél: szegény nő, akit senki sem ismer itt, s aki oly messzi és nyomorult halált halt! Él-e valahol a föld hátán barátja vagy rokona? Milyen lehetett a gyermekora, milyen az élete? Honnan vetődött idáig, egyedül, kószán, eltévelyedve, mint egy kivert eb? A szenvedésnek és kétségbeesésnek milyen titkait zárta magába ez a báj nélkül való test, melyet egész életében úgy cipelt, mint valami szégyenteljes takarót, a lélek nevetséges csomagolását, mely minden rokonszenvet és szeretetet messzire űzött tőle?

Milyen szerencsétlen teremtményei is vannak a világnak! Éreztem, mily súllyal nehézkedett erre az emberi lényre a kérlelhetetlen természet örök igazságtalansága! Most már vége volt, anélkül, hogy valaha is része lehetett volna tán abban, ami a legkitagadottabb lelket is gyámolítani tudja, a reményben, hogy egyszer majd szeretni fogja valaki! De miért is rejtőzött így el, miért menekült a többiektől? És miért szeretett oly szenvedélyes gyöngédséggel minden dolgot és minden élőlényt, amelynek nem ember volt a neve?

S megértettem, hogy ez a nő az Istenben hitt, s hogy nyomorúsága kárpótlását a másik oldalon kereste. Most pedig elment, hogy részeire bomoljon, s virággá változzék. Majd ki fog nyílni a napban, tehének legelnek belőle, mag képében madarak viszik tova, s így, az állatok húsán át, megint emberi hús lesz belőle. De az a valami, amit léleknek hívnak, ott maradt a fekete kút fenekén. Nem szenved többé. Életét cserébe adta a sok más életért, melyek belőle fognak születni.

Órák teltek el ebben a bús és hallgatag kettesben. Egy sápadt sugár adott hírt elsőnek a hajnalról; aztán egy másik vörös sugár kúszott az ágyig, tüzes sávot fektetve végig a lepedőkön és a halott kezein. Ezt az órát szerette szegény a legjobban. A felébredt madarak a fák között dalba kezdtek.

Szélesre tártam az ablakot, félrehúzva a függönyöket, hogy az egész égbolt ránk láthasson, s a jéghideg holttest fölé hajoltam. Kezembe vettem a torzult fejet, s aztán lassan, minden iszony és undor nélkül egy hosszú, hosszú csókot nyomtam Miss Harriet ajkaira, melyeket sohasem ért még addig csók...

Léon Chenal elhallgatott. A nők sírtak. Hallottuk, hogy a bakon d'Étraille gróf egyre az orrát fújja. Csak a kocsis bóbiskolt. A lovak pedig, nem érezve az ostort, lépést lassítva, alig húzták a kocsit. Az útibricska alig haladt előre, valósággal hirtelen elnehezedett, mintha bánattal rakták volna meg.

1883. július 9.

Tóth Árpád fordítása

Jules bácsi

MON ONCLE JULES

Egy fehér szakállas, öreg koldus alamizsnát kért tőlünk. Pajtásom, Joseph Davranche öt frankot adott neki. Elképedésemre így válaszolt.

- Ez a szerencsétlen egy történetet juttatott eszembe, amit mindjárt el is mondok neked, s amelynek az emléke állandóan üldöz. Így szól:

Családom, amelynek Le Havre az ősi fészke, nem volt gazdag család. Éltünk napról napra, ahogy lehetett. Apám dolgozott, későn jött haza a hivatalból, s nem valami sokat keresett. Két nővérem volt.

Anyám sokat szenvedett nélkülözéseink miatt, s gyakran fordult keserű szavakkal, rejtett támadó szemrehányásokkal férje ellen. Szegény apám erre egy mozdulattal felelt, amelynek gyötrelmes hatása volt rám. Nyitott tenyérrel végigsimított a homlokán, mintha valamely láthatatlan verejtéket törölne le, s egy szót sem szólt. Éreztem tehetetlen fájdalmát. Rettenetesen takarékoskodtunk; sohasem fogadtunk el ebédmeghívást, nehogy vissza kellessen adnunk; a végeladásos holmikat vásároltuk, a selejtes árut. Nővéreim maguk varrták ruháikat, s vég nélkül vitatkoztak egy-egy szalag árán, aminek tizenöt centime volt métere. Rendes táplálékunk zsíros húsleves volt befőtt marhahússal, amihez minden mártás jó volt. Egészséges és tápláló koszt, ugye? - de én már mást szerettem volna egyszer.

Szörnyű patáliákat csaptak velem egy-egy elveszett gombért vagy elszakadt nadrágért.

Vasárnaponként azonban a révgáthoz mindig teljes pompával vonultunk ki. Apám térdig érő kabátban, cilinderesen, kesztyűsen nyújtotta karját anyámnak, aki olyan libegő-lobogó díszet viselt, mint egy ünnepnapra kicicomázott hajó. Nővéreim, akik elsőnek készültek el, várták az indulás jeladását, az utolsó pillanatban azonban mindig észre kellett venni egy-egy otffejtett foltot az apai redingote-on, amit gyorsan végigtörültek benzinbe mártott rongydarabbal.

Atyám, fején a cilinderrel, ingujjban várakozott a művelet lezajlására, míg anyám, rövidlátó szemére pápaszemet illesztve, sietve buzgólkodott, kesztyűjét pedig letette, nehogy bepiszkolódjék.

Szertartásosan indultunk útnak. Elöl nővéreim haladtak, kart karba fűzve. Eladósorban voltak már, s kirakatban kellett lenniök. Én anyám bal oldalán lépegettem, apám a másikon. És emlékszem, szegény szüleim milyen begyeskedve végezték ezeket a vasárnapi sétákat, mily merev kifejezés ült az arcukon, s mily kimért tartással jártak. Lassan lépkedtek, kihúzott derékkal s megfeszített lábszárakkal, mintha viselkedésüktől valamely hallatlanul fontos dolog függene.

S minden vasárnap, valahányszor a messzi és ismeretlen országokból megtérő hajókat látta, atyám változatlanul ismételte ugyanazokat a szavakat:

- Tyű, ha Jules is köztük volna, az lenne csak a meglepetés!

Jules bácsi, atyám fivére, volt a család egyetlen reménye, miután sokáig réme volt életünknek. Gyermekkorom óta hallottam emlegetni, s meg voltam győződve, hogy első pillantásra megismerném, annyira belevésődött már a gondolataimba. Élete minden részletéről tudtam, egészen addig a napig, míg Amerikába nem utazott, pedig mindig suttogva beszéltek előttem viselt dolgairól.

Úgy látszik, valami baj lehetett vele, elherdálhatott egy kis pénzt, ami persze a lehető legnagyobb bűn a szegény familiák szemében. A gazdagoknál, ha valamelyikük könnyelműsködik, egyszerűen csak ostobaságokat csinál. Mosolyognak rajta, és azt mondják: éli világát. A szűkölködők körében azonban az olyan fiú, aki rákényszeríti a szülőket a félrerakott garasok megbolygatására, gonosz teremtés, hitvány és cudar!

És ez a kétféle elbírálás, noha ugyanazt a tényt illeti, helyes is, mert csupán a következmények döntenek el a cselekmény súlyosságát.

Szóval Jules bácsi alaposan lepassztotta azt az örökséget, amelyre apám számított; előbb pedig az utolsó souig felélte a saját részét.

Felültették tehát akkori szokás szerint egy Amerikába induló hajóra, amely Le Havre-ból New York felé vitorlázott.

Amint megérkezett, Jules bácsi valami üzletbe fogott, s kisvártatva levelet írt, hogy sikerült némi pénzt keresnie, és reméli, hogy majd kárpótolhatja atyámat mindazért, amivel megrövidítette. Ez a levél a családban mély megindulást keltett. Jules, aki, mint mondani szokás, a hideg vizet sem érdemelte meg, egyszerre becsületes emberré változott, akinek van szíve, igazi Davranche lett belőle, tiszta jellem, mint a Davranche-ok valamennyien.

Egy hajóskapitány különben azt beszélte, hogy Jules nagy boltot bérelt, s jelentős forgalomra tett szert.

Két évre rá megjött a második levél, s így szólt:

Kedves Philippe, írok, hogy ne aggódj az egészségem miatt, jól vagyok. Az üzlet is jól megy. Holnap hosszú útra indulok Dél-Amerikába. Talán évekig nem fogsz hírt hallani felőlem. De ha nem is írok, azért ne nyugtalankodj. Egyszer mégiscsak gazdagon megyek haza Le Havre-ba. Remélem, nem kell sokáig várnunk erre, s majd boldogan éldegélünk együtt...

Ez a levél családi evangéliummá vált. Minden alkalommal felolvasták, mindenkinek megmutatták.

És csakugyan, tíz éven át nem érkezett semmi hír Jules bácsitól, atyám reménykedése azonban együtt nőtt az idővel, s anyám is gyakran mondogatta:

- Majd ha az a derék Jules megjön, minden másképpen lesz. Ő aztán jól ki tudta húzni magát a csávából.

S vasárnaponként, miközben néztük a láthatár felől közeledő gőzöst, mely vastag füstkígyókat köpködött az égre, atyám egyre ismételtette az örök mondást:

- Tyű! Ha Jules is köztük csücsülne, az volna csak a meglepetés!

S szinte már láttuk, hogy Jules elkezd lóbálni a zsebkendőjét, és elkiáltja magát:

- Hahó! Philippe!

Ezernyi terv épült erre a biztos visszatérésre; már ott tartottunk, hogy majd a bácsi pénzén egy kis vidéki házat veszünk Ingouville közelében. Nem is tudom, atyám nem kezdett-e már itt-ott tárgyalásokat is a dolog felől...

Idősebbik nővérem akkor huszonnyolc éves volt, a fiatalabb huszonhat. Nem kaptak férjet, ami mindnyájunkra nézve nagy szomorúság volt.

Végre a kisebbiknek mégis akadt kéréje. Hivatalnokember, nem gazdag, de tisztességes. Szent meggyőződésem, hogy Jules bácsi levele, melyet egy este neki is megmutattak, volt az, ami végre is megszüntette a fiatalember habozását, s döntő elhatározásra bírta.

Nagy sietve igent mondtak, s elhatározták, hogy a lakodalom után az egész család közös kis kirándulásra megy Jerseybe.

Jersey az ideális kényeztetés szegény emberek számára. Nincs messze, az ember egy kis gőzhajóval átmegy a tengeren, s máris idegen földre érkezik; a sziget Angliához tartozik. A francia polgár ily módon kétórán hajóját árán a szemével láthatja a velünk szomszédos népet, s tanulmányozhatja az egyébként siralmas szokásokat ezen a szigeten, mely, amint az egyszerű lelkek szótára mondja, az angol színeket viseli.

Ez a jerseyi út lett a vesszőparipánk, egyetlen nagy várakozásunk, minden pillanatunk megújuló álma.

Végre elutaztunk. Az egész mintha tegnap történt volna: látom a granville-i rakodópart felé tóduló füstöt, atyámat, amint rémült szemmel örködik három ládánk fedélzetre szállításán, nyugtalan anyámat, ahogyan karon fogja pártában maradt nővéremet, aki testvére elszakadása óta olyan bódultan ödöngött, mint a csibe, mely az egész költésből egymaga marad - s látom magunk mögött a fiatal házasságokat, akik mindig hátramaradoztak, ami miatt aztán egyre visszacsavargattam a nyakam.

A hajó füttyentett. Beszálltunk, s a gőzös, elhagyva a rakpartot, kifutott a tengerre, amely olyan volt, mint egy sima, zöld márványasztal. Néztük a tovatűnő partokat, azoknak a büszke boldogságával, akiknek kevés részük szokott lenni az utazásban.

Atyám büszkén domborított a redingote-jában, melyből még csak az imént dörzsöltek ki gondosan minden pecsétet, s a kirándulónapoknak azt a jellegzetes benzinszagát árasztotta maga körül, melyről mindig megtudtam, hogy ma vasárnap van.

Hirtelen két elegáns hölgyet vett észre, akiknek két úriember osztrigát kínálgatott. Egy öreg, rongyos matróz késsel nyitotta fel előttük a csonthéjakat, aztán átadta az uraknak, akik viszont a hölgyek felé nyújtották. A két nő igen finoman evett, patyolatkendőjük fölé tartva a kagylókat, előrehajtott fejjel, nehogy foltot ejtsenek a ruhájukon. Aztán gyors kis mozdulattal szívták ki a nedvet, s a héjakat bedobták a tengerbe.

Atyámat kétségkívül elvarázsolta ez az előkelő osztrigaevés a tovasuhanó hajón. Úri, válogatott, felsőrendű valaminek érezhette, mert ezzel a kérdéssel fordult anyámhoz és nővéreimhez:

- Nem akarnátok egypár osztrigát?

Anyám habozott, persze a pénzkidobás miatt, két nővérem azonban rögtön kapott az ajánlaton.

Anyám kelleetlenül mondta:

- Félek, hogy elrontanám a gyomromat. Csak a gyerekeknek vegyél, nekik se sokat, még betegek lehetnének!

Majd felém fordulva hozzátette:

- Josephnek pedig semmi szüksége ilyesmire; nem szabad elkényeztetni a fiúkat.

Én tehát anyám oldalán maradtam, igen igazságtalannak találva ezt a különbségtevést. Csak a szememmel követtem atyámat, aki peckesen vezette két leányát és vejét az öreg, rongyos matróz felé.

A két hölgy távozott, s atyám elmagyarázta nővéreimnek, hogyan kell elfogyasztani az osztrigát anélkül, hogy a levét elcsorgatná az ember. Jó példával akart előljárni, s kezébe markolt egy osztrigát. Utánozni próbálta a hölgyeket, de kabátján azonnal végigfolyt az egész nyálkás nedv, s hallottam, amint anyám felszisszen:

- Jobb lett volna nyugton maradni!

Atyám azonban egyszerre csak idegesen fészkelődni kezdett, arrább ment pár lépéssel, s mereven bámult családja tagjai felé, akik szorosan körülállták az osztrigabontogatót, majd hirtelen hozzánk lépett. Nagyon sápadt lett, szeme furcsán égett. Félhangon odaszólt anyámnak:

- Igazán különös, hogy ez az osztriganyitogató mennyire hasonlít Jules-re!

Anyám megdöbbenve kérdezte:

- Micsoda Jules-re?

- Hát a... fivéremre... Ha nem tudnám, hogy Amerikában él, és jó módban van, azt hinném, hogy ő az!

Anyám elszörnyedve dadogta:

- Megőrültél? Ha egyszer tudod, hogy nem ő az, miért beszélsz össze ilyen ostobaságokat?

Atyám makacskodott:

- De csak nézd meg te is, Clarisse! Jobb szeretném, ha saját szemeddel győződnél meg a dolgról.

Anyám felkelt, és odament a lányaihoz. Én is jól megnéztem az osztrigást. Öreg, piszkos, csupa ránc ember volt, s percre sem fordította el tekintetét az üzletétől.

Anyám visszajött. Láttam, hogy reszket. Gyorsan hadarta:

- Azt hiszem, mégiscsak ő az. Eredj: tudakozódj a kapitánynál. Csak okos légy, nehogy ez az akasztófavirág megint a mi nyakunkba szakadjon!

Atyám elment, de én követtem. Különös megindulást éreztem.

A kapitány - magas, sovány, hosszú pofaszakállas úriember - fontoskodó méltósággal lépdelt a hajóhídon, mintha csak az indiai postagőzöst dirigálná.

Atyám szertartásosan üdvözölte, s hízelgő udvariaskodásokkal tett föl neki pár szakszerű kérdést:

- Melyek Jersey nevezetességei? Terményei? Népeisége? Erkölcei? Népszokásai? A talaj minősége stb., stb.

Az Amerikai Egyesült Államokról sem lehetett volna behatóbban érdeklődni.

Azután hajónkról beszélgettek, az Expressről, majd a legénységre terelődött a szó. Atyám végül remegő hangon tette fel a kérdést:

- Van itt valami öreg osztrigabontogató is, nagyon jópofának látszik. Mi mindent tud ön erről az alakról?

A kapitány, akit a társalgás már idegesíteni kezdett, szárazon felelte:

- Ez egy öreg francia csavargó, akit tavaly szedtem fel Amerikában, és hazahoztam. Azt hiszem, rokonai vannak Le Havre-ban, de nem akar visszamenni hozzájuk, mert tartozik nekik. Jules-nek hívják... Jules Darmanche-nak vagy Darvanche-nak, így valahogy. Odaát valószínűleg meg is gazdagodott átmenetileg, de most már, amint láthatja, ugyancsak lecsúszott.

Atyám fakóra váltan, elszorult torokkal, kimeredő tekintettel dadogta:

- Ugyan, ugyan... nagyon jó... igazán nagyon jó... De nem is olyan meglepő... Köszönöm szépen, kapitány úr!

És sarkon fordult, miközben a tengerész elbámulva nézte, hogyan imbolyog odább.

Visszament anyámhoz, de olyan feldúltan, hogy anyám rászólt:

- Ül le, még észre találnak venni valamit.

Atyám csaknem sírva roskadt a padra:

- Ó az... csakugyan ő az!

Aztán felvetette a kérdést:

- Most mit csinálunk?...

Anyám gyorsan válaszolta:

- A gyerekeket el kell hívni onnan. Mivel Joseph úgyszólván mindent tud, ő menjen értük. Különösen arra kell ügyelni, hogy a vőnk ne sejtse semmit.

Atyám le volt sújtva. Fogai közt mormogta:

- Micsoda katasztrófa!

Anyám, akit hirtelen düh fogott el, ráduplázott:

- Mindig is sejtettem, hogy ez a zsvány csak a napot lopja, s végre is megint a nyakunkra szabadul! Mintha az ember remélhetne valami jót is egy Davranche-tól!...

És atyám végigsimított a homlokán, ahogy a felesége szemrehányásait fogadni szokta.

Anyám még hozzátette:

- Adj pénzt Josephnek, hogy rögtön fizesse ki az osztrigákat. Még csak az kellene, hogy ránk ismerjen az a koldus! Szép jelenet volna a hajón! Menjünk a túlsó részbe, s legyen rá gondod, hogy ez az ember a közelünkbe ne férközhessen!

Felkelt, s mindketten elsiettek, miután előbb egy ötfrankost nyomtak a kezembe.

Nővéreim csodálkozva várták vissza atyámat. Azt mondtam nekik, hogy mama kissé rosszul érzi magát a tenger miatt, s odafordultam az osztrigáshoz:

- Mivel tartozunk, uram?

És úgy szerettem volna bácsimnak szólítani!

Felelt:

- Két frank ötvennel.

Odanyújtottam neki az ötfrankost. Aprót adott vissza.

Elnéztem a kezét, azt a szegény, agyonránkosodott matrózkezet, s az arcába is belenéztem, abba a vén, siralmasan szomorú, meggyötört arcba, magamban mondogatva:

„Ez hát az én nagybácsim, a papa fivére, a nagybácsikám!”

Tíz sou borralalót adtam neki. Hálálkodott:

- Isten áldja meg a fiatalurat!

Akárcsak az alamizsnát köszöngető kéregetők! Eszembe jutott, hogy odaát mennyit koldulhatott!

Nővéreim elképedve szemlélték bőkezűségemet.

Mikor a két frankot visszaadtam atyámnak, anyám meglepődve kérdezte meg:

- Három frankba került?... Lehetetlen!

Szilárd hangon jelentettem ki:

- Tíz sou borralalót is adtam!

Anyám rándult egyet, s a szemem közé meredt:

- Megőrültél? Tíz sout adni egy ilyen... egy ilyen csavargónak?...

De nem folytatta, mert atyám a vejük felé intett a szemével.

Aztán csend lett.

Előttünk a láthatáron violás árnyék emelkedett ki a tengerből. Jersey volt.

Ahogy a rakpart felé közeledtünk, vad vágy fogott el, még egyszer látni Jules bácsit, odamenni hozzá, mondani neki valami vigasztaló gyöngédséget.

Mivel azonban már senki sem evett több osztrigát, Jules eltűnt, kétségtelenül abban a piszkos hajófenéki lyukban, ahol nyomorult életét tengette.

Mikor pedig visszautaztunk, a saint-malói gőzössel jöttünk, hogy ne találkozzunk újra vele. Anyámat a nyugtalanság emésztette.

Sohasem láttam többé atyám fivérét!

Ez az oka annak, amit láttál, hogy néha ötfrankost adok egy-egy csavargónak.

1883. augusztus 7.

Tóth Árpád fordítása

Vendetta

UNE VENDETTA

Paolo Saverini özvegye egyedül élt, a fiával egy szegényes kis házban, a bonifaciói öböl meredekén. A város a hegy nyúlványán épült, helyenként valósággal a tenger felett függ, s a sziklás szoroson át Szardínia legalacsonyabb pontjára néz. Alant, a másik oldalon a sziklafal vágata óriási folyosóként szinte teljesen körülfogja, ez a kikötője, s a vén, kehes gőzös, amely Ajaccióból jár ide, meg az olasz és szardíniai kis halászhajók a töredezett sziklafalak között vezető hosszú, kanyargós útjuk után a város szélső házai mellett vetnek horgonyt.

A fehér hegyen kuporgó házak messziről a hegynél is fehérebb foltoknak látszanak. A sziklához tapadnak, akár a vadmadarak fészkei, lenéznek a veszélyes szorosra, amelynek csak nagy ritkán vágnak neki a hajók. A szél szüntelenül csapkodja a tengert meg a kopár partot, amelyet egyre mar, ahol a gyér fűvön kívül más növényzet meg se marad, tombolva viharzik be az öbölbe, és mindkét szélét pusztítja. A hullámok között fekete sziklacücsök bukannak ki, s az éleiken megtörő sápadt tajtékoszlányok mintha a víz felszínén lebegő vászonrongyok lennének.

Az özvegy háza a meredek szélén kapaszkodik meg, és mind a három ablaka erre a vad, kétségbejítő vidékre néz.

Az asszony meg a fia, Antoine a Sémillante kutyával élt ebben a házban; a lompos és durva szőrű, sovány, nagy szuka a juhászkutyák fajtájához tartozott. A legény vadászni járt vele.

Egy este Antoine Saverini szóváltásba keveredett Nicolas Ravolattival; az orvul leszúrta hátulról, és még aznap éjjel elmenekült Szardíniába.

Arra járók vitték el a holttestet az anyának; mikor az öregasszony meglátta halott fiát, nem sírt, sokáig szótlánul nézte, aztán ráncos kezét a holttestre téve, vendettát fogadott. Egyedül akart maradni, bezárkózott a halottal, csak a szűkölő kutya volt mellette. Az állat az ágy lábánál állt, farkát két lába közé szorítva, fejét gazdája felé nyújtva, és szüntelenül vonított. Nem mozdult a halott mellől, akárcsak az anya, aki az élettelen test fölé hajolva hangtalanul, nehéz könnycseppekkel sírt.

A legény hanyatt feküdt, durván szótt zekéjét átütötte a kés, a gúnya szakadtan tapadt a mellére, úgy rémlett, mintha aludna, de telisteli volt vérfoltokkal, véres az inge, amellyel megpróbálták a sebet bekötözni, véres a mellénye, nadrágja, az arca meg a keze. Szakállába és hajába is alvadt vér tapadt. - Anyja beszélni kezdett hozzá. Mikor az öregasszony megszólalt, a kutya elhallgatott.

- Kicsikém, fiam, szegény gyerekem, bízzál bennem, megbosszullak. Aludj csak, aludj, megbosszullak, hallod? Anyád a szavát adja rá. És tudod, hogy anyád mindig megtartja, amit ígér.

Lassan ráhajolt, és hideg szája a halott szájára tapadt.

A kutya vonítani kezdett. Ez az egyhangú, fájdalmas nyüszítés iszonyú volt.

Az öregasszony meg a kutya reggelig virrasztott a halott mellett.

Másnap eltemették Antoine Saverinit, és rövid idő múlva már senki nem beszélt róla Bonifacióban.

Nem volt se fivére, se unokatestvére. Nem maradt utána közeli férfi rokon, aki a vendettát vállalja. Csak az öregasszony, az anyja gondolt a bosszúra.

A szoros túlsó oldalán, a tengerparton nap nap után látta azt a fehér foltot: egy kis szardíniai falu, Longosardo fekszik ott, ide menekülnek a korzikai banditák, ha erősen szorongatják őket. Az egész helységben jóformán csak útonálló laknak, szülőföldjükkel szemközt várják az alkalmas időt, hogy visszatérhessenek a hazai bozótba. Az öregasszony tudta, hogy Nicolas Ravolati ebbe a faluba vette be magát.

Naphosszat egyedül ült az ablaknál, a túlsó partot nézte, s a bosszújára gondolt. Hogyan hajtja végre segítség nélkül? Hiszen már roskatag, közel jár a halálhoz. De megfogadta, hogy bosszút áll, a holttest mellett esküvel fogadta meg. Nem bírt felejteni, nem akart várni. Mitévő legyen? Éjszakáit álmatlanul töltötte, nem volt nyugta, fájdalma nem csillapult, egyre csak a megoldást kereste. A kutya ott szunyókált a lábánál, időnként felkapta a fejét, és keservesen vonított. Mióta gazdáját nem látta, gyakran ugatott így, mintha hívná, mintha állatlelkébe kitörölhetetlenül beleette volna magát gazdája emléke s a bánat.

Egy éjszaka, mikor a Sémillante újra rákezde a panaszos nyüsztést, az anyában hirtelen felvillant a gondolat, a vad, a szörnyű megtorlás módja. Virradatig rágódott rajta, majd kora hajnalban felkelt, és elment a templomba. A templom kövére borulva imádkozott a feszület előtt, kérte Istent, hogy segítse, támogassa, öntsön erőt szegény, elnyűtt testébe, hogy bosszút állhasson fiáért.

Aztán hazament. Az udvarban ócska, kiütött fenekű hordó állt, ebbe gyűjtötte az ereszről lecsorgó esővizet, most kiborította, nagy kövekkel és cövekkel a földhöz erősítette, a Sémillante-ot hozzáláncolta, és bement a házba.

A szobában fel-alá járkált, megállás nélkül, tekintetét egyre a szardíniai partra szögezve, ahol a gyilkos él.

A kutya egész nap és egész éjjel vadul ugatott. Másnap reggel az öregasszony egy szilkében vizet adott neki, de azonkívül semmi mást, se levest, se kenyeret.

Eltelt még egy nap. A Sémillante elcsigázva aludt. Másnap égett a szeme, szőre felborzolódt, és eszeveszetten rángatta a láncát.

Az öregasszony még mindig éhezette. A kutya megvadult, rekedten vonított. Még egy éjszaka telt el így.

Reggel Saverini anyó átment a szomszédjához, és két nyaláb szalmát kért tőle. Összeszedte a férje ócska ruháit, s a szalmával kitömte emberformára.

A Sémillante vacska előtt botot szúrt a földbe, arra rákötötte a szalmabábut, mintha ott állna. Ócska vászonrongyokból fejet is csinált neki.

A kutya csodálkozva nézte a szalmaembert, és bár mardosta az éhség, abbahagyta a vonítást.

Az öregasszony most elment a henteshez, s egy nagy darab véres hurkát vásárolt. Mikor hazaért, tüzet rakott az udvarban, a kutya közelében, és megsütötte a hurkát. A Sémillante őrjöngve, tajtékzó szájjal igyekezett szabadulni, szeme a rostra meredt, amelynek szaga egyenesen a gyomrába áradt.

Az anya aztán a forró hurkát a szalmaember nyaka köré csavarta. Sokáig kötözte, hogy mintegy beleillessze a testébe. Mikor készen lett, eloldotta a kutya láncát.

Az állat egyetlen hatalmas ugrással a szalmabáb torkára vetette magát, két mellső lábát a vállára rakva marcangolta. Szájában a zsákmány egy darabjával visszapattant a földre, aztán ismét nekiugrott, fogai belemélyedtek a kötélbe, megint kiszakított egy darab húst, megint visszapattant, és ádáz dühvel újra rávetette magát prédájára. Nagy harapásokkal leszaggatta a szalmabáb arcát, szétmarcangolta az egész nyakát.

Az öregasszony szótlanul, mozdulatlanul, csillogó szemmel nézte. Aztán megkötötte a kutyát, két napig ismét éhezette, s elismételte vele ezt a különös gyakorlatot.

Három hónapig szoktatta ehhez a küzdelemhez. A Sémillante-nak vad harapásokkal kellett megszereznie eledelét. Már nem kötözte meg, csak intett neki, hogy vesse rá magát a szalma-bábra.

Beidomította, hogy akkor is marcangolja szét a nyakát, ha nincs rákötözve ennivaló. Ha széttépte a szalmaembert, megjutalmazta, odaadta neki a sült hurkát.

Mihelyt a Sémillante meglátta a bábút, egész testében reszketett, asszonyára nézett, az pedig éles hangon rákiáltott:

- Rajta! - És fölemelte az ujját.

Mikor az anya úgy gondolta, hogy elérkezett a cselekvés ideje, egy vasárnap reggel rajongó áhítattal meggyónt és megáldozott. Aztán férfiruhát öltve - rongyos öregembernek látszott így -, egy szardíniái halással megállapodott, hogy a kutyával együtt átszállítja a túlsó partra.

Tarisznyában egy nagy darab hurkát vitt magával. A kutya már két napja koplalt. Az öregasszony időnként odanyújtotta az orra alá a jó szagú eledelt, hogy felizgassa.

Megérkeztek Longosardóba. Az anya sántikálva ment. A péküzletben megkérdezte, hol lakik Nicolas Ravolati. A gyilkos hajdani mesterségét, az asztalosságot folytatta. Egyedül dolgozott az üzlete hátsó részében.

Az öregasszony benyitott, és odaszólt neki:

- Hé, Nicolas!

Az hátrafordult, az anya elengedte a kutyát, és rákiáltott:

- Rajta! Harapd! Harapd!

A nekivadult kutya rávetette magát Ravolatira, s a torkának esett. Az ember kinyújtotta a két karját, dulakodott vele, a földre zuhant. Egy-két pillanatig még vonaglott, lába a földön kalimpált, aztán mozdulatlan maradt, a kutya pedig a nyakának esett, cafatokká marcangolta.

A szomszédban két ember üldögélt a háza előtt, mind a kettő világosan emlékezett arra a rongyos öregre, aki a sovány, fekete kutyájával kijött az asztalostól, s menet közben valami barna színű ennivalót adott neki, a kutya azt falta.

Estére az öregasszony már otthon volt. Ezen az éjszakán jól aludt.

1883. október 14.

Dániel Anna fordítása

Késő bánat

REGRET

Saval úr, akit Mantes-ben csak „Saval apónak” hívnak, most kelt fel. Esik az eső. Szomorú őszi nap; a levelek hullanak. Lassan hullanak az esőben, mint egy másik, sűrűbb és lassúbb eső. Saval úrnak nincs jókedve. Elmegy a kandallótól az ablakig, aztán az ablaktól a kandallóig. Az életnek vannak sötét napjai. És Saval úrnak ezentúl már csak ilyen sötét napjai lesznek, mert már hatvankét éves! Magányosan él, igazán agg agglegény, aki körül nincsen senki. Milyen szomorú így meghalni, egészen egyedül, minden odaadó érzés híjával!

Az életére gondol, a letarolt, üres életére. Visszaemlékszik a régmúlt időkre, a gyerekkorára, gyerekkorában egy házra, arra, amelyikben a szüleivel élt; aztán a kollégiumra, a vakációkra, a párizsi jogászévekre. Aztán az apja betegségére, halálára.

Akkor visszajött, haza, hogy együtt legyen az anyjával, így éltek kettesben, a fiatal legény és az öreg asszony, békességben, semmi többet nem is kívánva. Aztán az anyja is meghalt. Hajh, milyen szomorú is az élet!

Egyedül maradt. És most már nemsokára óra is rákerül a sor, ő is meghal. Eltűnik a világból, és azzal vége. Paul Saval nem lesz többé. Micsoda borzalmas história! A többi ember élni fog, szeretkezni fog, nevetni fog. Úgy bizony, élnek majd a világukat, és ő, ő nem lesz sehol! Mily különös, hogy az emberek nevetnek, mulatnak, jókedvűek tudnak lenni a halálnak e mellett az örök bizonyossága mellett! Még ha csupán *valószínű* volna ez a halál, akkor még lehetne remélni: de több annál: *kikerülhetetlen!* - olyan kikerülhetetlen, mint az éjszaka a nappal után.

És még ha lett volna tartalma az életének! Ha csinált volna valamit életében; ha kalandjai, nagy gyönyörűségei, sikerei lettek volna, a kielégülésnek sok-sok fajtája! De nem volt része egyikben sem. Nem tett soha egyebet, csak felkelt, szabályos időközökben evett, meg lefeküdt. Így jutott el a hatvankettedik évéig. Még csak meg se házasodott, mint más emberfia. És miért nem? Igen, miért is nem házasodott meg? Megtehetette volna, hiszen volt némi vagyona. Talán az alkalom hiányzott? Meglehet! De az ember maga idézi elő ezeket az alkalmakat! Ő pedig hanyag volt, ez az egész. A nemtörődömség volt mindig a fő bökkenője, vétke és hibája. Hány ember rontja el az életét merő nemtörődömségből. Némely fajta embernek olyan nehezére esik minden: felkelni, ide-oda mozdulni, dolgokban eljárni, beszélni, kérdéseket meghányi-vetni.

Még csak nem is szerette soha senki. Nem volt nő, aki aludt volna a mellén a szerelem teljes odaadásában. Nem ismerte a várakozás kéjes aggodalmát, a kézszerítések isteni borzongását, a győztes szenvedély elragadtatását.

Milyen emberfölötti gyönyör is áradhat el a szíveken, mikor az ajkak először találják meg egymást, mikor a négy kar ölelkezése egyetlen lényé forraszt össze, egyetlen királyian boldog lényé két egymásba örült emberi lényt.

Saval leült, talpát a tűz felé nyújtóztatva. Házikabátban volt.

Ez hát bizonyos, az életének fuccs! Pedig volt ő is szerelmes! De ezt is titokban cselekedte, fájdalmasan és hanyagul, mint mindent. Igen, szerelmes volt, régi barátnőjébe, Sandres-néba, régi cimborájának, Sandres-nak a feleségébe. Ő, ha fiatal leány korában ismerte volna! De későn került az útjába, már mint asszony. Pedig ezt a nőt bizonyára megkérte volna! És még így is hogy szerette, szüntelenül, az első naptól kezdve!

Emlékezett, milyen izgalom volt, valahányszor újra látta; milyen szomorúság, ha válnia kellett tőle; eszébe jutottak az éjszakák, amikor nem tudott aludni, mert az asszonyra gondolt.

Reggelenként mindig egy kicsit kevésbé szerelmesen ébredt fel, mint ahogy este lefeküdt. Miért?

Milyen csinos nő volt valaha Sandres-né, milyen helyes, szőke, bodros, kacagó teremtés! És Sandres nem volt neki való férj. Most az asszony ötvennyolc éves, és boldognak látszik. Ó, ha ez az asszony annak idején őt szerette volna, őt! És miért ne szerette volna őt ez a Sandres-né, ha ő, Saval, annyira szerette az asszonyt?

Ha legalább valahogy kitalált volna valamit a dologból az a nő!... De hát igazán nem talált ki soha semmit? - nem látta, nem értette, miről van szó? Nem gondolhatott magában egyet-mást? Ha szerelmet vallott volna Sandres-nénak - mi lett volna a felelet?

És Saval sorra vetette fel magának a kérdéseket ezer más részletről is. Újra végigélte az életét, egész tömegét igyekezett megragadni az emlékeknek.

Eszébe jutottak mind a hosszú, écarté-játékos esték Sandres-éknál, mikor az asszony még fiatal és olyan bájos volt.

Eszébe jutott minden, amiket az asszony mondott neki, a szavak különös hangsúlyozása néha, a néma kis mosolyok, amelyek annyi mindent engednek sejtetni.

Eszébe jutottak a közös séták hármásban a Szajna mentén, a falatozások a fűben vasárnaponként, mert Sandres hivatalnok volt az alprefektúrájánál. És egyszerre egy nagyon éles emlék jelentkezett, egy délután emléke, amikor együtt volt az asszonnal egy kis ligetben, a folyó mellett.

Reggel indultak el, kis csomag elemózsiákkal. Remek tavaszi nap volt, azok közül a tavaszi napok közül, amelyek berúgatják az embert. Minden ízlik ilyenkor, csupa boldogságnak látszik minden. A madarak vígabban csicseregnek, és gyorsabban csapják össze a szárnyaikat. A társaság a fűben lakmározott, fűzfák alatt, egészen közel a napfénytől álmos vízhez. A levegő langyos volt, tele a növényi nedvek szagával, az ember kéjesen itta magába. Milyen jó volt minden azon a napon!

A villásreggeli után Sandres elnyúlt, és elaludt: „Élete legjobb ízű álmát aludta” - mondta utóbb, mikor felébredt.

Sandres-né belekapaszkodott Saval karjába, és kettesben nekiindultak a part hosszának.

A nő rátámaszkodott Savalra. Nevetett, és azt mondta:

- Barátocskám, berúgtam, teljesen be vagyok rúgva.

Saval nézte az asszonyt, és még a szíve gyökere is reszketett, érezte, hogy elsápad; félt, hogy a pillantása túlságosan merész talál lenni, hogy a keze remegése elárulja a titkát.

Az asszony koszorút font hosszú fűszálakból és vízililiomokból, és azt kérdezte Savaltól:

- Mondja csak, szeret maga engem egy kicsit?

Mikor pedig a férfi nem felelt - mert nem jött szó az ajkára, és legszívesebben térdre borult volna -, az asszony elkezdett nevetni, elégedetlen nevetéssel, és Saval arcába kiáltotta:

- Nagy mamlasz maga, tudja? Az ember ilyenkor legalább szól egy szót!

És Saval majdnem sírva fakadt, hogy még mindig egy árva szót se tudott kinyögni.

Mindez feltűnt most az emlékezetében, olyan élesen, mint az első nap. Miért mondta akkor az asszony, hogy: „Nagy mamlasz! Az ember ilyenkor legalább szól egy szót!”?

És eszébe jutott, milyen gyöngéden dőlt rá az asszony. Mikor az egyik alacsony ág alatt lehajoltak, érezte a nő fülét, ahogy odaér az ő arcához, és ő vadul hőkölt hátra, mert attól félt, hogy az asszony azt hiszi, hogy készakarva történt ez az érintkezés.

Mikor pedig megkérdezte Sandres-nét, hogy: „Nem kellene-e már visszamenni?” - az asszony furcsa pillantást vetett rá. Igen, igen, nagyon különös volt, ahogy ránézett. Akkor nem ütött szöveget a fejébe a dolog, de most egyszerre nagyon élénken emlékszik rá.

- Ahogy gondolja, barátocskám. Ha fáradt, visszafordulhatunk.

Ő pedig azt felelte, hogy:

- Nem a fáradtság; de Sandres esetleg már felébredt...

Az asszony akkor rándított egyet a vállán:

- Ha maga attól fél, hogy az uram felébredt, az más; forduljunk vissza!

Visszafelé az asszony hallgatott, és nem támaszkodott tovább a karjára. Miért?

Ezt a „miért?”-et eddig még nem vetette föl Saval soha. Most úgy rémlett, egyszerre felfog valamit, amit eddig nem értett meg.

Lehetséges volna, hogy?...

Saval érezte, hogy elpirul, és magából kiforgatva pattant fel, mintha azt hallotta volna, harminc évvel fiatalabban, a Sandres-né szájából, hogy: „Szeretem magát!”

Lehetséges volna ilyesmi? A gyanú, amely csak most ébredt föl a lelkében, gyötörni kezdte. Lehetséges volna, hogy nem látott jól annak idején, hogy nem találta ki a dolgot?

Ó! Ha ez volna az igazság - ha elment volna a boldogság mellett, anélkül, hogy kinyújtotta volna utána a kezét!

Így szólt magához:

- Tudni akarom. Nem maradhatok meg ebben a bizonytalanságban. Tudni akarom!

És gyorsan felöltözött, izgatottan hányva magára a ruhadarabokat. Gondolkodott:

- Most hatvankét éves vagyok, ő pedig ötvennyolc; most már nyugodtan megkérdezhetem.

És elment hazulról.

A Sandres-ék háza az utca másik oldalán volt, csaknem szemben az övével. Oda tartott. A kis szolgálo jött kaput nyitni a kalapács zajára.

Elbámult, hogy ilyen korán itt látja Savalt.

- Már itt teccik lenni, Saval úr? Csak nem teccik valami bajának lenni?

Saval felelt:

- Semmi, semmi, lányom, de eredj, mondd meg a nagyságos asszonynak, hogy rögtön beszélni szeretnék vele.

- Igen ám, de a naccsága éppen körtét főz be télire, és az üst mellett van; osztán nincs is rendesen felöltözködve, teccik tudni.

- Jó, jó, csak mondd meg neki, hogy nagyon fontos dologról van szó.

A kis cseléd eltűnt, és Saval elkezdett le-fel sétálni a szalonban, nagy, ideges lépésekkel. Ezúttal azonban nem érzett semmi zavart. Ó, most már úgy fogja megkérdezni a nőt, mintha csak valami szakácsreceptet kérne tőle. Hiszen mit kérdezhet már egy hatvankét éves ember?

Az ajtó nyílt; Sandres-né jelent meg. Kövér asszony lett belőle, széles és kerek teremtés, kicsattanó arccal, kicsattanó nevetéssel. Ahogy jött, a kezét messzire eltartotta a testétől, és a ruhaujja fel volt túrva meztelen karján, amely maszatos volt a sziruptól. Nyugtalanul kérdezte:

- Mi baj van, kedves barátom? Csak nem beteg?

Saval válaszolt:

- Szó sincs róla, drága barátom, de meg kell kérdeznem magától valamit, ami rám nézve rendkívül fontos, és ami nyomja a szívemet. Ígérje meg, hogy őszintén fog válaszolni.

Az asszony mosolygott:

- Én mindig őszintén beszélek. Halljuk!

- Kérem. Én szerelmes voltam magába attól a naptól kezdve, ahogy megláttam. Volt magának erről sejtelme?

Az asszony nevetve felelt, némi emlékével az egykori hangsúllynak:

- Maga mamlasz! Az első perctől kezdve tisztán láttam!

Saval megremegett. Már dadogott:

- Maga tudta?... Hát akkor...

És elhallgatott.

Most az asszony kérdezte:

- Mi az, hogy... „hát akkor”?

Saval újra beszélt:

- Hát akkor... mit gondolt rólam?... Mit... mit... felelt volna, ha...?

Sandres-né még jobban nevetett. A szirup végigfolyt az ujján, és lecsöpögött a padlóra.

- Hogy mit feleltem volna?... Hiszen sohase kérdezett tőlem semmit! Én csak nem mehettem oda magához szerelmet vallani!

Saval egy lépéssel még közelebb ment az asszonyhoz:

- És, mondja... mondja, kérem... Emlékszik még arra a napra, amikor Sandres a villásreggeli után elaludt a fűben... és mi ketten mentünk... addig a folyókanyarulatig...

Várt a feleletre. Az asszony most már nem nevetett, hanem a szeme közé nézett:

- Persze hogy emlékszem.

Saval reszketve kezdte újra:

- És ha akkor... azon a kiránduláson... bátrabb lettem volna... maga mit csinált volna?

Az asszony újra nevetett, boldog, asszonyi nevetéssel, amiben már nincs semmi bánat - és felelt, őszintén, tisztán zengő hangon, amelyből irónia is szólt:

- Engedtem volna, barátom...

Azzal sarkon fordult, s elmenekült a beföttjei közé.

Saval kikerült újra az utcára, lesújtva, mint valami szerencsétlenség után. Nagy léptekkel loholt az esőben, egyenesen előre, le a folyó felé, nem is tudva, merre jár. Mikor a partra ért, jobbra fordult, az ár mentén. Sokáig ment így, mint akit az ösztöne vezet. Ruháiból patakzott a víz, a kalapja elferdült, ronggyá ázott, az eső úgy dőlt róla, mint az eresztől a csatornájából. Ő

pedig csak ment, ment, mindig előre. És egyszer csak ott volt azon a helyen, ahol az a villásreggeli történt azon a távoli napon, amelynek emléke úgy gyötörte a szívét.

Akkor leült a tarlott fák alatt, és sírt.

1883. november 4.

Tóth Árpád fordítása

Pincér, egy pohár sört!

GARÇON, UN BOCK!

Akkor este miért is mentem be abba a sörházba? Nem tudnám megmondani. Hideg volt. Finom eső csapkodott, szerteporzó víz - átlátszó köddel fátylazta körül a gázlámpákat, fényeket ejtett a gyalogjáróra, melyen keresztbe nyújtóztak a kirakatok sugárcévei, megvilágítva a híg sarat és a járókelők csatakos lábait.

Nem készültem sehová. Jártam egyet estebéd után. Végigmentem a Crédit Lyonnais előtt a Vivienne utcán meg egypár más utcán. Hirtelen egy nagy, félig megtelt sörház tűnt a szemembe. Beléptem, minden különösebb ok nélkül. Még csak szomjas se voltam.

Körülnéztem, hol találnék helyet, ahol nem kellene szorosán ülnöm; azzal letelepedtem egy férfi mellé, aki öregnek látszott, és garasos cseréppipát szítt, feketét, mint a szén. Öt vagy hat poháralj volt előtte egymás tetejébe rakva - annak a számontartására, hogy már hány pohár sört fogyasztott eddig. Nem néztem meg alaposabban a szomszédomat. Egyetlen szempillantás elég volt, láttam: régi sörivó, a megrögzöttek közül, akik reggel - nyitáskor - jönnek, és este - záráskor - mennek el. Tisztátalan jelenség volt, a feje búbja kopasz, míg a kabátja gallérjára hosszú, zsíros, deresedő hajszálak csüngtek le. Bő ruházatán látszott, hogy akkor készült, mikor viselőjének még hasa volt. Azt is ki lehetett találni, hogy a nadrágja nem áll meg a csípőjén, s hogy ez az ember tíz lépést se tehet anélkül, hogy föl ne húzgálja ezt a rosszul megerősített ruhadarabot. Mellénye volt-e egyáltalán? A puszta gondolat szomszédom cipőire és e cipők rejtelmekre borzadályt keltett bennem. A kirojtosodott kézelők széle teljesen fekete volt, akárcsak az idegen körmeinek a szegélye.

És alighogy leültem mellé, ez az alak nyugodt hangon megszólított:

- Hogy vagy? Jól?

Megrezenve fordultam felé, és az arcába néztem. Újra megszólalt:

- Nem ismeresz rám?

- Nem!

- Des Barrets vagyok.

Elképedtem. Csakugyan ő volt, Jean des Barrets gróf, egykori gimnazistatársam.

Megszorítottam a kezét, de olyan zavartan, hogy meg sem tudtam szólalni.

Végre kinyögtem:

- No és te, te hogy vagy?

Nyugodtan válaszolt:

- Hát megvagyok, ahogy lehet.

Elhallgatott. Szeretetre méltó akartam lenni, erőlködtem: mit mondhatnék valami rendeset?

- És... és mit csinálsz?...

Rezignáltan felelte:

- Láthatod.

Éreztem, hogy elpirulok. Arrább feszegettem a kérdést:

- De amúgy... állandóan... mit szoktál csinálni?

Barátom nagy füstfelhőket fújt maga elé:

- Mindig csak ezt.

Azzal az asztalon heverő rézpénzzel megkocogtatta a márványlapot, és elkiáltotta magát:

- Pincér, két pohár sört!

Távol egy hang ismételte: „Két pohár a négyeshez!” Még távolabbi hang felelt rá szinte sivítva: „Itt van!” Aztán egy fehér kötényes ember tűnt föl, amint hozta a két poharat, amelyből futtában kilötyögtette a sárga italt a homokozott padlóra.

Des Barrets egy hajtásra kiitta a poharát, s már vissza is tette az asztalra, miközben beszűr-csölte a bajuszára tapadt habot.

- Na és egyébként, mi újság? - kérdezte azután.

Igazán nem tudtam mondani neki semmi különöset. Dadogtam:

- Semmi, öregem, semmi a világon. Én kereskedő lettem.

Des Barrets ugyanazzal az egyforma hanggal kérdezte:

- Na... és az olyan mulatságos?

- Dehogy! Mért volna az? De elvégre csak kell valamit csinálni!

- Mi a csudának?

- Hát... az embernek kell valami foglalkozás.

- Ugyan! Mire jó az? Lásd, én nem csinállok semmit; soha semmit. Azt még értem, ha valaki azért dolgozik, mert nincs pénze. De ha az embernek van miből élnie, haszontalanság a munka. Mert mit is érsz vele? Magadért csinálod vagy másokért? Ha magadért, és jólesik, még hagyján, jól van; de ha másokért, marha vagy.

Des Barrets letette a pipáját a márványlapra, és újra elkiáltotta magát:

- Pincér, még egy pohárral!

Azzal folytatta:

- Szomjas leszek a beszédőtől. Nem vagyok hozzászokva. Hát, mondom, én nem csinállok semmit, csak élek a világba, öregszem. Ha meghalok, nem sajnálom majd semmit. Nem lesz semmi emlékem, csak ez a sörház. Se asszony, se gyerek, se bú, se baj, semmi. Sokkal jobb így.

Felhajtotta a poharat, amelyet közben odahoztak, nyelvével végigszántotta a szája szélét, és újra fölvette a pipáját.

Bambán néztem rá. Megkérdeztem:

- Nem voltál te mindig ilyen, ugye?

- Pardon, mindig ilyen voltam, már gimnazistakorom óta.

- Pedig ez így mégse élet, pajtás. Borzasztó ez! Nézzük csak, biztosan foglalkozol mégiscsak valamivel; van, amit szeress, vannak barátaid...

- Dehogyan. Délben kelek fel. Akkor ide jövök, eszem, megiszom a söreimet. Itt ülök estig, akkor vacsorázom - további sörök. Aztán hajnali fél kettő tájban hazamegyek lefeküdni, mert itt zárnak. Ez a legbutább a dologban. Tíz év óta legalább hat esztendőre valót töltöttem el

ezen a széken, ebben a sarokban; a többit az ágyamban - és soha egyebütt. Néha diskurálok a vendégekkel.

- De annak idején, mikor felkerültél Párizsba, eleinte mégiscsak csináltál valamit?

- Jogászkodtam... a Médicis-kávéházban.

- De azután?

- Azután?... átkeltem a Szajnán, és ide jöttem.

- És erre miért szántad el magad?

- Na hallod, az ember nem maradhat egész életére a Quartier Latinben. A diákok nagyon zajosak. Innen azonban már nem mozdulok. Pincér, egy pohárral!

Azt hittem, hogy csúfolódik velem. Tovább faggattam:

- Nézd csak, beszélj őszintén. Valami nagy bánatod van? Boldogtalan szerelem, mi? Persze hogy úgy lesz, utolért a balsors. Hány éves vagy?

- Harmincöt. De legalábbis negyvenötnek látszom.

Jól az arcába néztem. Ráncos, ápolatlan arca majdnem olyan volt, mint egy aggastyáné. A feje búbján néhány hosszú szál szőr lengett a kétes tisztaságú bőr fölött. Hatalmas szemöldökei voltak, nagy bajusza, sűrű szakálla. Hirtelen, magam sem tudom, hogyan, egy mosdótál víziója jelent meg előttem - a tál teli volt feketés vízzel, amivel ezt a sok szőrt mosná ki valaki tisztára.

Azt mondtam a barátomnak:

- Csakugyan idősebbnek látszol, mint amennyi vagy. Egész biztosan sok bánat ért.

Felelt:

- De ha mondom, hogy nem! Ilyen öreg azért vagyok, mert nem járok ki a levegőre. Semmitől sem romlik úgy le az ember, mint a kávéházi élettől.

Sehogy se tudtam hinni des Barrets-nek:

- Biztosan a szoknyákat is kergetted. Az ember nem kopaszodik így meg, csak ha sokat szeretkezett.

Nyugodtan rázta meg a fejét, telehullatva a vállát az apró, fehér korpával, amely maradék hajából leporzott:

- Nincs igazad; mindig jól viseltem magam.

Tekintetét a lámpakar felé emelte, amely a fejünk felett lobogott:

- Ha megkopaszodtam, a gáz az oka. A gázláng árt a hajnak. - Pincér, egy pohár sört! - Te nem iszol?

- Köszönöm, nem. Hanem a te dolgod igazán érdekel. Mióta hagytad így el magad? Sehogy se normális eset ez, nem természetes. Okvetlenül van mögötte valami.

- Hát jó. Gyerekkorom óta vagyok így. Akkor mellbe vágott valami - még egész apró kölyök voltam -, és azóta fuccs a számomra az egész élet.

- És mi volt az?

- Tudni akarod ? Hát ide figyelj!

Jól emlékezhetsz a kastélyra, ahol nevelkedtem, hiszen te is jártál ott ötször vagy hatszor, vakációk idején. Emlékszel, micsoda nagy, szürke épület volt, nagy park közepén, a hosszú tölgy sétányok közt, amelyek a négy égtáj felé nyíltak! Emlékszel atyámra és anyámra is, mind a ketten milyen szertartásosak, ünnepélyesek és szigorúak voltak.

Én az anyámat imádtam, az apámtól rettegtem - egyebekben pedig mindkettőjüket nagyon tiszteltem, hiszen hozzá voltam szokva, hogy mindenki fejet hajt előttük. Ott a vidéken csak „a gróf úr” és „a méltóságos grófné” volt a nevük, és még szomszédaink is, a Tannemare-ok, a Ravelet-k, a Brenneville-ek megkülönböztetett tiszteletet mutattak szüleim iránt.

Akkoriban tizenhárom éves voltam, víg kölyök, elégedett mindennel, ahogy már ebben a korban szokás, teli azzal a boldogsággal, hogy milyen jó élni.

Egyszer aztán, szeptember vége felé, amikor már csak néhány nap választott el attól, hogy visszatérjek a gimnáziumba, az történt, hogy éppen farkast játszottam a park bokrai közt, mindenütt az ágak és lombok közt loholva, mikor az egyik sétányon átvágtomban apát és anyát pillantottam meg, amint arra sétáltak.

Úgy emlékszem, mintha tegnap történt volna. Nagy szél fútt aznap. Az egész fasor meghajolt a szélrohamok alatt, nyögött, szinte fel-feljajdulva, süket és mély üvöltéssel, ahogy a rengeteg szokott a viharban.

A leszakadt levelek - sárgák voltak már - madarak módjára röpdöstek, forogtak, hulltak alá, majd végignyargáltak a sétányon, mint holmi gyors vadak.

Esteledett. A bozótban már sötét volt. A szélnek és a lombnak a nyugtalansága engem is felizgatott, nyargaltam, mint egy örült, és ordítoztam - a farkasüvöltést akartam utánozni.

Amint szüleimet észrevettem, óvatos léptekkel indultam feléjük a lombok mögött, hogy meglepjem őket, mintha igazi kóbor vad volnék.

De pár lépésnyire tőlük félelem dermesztett meg. Apám, valami rettenetes dühkitörésében, ezt kiáltotta anyámnak:

- Anyádnak nincs esze... és különben is, nem is az anyádról van szó, hanem rólad. Mondom, hogy nekem kell az a pénz, és te alá fogod írni!

Anyám szilárd hangon válaszolta:

- Nem írok alá semmit. Az a pénz a Jean vagyona, meg fogom őrizni az ő számára, és nem akarom, hogy ezt is elverd a hölgyikéssel meg a cselédlányokkal, ahogy a te örökségeddel tetted.

Ekkor az apám, remegve dühében, megfordult, és torkon ragadta anyámat - a másik keze teljes erővel belesújtott az anyám arcába.

Anyám kalapja leesett, kibomló haja szétszóródott; megpróbálta kivédeni az ütések, de nem sikerült neki. És apám, mint az örült, újra és újra sújtott. Anyám már a földön vonaglott, két karja mögé bújva az ütések elől. Akkor apám visszafordította a hátára, hogy tovább üthesse, és lefeszítette anyám kezét, amivel eltakarta az arcát.

Én pedig? Kedvesem, én akkor úgy éreztem, hogy vége van a világnak és minden örök törvénynek. Azt a lelki fölfordulást éltem át, amilyent természetfeletti dolgok keltenek, a szörnyű méretű katasztrófák, a jóvátehetetlen szerencsétlenségek. Gyerekfejem megzavarodott, az örület csapott bele. Teljes erőmből ordítani kezdtem, azt se tudva, miért teszem - a rémülettől, a fájdalomtól, az iszonyú megriadástól. Apám meghallotta, felém fordult, észrevett, és felkelve arrafelé indult. Azt hittem, hogy most mindjárt megöl, és elfutottam, mint az üzött vad, egyenesen neki az erdőnek.

Mentem egy órát, mentem két órát, nem is tudom, mennyit. Mikor éjszaka lett, eldőlt a fűvön kimerülve, és ott maradtam feldúltan, gyötrő félelemben, emésztő bánattal, amely örökre meg tud törni egy szegény gyermeki szívet. Fáztam, talán éhes is voltam. Kivirradt. De én nem mertem fölkelni, elindulni, se azért, hogy visszatérjek, se azért, hogy továbbmeneküljek; rettegtem, hogy találkozhatom az apámmal, akit pedig nem akartam látni többé.

Talán ott haltam volna meg, nyomorultan és éhen, az alatt a fa alatt, ha az őr rám nem akad, és erővel haza nem visz.

Szüleimet úgy találtam, amilyenek rendesen voltak. Anyám csak annyit mondott, hogy: „Csúnya fiú, hogy megrémítetted, egész éjszaka nem aludtam.” Én nem feleltem, csak sírva fakadtam. Apám nem szólt egy szót sem.

Egy héttel később visszamentem a gimnáziumba.

Hát, kedvesem, ezzel aztán végem is lett örökre. Megpillantottam a dolgok másik oldalát, a rosszabbikat; és azóta nem tudom észrevenni a jót. Mi menti végbe a lelkemben? Micsoda különös tünemény, ami megfordítja az elme járását? Nem tudom. De többé nem kívántam és nem áhítottam semmit, nem szerettem senkit, fuccs minden váagnak és ambíciónak és reménynek. Egyre csak szegény anyámat látom ott a fasorban, a földön, ahogy az apám üti és veri... Anyus már meghalt, jó egypár éve. Apám még él. De nem láttam viszont többé. - Pincér, még egy pohárral!

Hozták a poharat, és egy kortyra fölhajtotta. Amint azonban újra felvette a pipáját, a keze reszketett, és a pipa eltört. Kétségbeesett mozdulattal mondta:

- Tessék! Ez aztán igazi csapás, mondhatom. Most megint szíhatok egyet vagy egy hónapig, amíg jó fekete lesz.

És végigsüvítette a termen, amely most már tele volt dohányzó és söröző emberekkel, az örökös kiáltást:

- Pincér, egy pohár sört - és egy új pipát!

1884. január 1.

Tóth Árpád fordítása

Idill

IDYLLE

A vonat éppen elhagyta Genovát - Marseille felé igyekezőben, mindenütt sziklás part hosszú hajlatai mentén, mint egy vaskígyó kúszott a tenger és a hegyek közt, felkapaszkodva a sárga parti lejtőkre, melyeket az apró hullámok ezüst hálóval szegélyeztek, majd hirtelen eltűnt az alagutak fekete torkában, mint az odújába surranó állat.

A vonat utolsó kocsjában egy nagy darab nő meg egy fiatalember ült, szemben egymással, szótlánul, olykor egy-egy pillantást vetve egymásra. A nő lehetett úgy huszonöt éves, és az ajtónál ülve a vidéket nézegette. Erős, piemonti parasztasszony volt, fekete szemű, dagadozó keblű, húsos ábrázatú. A bugyrait beraktározta a fapad alá, a térdén kosarat tartott.

A férfi húsz év körül volt, sovány, barnára égett képű, mint azok az emberek, akik a nap tüzeiben túrják a földet. Mellette, egy kendőbe bugyolálva, ott volt az egész vagyona: egy pár cipő, egy ing, egy alsónadrág, egy zubbony. Neki is volt holmija a pad alatt is: az ásója meg a kapája, egy kötéllel összekötve. Munkát keresett valahol Franciaországban.

Az emelkedő nap tűzesőt árasztott a partra; május vége felé járt, s gyönyörűségecs illatok szállongtak, betódulva a leeresztett ablakú fülkékbe. A virágba borult narancs- és citromfák a csöndes légtérbe lehelték cukros parfümjüket, amely olyan édes, erős, bódító tud lenni - és ez az illat egybekeveredett a rózsák sóhajával, mert mindenfelé rózsa nőtt itt, akárcsak máshol a fű - az út mentén, a gazdag kertekben, a kunyhók ajtaja mellett, kint a földeken is, mindenütt.

A rózsák mennyire itthon érzik magukat ezeken a partokon! Megtöltik a vidéket bódító és könnyű zamatukkal, szinte csemegévé teszik a levegőt, fűszeresebbé a bornál, és éppen olyan részegítővé.

A vonat lassan haladt, mintha készakarva időzött volna el ebben a kertben, ebben az elpuhító környezetben. Minden pillanatban megállt, minden kis állomásnál, fehér házak kis csoportjai előtt, aztán újrakezdte csöndes bandukolását, előbb azonban hosszasan füttyült. Senki se szállt be. Mintha az egész világ elbóbiskolt volna, s nem tudta volna rászánni magát semmiféle helyzetváltoztatásra ezen a meleg tavaszi reggelen.

A nagy darab nő olykor-olykor lecsukta a szemét, majd riadtan nyitotta ki újra, ha a kosár arrább csúszott a térdén, már-már a leesés határán. Az asszony gyors mozdulattal kapta vissza, pár percig kibámult, aztán újra elálmosodott. A homlokán izzadságcsöppek gyöngyöztek, s pihegve lélegzett, mintha valami lidérc nyomná.

A fiatalember lehajtotta a fejét, s mély, paraszti álomba merült.

Hirtelen, amint éppen elhagyták az egyik kis állomást, a parasztasszony - úgy látszik - végképp felébredt, mert kinyitotta a kosarát, amelyből egy darab kenyeret, kemény tojást, kis borosflaskót és szilvát vett elő - szép vörös szilvát -, azzal nekilátott az evésnek.

Kisvártatva a férfi is felriadt, és nézni kezdte a nőt, megnézett külön minden falatot, amely az asszony térdétől megtette az utat az asszony szájáig. Karba font kézzel ült a legény, a szeme csak bámult rendületlenül, az arca be volt esve, a szája össze volt szorítva.

Az asszony úgy falatozott, ahogy a kövér, jó étvágyú nők szoktak, minden pillanatban kortyintva a borból, hogy a tojások jobban csússzanak - aztán egy-egy kis pihenőt tartott, kifújta magát.

Sorra eltüntetett mindent: kenyeret, tojást, szilvát, bort. Mikor az asszony elkészült az evéssel, a fiú újra lecsukta a szemét. Ekkor a nő, kissé kényelmetlenül érezve magát, kigombolta a pruszlikját. A férfi hirtelen újrakezdte a bámészkodást.

Az asszony nem sokat törődött vele. Tovább nyitogatta a gombokat, s kebleinek erős nyomása széttolta a szövetet, úgy, hogy a hasadékon át, a két rész közt feltűnt valamicske az ing fehér vásznából meg a nő bőréből.

A parasztasszony, mikor már megkönnyebbült, olasz nyelven szólalt meg:

- Olyan hőség van, az ember alig tud lélegzetet venni.

A fiatalember ugyanazon a nyelven válaszolt, ugyanazzal a kiejtéssel:

- Éppen utazásra való idő.

- Maga piemonti? - kérdezte a nő.

- Astibeli vagyok.

- Én meg casalei.

Hiszen akkor szomszédok! Beszélgetni kezdtek.

Azokat a hosszú, banális dolgokat mondogatták el, amiket a föld népe szüntelenül ismételni szokott, s amik megfelelnek lomha és látkör nélkül való szellemüknek. Beszéltek a vidékük-ről. Voltak közös ismerőseik. Neveket soroltak fel, s meghittségük növekedett minden új személlyel, akiről mind a ketten tudtak. A szavak gyorsan peregték ajkaikról, zengő olasz végződésükkel és muzsikájukkal. Aztán egymás állapotát kérdezték ki.

A nőnek férje volt; három gyermekét a nővére gondjaira hagyta, mert ő maga dajkának megy egy nagyon jó francia helyre, Marseille-be.

A férfi munkát keresett. Azt hallotta, hogy odaát kapni bőven, mert sok az építkezés.

Aztán elhallgattak.

A hőség rettenetes lett, szinte zuhogott a vasúti kocsik tetejére. A vonat mögött porfelhő szállt fel, behatolt a kocsikba; és a narancs- meg rózsairat még erősebbre vált, megsűrűsödött, lomhán megdagadt.

A két útitárs újra elaludt.

Majdnem egyszerre nyitották föl ismét szemüket. A nap a tenger felé hanyatlott már, a nagy, kék lepedőt fényzáporral kivilágítva. A levegő hűvösebb lett, könnyebbnek tetszett.

A dada lihegett, a pruszlikja nyitva, arca lágyra ernyedten, tekintete bágyadt fényű. Elgyötört hangon mondta:

- Tegnap óta nem szoptattam; most aztán olyan kába vagyok bele, hogy szinte az ájulás környékez.

A legény nem felelt, nem tudott mit mondani.

A menyecske újrakezdte:

- Ha valakinek ennyi teje van, naponta háromszor is szoptatni kell, különben nehéz az embernek. Mintha csak valami súly húzná lefelé a szívemet, lélegzeni sem tudok tőle rendesen, még a csontjaimat is megtöri. Rossz egy dolog, ha valakinek ennyi a teje.

A férfi is megszólalt:

- Hát persze, rossz lehet. Megkínozzhatja az embert.

Az asszony csakugyan nagyon betegnek látszott, megviseltnek és ellankadónak. Suttogva mondta:

- Ha csak megnyomja is az ember, úgy jön belőle a tej, mint a forrás vize. Érdekes még látni is. Nem is hinné az ember. Casaléban minden szomszéd átjött megnézni.

- Csakugyan? - mondta a férfi.

- De még mennyire. Szívesen megmutatnám magának is, de nem érnék vele semmit. Evvel úgyse jönne ki annyi tej, amennyi elég volna.

És az asszony elhallgatott.

A vonat megint megállóhoz érkezett. Az egyik korlát mögött síró kisgyermeket tartott a karján egy álldogáló asszony. Sovány, rongyos teremtés volt.

A dajka ránézett. Részvevő hangon mondta:

- Milyen könnyen segíthetnék a baján. És a kicsike is segíthetne az én bajomon. Lássá, nem vagyok gazdag, hiszen otthagytam a házunkat, a familiánkat, az én drága apróságomat is, hogy helybe álljak; de szívesen adnék mégis öt frankot, ha ez a gyerek itt lehetne, és tíz percig szoptathatnám. Ő is elcsendesedne, én is rendbe jönnék. Egészen újjászületnék, azt hiszem.

Megint elhallgatott. Aztán a kezét többször végigsimította a homlokán, amelyről folyt az izzadság. Felnyögött.

- Nem bírom tovább. Ebbe bele kell halni!

És egy öntudatlan mozdulattal teljesen kigombolta a ruháját.

Előtűnt a jobb keble, hatalmasan dagadva, rajta a barna bimbó. És a szegény asszony nyöszörgött.

- Jaj, istenem, jaj, istenem, mi lesz velem?

A vonat ismét elindult, folytatva útját a virágok között, amelyek a langyos alkonyatok átható illatát lélegzették ki. Olykor egy halászhajó tűnt fel, mintegy álomba merülten a kék tengeren, mozdulatlan fehér vitorlájával, amely úgy tükröződött a vízben, mintha ott egy másik bárka volna, fejjel lefelé fordítva.

A fiatalember zavartan dadogott:

- De... asszonyom... hátha én... könnyíthetnék a baján...

A nő töredezve felelte:

- Ó, ha olyan kedves volna. Nagyon nagy jót tenne vele. Nem bírom tovább, nem bírom...

A férfi letérdelt az asszony előtt; és a nő, feléje hajolva, dajkamozdulattal vitte a legény szájához keble sötét színű dudorát. A nő érintésétől, mikor emlőjét két kézre fogva nyújtotta oda, egy csöpp tej jelent meg a bimbón. A férfi mohón itta föl, úgy ragadva ajkai közé a súlyos emlőt, mint valami gyümölcsöt. És szívni kezdte, falánkan és ritmikusan.

Két karját átfonta a nő derekán, hogy ezzel a szorítással közelebb hozza magához; s lassú kortyokban dőzsölt, a torok olyan mozgásával, amely a kisdedekre emlékeztetett.

A menyecske hirtelen megszólalt:

- Ebből elég volt, most hadd jöjjön a másik.

És a férfi engedelmesen tért át a másik kebelre.

Az asszony két kezét rátette a fiatalember vállára, és erőteljesen, boldogan szedte a levegőt, élvezve a virágpárák zamatát, mely elkeveredett a vonatban szétcsapódó légáramlattal.

- Milyen jó szag van erre felé - mondta.

A férfi nem válaszolt - még mindig ezt a húsból fakadó forrást itta, lecsukva a szemét, mintha úgy jobban érezné a jó ízt.

A nő azonban szelíden eltolta magától:

- Most már elég lesz. Már jól érzem magam. Valósággal a lélek tért vissza a testembe.

A fiatalember felkelt, keze fejével törölve meg a száját.

Az asszony - miközben visszarejtette ruhájába a két élő kulacsot, mely megduzzasztotta a mellkasát - hálálkodott:

- Nagyon nagy szolgálatot tett nekem. Igen szépen köszönöm, uram...

És a férfi nem kevésbé hálásan felelt:

- Én köszönöm magának, asszonyom... éppen két napja, hogy egy falatot se ettem!

1884. február 12.

Tóth Árpád fordítása

Adásvétel

UNE VENTE

Brument (Césaire-Isidore) es Cornu (Prosper-Napoléon) megjelent az alsó-szajnai törvényszék előtt, gyilkossági kísérlet vádjával: vízbe akarták fojtani Brument-nét, az első számú vádlott törvényes feleségét.

A két férfi egymás mellett ül a hagyományos padon. Parasztember mindkettő. Brument kicsi és kövér, karja, lába rövid, a feje kerek; vörös, bibircsókos arca mintha egyenest a törzséből nőtt volna ki, s a törzse is rövid, kerek, nyaka egy csepp sincs. Foglalkozása sertéskereskedő; Criquetot járásban, Gacheville-la-Goupil községben lakik.

Cornu (Prosper-Napoléon) sovány, termete közepes, de a karja aránytalanul hosszú. A feje ferdén áll, állkapcsa görbe, a szeme kancsal. Ing hosszúságú kék zubbonya egész a térdéig lóg, ritkás, sárga haja koponyájára tapad, s az egész kinézése elnyűtt, szennyes, züllött, nagyon visszataszító. „Plébános” a csúfneve, mert tökéletesen utánozza a templomi énekeket, sőt a serpent nevű fűvös hangszert is. Ez a tehetsége nagy számmal vonzza kocsmájába a vendégeket, akiknek az Úristen miséjénél jobban tetszik Cornu miséje. Mert Cornunek kávázója és kocsmája van Criquetot-ban.

Brument-né a tanúk padján ül, a sovány parasztasszony mintha egyre bóbiskolna. Mozdulatlanul gubbaszt, összekulcsolt keze a térdén, és ostoba arccal, merev tekintettel bámul maga elé.

Az elnök folytatja a kihallgatást:

- Eszerint, Brument-né, ez a két ember belépett a házba, és magát egy vízzel teli hordóba dobta. Adja elő részletesen a tényeket. Álljon fel!

Brument-né feláll. Hosszú, mint az árboc, főkötője akár egy fehér sapka. Vontatott hangon beszél.

- Éppég babot fejtetem. Ők meg begyűnnek. Aszondom magamba: „Mi a csodát akarnak? Ezek nem olyanok, mint máskor, valami rosszba sántikálnak.” Ódalrul méregettek, így e, főként Cornu, mert hát kancsi. Nem szeretem én, mikor ezek ketten együtt vannak, jómadár mind a kettő. Aszondom nekik: „Mit akartok tőlem?” Egy szóval se felelnek. Én meg gyanakodni kezdek...

Brument vádlott izgatottan félbeszakítja a tanúvallomást, és kijelenti:

- Leszoptam magam.

Cornu most büntársához fordul, és mély hangon, akár az orgonaszó, azt mondja:

- Mondd úgy, hogy mind a ketten leszoptuk magunkat, ez az igazság.

Az elnök (szigorú hangon): Azt akarják mondani, hogy ittasak voltak?

Brument: Persze hogy azok vótunk.

Cornu: Akárkivel megeshet.

Az elnök (az áldozathoz fordul): Folytassa a vallomását, Brument-né!

- Hát, Brument aszongya nekem: „Akarsz öt frankot keresni, asszony?” „Akarok hát”, mondom. Öt frankot nem talál az ember csak úgy az útfélen. Ő erre aszondja: „Nyisd ki a szemed, oszt tégy úgy, mint én.” Azzal kimegy a beütött tetejű hordóér, ami ott áll az eresz alatt a

sarokba, oszt feldönti, becepeli a konyhámba, lerakja a kellős közepibe, és aszongya: „Eriggy, hordj belé vizet, amíg meg nem telik.”

No, megyek a két vödörrel a tóhoz, hordom a vizet, egyre hordom, egy álló óra hosszat, mert az a hordó, tisztelettel szólva, elnök úr, az akkora, mint egy kád. Amíg én a vizet hordom, Brument meg Cornu isznak egy pohárral, oszt még eggyel, oszt csak isznak. Hogy így együtt vótak, ittak, amennyi csak beléjük fért, én meg aszondom nekik: „Teli vagytok ti, több van bennetek, mint ebben a hordóban.” - Brument meg ráfeleli: „Ne törődj te a mi dogunkkal, te csak csináld a magadét, sor kerül majd rád is, te se maradsz ki belüle.” Én rá se hederítettem a beszédire, láttam én, hogy leitta magát.

Mikor a hordó már színültig tele vót, aszondom: „No, ez megvóna.”

Cornu erre odaadja nekem az öt frankot. Nem Brument, hanem Cornu, ú nyomta a markomba. Brument meg aszongya: „Akarsz-e még öt frankot keresni?” „Akarok hát - mondom. - Nem szoktam én öt frankokat ajándékba kapni...” Erre aszongya nekem: „Vetkőződj le!” „Mármint hogy én?” „Igen, te” - mondja. - „Oszt meddig vetkőződjek le?” - „Hát ha restelkedsz, az inged maradjon rajtad, az ellen mi nem szólunk.”

Öt frank, az bizony öt kerek frank, fogom magam és levetkőzőm a két semmiházi előtt. Leteszem a főköttöt, oszt az ingvállat meg a szoknyát, végül a fapapucsot. Brument aszongya: „A harisnyát nem köll lehúzni, jó fiúk vagyunk mi.”

Hát, ott állok, majd csak úgy, mint Éva anyánk. Azok meg fölkelnek, de csak úgy tántorognak, elnök úr, kérem, tisztelettel szólva, a sárga földig leitták magukat.

Aszondom magamba: „Hát ezek ugyan mibe sántikálnak?”

Brument aszongya: „Rendbe van?”

Cornu aszondja: „Rendbe.”

Azzal megfognak, Brument a fejemet, Cornu meg a lábomat fogja, mintha mosni való ruha vónék. Én meg kajabálok.

Brument aszongya: „Ne óbégass, te nyomorult!”

Azzal felemelnek jó magasra, oszt a hordóba nyomnak. Tele vót vízzel, a vérem majd megfagyott, s a beleimet mind átjárta a hideg.

Brument aszongya: „Megvóna?”

Cornu aszongya: „Meg hát.”

Brument aszongya: „A feje nincs benne, az hiba, a feje is számít!”

Cornu aszongya: „Dugd bele a fejit is.”

Erre Brument bedugja a fejem a vízbe, mintha el akarna emészteni, a víz belement az orromba, fél lábbal mán a túlvilágon vótam... Ő meg csak nyom lefelé. Én meg alámerültem.

Oszt, úgy látszik, megijedt. Kihúzott a vízbül, és aszonta: „Ugorj, siess, szárítkozz meg, te égimeszelő!”

Én azon mód elszaladtam, egyenest a plébános úrhoz, ő adta köcsön a szógálója szoknyáját, mivelhogy én abba az egy szál ingbe vótam. A plébános úr elment a mezőőrér, és Chicot rögvest elindult Criquetot-ba a csendőrökér, én velük mentem haza.

Hát, ahogy benyitunk, Brument meg Cornu ökleli egymást, mint két kos.

Brument azt kajabálja: „Nem igaz! Megvót az legalább egy köbméter. Nem jó a mérték!”

Cornu meg visszakajabál: „Négy vödör egy fél köbmétert se tesz ki. Te csak fogd be a szád!”

Az őrmester úr lefülelte őket. Többet nem tudok.

Brument-né leült, a hallgatóság nevetett. Az esküdtek álmélkodva néztek össze. Az elnök megszólalt:

- Cornu vádlott, a jelek szerint maga a felbújtó ebben a gyalázatos ügyben. Mi vitte rá?

Most Cornu állt fel.

- Elnök úr, kérem, leszoptuk magunkat.

- Tudom - felelte rá szigorúan az elnök. - Folytassa.

- Mondom már. Hát, Brument kilenc óra tájt begyűtt a kocsmámba, két adag erős pálinkát rendelt, és aszonta: „Az egyik a tiéd, Cornu.” Leülök szemközt, iszom, aztán illendőségből én kínálok meg egy pohárral... Utána megint ő fizet, oszt megint én kínálok, egyik pohárral a másik után csúszott le, délfelé már alaposan eláztunk mind a ketten.

Brument egyszerre csak sírva fakadt, nekem is elfacsarodott a szívem, megkérdeztem, mi a baj. Azt mondja: „Ezer frank kéne csütörtökre.” - Hát ettől mintha jeges vízzel öntöttek volna nyakom, tetszik érteni... Ő meg kirukkol az ajánlatával: „Eladom neked a feleségem.”

Be vótam állítva, meg özvegyember vagyok. Tetszik érteni, elnök úr, hogy ez megbirizgált. A feleségét nem ismertem, no de egy asszony az mindig asszony, ugye? Hát megkérdem tőle: „Aztán mennyiért adod?”

Gondolkodott, vagy legalábbis úgy tett, mint aki gondolkodik. Ha az emberben ital van, akkor nem tiszta a feje. Azt feleli: „Köbméterivel adom el.”

Nem álmélkodtam, hisz bennem se vót kevesebb, mint benne, meg aztán a köbméter a mesterségembe vágott. Egy köbméter ezer liter,- ez világos.

Már csak az árát köllött megvitatni. A minőségen fordul meg minden. Azt mondom neki: „Mennyibe kerül köbméterenkint?” Azt feleli rá: „Kétezer frank.”

Akkorát ugrottam, mint a nyúl, de aztán gondolkodóba estem: egy asszony nem lehet több háromszáz liternél. Azért mégis rá vágtam: „Drága.” Ő meg azt feleli: „Olcsóbban nem adhatom. Veszítenék rajta.”

Tetszik érteni, elnök úr, kibújt belőle a kupec. Érti a mesterségét. Minden hájjal megkent betyár az, nem hiába disznókereskedő, no de én se megyek a szomszédba sütnivalóért. Hahaha! Így hát aszondom neki: „Ha új vóna, még csak megadnám érte, de te már használtad, kéz alatt veszem. Adok ezeröttszázat köbméteréért, egy fabatkával se többet. Áll az alku?” - „Áll. Itt a kezem” - feleli.

Kezet fogunk rá, aztán kar karban elindulunk. Segítsük az életben egymást, mi, emberek.

De valami szeget ütött a fejembe: „Hogy méred ki literben, ha nem csinálsz belőle folyadékot?”

Erre elmagyarázta, hogy mit fundált ki, elég keservesen magyarázta, mert jócskán volt benne. Azt mondta: „Fogok egy hordót, színültig töltöm vízzel. Belerakom az asszonyt. Ami kiloccsan a hordóbul, azt lemérjük, és kész a számadás.”

Én aszondom: „No jó, ezt értem. De hogy méred meg a vizet, ami kiloccsan és szétfolyik?”

Aszonta, hogy tökkelütött vagyok. Elmagyarázta, hogy a hordót, mikor az asszony már kigyütt belüle, fel kell tölteni a hiányzó vízzel. Amennyit bele kell tölteni, hogy teli legyen, az adja ki a mértékét. Úgy gondoltam, tíz vödör tehet ki egy köbmétert. Nem is olyan buta ez a rosszcson, ha felönt a garatra...

Szóval, elmegyünk a házába, én szemügyre veszem a nőszemélyt. Hát bizony senki se foghatja rá, hogy szép asszony. Láthatják, itt van, ni. Én aszontam magamba: „Engem bizony belógattak, no de akár csúnya, akár szép, a célnak megteszi” - ugye, elnök úr, kérem. Azt is látom, hogy ösztövé az asszony, akár egy pózna. Aszondom magamba: „Négyszáz litert se tesz ez ki...” Ehhez én értek, mivelhogy italokkal dolgozom.

Az asszony már elmondta, hogy s mint történt. A harisnyát meg az inget rajta hagytuk, az is az én károm vót.

No, amikor befejeztük, az asszony elszaladt. Aszondom: „Vigyázz, Brument, az asszony elszel.”

Ő azt feleli rá: „Sose félj, majd elcsípjük. Visszagyün aludni. Gyere, mérjük meg a hiányt!”

Megmérjük. Négy vödört se tett ki. Hahaha!

(A vádlottat úgy elfogta a nevetés, hogy az egyik csendőrnek végül hátba kellett vernie. Mikor lecsöndesedett, folytatta a vallomását.)

No, Brument kijelenti: „Szó se róla, ennyi nekem nem elég.”

Én ráordítok, ő meg rám, én túlordítom, ő odasóz nekem, én visszaütök, agyabugyaljuk egymást, az ítéletnapig is eltartott vóna, mert mind a ketten felöntöttünk a garatra. Aztán betoppantak a csendőrök. Leposkondiáztak minket, oszt elvezettek és bezártak. Kártérítést kérek.

Cornu leült.

Brument kijelentette, hogy vádlott-társa vallomása szó szerint igaz. A megbotránkozott esküdtek visszavonultak ítélethozatalra.

Egy óra múlva az esküdtszék visszatért: a vádlottakat felmentették, de az ítélet szigorúan hangsúlyozta a házasság szentségét, és pontosan megvonta a kereskedelmi ügyletek határvonalait.

Brument hitvestársával hazaballagott otthonába.

Cornu visszament a kocsmájába.

1884. február 22.

Dániel Anna fordítása

Üres tanácsok

VAINS CONSEILS

Kedves barátom, nehéz tanácsot adni olyan ügyben, amilyen a tied. Van egy viszonyod, nem bírsz szabadulni belőle, s úgy látom, hogy keserves nyűg rajtad. Idős férfi vagyok, azt hallottad rólam, hogy alaposan kivettem a részemet az örömeiből, és most szükséged lenne a tapasztalataimra. Attól tartok, nem sokra mégy velük, úgy látom, hogy teljesen begubancolódtál a hálóba.

Ha jól értettem a leveledet, a helyzet a következő: meghódítottál egyférjes asszonyt, aki szívósan fogva tart. Pontosan leírom a körülményeket, így bizonyos, hogy nem tévedek.

Fiatal vagy, nagyon fiatal, huszonöt esztendő. Egy darabig utcai kalandok közt hanyódtál, s aztán elfogott a vágy - mint általában minden férfit - valami előkelőbb szerelem után.

Felfigyeltél anyád egyik barátnőjére, aki már hamarabb felfigyelt terád.

Abban a korban volt, amikor a nő még csinos, de hamarosan elfonnyad. Negyvenesztendő múlt, házsnak induló, még kívánatos, mint a gondosan eltett szőlő, és minthogy a férje már régóta nem akart tőle semmit, fölösleges gyöngédségkészlettel rendelkezett.

Eleinte csak a tekintetek találkozott. Aztán a kézfogás kissé hosszabbra nyúlt, bensőségesebb lett, először félénken, majd egyre jelentősebben szorongattátok egymás kezét. Végül egy este, valamelyik ajtó mögött megcsókoltad, és ő szenvedélyesen viszonzta csókodat.

Sétálni mentél, boldog, könnyű, túlaradó lélekkel. Fogoly voltál. Néhány nap múlva már összekovácsolódott a láncod. És milyen súlyos lánc, szegény barátom!

A szeretőd kora már egymagában szörnyű veszély. A nők ilyenkor akarják megszerezni utolsó zsákmányukat, hogy öregségükre is jusson még valami. Hogy a zsákmány rózsaszínű körmök közé kerül?... Meglehet, de nem mindegy? A vén róka mindig ravaszabb a fiatalnál. És gondold meg azt is, hogy a nők leggörcsösebben a szerelemhez ragaszkodnak. A végső lemondás pillanatát addig odázzák, amíg csak lehet, ha mód van rá, egészen az öregkor tehetetlen bénaságáig. Ha rajtam múlna, az öregek kicsapongásait ugyanúgy büntetném, mint a kiskorúak elcsábítását. Miért súlyosabb vétek korán kezdeni, mint nagyon későn végezni? Mindkét esetben a természetén követünk el erőszakot.

Szegény fiam, szívemből sajnállak! Ugye, hogy már öt éve tart ez a viszony? Értem én, akkor még kívánatos volt. Ma már nem az. Öt esztendő ötvennek számít, mikor ránk tör az öregség. Ott fonnyad előtted, napról napra. Mikor először belekóstoltál, még élvezhető fogás volt. Ma már csak maradék, kidobni való.

Attól tartok, csupán egyetlen vigaszod marad: hogy a szemed láttára öregszik. Ez a te bosszúd, mégpedig alapos bosszúd.

Nem tudom, hogyan szabadulhatnál meg tőle, hacsak az egész ügyet el nem mondod anyádnak, de hát az igazán tapintatlanság lenne. Hetenként kétszer nálatok ebédel, esténként léptenyomon betoppan. Férje nagyon kedvel téged, s ahogy ez már szokás, színházba is meghív. Ónagysága ontja rád a figyelmességét, gyöngéd gondoskodását, a kétségbevonhatatlan szerelem valamennyi tanújelét.

Hidd el nekem, hogy a gyerekeknek az ábécével egyidőben két dolgot kellene megtanulniok:

Sose legyen olyan szeretőjük, akinek már nincs módjában megcsalni őket.

Amennyire csak lehet, óvakodjanak az olyan viszonytól, amelynek pénzzel nem vethetik végét.

Amikor még kívánatos a nő, ügyes taktikával gyakran megszabadulhatunk tőle, egyik barátunk rovására. Csakhogy ebben te nem reménykedhetsz. Pedig szakítani szeretnél, mindenáron. Szakítani! Micsoda probléma!

Aki a szakítás művészetéről használható kézikönyvet írna, nagyobb szolgálatot tenne az emberiségnek, kiváltképpen a férfiaknak, mint a gőzmozdony feltalálója. Vegyük sorra a szabadulás lehetőségeit!

Ha más korban, másfajta szokások közt élnénk, azt tanácsolnám, hogy mérgezd meg, hiszen gyakran vacsorázik nálad. De manapság pórul járnál ezzel a módszerrel: lefülelnének.

Tudom, hogy egy nő megmérgezésére még sok más alkalom kínálkozik, amellyel a törvény nem számol, és büntetés se jár érte. Nem az én feladatom, hogy ismertessem őket; gyerünk tovább!

A szakításnak egyetlen valóban bevált módszere az elillanás. Eltűnni, és nem mutatkozni többet. Ha a nő ír, nem válaszolsz neki, ha személyesen látogat meg, elköltöztél. Mindenfelé keres, sehol se talál rád. Ha véletlenül összeakadsz vele, úgy teszel, mintha észre se vennéd, elmegy mellette. Ha megállít, udvariasan azt kérdezed: „Mit óhajt, asszonyom?” - és jót mulatsz a megdöbbenésén, a méltatlankodó dühén. Ez az eljárás sikeres, csupán a vitrioltól kell tartani. Előnye, hogy hatásos és goromba. Csakhogy a te esetekben sajnos nem alkalmazható, mert te a szüléidnél élsz. Az űzött nyúl mindig visszatér a vackába, a szülői otthonba is vissza kell térni előbb-utóbb.

Mihelyt hazamegy, szeretőd újra rád teszi a kezét.

Milyen választásod van hát? A beletörődés! Tartsd meg a nőt! Tudom, hogy megvetéssel és gyűlölettel gondolsz rá. Nem baj. Azt hiszem, minden ügyességedet arra kell összpontosítani, hogy az alkalmakat elkerüld. Térj ki előle, ájulj el, színlelj ideg- vagy dührohamot, epilepsziás görcsöket, valahányszor kettesben maradtok; kiabálj: „Tűz van!”, vagy ordíts: „Gyilkos! Fogják meg!” - és hagyd ott a kabátodat, esetleg más ruhadarabodat is, adj pénzt egy inasnak, hogy kopogjon az ajtón, mihelyt a nő bezárkózik veled. De viseld el, legalább platonikusán, a szenvedélyét.

Ha pedig mindenáron szakítani akarsz, kapása rajta magad a férjjel. Kéthavi fogság árán megszabadultál. Jutányos ár. Ami pedig az eljárást illeti, ne tartsd kíméletlennek: nem ütközik törvénybe, és szokásos is.

Meglehet, hogy a férj nem óhajt rajtakapni, és te hiába vállaltad a fáradságos és kínos találkát. Elárulom neked, hogyan húzhatod be a csapdába a gyanakvó és óvatos férjet. Küldj neki egy szerelmes levelet, közöld, hogy szeretnél kettesben tölteni vele egy órát, és írd alá valamelyik fiatal és csinos színésznő nevét.

Nincs olyan férfi, aki titokban ellenállhatatlannak ne tartaná magát. A férj elfog menni. Kösd a lelkére, hogy ne csengessen, nyisson csak be a lakásba. Te pedig nem fogod bereteszteni az ajtót, és ameddig csak lehet, ellenállsz. Akár megdühödik a férj, akár megbocsát, mindenképpen a te malmodra hajtja a vizet. De mindenestre gondoskodj tanúkról, rejtsd el őket egy szekrényben arra az esetre, ha a férj nem akarna tudomást venni a történetekről.

A szerelem, fiacskám, nagyon kellemes, de nagyon kellemetlen is. A szerelemre is illik Szász Móric marsall mondása: „Ha a bort lefejtették, meg kell inni.” Sajnos, a gyöngéd érzelmek ecetes bora nem ér fel a pincék óborával.

Most veszem észre, hogy csak oktatgatlak, de végeredményben semmiféle gyakorlati megoldást nem adok. Azért nem adok, mert nincs. Minden az ügyességtől, a hajlékonyságtól és az egyénektől függ.

Papnak is mehetsz. Vagy főbe löheted magad.

Aztán még ott egy lehetőség a... házasság. De attól tartok, csöbörből vödörbe esnél. És kérdés, hogy a házasság megszabadít-e?

Köztünk szólva, tudod, mit tennék a helyedben? Csúnya dologra biztatlak, de aki védekezik, az minden eszközt igénybe vehet. Nos hát, én igyekeznék anyává tenni azt a nőt, ha még el nem késtem vele. Olyan dühös lenne rád, hogy talán faképnél hagyna.

Mindenesetre szeretném, ha a gimnáziumokban külön tantárgyban oktatnák a fiúkat, hogyan óvakodjanak az efféle veszélyektől. Görögül és latinul tanulunk, pedig a klasszikus nyelveknek nagyon csekély hasznát vesszük, de arra nem tanítanak meg minket, hogyan védekezzünk a nők ellen, holott életünkben a nő a legnagyobb veszedelem. Miért nem leplezik le előttünk a természetüket, fortélyaikat, szívóosságukat és sok-sok más tulajdonságukat? Miért nem készítene fel bennünket?

Vagy talán hiábavaló lenne?

Gondolatban megszorítom a kezed, mint a temetők bejáratánál szokás azokét, akiknek bánatán nem tudunk könnyíteni, és megvigasztalni se tudjuk őket.

A másolat hiteles:
Maufrigneuse

1884. február 26.

Dániel Anna fordítása

Egy őrült levele

LETTRE D'UN FOU

Kedves Doktor uram!

A kezébe adom magam. Tegyen velem, amit jónak lát.

Őszintén feltárom különös lelkiállapotomat, ön majd eldönti, nem volna-e ajánlatosabb, ha egy ideggyógyintézetben kezelnének, mint így élni, gyötrő hallucinációk és szenvedések martalékeként.

Részletesen és pontosan leírom különös lelki betegségemet.

Úgy életem, mint akárki más, nyitott szemmel, és vakon szemléltem az életet, akár a többi ember, nem döbbsentem meg, és nem értettem semmit. Úgy életem, mint az állatok, ahogy valamennyien élünk, elvégeztem az élettel járó funkciókat, nézelődtem, és úgy hittem, látok is, hogy ismerem és értem azt, ami körülvesz, aztán egy napon rájöttem, hogy minden csak látszat.

Montesquieu egy mondata gyűjtött fényt az agyamban, így hangzik: „Ha csak egyetlen szervvel több vagy kevesebb lenne testünkben, egész intelligenciánk megváltozna. - ...Következésképpen a szervezetünk tulajdonságain alapuló igazságok mind megváltoznának, ha szervezetünk másmilyen lenne.”

Hónapokig, hosszú hónapokig töprengtem ezen a gondolon, lassanként különös világosság áradt szét bennem, s ez a világosság mindent sötétbe borított.

Érzékszerveink csakugyan az egyedüli közvetítők köztünk és a külvilág között. Vagyis az énünket alkotó belső lény idegekkel átszőtt testszövetek segítségével érintkezik azzal a külső valósággal, amit világnak nevezünk.

Ez a külső valóság számunkra felfoghatatlan, nemcsak a méretei, időtartama, a határtalanul sok és megismerhetetlen tulajdonsága, a kezdete, a jövője vagy a vége, távoli alakzatai és megszámlálhatatlan megnyilvánulási formája miatt, hanem azért is, mert arról a parányi részről, amelyet felfogunk belőle, érzékszerveink megbízhatatlan és hiányos közvetítést adnak.

A közvetítés megbízhatatlan, mert az anyag látszólagos tulajdonságait érzékszerveink tulajdonságai határozzák meg.

A közvetítés hiányos, mert mindössze öt érzékszervünk lévén, kutatási területük szűk, és felfedezéseik száma erősen korlátozott.

Hadd fejezzem ki a gondolatomat. Szemünk határozza meg a testek méreteit, alakját, színeit. Mind a három ponton félrevezet bennünket.

Csak azokat a jelenségeket képes megismertetni velünk, amelyek az ember testéhez viszonyítva közepes méretűek, így hát bizonyos esetekben a „nagy” kifejezést alkalmazzuk, máskor meg a „kicsit”, mert fogyatékos látószervünk nem észleli sem a hatalmas, sem az egészen apró méreteket. Következésképpen szemünk úgyszólván semmit sem lát meg, alig fogad magába valamit, szinte az egész világmindenség rejtve marad előtte, a világűr csillagzata ugyanúgy, mint a vízcseppben élő parányi lények.

Szemünk hiába lenne százmilliószer is élesebb; a levegőben, amelyet belélegzünk, észrevennénk ugyan a temérdek láthatatlan élőlényt, csakúgy, mint a közeli bolygók lakóit, de tekintetünk nem jutna el a megszámlálhatatlanul sokfajta, még apróbb élőlényekig, sem a távoli bolygókig.

A méretekről alkotott fogalmaink tehát hamisak, hiszen sem a nagynak, sem a parányinak nincs határa.

A testek kiterjedéséről és alakjáról alkotott ítéletünk teljesen viszonylagos, hiszen egyetlen szervünk képességén és azon az állandó összehasonlításon alapul, amellyel mindent önmagunkhoz viszonyítunk.

Tegyük még hozzá, hogy a szem az átlátszó testeket nem fogja fel. Az üveg kétségkívül félrevezeti. Összetéveszti a levegővel, amelyet szintén nem vesz észre.

Beszélgjünk a színekről.

Színek azért vannak, mert szemünk berendezése az agynak szín alakjában közvetíti a különböző változatokat, amelyekben a testek - kémiai összetételüknek megfelelően - elnyelik vagy felbontják a rájuk hulló fénysugarakat.

A fényelnyelés vagy fényfelbontás mértéke határozza meg az árnyalakokat.

Tehát a szem rákényszeríti önünkre a saját látását, vagy inkább úgy kellene mondanom, a saját önkényes észleleteit kényszeríti ránk a méretekről, a fény és az anyag kapcsolatairól.

Vizsgáljuk meg a hallást!

Ez a szeszélyes érzékszerv még inkább bolonddá, a játékszerévé tesz bennünket, mint a szemünk.

Két test egymásnak ütődik, a levegő megrezdül. Ettől a mozgástól fülünkben rezegni kezd egy kis bőrlebeny, és hanggá változtatja át azt, ami valójában rezgés.

A természet néma. De a dobhártyának csodálatos tulajdonsága, hogy a rezgő, láthatatlan levegőhullámokat jelentés alakjában, mégpedig a rezgések száma szerint változó jelentés alakjában közvetíti.

Ennek az átváltozásnak köszönhetjük - amelyet a fültől az agyig vezető útján a hallóideg visz végbe -, hogy megteremtettük a legköltőibb és legpontosabb művészetet, a zenét, ezt a különös művészetet, amely tétova, akár az álom, és szabatos, mint a matematika.

Mit mondjak az ízlésről meg a szaglásról? Ismernénk-e az illatokat, felismernénk-e az ételek minőségét, ha orrunknak és ínyünknek nem lennének olyan különös tulajdonságai?

Ám az emberiség meglenne fül nélkül, szagló- és ízlelőszerv nélkül, vagyis meglenne akkor is, ha nem ismerné sem a hangot, sem az ízeket, sem a szagokat.

Ha néhány érzékszervünk hiányozna, sok csodálatos és különös dolgról fogalmunk se lenne, ha pedig néhányal több volna, egy egész világot fedoznánk fel magunk körül, amelyről most sejtelmünk sincs, mert hiányoznak az eszközeink, hogy tudomást szerezzünk róla.

Tehát becsapjuk önmagunkat, mikor az ismertről ítéletet mondunk, hiszen a felderíthetetlen Ismeretlen vesz körül bennünket.

Tehát minden bizonytalan, minden különböző módon értékelhető.

Minden csak látszat, minden lehetséges, és minden kétséges.

Ezt a bizonyosságot szövegezzük meg a régi mondás mintájára: „Ami a Pireneusokon innen igaz, az a Pireneusokon túl tévedés.” És alakítsuk át így: „Ami érzékszerveink számára igaz, azokon túl tévedés.”

Kétszer kettő csak a mi atmoszféránk határai között négy.

Ami igaz földünkön, a földön túl tévedés, következésképpen azok a titokzatos jelenségek, amelyekről alighogy sejtünk valamit, így az elektromosság, a hipnotikus álom, az akarátvitel, a szuggesztió, az összes mágneses jelenségek azért rejtélyesek számunkra, mert a természet nem látott el bennünket a szükséges szervvel vagy szervekkel, hogy felfoghassuk őket.

Miután meggyőződéssé vált bennem, hogy mindaz, amit érzékszerveim közvetítésével észlelek, csak az én számomra létezik, s egy másként felépített testű élőlény teljesen másként érzékelné, arra a következtetésre jutottam, hogy egy másféle alkatú emberiség a világról, az életről, egy szóval mindenről merőben ellentétesen vélekedne, mint mi, mert a hiedelmek összhangja az emberi test szerveinek hasonlóságából fakad, a véleménykülönbségeknek pedig az az oka, hogy idegszálaink működésében némi eltérések mutatkoznak. Gondolkodásom emberfeletti erőfeszítésével próbáltam megsejteni ezt a körülöttünk lévő kifürkészhetlent.

Talán megőrültem?

Azt mondtam magamban: „Mindenütt csupa ismeretlen vesz körül.” Elképzeltem a fül nélküli embert, akinek a hangról csak olyasféle sejtelve van, mint nekünk temérdek ismeretlen rejtelemről, elképzeltem azt az embert, aki megállapít bizonyos hangjelenségeket, de a hang sajátosságait és keletkezésének okát nem ismeri. És rettegni kezdtem, féltem mindentől, ami körülvesz, féltem az éjszakától. Ha ráébredünk, hogy úgyszólván semmit sem ismerhetünk meg, hogy minden határtalan, mi marad? Az úr, a semmi!... És mi van a semmiben?

Indokolt az a homályos rettegés a természetfölöttitől, amely a világ kezdete óta ránehezedik az emberre. Mert mi a természetfölötti? Mindaz, ami rejtve van előttünk.

És ekkor megértettem, hogy mi a rémület. Mintha szüntelenül csak egyetlen lépés választana el, hogy felfedezem a mindenség egyik titkát.

Megpróbáltam felajzani érzékszerveimet, kifinomítani, fokozni az élességüket, hogy egy-egy pillanatra felfogják a láthatatlant.

Azt mondtam magamban: „Minden él. A levegőben rezgő kiáltás is él, akárcsak az állat, hiszen létrejött, mozgás keletkezik a nyomán, és átalakul, hogy aztán elhaljon.” A félősök, akik a testetlen lényekben hisznek, nem tévednek. De hát kik azok a testetlen lények?

Hány és hány ember sejt borzongva közeledtükét, és megremeg észrevehetetlen érintésükre. Érezzük, hogy itt vannak mellettünk, körülöttünk, de felismerhetetlenek, mert szemünk nem látja őket, vagy inkább hiányzik az az érzékszervünk, amellyel felfoghatnánk jelenlétüket.

És én éreztem, erősebben, mint bárki, a természetfölötti közelségét. Lények vagy titkok vesznek körül? Honnan tudnám? Nem tudom, hogy kik vagy mifélek, de a közelségüket mindig megállapítom. És láttam - igen, láttam egy láthatatlan lényt -, már amennyire ezek a lények egyáltalán láthatók.

Hosszú éjszakákat töltöttem el mozdulatlanul, ott gubbasztottam az asztalomnál, fejemet a tenyerembe hajtva, töprengve, egyre róluk töprengve. Gyakran úgy rémlett, hogy egy szellem-kéz vagy inkább egy testetlen test könnyedén a hajamhoz ér. Nem érintett meg, hiszen anyag-talan, megismerhetetlen, nem hús-vér lényegű.

Egyik este megreccsent hátam mögött a padló. Különös módon reccsent. Megremegtem. Hátrakaptam a fejem. Semmit se láttam. Aztán rá se gondoltam többé.

De másnap ugyanabban az időben megisméltődött ugyanaz a nesz. Annyira megijedtem, hogy felálltam; tudtam, igen, bizonyosan tudtam, hogy nem vagyok egyedül a szobában. Pedig senkit se láttam. A levegő tiszta volt, teljesen áttetsző. Két lámpám minden zugot megvilágított.

Másnap korán bezárkóztam, hátha sikerül megpillantani a hozzám járó Láthatatlant...

Megláttam. És rémületemben majd meghaltam.

Valamennyi gyertyát meggyújtottam a kandallón és a csilláron. A szoba ünnepi fényben úszott. Asztalomon a két lámpám világított.

Szemközt velem az ágyam, oszlopos, öreg tölgyfa ágy. Jobbkézt a kandalló. Balra a beretesztelt ajtó. Mögöttem hatalmas tükrös szekrény. Megnéztem magam benne. A szemem furcsa volt, pupilláim kitágultak.

Aztán leültem az asztal mellé, ahogy mindig szoktam.

A zajt a két előző este kilenc óra huszonkét perckor hallottam. Vártam. Mikor az a pillanat elérkezett, leírhatatlan érzés fogott el, mintha valami nem szilárd halmazállapotú test, feltartóztathatatlan fluidum hatolt volna belém, valamennyi porcikámba, iszonyú és jóleső rémülettel töltve el a telkemet. Most közvetlenül mellettem hallottam a reccsenést.

Felegyenesedtem, s oly gyorsan fordultam hátra, hogy majdnem elvágódtam. A fényesen kivilágított szobában nem láttam a saját képemet a tükörben! A tükör világos volt a ráhulló fényben, és teljesen üres. Nem látszottam a tükörben, pedig ott álltam előtte. Rémülten meredtem rá. Nem mertem közelebb lépni hozzá, éreztem, hogy ő, a Láthatatlan, ott van köztünk, s eltakarja előlem.

Ó, hogy rettegettem. És aztán lassanként, ködbe burkolva felderengett a képem a tükörben, olyan volt, mintha víz mélyén látnék valakit; úgy rémlett, hogy a víz lassan folyik balról jobbra, s az én alakom egyre jobban kibontakozik. Mint amikor a napfogyatkozás véget ér. Annak az egyre világosabbá váló, sűrű áttetszőségnek, ami engem eltakart, nem voltak körvonalai.

Aztán világosan kivehettem önmagam, akárcsak mindennap, valahányszor a tükörbe nézek.

Így hát láttam őt!

És azóta nem láttam többé.

De szakadatlanul várom, s érzem, hogy ebben a várakozásban megzavarodik a fejem.

Órák hosszat, éjszakákat, nappalokat, egész heteket töltök ott a tükör előtt, és várom. Nem jelentkezik.

Észrevette, hogy megláttam. De én érzem, hogy mindig várni fogom, amíg csak meg nem halok, a tükör előtt várok rá, szüntelenül, mint vadász a leshelyen.

Mostanában rémalakokat látok a tükörben, szörnyeket, ocsmány hullákat, ijesztő állatokat, iszonyú lényeket, az örülteket kísérthetik ilyen szörnyű látomások.

Vallomásomat bevégeztem, Doktor úr, mondja meg nekem, mit tegyek!

1885. február 17.

Dániel Anna fordítása

Egy levél

UNE LETTRE

A magamfajta emberhez sűrűn jár a posta; nincs olyan újságíró, aki egyik-másik ismeretlen olvasója levelét nyomtatásban ne közölte volna.

Én is követem példájukat.

Ezek a levelek ugyancsak változatosak. Az egyik magasztal, a másik csúnyán lepocskondiázza az embert. Hol csodálatos férfiak vagyunk, a jelenkori irodalom egyetlen nagyvonalú, lángeszű egyénisége, hol meg silány alaknak, hitvány semmirekellőnek, börtöntölteléknek neveznek bennünket. Ha a válás vagy a progresszív adó kérdésében egy véleményen vagyunk, vagy nem vagyunk egy véleményen az olvasóval, megindul a dicséretes és szidalmak áradata. Gyakran megesik, hogy ugyanazzal az ügyel kapcsolatban magasztalások és ádáz kárhözátások érkeznek, így hát nehéz véleményt alkotni önmagunkról.

Némelyik levél csak húsz szóból áll, némelyik tíz oldalra terjed. Az utóbbiakból elegendő tíz sort elolvasni, hogy tartalmukat és értéküket megítéljük, aztán bekerül a hasznavehetetlen papírok temetőjébe, a papírkosárba.

Némelyik írás - ez a levél is - annyira elgondolkoztató, hogy az ember úgy érzi, lelkiismeretének tartozik vele, hogy a nyilvánosság elé bocsássa.

Lelkiismeret - talán nem is a megfelelő szót írtam most le, és bizonyos, hogy ez a fiatal nő (mert nő írt nekem) az enyémet nem tartja nagyon aggályosnak. Ráadásul, mikor nyilvánosságra hozom, hogy ilyesfajta kérdésekkel fordulnak hozzám, az erkölcsi érzék hiányáról teszek tanúságot, és szemrehányásokra is felkészülhetek.

Némi nyugtalansággal tűnődtem azon is, hogy annyi ember között miért éppen rám esett a választás, az ismeretlen mért tart engem a többiekénél alkalmasabbnak erre a szívességre, és honnan veszi, hogy nem fogok ellenkezni.

Majd arra gondoltam, hogy talán írásaim könnyed jellege befolyásolhatta bizonytalankodó női olvasómat a választásában, s az irodalom számlájára írtam a dolgot.

De mielőtt közölném a levél néhány részletét (valamennyi fontos részletét), szükségesnek tartom, hogy olvasóimnak kijelentsem: nem üzök tréfát velük, ezt a levelet nekem címezték, én kaptam kézbe, a posta hozta, a borítékon ott volt a nevem, bélyeget is ragasztottak rá, az aláírás sem hiányzik, és ráadásul tökéletesen olvasható.

Nem szándékozom se mulattatni, se lóvá tenni a hiszékenyeket. Ismétlem, egyszerűen csak tolmács vagyok, egy nő kérésének nem nagyon aggályos tolmácsa.

Sorait itt közlöm:

Tisztelt Uram!

Sokáig haboztam, mielőtt megírtam ezt a levelet; nem mertem kiszolgáltatni magam. Pedig érzem, hogy ön jószívű, nemes lelkű, de az én mondanivalóm nagyon különös... Most, hogy végképp legyűrtem magamban a félelmet, tudom, hogy így kellett történnie. Az egyre növekvő bajok, a sötét nyomorúság elsöprik a féltékenységet. A szerencsétlenség, akár a félelem, a bátortalanoknak is erőt ad.

Ne gondolja, ha a leveletem olvassa, hogy bolond vagyok, vagy netán csak túlfeszült idegzetű. Higgye el, hogy megfontoltan gondolkodom. A természetem pedig egyáltalán nem regényes, inkább azt mondhatom, nagyon is prózai. De a bajokból csak egyetlen

kivezető utat látok, s én megpróbálok elindulni rajta. Ugye, hogy ez a természetes, ezt diktálja a józan ész?

Nos hát, a helyzet a következő: szegény vagyok és tisztességes, és tisztességes a családom is. Még fiatal vagyok (nemrég töltöttem be a huszonkettedik évemet), és hadd mondjam meg kertelés nélkül: szeretnék férjhez menni, mégpedig minél előbb.

Nem azért akarok férjhez menni, mert terhes lányfővel élnem, egyáltalán nem azért. De ha egy kisé megismeri az indokaimat, belátja, hogy nem ok nélkül kívánkozom a házasság kötelékeibe.

Családunk tagjai...

Szomorú adatok következnek az otthonról. Olyan részletesen pontos adatok, hogy jobbnak látom kihagyni, mert a lány szülei magukra ismernének, ha ezt a cikket elolvasnák. Mindaz, amit a családjáról közölt, nagyon lesújtó, és nagyon valószínű. Folytatom a levelét.

Ha egyedül lennék, nem panaszkodnék, valahogy megkeresném a kenyerem, hiszen nekem személy szerint oly kevés kell, de nem vagyok egyedül, itt a családom.

.....
Múlt évben megismerkedtem egy lánnyal; árva volt és vagyontalan, feleségül vetette magát egy öreg milliomossal.

Nem helyeslem. Tizenkilenc éves volt, és nagyon csinos, egy kedves fiú, egy újságíró szerelmes volt bele, s azt hiszem, ő is szerette.

Kárhoztatom és sajnálom azt a lányt; nem hajtotta a kényszerűség, s a vagyonért mégis feláldozta a boldogságát.

Én nem áldoznám fel a boldogságomat (még soha senki nem szeretett belém), így hát nagyon örülnék, ha az élet olyan emberrel hozna össze, aki hajlandó lenne gondoskodni rólam, és természetesen a családomról is.

Nem bánom, ha öreg, ha csúnya, nekem csak egy fontos, hogy gazdag legyen. Cserébe vagyonáért odaadnám neki a fiatalságomat, a húségemet, és ha jóindulatú, talán még a hálámat is.

Arra gondoltam, hogy ön, Uram, aki annyi emberrel érintkezik, bizonyára sok nőtlen férfit ismer. Ha akadna köztük egy, aki nem tud mit kezdeni a pénzével, és nem megátalkodott ellensége a házasságnak, kérem, említsen meg neki. Jótét cselekszik, aki elvesz engem, nem csekélyebbet, mintha szegény és erényes lányokat házassítana ki, vagy kórházat alapítana a kutyáknak meg a macskáknak.

Nagyon kérem, Uram, tegye meg nekem ezt a szívességet. Ajánljon aggregény ismerőseinek, s aki elég bolond vagy elég nagylelkű, és hajlandó feleségül venni (sajnos, attól tartok, hogy már vénlány maradok), azzal közölje, hogy forduljon...

.....
A nevét teljesen kiírta. Végül a titoktartásomat kéri: a szüleinek sose szabad tudni erről a lépéséről.

Hát igen...

A levélhez nem csatolt fényképet.

Olcsó papírra, tucatarura írt. Finom, kiforrott, határozott, józan, szép betűk, tanítónő-írás, egy céltudatos nő írása.

Mikor kézhez kaptam a furcsa ajánlattételt - hogy az üzleti életben szokásos kifejezést használjam -, első gondolatom az volt: „Ha lóvá akar tenni, egész mulatságosan csinálja!” És csakugyan könnyen meglehet, hogy valaki lóvá akar tenni. De ki? Talán egy barátom. Talán egy ellenségem, aki sokért nem adná, ha megtudhatná, mekkora jutaléokra tartok igényt a vőlegény vagyonából. Vagy inkább a menyasszonyon hajtánám be az alkuszdíjat?

Arra számítottak, hogy azonnal válaszolok, és sose árt, ha az ember ilyenfajta dokumentumokat hord a zsebében. Igaz, úgy látom, hogy az ismeretlen barátnak vagy ellenségnek meglehetősen kedvezőtlen véleménye lehet az ízlésemről. De nyugodjunk bele, hogy valódi mivoltunknál általában hol különbnek, hol rosszabbnak tartanak minket. Ebben az esetben rosszabbnak vélnek - rendben van.

Csakhogy az a valaki ostobának is tart. Erre a gondolatra tüstént kétségeim támadtak! Arra számít, hogy csak úgy besétálok ebbe a kezdetleges csapdába? Talán abban reménykedett, hogy találkozót kérek tőle? De akkor a régi, jól bevált fogást használta volna: „Uram, ön a század legnagyobb írója. Szavakba se tudom önteni azt a határtalan rajongást, amellyel lángelméjét csodálom. Égek a vágytól, hogy láthassam, hogy a kezét megérinthessem, hogy a szemébe nézhessek! Kérem, közölje, akar-e találkozni velem? Hűszesztendős vagyok, és szép! Feleljen, a Madeleine postahivatalba címezve válaszát. L. N.”

Bármennyire felvértezték is az embert a tapasztalatok, ilyenkor nem áll ellen, ám valószínű, hogy habozni fog, ha olyan szokatlan hangú, kétségeket keltő, különös írást olvas, amelyet nekem küldtek.

Így hát a titokzatos levelet talán mégis nő írta. De miért fordul hozzám? Nem foglalkozom házasságközvetítéssel, én se ismerek több agglegényt, mint más, és nem valószínű, hogy olyan ember hírében állnék, aki készségesen siet a bajba jutott hajadonok segítségére.

Hát akkor?... Igen... Hát akkor... Talán az ismeretlen feladó az „elvesz engem” kifejezésnek sokkal tágabb értelmet tulajdonít, mint általában a polgári világban szokás. Akkor pedig világos, miről van szó. De a teremburáját! Ez esetben az én feladatom csöppet sem megtisztelendő! Az effajta ügynököknek külön nevük van! Igazán keserves elgondolni, hogy az olvasók mi mindent nem várnak kedvelt újságíróiktól!

Egy fiatal lány vagy fiatal asszony kényes helyzetbe került, férjet vagy szeretőt keres, nem tudja, kihez forduljon, és hirtelen eszébe jut: „Hopp! A kedvenc újságíró! Ő majd megtalálja az emberemet, hiszen oly sok helyen megfordul... - És magában még azt is hozzáteszi: - Ez a fajta nem aggályos.”

Így hát, kedves kollégáim, ne hökkenjenek meg, ha a napokban ilyesforma levelet kapnak: „Uram, szükségem lenne egy titoktartó bábára, aki nem köti magát ahhoz, hogy minden esetben élő csecsemőket segítsen a világra. Arra gondoltam, hogy az ön nagy ismeretségi körében...”

Hát nem, kedves kisasszony! Ha a sorok közt kell olvasnom, semmiképp sem vállalhatom a megbízást, anyagi helyzetem pedig nem ad módot rá, hogy családjá segítségére siethessek.

Csakhogy az is lehetséges, hogy ez a szegény fiatal nő a valóságot írta meg levelében. Hajszolja a nyomorúság, nem tudja, mitévő legyen, tanácstalan, sehol senki, aki segítene, s azt mondta magában: „Ez az újságíró talán derék ember, talán megérti a helyzetemet, és mellém áll.”

A nők lelke oly bonyolult, gondolataik olyan meghökkentőek, eszközeik olyan valószínűtlenek, felbuzdulásuk oly ösztönös! Számításaiknak néha mély indítékaik vannak, és mesterkedéseik olykor annyira egyszerűek, hogy éppen ez az átlátszóság zavar meg minket. Igen!

lehetséges, nagyon is lehetséges, hogy ez a fiatal lány, aki elolvasott néhány cikket, amelyben az író nemes lelkűnek látszik, azt mondta magában: „Ez az én megmentőm!”

Ennél a feltevésnél állapotodtam meg. Nem a legvalószínűbb, de a legrokonszenvesebb.

Így hát megpróbáltam segíteni a furcsa levélíró, s a következő kérdést intéztem valamennyi nőtlen ismerősömhöz:

- Nem akar megnősülni? Ismerek egy fiatal lányt, aki nagyon megfelelne.

Valamennyi kérdéssel válaszolt:

- Mekkora a hozománya?

Majd az öregekhez, a legcsúnyábbakhoz, az idéetlenül rútakhoz fordultam. Öntelt ábrázatot öltve, mosolyogva érdeklődtek:

- Aztán mondja csak, gazdag az a lány?

Ekkor ötlött fel bennem, Victor Hugo szavait idézve, a „végső remény és végső gondolat”: a nyilvánosság előtt fordulok az agglegényekhez kéréssel.

A lányt nem nevezem meg, kilétére nem jöhetnek rá, a titkot így hát megőrzöm, és a zárt borítékban érkező ajánlatokat felbontatlanul továbbítom neki.

Hadd lássuk, uraim, akad-e önök közt valóban nemes lelkű férfi? Lehet nyomorék, torzszülött vagy nyolcvanéves, nem számít!

Felhívásom végén hadd idézzek magából a levélből néhány sort:

„...Cserébe vagyonaért odaadnám neki a fiatalságomat, a hűségemet, és ha jóindulatú, talán még a hálámat is... Jótettet cselekszik, aki elvesz engem, nem csekélyebbet, mintha szegény és erényes lányokat házasítana ki, vagy kórházat alapítana a kutyáknak meg a macskáknak.”

Uraim, rajta!

1885. június 12.

Dániel Anna fordítása

Egészségügyi utazás

VOYAGE DE SANTÉ

Panard úr óvatos férfiú volt, és mindentől félt. Rettegett, hogy téglá esik a fejére, vagy ő maga esik el, félt a fiákerektől, a vonattól, minden elképzelhető balesettől, de főként a betegségek-től.

Módfelett előrelátó ember lévén megértette, hogy mindaz, ami körülvesz bennünket, állandóan fenyegeti az életünket. A lépcsőről tüstént inrándulás, láb- és kartörés jutott az eszébe, az ablakról különböző csúnya sebek, amit az üveg hasíthat rajtunk, a macskáról a kikapart szem, így hát minden lépését aprólékos, megfontolt gondosság, szívós és mindenre kiterjedő elővigyázatosság irányította.

Feleségének, ennek a derék asszonynak, aki türelmesen kiszolgálta férje hóbortját, azt mondogatta:

- Gondold csak meg, drágám, jön egy semmiség, s az ember nyomorék lesz, vagy elpusztul. Ijesztő elgondolni, hogy makkegészségesen lépsz ki az ajtón, átvágsz az úttesten, és jön egy jármű, elgázol; hogy öt percig álldogálunk egy kapu előtt, barátunkkal beszélgetve, nem is érezzük, hogy a huzat megcsapta a hátunkat, és máris itt a tüdőgyulladás. Csak ennyi kell. És már végünk.

Az újságok egészségügyi rovatát mindig nagy érdeklődéssel olvasta, ismerte az átlagos halálozási arányszámokat évszakok szerint, a járványok terjedésének szokásos menetét, az ingadozásokat, a tüneteket, a lefolyás hozzávetőleges idejét, a megelőzés, az elszigetelés, az ápolás módjait. Egész kis könyvtára volt; a népszerű orvosi könyveket, amelyeket gyakorlatias érzékű doktorok írnak a nagyközönség számára, ő egytől egyig megvásárolta. Esküdtött Raspailra, a homeopátiára, a dozimetriás kúrára, a fémterápiára, a villanyozásra, a masszázusra, szóval azokra a kezelésekre, amelyeket egy fél esztendeig valamennyi betegség ellen csalhatatlannak tartunk. Újabban egy kissé megrendült a bizalma, és nagy bölcsen úgy gondolta, hogy a betegségeket úgy kerülhetjük el leginkább, ha elszaladunk előlük.

Tavaly, a tél elején Panard azt olvasta újságjában, hogy Párizsban felszökött a tífuszos megbetegedések száma; azon nyomban nagy nyugtalanság fogta el, és aggodalma hamarosan kényszerképzetté fokozódott. Reggelenként két-három napilapot is vásárolt, hogy az ellentmondó adatokból leszűrhesse az igazságot, és hamarosan megállapította, hogy a járvány főként az ő városrészében terjed.

Felkereste hát az orvosát, és tanácsot kért. Mit tegyen? Maradjon, vagy inkább utazzon el? A doktor kitérő válaszaiból arra következtetett, hogy Párizsban veszélyben van, s elhatározta, hogy útnak indul. Hazament, hogy megbeszélje a dolgot a feleségével. El kell döntenie, hová utazzanak.

- Gondolod, drágám, hogy Pau megfelelne? - kérdezte az asszonytól.

Panard-né szerette volna Nizzát látni, ezért így felelt:

- Azt mondják, ott a Pireneusok közelsége miatt elég hűvös az idő. De Cannes talán még egészségesebb, hiszen az orléans-i herceg mindig oda megy a családjával.

Ez az okfejtés meggyőzte a férjet, ám azért még habozott.

- Igen, csakhogy a Földközi-tengernél két esztendeje kolera van.

- Télen sosincs kolera, szívem. Gondold csak meg, hogy az előkelő társaság mindig azon a partvidéken gyűlik össze.

- Igazad van. Mindenesetre csomagold be a fertőtlenítőszeret, és legyen gondod rá, hogy a házi gyógyszertárból semmi ne hiányozzék.

Hétfő reggel indultak. A pályaudvaron az asszony férje kezébe nyomta a kézitáskát.

- Nesze, a gyógyszereidet mind beleraktam szép rendben.

- Köszönöm, szívem.

Beszálltak.

Panard végigböngészett egy csomó kiadványt a Földközi-tenger üdülőhelyeiről - valamennyit helybeli orvosok írták, és a saját városuk tengerpartját magasztalták a többi rovására -, így hát csak nagy tétovázás után döntött Saint-Raphaël mellett. Elhatározásának a végső lökést az adta meg, hogy az előkelő villatulajdonosok neve között a párizsi orvostudományi kar több professzora is szerepelt.

Ha azok ott laknak, a vidék nyilván egészséges.

Így hát kiszálltak Saint-Raphaëlben, s az állomásról egyenest abba a szállóba tartottak, amelyet az útikalauz melegen ajánlott.

Csakhogy Panard urat máris újfajta aggodalmak rohanták meg. A szállodák egyáltalán nem megnyugtató helyek, főként ezen a vidéken, ahol csak úgy nyüzsögnek a tüdőbajosok. Hány beteg, és csak az isten tudja, milyen beteg feküdt azokon a matracokon, párnákon, az alatt a takaró alatt, ahová ő kerül, s a gyapjába, a tollakba, az ágynemű vásznába a bőrük, a lélegzetük, a lázas testük nyomán beleette magát ezer meg ezer láthatatlan bacilus. Ebbe a gyanús ágyba feküdjön bele, s aludjon, azzal a szörnyű tudattal, hogy néhány órája talán az ő fekhelyén haldoklott valaki.

Mentő ötlete támadt. Északra nyíló szobát kér, ahová nem süt a nap: egészen bizonyos, hogy ott nem lakott tüdőbeteg.

Jéghideg szobába vezették, olyan fagyos, szinte lakhatatlan helyiségbe, hogy úgy vélte, itt aztán nem kell fertőzéstől tartani.

Tűzet gyújtott. Aztán felszállították a csomagjait.

Gyors lépésekkel járt fel-alá a szobában, egy kissé aggódott, hogy talán majd megnáthásodnak itt, s a feleségéhez fordult:

- Tudod, szívem, ennek a vidéknek ez a veszélye: a hűvös, ritkán lakott szobák. Az ember könnyen felszedhet valami reumafélét. Légy olyan szíves, csomagolj ki!

Az asszony kinyitotta a koffereket, és javában rakosgatta a holmikat a szekrénybe, mikor férje hirtelen megállt, és szimatolni kezdett, mint a vadszagot érző kutya.

Aztán nyugtalanul megszólalt:

- De hisz itt... itt... betegszag... orvosságsgaz van... igen, ez kétségkívül orvosságsgaz... egészen bizonyos, hogy... egy... egy... tüdőbeteg lakott itt. Nem érzed, szívem?

Most Panard-né is szaglászott.

- Igen, csakugyan, én is érzek valamit... a... a... Nem tudnám pontosan megmondani, de valami orvosságnak a szaga.

Férje a csengőhöz rohant, meghúzta, és mikor a hotelszolga benyitott, azt mondta neki:

- Mondja meg a főnökének, hogy kéretem, de azonnal.

Kisvártatva már jött is a szállótulajdonos, mosolygó arccal, hajbókolva.

Panard úr a szeme közé nézett, és nekiszegezte a kérdést:

- Ki lakott ebben a szobában utoljára?

A tulajdonos meghökkent, szeretne volna kifürkészni, milyen szándék, gondolat vagy gyanú vezeti a vendéget, de minthogy felelnie kellett, és a szobában már hónapok óta senki sem lakott, azt mondta:

- Roche Limonière gróf úr.

- Aha! Egy francia gróf?

- Nem, uram... belga.

- Aha! És jó egészségben volt?

- Igen, azazhogy nem, rossz egészségi állapotban érkezett ide, de mire elutazott, tökéletesen meggyógyult.

- Aha! És milyen betegségben szenvedett?

- Fájásai voltak, kérem.

- Micsoda fájások?

- Hát... hát májfájdalmak.

- Köszönöm, uram, a felvilágosítást. Úgy terveztem, hogy itt maradok egy ideig, de elhatározásomat megváltoztattam. Feleséggel együtt azonnal távozom innen.

- De... kérem, uram...

- Kár minden szóért, utazunk. Kérem a számlát. Omnibusz, szoba, kiszolgálás.

A megrettent tulajdonos kiment, Panard úr pedig így szólt feleségéhez:

- Ugye, hogy kiszimatoltam, drágám? Észrevetted, hogy tétovázott? Hát... hát... májfájdalmak... a teremburáját a májfájdalmainak!

A Panard házaspár késő este érkezett meg Cannesba. Megvacsoráztak, és nyomban lefeküdtek. De alighogy ágyba kerültek, a férj fölkiáltott:

- Nem érzed újra azt a szagot? De hisz... hisz ez fenilsav, szívem... ebben a szobában fertőtlenítettek.

Kipattant az ágyból, sebbel-lobbal felöltözött, ahhoz már késő volt, hogy becsöngessen valakit, így hát a karosszékbe telepedett éjszakára. De feleségét hiába unszolta, az asszony nem akarta követni a példáját, nem kelt fel az ágyából, és jóízűen aludt reggelig. Panard összetörten gunnyasztott a karosszékben, s csak úgy magának dohogta:

- Micsoda hely! Micsoda szörnyű hely! Ezekben a szállókban csupa beteg ember lakik.

Jókor reggel máris hívatta a szállótulajdonost.

- Ki lakott itt utoljára?

- A badeni és magdeburgi herceg, uram, a... az... orosz cár unokatestvére.

- Úgy? És egészséges volt?

- Igen, uram.

- Teljesen egészséges?

- Teljesen, uram.

- Elég, kérem; a feleségem meg én még délben elmegyünk innen, Nizzába utazunk.

- Ahogy tetszik, kérem.

A tulajdonos dühösen kiment, Panard úr pedig a feleségéhez fordult:

- Micsoda ravaszság! Nem akarta bevallani, hogy a vendége beteg volt, igenis, beteg! De még milyen beteg! Fogadni mernék, hogy itt halt meg! Ugye, hogy érzed te is a fenilsavat, érzed, ugye?

- Igen, drágám.

- Micsoda gazemberek ezek a szállodások! Na persze, az a hulla, ebben a szobában, makk-egészséges volt! Micsoda gazemberek!

Az egy óra harmincas vonattal elutaztak. A szag a vonaton is követte őket.

Panard erősen nyugtalankodott.

- Egyre érezni - mondogatta. - Úgy látszik, ez valami általános egészségügyi óvintézkedés ezen a vidéken. Az orvosok és az előljáróságok rendeletére az utcákat, a nyilvános helyiségeket és a vasúti kocsikat fenilsavval locsolják végig.

Nizzában, a hotelban már elviselhetetlen volt a szag.

Panard lesújtva ódöngött a szobában, sorra nyitogatta a fiókokat, bekukkantott valamennyi homályos zugba, és a szekrények mélyébe. Az üvegajtós szekrényben egy régi újság akadt a kezébe, találmra olvasni kezdte:

„Teljesen alaptalanok azok a rosszindulatú híresztelések, amelyek városunkról elterjedtek. Sem Nizzában, sem a környékén egyetlen kolerás megbetegedést nem jelentettek...”

Panard felugrott.

- Szívecském... szívecském! - kiáltotta. - Itt kolera van! Kolera... Igen... semmi kétség, kolera! Ne csomagolj ki... Azonnal visszautazunk Párizsba... igen, azonnal.

Egy óra múlva már a gyorsvonaton ültek: a fülkét betöltötte a fenilsav fullasztó szaga.

Mihelyt hazaérkeztek, Panard tüstént kinyitotta az orvosságostáskát, hogy koleraellenes kitűnő gyógyszeréből bevegyen néhány cseppet. Lélegzetfojtó szag csapott ki. A fenilsavas üveg eltört, s a folyadék összeégetett mindent, ami a táskában volt.

Panard-néből kirobbant a nevetés:

- Ó!... Ó!... Ó!... Itt a... itt a te kolerád! Itt van, ni... a kolerád!

1886. április 18.

Dániel Anna fordítása

Nyomor

MISÈRE HUMAINE

Jean d’Espars hangja megélénkült:

- Hagyjatok engem békében a vakond-boldogságokkal, a ti ostoba boldogságok beéri a rőzsényaláb lángjával, egy pohár óborral vagy azzal, hogy egy nő teste a testetekhez ér. Én mondom nektek, hogy az emberi nyomorúság a szívemet rágja, tekintetem mindenütt felfedezi, és meglátom ott is, ahol ti, akiknek a ma esti meg a holnapi szórakozás motoszkál a fejetekben, semmit se vesztek észre.

Valamelyik nap az Opera sugárúton, a járókelők jókedvű tömegében, akik mintha becsíptek volna a májusi naptól, hirtelen megpillantottam valakit; szavakat se találok erre a kétrét görnyedt öregasszonyra, rongyok lógtak rajta, egy hajdani ruha maradványai, fején fekete szalmakalap, amelyen az egykori díszekből már semmi sem maradt, a szalagok meg a virágok időtlen idők óta lekerültek róla. Oly nehezen vonszolta magát, hogy keserves lépései a szívemet hasogatták, akárcsak az övét; jobban, mint az övét. Két botra támaszkodva vánszorgott. Csak ment vak tekintettel, mintha senkit se venne észre, nem törődve semmivel, se a zajjal, se az emberekkel, se a kocsikkal, se a napfényel! Merre tartott? Miféle nyomortanyába? Spárgán fityegő papírcsomagban vitt valamit. Kenyeret? Valószínű, hogy kenyeret. Senki, egyetlen szomszéd se tudott vagy akart lemenni, így hát vállalkoznia kellett erre a szörnyű útra, padlásszobájából le egészen a pékig. Legalább két óra hosszat tarthatott oda-vissza... És milyen gyötrelmes út. A Jézus Krisztusénál is szörnyűbb kálváriajárás. Felnéztem a hatalmas háztetők felé. Odáig, a padlásig kell eljutnia. Meddig tart, amíg felér? Hányszor kell zihálva megállnia a sötét csigalépcsőn?

Mindenki utánafordult. „Szegény asszony” - mondták halkán, s azzal továbbmentek. Szoknyája, a cafatokban lógó szoknyája a járdát söpörte, nem is tudom, mi tartotta meg aszott testén. És ebben a roncsban gondolat is motoz? Gondolat? Nem, csak iszonyú, szüntelen, hasogató szenvedés! Az éhező, a reménytelen, a gyermektelen öregek nyomorúsága, akiknek nincs pénzük, akiknek semmijük sincs a rájuk váró halálon kívül - gondoltak már rájuk? Gondoltak a padlásszobák öreg, kiéhezett lakóira? Gondoltak a homályos szemekből kibuggyanó könnyekre és arra, hogy ezek a szemek valaha csillogtak, jókedvűen vagy megindultan néztek a világba?

Elhallgatott, majd kisvártatva folytatta:

- Minden életörömöm - hogy országunk egyik legerőteljesebb és legmélyebb regényírója, Émile Zola szavát használjam, aki a kitaszítottak nyomorát mindenkinél jobban látja, megérti és ábrázolja -, minden életörömöm hirtelen szertefoszlott, megsemmisült idestova három esztendeje, Normandiában, egy őszi vadászaton.

Esett, s én egymagam jártam a mezőket; a felszántott földeken a sűrű, lucskos sár csúszott a lábam alatt. Időnként felriasztottam egy-egy földbucka mögött rejtőzködő foglyot, a madár nehézkesen repült fel a záporban. Lövésem zaját tompította a szakadó eső, alig ütött nagyobb zajt az ostor pattogásánál, s a szürke madár véres tollakkal hullt a földre.

Szomorúság fogott el, sírni lett volna kedvem, mint a felhőknek - a világot és az életemet sirató felhőknek -, szívemet át- meg átjárta a nagy szomorúság, s olyan fáradtság települt rám, hogy csak kínos-keservesen emelgettem sártól elnehezedett lábamat; már vissza akartam fordulni, mikor a szántóföldek közt, egy dűlőúton megláttam a körorvos kocsiját.

A kerek fedelű, alacsony, fekete kocsi, amelyet barna ló húzott, olyan volt, mintha a halál hírnöke bolyongott volna ezen a komor napon a mezőkön. A kocsi hirtelen megállt, majd kibukkant egy fej, s az orvos odakiáltott nekem:

- Hóha! D'Espars úr?

Feléje indultam.

- Fél a betegségtől? - kérdezte tőlem.

- Nem.

- Segítene nekem egy diftériás beteget kezelni? Magam vagyok, szükségem lenne valakire, aki fogná, amíg én eltávolítom torkából a lepedéket.

- Önnel tartok - mondtam. És beszálltam a kocsijába.

A doktor a következőket beszélte el:

A torokgyík, a szörnyű torokgyík, amely megfojtja a szerencsétlen embereket, behatolt Martinet-ék nyomorúságos tanyájába.

Az apa meg a fia a hét elején meghalt. Az anya meg a lánya haldoklik.

Egy szomszédasszony ápolta őket, de hirtelen rosszul lett fogta el, és még tegnap este otthagya a két beteget, szomjan, a szalmazsákjukon; nyitott ajtó mellett magukra hagyva hörögnek, fuldokolnak, haldokolnak, egyedül, már huszonnégy órája egyedül.

Az orvos az imént tisztította meg az anya torkát, és inni adott neki, de a kislány, halálra rémülve a fájdalomtól és a fuldoklás gyötrelmeitől, a szalmazsákba fúrta, rejtette a fejét - és nem engedte, hogy hozzányúljon.

A doktor megszokta ezeket a szörnyűségeket, és a bánatos beletörődés hangján jegyezte meg:

- Nem tölthetem egész napomat a betegek mellett. De istenuccse elszorul a szívem, ha eszembe jutnak. Gondolja meg, huszonnégy óra hosszat szomjaztak. A szél egész az ágyukig verte be az esőt. A tyúkok mind a kemencébe húzódtak.

Megérkeztünk a tanyára. Az orvos az ajtó közelében egy almafa ágához kötötte a lovát, és beléptünk.

Nehéz szag, betegség és nedvesség, láz és nyirkosság, a kórház és a pince szaga szorította el torkunkat. Hideg, a mocsarak vacogtató hidege csapott meg bennünket ebben a szürke, komor házban, ahol nem égett a tűz, ahonnan az élet már elköltözött. Az óra megállt, a nagy kemencén becsurgott az eső, a tűzhely hamuját a tyúkok szétszórták, s az egyik homályos zugból gyors, hörgő zihálás hallatszott. A gyerek kapkodta a levegőt.

Az anya faládaszerű parasztágyban feküdt, ócska takarók és ócska ruhák alatt; nyugodtnak látszott. Fejét gyengén felénk fordította.

Az orvos megkérdezte tőle:

- Van gyertyájuk?

Tompa, bánatos hangon felelt:

- Ott, a pohárszékben.

Az orvos kivette a gyertyát, és a szoba túlsó végébe mentünk, a kislány ágyához.

A beesett arcú, égő szemű, csapzott hajú kislány ijesztő volt, zihálva kapkodott levegő után, sovány, megfeszülő nyakán minden lélegzet mély gödröt vájt. Hanyatt feküdt, két kezével magára szorítva a testét borító rongyokat; mihelyt észrevett bennünket, hasra fordult, s arcát a szalmazsákba fúrta.

Vállon ragadtam, az orvos erőszakkal kifeszítette a száját, és torkából nagy fehér bőrdarabot tépett ki, amely keménynek látszott, akár a cserzett bőr.

Tüstént könnyebben lélegzett, és ivott is egy keveset. Anyja fél könyékre támaszkodva nézett minket. Azután azt rebegette:

- Megvolt?

- Igen, meg.

- És mink most egyedül maradunk?

Félelem, iszonyú félelem remegett a hangjában, hogy magukra, a sorsukra hagyják őket; a sötétségtől és a haláltól félt, érezte a közeledtét.

- Nem maradnak magukra, jóasszony - feleltem. - Megvárom, amíg a doktor úr ideküld valakit. - Aztán az orvoshoz fordultam: - Szóljon Mauduit anyónak. Megfizetem.

- Rendben van. Tüstént küldöm.

Az orvos megszorította a kezemet, és elment, hallottam kocsija zaját a latyakos úton.

Magamra maradtam a két haldoklóval.

Paf kutyám lefeküdt a sötét kemence elé, én meg arra gondoltam, hogy mindannyiunknak jót tenne egy kis meleg. Kimentem hát fáért meg szalmáért, és a lángok fénye hamarosan egész a szoba végéig, a gyerek ágyáig hullt; a kislány újra zihálni kezdett.

Leültem, és lábamat a tűz felé nyújtottam.

Az eső az ablakot verte, a szél a tetőt rázta, s én hallgattam az anya meg a lánya kapkodó, nehéz, sípoló lélegzését s a meleg tűzhely előtt elnyúló kutyám elégedett morgását.

Az élet, az élet! Mi is az élet? Ez a két boldogtalan, aki mindig szalmazsákon aludt, fekete kenyeret evett, dolgozott, mint az igavonó, s az élete szakadatlan nyomorúságban telt, ez a két boldogtalan most haldoklik. Mit követtek el? Az apa meghalt, a fiú meghalt. Pedig ezek a szerencsétlen ágrólszakadtak jó emberek, szerették és becsülték őket, egyszerű, tisztességes emberek, igen!

Vastagon párolgó csizmámat meg az alvó kutyámat nézegettem, és mély, szégyenkező boldogság fogott el, amit idáig még sose éreztem, mikor a saját sorsomat összehasonlítottam ezeknek a nyomorultaknak a sorsával.

A kislány zihálása hörgésbe csapott át, a rekedt, fojtott hang hirtelen elviselhetetlenné vált, olyan volt, mint egy reszelő, amelynek minden egyes mozdulata a szívemet marcangolja.

Odamentem hozzá.

- Akarsz inni? - kérdeztem.

A fejével intett, hogy igen; egy kevés vizet öntöttem a szájába, de már nem bírta lenyelni.

Az anyja csendesebben feküdt, másik oldalára fordult, hogy láthassa a gyereket, s én hirtelen megborzongtam félelmemben, minden porcikám iszonyú félelem járta át, mintha egy láthatatlan szörny ragadott volna meg. Hol vagyok? Már nem is tudom. Talán álmodom. Milyen lidércnyomás nehezedik rám?

Hát lehetséges? Ilyen dolgok történnek, így halnak meg emberek? Tekintetem a kaliba sötét zugait fürkészte, mintha azt várnám, hogy az egyik homályos sarokban szörnyűséges, megnevezhetetlen rémalakot pillantok meg. Azt, aki lesben áll, hogy az emberek életét elvegye, a gyilkost, aki szétroncsol, leüt, megfojt bennünket, aki kedvét leli a vérben, a láztól égő szemekben, a ráncokban, a fonnyadásban, az ősz hajban, az eleven test felbomlásában.

A tűz pislákol, fát dobtam rá, s a hátamat melengettem, annyira átjárt belül a hideg.

Én legalább abban reménykedhetem, hogy rendes szobában halok meg, orvosok állnak az ágyam mellett, s az asztalomon orvosságok!

Ez a két teremts huszonnégy óra hosszat magára maradt ebben a fűtetlen odúban! Legföljebb ha vizet ihattak, s ott hörögtek a szalmazsákon!...

Hirtelen lódobogásra és kocsizörgésre figyeltem fel, majd belépett az asszony, akit a betegek mellé felfogadtam; nyugodt volt és elégedett, hogy munkát kapott, őt nem hökkentette meg a nyomorúság.

Pénzt nyomtam a markába, aztán elsiettem a kutyámmal, az esőben szaladva úgy menekültem, mint a gonosztevő, és mintha egyre azt a két sípoló lélegzetvételt hallanám; futottam a házam felé, ahol meleggel és jó vacsorával várt a cselédségem.

1886. június 8.

Dániel Anna fordítása

Görbe este

UNE SOIRÉE

Varajou lovassági őrmester egyheti szabadságot kapott, hogy nővéréhez, Padoie-néhoz utazzék. Az őrmester Rennes-ben állomásozott, vidáman élte világát, szüleivel hadilábon állt, és minthogy pénzsűkében volt, írt a nővérének, hogy nála töltene egy hetet. Nem mondhatni, hogy túlságosan kedvelte volna az apró termetű, ájtatoskodó asszonyt, aki egyre erkölcsöt prédikált, és mindig ingerült volt, de hát nagyon szűkiben volt a pénznek, és rokonait számba véve, kiderült, hogy Padoie-ék az egyetlenek, akiket még nem vágott meg.

Apjának régebben kertészete volt Angers-ban, de nyugalomba vonult, kereken megtagadott minden pénzsegélyt, és már két esztendeje nem is látta széltoló fiát. Az őrmester nővére Padoie-hoz ment feleségül, aki a főmestertől adófelügyelői állással cserélte fel Vannes-ban.

Varajou a vasútállomásról egyenest a sógora házába tartott. Az adófelügyelőt irodájában találta: éppen a környékbeli breton paraszttal vitázott. Mikor az őrmester benyitott, feltápszkodott, kezet nyújtott, és azt motyogta:

- Foglalj helyet, tüstént rendelkezésemre állok. - Aztán leült, és folytatta a mondókáját.

A paraszttal nem értették, amit az adófelügyelő magyarázott, az pedig a paraszttal érveit nem értette. Padoie franciául beszélt, a paraszttal bretonul, a tolmácsoló írnok pedig mintha egyikük szavát se értené.

Sokáig tartott, nagyon sokáig. Varajou a sógorát nézegette, és azt gondolta magában: „Micsoda hülye!” A magas, csontos, sovány Padoie ötven év körül járt, lomha, erősen szőrös férfi volt, bozontos szemöldöke boltívként húzódott a szeme felett. Aranyhímzéses bársonysapkát viselt, s a tekintetéből, egész lényéből bágyadság áradt. Szavai, mozdulatai, gondolatai - minden erőtlenné vált. Varajou újra meg újra elismételte magában: „Micsoda hülye!”

Ő maga hetvenkedő, nagyszájú alak volt, abból a fajtából, amelyiknek legfőbb élvezete a kávéház meg az utcalányok. A lét e két pólusán kívül semmi mást fel nem fogott. Ez a hengegő, lármás fickó lefitymált mindenkit, és tudatlansága magaslatáról megvetően nézett le a világra. Ha azt mondta valamire: „A kutya fáját, ez aztán jó mulatság!” - hát ez volt a legnagyobb elismerés, ami szellemi képességeitől telt.

Padoie végre kituszkolta a paraszttal, és sógorához fordult:

- Jól vagy?

- Megvagyok, amint látod. Hát te?

- Köszönöm, elég jól. Igazán kedves tőled, hogy ellátogattál hozzánk.

- Már régóta készültem, de hát katonáéknál az ember nem csinálhatja azt, amit éppen akar.

- No persze, persze, igen. Mindenesetre nagyon kedves tőled.

- Joséphine jól van?

- Igen, igen, köszönöm, jól, hamarosan itthon lesz.

- Hol van?

- Látogatóba ment, tudod, nagy az ismeretségi körünk, ez úri város.

- Persze, persze.

Az ajtó kinyílt, Padoie-né jött be. Ráérős lépésekkel ment fivéréhez, csókra nyújtotta az arcát, és azt kérdezte:

- Régóta vagy itt?

- Nem, alig félórája.

- Ahá! Azt hittem, késni fog a vonatod. Gyere át a szalonba.

Átmentek a szomszéd szobába, otthagya Padoie-t a számok meg az adózók listái között.

- Szép dolgokat hallottam rólad! - kezdte az asszony, mielőtt kettesben maradtak.

- Ugyan mit?

- Azt beszélnek, nem férsz a bőrödben, leiszod magad, és adósságokat csinálsz.

Varajou álmélkodó képet vágott.

- Mármint én? Soha életemben!

- Ne tagadd, tudom, amit tudok.

A férfi ismét védekezni próbált, de nővére belefojtotta a szót, s olyan indulatos erkölcs-prédikációt vágott ki, hogy Varajou meg se mukkanhatott.

Aztán az asszony azt mondta:

- Hat órákor vacsorázunk, addig azt csinálsz, ami jólesik. Én nem szórakoztathatlak, sok a dolgom.

Varajou magára maradt, nem tudta, mihez kezdjen, aludjon egyet, vagy inkább menjen el sétálni. Hol a szobájába nyíló, hol meg az utcára vezető ajtót nézte. Végül az utca mellett döntött.

Sétálva ment, kardja a lábszárát verte, így ödöngött a szomorú breton városkában, amely csöndesen, álmosan, szinte kihaltan nyúlt el belső tengere, a Morbihan partján. Varajou a kis szürke házakat, a lézengő járókelőket, az üres boltokat nézegette, és azt motyogta:

- Hát, ez a Vannes nem valami vidám hely. Fene unalmas ez a város. Átkozott gondolat volt, hogy idejöttem!

Elbandukolt a kikötőig, az is komor és néptelen volt, sivár körúton ballagott visszafelé, és már öt óra előtt hazaért. Végigvetette magát az ágyán, hogy vacsoráig szundítson egyet.

Arra ébredt, hogy a cseléd kopog az ajtón.

- Tálalva van, kérem.

Varajou lement az ebédlőbe.

A nyirkos ebédlőben a tapéta a padlónál levált a falról, a terítetlen, kerek asztalon a levesestál körül három tányér búslakodott.

A Padoie házaspár Varajouval egyszerre nyitott be a szobába.

Helyet foglaltak, aztán férj és feleség egy kis keresztfélélet vetett a gyomra felett, majd a házi-gazda kiosztotta a zsíros húslevest. Ezen a napon ugyanis mindig húsleves került az asztalra.

A leves után jött a marhahús; a szétfőtt, mállós hús ízetlen volt, akár a pép. Az őrmester lassan, kedvetlenül, undorodva, dühösen rágta.

Padoie-né a férjéhez fordult:

- Ma este az elnök úrhoz mégy?

- Igen, szívem.

- Ne maradj sokáig! Mindig fáradtan kerülsz haza, ha az estét házon kívül töltöd. Gyöngye az egészséged, nem tesz jót neked az éjszakázás.

És most a város társas életére fordította a szót, Vannes előkelőségeire, akikkel ők érintkeznek, s akik nagyra becsülik a vallásos Padoie házaspárt.

A vendég tiszteletére a főtt húst krumplipürével meg egy tál felvágottal toldották meg.

Aztán sajt. És vége. Kávét nem ittak.

Mikor Varajou rádöbrent, hogy egész este kettesben marad a nővérével, hallgathatja a prédikációit, el kell tűrnie a szemrehányásait, és egy pohár itókát se hajthat le, hogy a sok papolást könnyebben viselje el, érezte, hogy ezt a kinszenvedést nem bírja ki, s azt mondta, el kell mennie a csendőrségre, a szabadságlevelét láttamoztatni.

Hét órakor elfüstölgött.

Mihelyt az utcára ért, megrázta magát, mint a kutya, mikor kilábal a vízből, és azt motyogta:

- A mindenségit neki, azt a keserves mindenségit neki, micsoda élet!

Elindult egy kávéházat keresni, a város legjobb kávéházába akart beülni. Egy téren talált rá, két gázlámpa világított előtte. Bent a kis asztalokra könyökölve öt vagy hat férfi üldögélt, csendes kispolgároknak látszottak, békésen iddógáltak és beszélgettek. A zöld posztóval bevont biliárdasztal körül két vendég járkált, egymásnak koccanva gurultak a golyók.

Hallatszott, ahogy a lökéseket számolják:

- Tizennyolc, tizenkilenc... Nincs szerencsém! No, ez szép lökés volt!... Tizenegy!... A pirosat kellett volna!... Húsz!... Az elülsőt, az elülsőt!... Tizenkettő. No ugye? Igazam volt!

Varajou rendelt:

- Pincér, egy csésze feketét meg egy kis üveg pálinkát a legjobb, a legfinomabb fajtából!

Aztán leült, és várta, hogy kiszolgálják.

Szabad estéit pajtásaival szokta tölteni, zajban, pipafüstben. Ez a csend, ez a nyugalom elke- serítette. Inni kezdett. Először a kávéját hörpintette ki, majd a pálinka került sorra, aztán még egy üveggel rendelt. Szeretett volna nagyokat nevetni, kurjongatni, énekelni, elagyabugyálni valakit.

Azt mondta magában: „A kutya fáját, de virágos kedvem kerekedett! Csapni kéne egy jó murit.”

Tüstént arra gondolt, hogy elmegy a lányokhoz.

Odahívta a felszolgálót.

- Hé, pincér!

- Parancsol, kéremalásson?

- Mondja csak, hun lehet itt mulatni?

Az bambán meredt rá.

- Nem tudom, kéremalásson. Hát itt is.

- Itt?!... Neked mi a mulatás, mondd csak?

- Hát, kéremalásson, jó sört vagy bort inni.

- Ugyan, te mamlasz, hát a szép lányok, azok hol maradnak?

- A szép lányok? Á! Á!

- Igen, igen, a lányok merre vannak?

- A szép lányokat keresi az úr?

- Azokat hát, a szép lányokat!

A pincér közelebb hajolt, és halkra fogta a hangját:

- Azt tetszik kérdezni, merre van a házuk?

- Azt hát, a teremburáját!

- A második utca balra, onnan meg az első jobbra. A tizenötös szám.

- Köszönöm, öreg fiú, ez a tiéd.

- Köszönöm, uram.

Varajou kiment az utcára, és közben egyre azt ismételte magában: „A második balra, az első jobbra. Tizenöt.” De egy-két pillanat múlva az jutott az eszébe: „A második utca balra - csakhogy a kávéházból kijövet jobbra kell-e fordulni, vagy balra. No, mindegy, majd elválnak!”

És csak ment előre, befordult balra a második utcába, aztán jobbra az elsőbe, és megkereste a tizenötös számot. Meglehetősen takaros külsejű ház volt, a csukott redőnyök mögül az első emeleti szobákból világosság szűrődött ki. A kapu félig nyitva, a lépcsőházban lámpa égett.

„Jó helyen járok” - gondolta az őrmester.

Bement, de senkit se látott, így hát hangosan szólt:

- Hé! Hé!

Egy kis cseléd jött elő, és elképedve bámult a katonára.

- Jó estét, kislány - mondta Varajou. - A hölgyek odafent vannak?

- Igen, uram.

- A szalonban?

- Igen, uram.

- Csak föl kell menni?

- Igen, uram.

- Az az ajtó, ott szemben?

- Igen, uram.

Az őrmester fölment, kinyitotta az ajtót; erősen kivilágított szobába lépett be, két lámpa, egy csillár és két karos gyertyatartó fényében négy nőt pillantott meg, mind a négy mélyen kivágott ruhában, mintha várnának valakit.

A három fiatalabb kissé kényeskedő pózban ült a gránátvörös bársonnyal behúzott székeken, s egyikük se mozdult, a negyedik, úgy negyvenöt körüli, kövér nő, virágokat rendezgetett egy vázában; zöld selyemruhájából, akár egy óriási virágkehelyből kibuggyant a vastag karja és erős rózsaszínre púderezett, dagadó keble.

Az őrmester köszönt:

- Jó estét, hölgyeim.

Az éltés nő hátrafordult, látszott rajta, hogy meghökkent, de üdvözlésként kissé meghajolt:

- Jó estét, uram.

Varajou leült.

Észrevette, hogy a fogadtatás nem valami meleg, felötlött benne a gondolat, hogy ebbe a házba talán csak tiszték járnak, és zavarba jött. De aztán megnyugtatta magát: Sebaj! Majd elvállik, ha betoppan egy tiszt. És megkérdezte:

- Hát hogy szolgál az egészség?

A kövér asszony - bizonyára ő a madám - azt felelte:

- Köszönjük, jól.

Varajou nem tudta, hogy folytassa, és mindannyian hallgattak.

Aztán elrestellte magát, hogy olyan félénk, és zavartan nevetett:

- Ejnye, hát nem mulatunk? Fizetek egy palack bort...

A mondat közepén kinyílt az ajtó, és Padoie jelent meg, frakkban.

Varajou nagyot kurjantott jókedvében, felpattant, a sógorához rontott, megragadta a két karját, tánclépésben vonszolta magával körös-körül a szalonban, és közben azt ordította:

- Itt van Padoie! Itt van Padoie!... Itt van Padoie!...

Majd elengedte a megrökönyödött, rémült adóügyi tisztviselőt, s az arcába hajolva kiabálta:

- Á! Á! Á! Te kujon! Micsoda kujon!... Te aztán éled a világod!... És a nővérem!... Csalod, ugye?

Végigcikázott benne ennek a váratlan helyzetnek minden előnye: a kölcsön, amit ki fog préselni sógorából, a sikeres zsarolások sorozata, és torkaszakadtából röhögve végigvetette magát a díványon, hogy a bútor belerecegett.

A három fiatal nő felugrott, kiszaladt a szobából, a kövér szinte ájuldozva hátrált az ajtó felé.

Ekkor két úr lépett be, mindkettő frakkban, rendjelekkel. Padoie hozzájuk rohant.

- Ó! Elnök úr... ez itt megőrült... megőrült... Lábadozni küldték el hozzánk... láthatták, hogy tiszta őrült.

Varajou elcsendesedett, nem értette, hogy mi történt, de aztán rádöbrent, hogy valami óriási ostobaságot csinálhatott. Feltápáskodott, és sógorához fordult:

- Hát hol vagyunk mi tulajdonképpen?

Padoie-ból kitört az indulat, dühtől tajtékozva dadogta:

- Hogy hol... hol... hol vagyunk... Te szerencsétlen... nyomorult... te aljas... Hol vagyunk?!... Az elnök úrnál... Mortemain törvényszéki elnök úrnál... Mortemain törvényszéki... törvényszéki... Ó, te!... Pizskos gazember!... Pizskos gazember!... Gazember!... Gazember!...

1887. március 29.

Dániel Anna fordítása

Az Horla útja

LE VOYAGE DU HORLA

Július nyolcadikán reggel a következő táviratot kaptam: „Az idő kedvező. Ahogy elterveztem. Belga határ. Felszerelés és személyzet délben indul a főtelepre. Felszállás előkészületeit háromkor kezdjük. Öt órától az üzemben várom. Jovis.”

Pontosan ötkor beléptem a villette-i gázművek üzemébe. Ilyennek képzelem az óriások városának romjait. Az ormótlan gáztartályok roppant csonka oszlopokként, egyenetlenül meredeznek egymás mögött, komor, hosszú utak vezetnek el köztük, s úgy rémlik, ezek az oszlopok valaha bizonyára ijesztő vasépületet tartottak.

A léggömb a bejárat udvarán fekszik: hatalmas, sárga vászonlepény lapul a földön, háló alatt. Ezt az állapotot nevezik hálövetésnek: a léggömb most valóban olyan, mint egy szárazra vetett, behemót nagy, élettelen hal. Kétszázan vagy háromszázan is összeverődtek körülötte, ülnek vagy állnak, nézik a léggömböt meg a gondolóját, ezt a csinos négyszögletes kosarat, amelybe hamarosan embertestek kerülnek; oldalán mahagóni táblán a neve: Horla.

Mindenki előrenyomul, mert a gáz a földön fekvő hosszú, sárga vászoncsövön át most tódul a léggömbbe; a cső megduzzad, s óriási gilisztaként vonaglik. De képzeletünkben más gondolat, egy másik hasonlat is felmerül. A természet is így táplálja a magzatot a születésig. Ez a lény itt, előttünk, amely hamarosan felrepül, most duzzadozik, és míg az Horla egyre nő, Jovis kapitány emberei kibontják és elrendezik a léggömböt borító hálót, hogy a nyomás megfelelő legyen, egyenlően oszolja meg a felület minden pontján.

Ez a művelet igen kényes és igen fontos, mert a léggömb vékony pamutvásznának ellenállását úgy kalkulálták, hogy arányban legyen a léggömb burka és a gondolat tartó sűrű háló érintkezési felületével.

Az Horlát egyébként Mallet tervezte, az ő állandó irányításával készítették el. Az összes munkálatokat a gáztársaság buzgó személyzete végezte el Jovis műhelyeiben, semmit sem hagytak másokra.

Azt is meg kell említeni, hogy a léggömb minden része vadonatúj, a lakktól kezdve a szelepig, és hogy mindkettőnek lényeges a szerepe a léghajózásban. A lakk megakadályozza, hogy a gáz kiszivároгjon a vásznon át, ahogy a hajók fáját is megóvjа a víz behatolásától. A lenolajból készült régi lakkoknak kettős hibája volt: erjedtek, és elégették a léggömb vásznát, amely rövid idő múlva úgy szakadt, mint a papír.

A szelepek gyakran tökéletlenül csukódtak, ha a kinyitás után lehullott róluk az a kataplazmának nevezett réteg, amellyel bevonták őket. Lhoste lezuhanása, aki a múlt héten, éjszaka, a tengerbe esett, bebizonyította a régi módszer gyarlóságát.

Állíthatjuk, hogy Jovis kapitány két felfedezése, de kiváltképpen az újfajta lakk, felbecsülhetetlenül fontos a léghajózásban.

Egyébként a tömegben is erről beszélnek; egyesek, akik szakértőknek látszanak, nagy határozottsággal állítják, hogy utazásunk még az erődök előtt véget ér. Sok mindent kifogásolnak ezen az új típusú léggömbön, amit mi oly lelkesen és sikeresen fogunk kipróbálni.

A léggömb lassan dagadozik. Apró hasadásokat fedeznek fel rajta, szállítás közben sérülhetett meg, s a szokásos módszerrel, benedvesített újságpapírral tömik el a réseket. A munkálat nyugtalanítja, aggasztja a nézőket.

Jovis kapitány és az emberei jóformán befejezték a munkát, csak néhány apróság maradt még hátra, az utasok, ahogyan ilyenkor szokás, addig megvacsoráznak a gáztársaság étkezdéjében.

Mire kijövünk, a léggömb ott himbálózik előttünk, óriási és átlátszó, mesebeli aranyszín gyümölcsre emlékeztet, csodálatos körte, amelyet a nap utolsó tüzes sugarai még érlelnek.

A léggömbre ráerősítik a gondolát, kihozzák a légmérőket meg a szirénákat, amelyek éjszaka sivítani és rikoltani fognak, kihozzák a két kürtöt is, az ennivalót, a kabátokat, az egész felszerelést, ami az embereken kívül belefér a repülő kosárba.

A szél a gáztartályok felé hajtja a léggömböt, többször is vissza kell húzni, nehogy baleset történjék, mikor felrepül.

Aztán Jovis kapitány beszállásra szólítja az utasokat.

Mallet főhadnagy kúszik fel elsőnek a hálóba, a gondola meg a léghajó közé, onnan fogja megfigyelni egész éjjel az Horla útját a levegőben, akár a hajón az őrt álló tisztt, aki a parancsnoki hídon állva figyeli a hajó futását.

Most a következő sorrendben szállunk fel: Étienne Beer, utána Paul Bessand, majd Patrice Eyriès és végül én.

Csak hogy mi hosszú útra készülünk, s a léggömb túlságosan meg van terhelve, így hát Eyriès úrnak, nagy sajnálatára, le kell szállnia.

Jovis kapitány a léghajó kosarának a szélén áll, és igen udvariasan arra kéri a hölgyeket, húzódjanak kissé hátra (ugyanis attól tart, hogy felszállás közben homok hull a kalapjukra), aztán kiadja a parancsot:

- Elengedni! - s elvágja a nehezekeket tartó köteleket.

Az Horla szabad, már semmi sem köti a földhöz.

Egy szempillantás alatt útra keltünk. Semmit se érezni, lebegünk, egyre magasabbra szállunk, repülünk, siklunk. Barátaink odalent kiabálnak és tapsolnak, alig halljuk, és csak elmosódva látjuk őket. Messze vagyunk! Fenn a magasban! Hát lehetséges, hogy az imént váltunk el ezektől az emberektől odalent? Alattunk Párizs kékesen sötét, óriási folt, amelyet utcák hasogatnak keresztül-kasul, s itt is, ott is kupolák, zömök vagy vékonyan felszökellő tornyok ágaskodnak fel belőle, majd körös-körül kitérül a síkság: a földeket, a halvány- vagy sötétzöld mezőket hosszú, keskeny utak szabdalják fel, s az erdők szinte feketének látszanak.

A Szajna, akár egy nagy kígyó tekeredve kúszó teste, amelynek sem a fejét, sem a farkát nem látni; messziről jött, messzire megy, de közben átvág Párizson; körös-körül a vidék rétekekkel és erdőkkel borított, óriási földteknő, s a távoli látóhatár szélén alacsony hegység szegélyezi.

Lent a nap már eltűnt a szemünk előtt, de itt ismét előbukkant, mintha újra felkelt volna, léghajónk gömbje szinte lángol a fényben; akik a földről figyelnek bennünket, mintha csillagot látnának. Mallet főhadnagy másodpercenként egy-egy cigarettapapírt dob le, és nyugodt hangon közli:

- Emelkedünk, egyre emelkedünk.

Jovis kapitány arca sugárzik örömeiben, s a kezét dörzsölgetve, egyre azt ismétli:

- Hát igen, ez a lakk! Ez a lakk!

Az emelkedéseket és eséseket valóban csak úgy érzékeljük, ha időnként cigarettapapírt dobunk le. Valahányszor azt látjuk, hogy a papír, amely valójában egy helyben lebeg, lefelé esik, akár a kő, a léghajó emelkedik, ha meg a papír az ég felé száll, akkor léghajónk lefelé tart.

A két légmérő körülbelül ötszáz métert mutat, lelkesült csodálattal pillantunk le a földre; elszakadunk tőle, már semmi se köt hozzá, a magasból színesre festett térképnek, óriási tervrajznak látszik. De a hangok meglepően tisztán és kivehetően érkeztek el hozzánk. Főként a kerekek zaját hallani az országutakon, az ostorok pattogását, a kocsisok „Hó!”-ját, a vonat dübörgését, a mozdony füttyülését s a szaladgáló, játszó gyerekek kacagását. Valahányszor elsiklunk egy falu fölött, a többi hangot túlszárnyalva, mindig a gyereklárma üti meg legélesebben fülünket.

Emberek kiáltoznak felénk, mozdonyok füttyülnek, mi a szirénával válaszolunk, vékony, panaszos, szörnyű nyögéseket hallat; ez a hang illik ehhez a föld felett kóborló fantasztikus lényhez.

Itt is, ott is fények gyúlnak ki, magányos világosság a tanyákon, gázlángok fonala a városokban. Hosszú ideig lebegtünk a kis Enghien-tó felett, most északnyugat felé tartunk. Folyó bukkan fel: az Oise. Vitázunk, hogy vajon hol vagyunk. Az a fényes város ott Creil vagy Pontoise? Ha Pontoise felett lennénk, látnánk a Szajna és az Oise találkozását; és az a tűz, az az óriási tűz, balra, az talán Montataire kohóinak fénye.

Csakugyan Creil felett járunk. Meghökkenítő látvány: a földön sötétség, de idefent, bár tíz óra elmúlt, még világos van. Most a mezők neszét is idehallani, különösen a fürjek kétszer ismétlődő füttyét, aztán a macskák miákolását meg a kutyavonítást. A kutyák nyilván megszimatolták a léggömb szagát, észrevették, és most riadtan csaholnak. Az egész síkságon mindenfelől hallani, ahogy megugatnak minket, és vonítanak, mint mikor a holdra ugatnak. A marhák is felébredhettek az istállókban, mert bögnek, az állatok mind felijednek, ahogy az égi tünemény elsuhan felettük.

Édes illatok szállnak felénk a talajról, a széna, a virágok, a növényekkel borított nedves föld illata szétárad, s a levegő oly tiszta, enyhe és üde, hogy soha életemben nem lélegeztem be ilyen jólesően. Még sosem éreztem ezt a boldogságot, amely most testemet-lelkemet elfogta; van benne nemtörődömség, végtelenül nagy nyugalom, önfeledtség, közöny minden iránt, s az az ismeretlen élmény, hogy a levegőben suhanok, és mit se érzek a mozgás kellemetlen velejáróiból, hogy zaj, zökkenő és megrázkódtatás nélkül utazom.

Hol a magasba lendülünk, hol lefelé szállunk. A pókhálójában függő Mallet lépten-nyomon odaszól Jovis kapitánynak:

- Lefelé megyünk, dobjon ki egy fél marokkal.

Jovis, aki egy zsák homokot tart két térde közt, és jókedvűen beszélget velünk, kivesz egy kevés homokot a zsákból, és leszórja.

A léghajó irányításánál szórakoztatóbb, izgalmasabb és finomabb munkát el se tudok képzelni. Ez az óriási, szabadon szálló játékszer készséges, meglepő érzékenységgel engedelmeskedik, de elsősorban a szél rabszolgája, a szélnek pedig mi nem tudunk parancsolni.

Ha kidobunk egy csipetnyi homokot, egy újság néhány lapját, néhány vízcseppet, vagy az imént elfogyasztott sült csirke csontjait, máris hirtelen felszökik.

Ha folyó vagy erdő felett repülünk, megcsapja a nedves és hideg levegő, és kétszáz métert is leszáll. Az érett gabona felett megáll, a városok felett a magasba lendül.

A föld most alszik, vagy inkább úgy mondanám, hogy az emberek alszanak, mert a felriadt állatok mindig jelzik közeledtünket. Időnként robogó vonat zaja vagy a mozdony sípolása üti meg fülünket. Lakott helyeken szirénánk felsívít, s az ijedt parasztok ágyukban reszketve arra gondolnak, hogy talán az utolsó ítélet angyala vonul el felettük.

Most erős, állandó gázszag csapja meg az orrunkat; nyilván meleg légáramlatba kerültünk, a léggömb megduzzadt, láthatatlan vére kiáradt a kieresztőszelepen, amely önmagától zárul, mihelyt a tágulás megszűnik.

Fölfelé tartunk. A föld már nem küldi vissza kürtjeink visszhangját, több mint hatszáz méter magasságban vagyunk. Ahhoz sötét van, hogy műszereinket megnézzük, csak azt tudjuk, hogy a kidobott papírdarabok úgy hullnak le, mint a halott pillangók, és mi szállunk, egyre szállunk fölfelé. Már nem látjuk a földet, könnyű ködök választják el tőlünk, fejünk fölött a csillagok hada ragyog.

Világosság támad előttünk, ezüst fény, az égbolt belesápad, és hirtelen, mintha a horizont aljának ismeretlen mélységéből bukkanna fel, egy felhő szélén megjelenik a hold. Úgy rémlik, odalentről érkezett, mi pedig innen a magasból nézünk le rá, gondolánk szélére könyökölve, mintha erkélyről szemlélnénk. Fényesen, kereken válik ki párás udvarából, és lassan siklik fölfelé az égbolton.

A föld eltűnt, elmerült a tejszínű tengerhez hasonló párában, így hát magunkra maradtunk a holddal a végtelenben, s a hold, akár egy másik léggömb, szemközt halad velünk, ám a mi fénylő léggömbünk nagyobbak látszik, bolyongó világ az égbolt közepén, a csillagok közt. Már nem beszélünk, nem gondolkodunk, mintha nem is élnénk, boldog ernyedtségben utazunk a végtelenben. A levegő, amely visz bennünket, magához hasonló lényekké formált át, némává, vidámmá, bolondossá; mámorosak vagyunk ettől a csodálatos repüléstől, és rendkívül élénkek, bár meg se moccanunk. Az ember nem érzi a saját testét, a húst, a csontjait, a szívdobogását, meghatározhatatlan lényé váltunk, madarakká, amelyek szárnyukat se lebbentik.

Minden emlék kimosódott lelkünkéből, minden gond az agyunkból, nincs bennünk szomorúság, nem tervezünk, nem remélünk. Csak látunk, csak észlelünk, és féktelenül örülünk ennek a fantasztikus utazásnak, az égbolton csupán mi siklunk, meg a hold. Kóbor kis világ a miénk, az égbolt vándora, akár testvéreink, a csillagok, s a parányi világ utasa öt ember, akik elhagyták a földet, s már-már el is felejtették. Most olyan tisztán látni, mint napvilágnál, meglepetten nézünk egymásra ebben a világosságban, mert egymáson meg néhány alattunk lebegő ezüstös felhőn kívül nincs más látnivaló. A légsúlymérő ezerkétszázat mutat, aztán ezerháromszázat, ezernégyszázat, ezeröttszázat, és a vékony cigarettapapírok körülöttünk még mindig lefelé hullanak.

Jovis kapitány azt állítja, hogy a hold gyakran a magasba rántja a léghajókat, s még feljebb fogunk emelkedni.

Már kétezer méternél tartunk; kétezer-háromszázötven méter magasságban végre megállunk.

Szirénánk felharsan, s álmélkodunk, hogy a csillagok nem felelnek rá.

Most lefelé szállunk, nagyon sebesen, bár nem érezzük. Mallet szinte pillanatonként kiáltja:

- Nehezéket kidobni, nehezéket kidobni! - Olyan gyorsan hullunk, hogy a nehezék - homok-meg kavicskeverék - arcunkba csapódik, mintha onnan letről hajítanák a csillagok felé.

Felbukkan a föld!

Hol vagyunk? Több mint két óra hosszat szálltunk fölfelé. Éjfél elmúlt, jól megművelt, nagy síkság felett repülünk, sok rajta az út, és sok a ház.

Aztán egy város, egy nagy város bukkan fel jobbkézt, egy másik távolabb, baloldalt. Hirtelen káprázatos, tündéri fény gyullad fel lent a földön, kialszik, majd újra felragyog, és ismét eltűnik. Jovis, aki valósággal mámoros a légi utazástól, felkiált:

- Nézzék, nézzék, a hold a víz tükreben. Éjszaka nincs ennél szebb látvány!

Valóban, minden képzeletet felülmúl, szavakkal ki sem fejezhető, milyen csodálatosak ezek a ragyogó lemezek, nem tűzfények, de visszfényeknek se látszanak, hirtelen megcsillannak itt is, ott is egy-egy pillanatra, és máris eltűnnek.

A kigyózó patakok minden kanyarodójában egyszerre bukkannak fel, de mi csak futólag láthatjuk őket, mert léghajónk úgy megy, akár a szél.

Már elég közel járunk a földhöz, és Beer barátunk felkiált:

- Nézzék csak! Mi szalad ott a mezőn? Kutya lenne?

Csakugyan, valami ott lent csodálatos sebességgel rohan, s oly könnyedséggel veti át magát az árkokon, a fákon, olyan iramban fut az utakon, hogy nem értjük, mi lehet. A kapitány nevet:

- A léggömbünk árnyéka - mondja. - Ahogy lejjebb ereszkedünk, egyre nagyobb lesz.

Most világosan hallom a távolból egy nagy hámor zaját; egész éjszaka a sarkcsillag felé irányítottuk a léghajót - hányszor figyeltem ezt a csillagot a kis jachtom parancsnoki hídján, a Földközi-tengeren, hogy tájékozódjam -, most megállapítjuk, hogy Belgium felé tartunk.

Szirányánk és két kürt szünet nélkül adja a jeleket. Olykor kiáltás felel rá, egy kocsisé, aki megállt a szekérével, vagy a kocsmából nagy későn hazatartó emberé. Mi torkunk szakadtából ordítunk:

- Hol vagyunk? - De a léggömb oly gyorsan siklik, hogy a megrökönyödött embernek sose marad ideje válaszolni. Az Horla megnövekedett árnyéka kerek, mint a labda, s előttünk lohol a mezőkön, az utakon, a búzaföldeken, az erdőkön át. Fut, csak fut, fél kilométerrel megelőz minket, én meg kihajolok a csónakból, s a szél suhogását hallgatom a fák meg a kalászosok között.

- Hogy fúj a szél - mondom Jovis kapitánynak.

- Nem a szél fúj, ez a víz zaja - feleli ő. Én bizonygatom, hogy a szél, a fülem jól ismeri a hangját, sokszor hallottam az árbockötelek között sivítani. Jovis ekkor megbök a könyökével, ő is tudja, hogy vihar hajt minket, de attól tart, hogy jókedvű útitársaink nyugalma odalenne, ha meghallanak.

Egy ember lent végre megértette, hogy mit kérünk, és felkiabál: - Észak!

Egy másik is ugyanezt a szót kiáltja.

Hirtelen város tűnik fel közvetlenül előttünk, a gázlámpák fényéről ítélve meglehetősen nagy. Talán Lille? Ahogy feléje közeledünk, alattunk olyan csodálatos tűzláva bukkán fel, hogy úgy érzem, meseországban járok, ahol az óriásoknak készítenek drágaköveket.

Nyilván téglagyárat látunk. És amott még egy, kettő, három. Az olvadásban levő anyagok forrnak, szikráznak, kék, vörös, sárga, zöld fényt lövellnek, mintha óriási gyémántok, rubinok, smaragdok, türkizek, zafírok, topázok csillognának. A közelükben hatalmas hámorok hörgő lélegzetvétele hallatszik, akár egy szörnyoroszlán morgása, a magas kémények füstbóbitáit rángatja a szél, s hallani a görgő, a kongó érc zaját, meg a nagy kalapácsok csattogó ütéseit.

- Hol vagyunk?

Egy hang - fejvesztett, vagy bolondozó emberé - rávágja:

- Léghajóban.

- Hol vagyunk?

- Lille-ben.

Így hát mégse tévedtünk. Már el is tűnik a város, jobbra Roubaix-t látni, aztán gondosan megművelt, téglalap alakú földek következnek, színük a termés szerint más és más, az éjszakában valamennyi sárgának, szürkének vagy barnának látszik. Mögöttünk felhők gyülekeznek, eltakarják a holdat, de keleten kiderül az ég, világoskékjén piros visszfény játszik. Itt a hajnal. A világosság gyorsan nő, a föld minden apró részletét megmutatja nekünk, a vonatokat, a patakokat, a teheneket, a kecskéket. És minden csodálatos sebességgel suhan el alattunk, nincs időnk szemügyre venni, alighogy megpillantottuk, már újabb rétek, mezők, házak futnak el alattunk. A kakasok kukorékolnak, de a kacsák hápogása elnyomja a kakasszót, mintha az egész világ telis-tele lenne velük, akkora zajt csapnak.

A korán kelő parasztok integetnek felénk.

- Jöjjenek le! - kiabálják. De mi csak megyünk előre, nem emelkedünk, és nem is szállunk lefelé, a léggömb gondolójából kihajolva nézzük az alattunk elsuhanó földet.

Jovis a távolban, nagyon messze, újabb várost lát. Már közeledik, sok-sok régi templomtorony nyúlik fel, gyönyörű látvány így a magasból. Courtrai lenne? Vagy Gent?

Most a közelébe érünk, látjuk, hogy víz veszi körül, és kanálisok szabdalják keresztül-kasul. Észak Velencéje. Mikor a harangtorony felett repülünk, olyan közel, hogy a gondolánk alatt lógó hosszú kikötőkötél csaknem sűrölja, a flamand harangok három órát gíngallóznak. Ezek a vékony, tisztán csengő, kedves hangok mintha egyenest a mi kedvünkért szállnának fel a kőlaptető alól, amikor vándorutunkon hozzáúrlódnak. Flandria kedves, baráti „jó reggelt”-tel üdvözlöl bennünket. Mi a szirénával felelünk, ijesztő hangja végigsivít az utcákon.

Brügge felett járunk, de alighogy eltűnik a szemünk elől, szomszédom, Paul Bessand azt kérdi tőlem:

- Nézze csak, jobbra, és ott elöl. Folyó lenne?...

Előttünk valóban csillogó szalag fut a hajnal világosságában. Csakugyan, mint a folyó, egy óriási folyó, szigetekkel.

- Készüljünk elő a leszállásra - mondja a kapitány. Kiszól Mallet-nak, aki még mindig a hálóban gubbaszt, hogy jöjjön be a gondolába, aztán összekötjük a légmérőket és valamennyi kemény tárgyat, nehogy megsebezzenek, mikor a léggömb majd nagyokat rázkódik.

Bessand felkiált:

- Nézzék, ott balra, hajóárbocok! A tengernél vagyunk.

A köd mostanáig eltakarta. Balra és előttünk mindenütt tenger, jobbkézt pedig a Meuse-zel egyesült Escaut folyó tónál is szélesebb öble egészen a tengerig nyúlik.

Egy-két percen belül le kell szállni.

A szelep kötelét egy kis fehér vászonzsák óvja, a zsákot úgy helyezték el, hogy szemmel tart-hassuk, nehogy valaki hozzányúljon; most előveszik, Mallet főhadnagy tartja, Jovis kapitány pedig megfelelő helyet keres a távolban.

Mögöttünk vihar tombol, egyetlen madár se követné vakmerő repülésünket.

- Meghúzni! - kiált Jovis.

Csatorna felett siklunk. A léghajó gondolája rándul, és nagyot lendül. A kikötőkötél a két part magas fáit sűrölja.

Olyan sebesen haladunk, hogy a hosszú kötél, amelynek a vége a földet sepri, mintha nem is fékezné gyorsaságunkat, s akár a puszkagolyó, úgy vágódunk egy nagy tanya fölé, ahol a tyúkok, galambok, kacsák rémülten rebbenek, futnak szét, a borjak, macskák, kutyák pedig eszeveszetten menekülnek tető alá.

Félzsáknyi nehezékünk maradt. Jovis kidobja, és az Horla átszökell a tető felett.

- A szelepet! - kiáltja ismét a kapitány.

Mallet a kötélbe fogószik, és mi nyílsebesen repülünk lefelé.

A horgonyt visszafogó kötelet késsel átvágják, mögöttünk sepri a földet egy nagy fehérrépatáblán.

Fák következnek.

- Vigyázat! Megkapaszkodni! Védjék a fejüket!

A fákon is átrepülünk, aztán egy erős rázkódás nagyot lök rajtunk. A horgony megakad.

- Vigyázat! Erősen kapaszkodni! Húzódkodjanak fel! Földet érünk.

A léghajó gondolája valóban földet ér, s aztán ismét a magasba lendül, újra visszaesik, ismét felugrik, és végül megpihen a földön, a léggömb pedig hánykódik a haldoklás vonaglásában.

Parasztok szaladnak felénk, de megtorpannak, nem merészkednek a közelünkbe. Jó időbe telik, míg rászánják magukat, hogy kiszabadítsanak bennünket, mert amíg a léggömb úgyszólván teljesen össze nem lapul, segítség nélkül nem tud az ember a földre szállni.

Nemcsak a rémült parasztok sereglenek körénk - egyik-másik ugrándozik ámulatában, akár a vadak -, hanem a tengerparton baktató tehenek is odajönnek, és közrefogják léghajónkat; furcsa és komikus, ahogy körös-körül szarvak, nagy, kerek szemek meg fújtató orrlukak merednek ránk.

A szolgálatkész és vendégszerető belga parasztok segítségével rövid idő alatt becsomagoltuk felszerelésünket, s Heyst vasútállomására szállítottuk; ott nyolc óra húsz perckor beültünk a Párizs felé induló vonatba.

Pontosan hajnali negyed négykor szálltunk le, csak néhány másodperccel előztük meg a felhőszakadást, a vakító villámokat, a vihart, amely kergetett bennünket.

Így hát, Jovis kapitány jóvoltából - akinek bátorságát Paul Ginisty kollégám szavaiból már régóta ismertem, hiszen Menton közelében együtt és szándékosan ereszkedtek le a nyílt tengerre -, egyetlen éjszaka az égboltról láthattuk a naplementét, a holdkeltét, a virradatot, és közben Párizsból a levegőben utaztunk az Escaut torkolatáig.

1887. július 16.

Dániel Anna fordítása

A marsember

L'HOMME DE MARS

Javában dolgoztam, mikor inasom benyitott.

- Egy úr van itt, keresi az urat.

- Vezesse be.

Alacsony ember nyitott a szobámba, sűrűn köszöngetve. Szemüveges, nyápic, tanítóforma ember volt, vézna testén lötyögött a bő öltöny.

Dadogva szólalt meg:

- Bocsánat, uram, elnézést kérek, hogy zavarom.

Azt válaszoltam rá:

- Foglajon helyet.

Leült, és folytatta a mentegetőzést:

- Higgye el, uram, zavarban vagyok, hogy erre a látogatásra vállalkoztam. De feltétlenül beszélnem kell valakivel, és csak... csakis önnel... Nos, végül összeszedtem a bátorságomat... de igazán... nem tudom, merjem-e...?

- Merje csak!

- Ugyanis attól tartok, mielőtt nekikezdek, azt hiszi rólam, hogy örült vagyok.

- Hát, édes istenem, az attól függ, hogy mit mond.

- Hiszen éppen ez a bökkenő, uram: a mondanivalóm különös. De ne gondolja, kérem, hogy örült vagyok, hiszen én magam figyelmeztettem rá, hogy meghökkenítő dolgokat fogok mondani.

- Kezdjen csak hozzá!

- Uram, én nem vagyok örült, de örültnek látszom, mint általában mindazok, akik többet töprengenek embertársaiknál, és valamicskével, igazán csak valamicskével túljutottak az átlagos gondolkodás határain. Hiszen ebben a mi világunkban senki se gondolkodik. Mivel foglalkoznak az emberek? A saját ügyes-bajos dolgaikkal, a vagyonukkal, a kedvteléseikkel, egyszóval a saját életükkel, vagy szórakoztató kis együgyűségekkel, mint a színház, a festészet, a zene, esetleg a legnagyobb ostobasággal, a politikával, netalán ipari kérdésekkel. De ki gondolkodik? Ugyan kicsoda? Senki! Bocsánat! Nagyon elrugaszodom a tárgytól. Máris rátérek.

Öt esztendeje, hogy idejárom. Nem ismer engem, de én jól ismerem önt... Engem sose látni a strandolók közt a tengerparton, sem a kaszinóban. A meredek sziklaparton vagyok nap-hosszat, imádom Étretat szikláit. Szébb és egészségesebb helyet nem találhatnék. Már úgy értem, hogy a léleknek egészségesebbet. Csodálatos út az ég és föld között, füves út a hatalmas sziklafalon, a szárazföld szegélyén, az óceán felett. Itt töltöm legszebb napjaimat, elnyúlok a füves lejtőn a napsütésben, száz méterrel alattam a hullámok, és álmodozom. Megért engem?

- Igen, tökéletesen.

- Megengedi, hogy megkérdezzek valamit?

- Tessék, csak rajta!

- Mi a véleménye, vannak élőlények a többi bolygón is?

Habozás nélkül vágtam rá, mint aki legkevésbé sem ütődött meg:

- Azt hiszem, vannak.

Látogatóm viharos örömmel fogadta válaszomat, felpattant, majd visszazökkent a helyére, és látszott rajta, hogy kedve lenne megölelni.

- Á! Á! Micsoda szerencse! Milyen boldogság! Végre fellélegzem! De hogy is kételkedhettem önben? Aki értelmes, az természetesen tartja, hogy a többi csillagzaton is vannak élőlények. Csak az együgyű, hülye, ostoba fajankók képzelik, hogy a milliárdnyi égítést azért világít, forog pályáján, hogy szórakoztassa és ámulatba ejtse az embert, ezt a buta férget, csak ők nem akarják belátni, hogy Földünk parányi porszem a világegyetem porszemei közt, hogy a mi egész naprendszerünk néhány molekulányi rövid csillagzatélet. Nézze a tejutat, ezt a csillagfolyót, és gondolja el, hogy csupán parányi foltocska a végtelen térben. Gondoljon tíz percig erre, és máris megérti, miért nem tudunk semmit, miért nem látunk semmit, miért nem fogunk fel soha semmit. Csak egyetlen pontot ismerünk, ezenkívül sehol semmit, mégis azzal áztatjuk magunkat, hogy tudunk, és nagy merészen állítunk számtalan dolgot! Hahaha! Hogy megdöbbenék, ha valaki hirtelen felfedné előttünk azt a határtalan életet túl a mi csillagzatunkon! De nem... nem, most én is ostoba vagyok, hiszen fel se fognánk azt, ami ott van, mert értelmünk csupán Földünk jelenségeit észleli, intelligenciánk nem terjed tovább, körülhatárolt, akár az életünk, oda van láncolva ehhez a kis földtekéhez, amely hordoz bennünket, s az ítéleteket mindig összehasonlítás segítségével formálja. Látja, uram, milyen ostoba, milyen szűk látókörű mindenki, és közben büszkélkedik éles eszével, holott értelmünk alig haladja meg az állatok ösztönét. Sőt az a képesség is hiányzik belőlünk, hogy fogyatékoságunkat érzékelhessük, csak arra vagyunk alkalmasak, hogy a vaj meg a búza árát ismerjük, hogy vitatkozzunk két ló, két hajó, két miniszterelnök vagy két művész értékén.

Igen, ez az ember. Csupán annyi telik ki tőle, hogy a földet megművelje, és ügyetlenül felhasználja, ami Földünkön van. Nemrégiben kezdtünk eljáró gépeket szerkeszteni, minden egyes felfedezést álmélkodva fogadunk, akár a gyerekek, holott már évszázadok óta meg kellett volna valósítani, ha csakugyan felsőbbrendű lények lennénk. A civilizáció sok ezer éve után végre sejtünk valamit az elektromosságról, de azért még most is az ismeretlen vesz körül bennünket. Egyetért velem?

Nevetve válaszoltam:

- Hogyne.

- Nagyon örülök. Nos, uram, foglalkozott ön a Marssal?

- A Marssal?

- Igen, a Mars bolygóval.

- Nem foglalkoztam vele.

- Megengedi, hogy néhány szót ejtsek róla?

- Szívesen, tessék csak.

- Bizonyára tudja, hogy a mi naprendszerünk, a mi szűkebb családunk égítesei úgy jöttek létre, hogy a napgőzből egymás után kiszakadó, eredetileg gáznemű testek szilárd térfogatot öltöttek.

- Igen, uram.

- Ebből pedig az következik, hogy a tőlünk legmesszebbre eső bolygók a legrégebbek, tehát a legcivilizáltabbak is. Íme létrejöttük sorrendje: Uranus, Saturnus, Jupiter, Mars, Föld, Venus, Merkúr. Hajlandó feltételezni, hogy ezeken az égitesteken is vannak élőlények, akárcsak Földünkön?

- Természetesen. Miért lenne a Föld kivétel?

- Helyes. A marsbeli ember így hát régebb a Föld lakóinál... De nagyon is előreszaladtam. Először azt akarom bizonyítani, hogy a Marson élet van. Ha ezt az égitestet a Földről vizsgáljuk, nagyjából ugyanazt látjuk, mint a Mars-lakók, mikor a Földet nézik. Csak ott kisebbek az óceánok, és nagyobb szárazföldek ékelődnek közéjük. Felismerhetők a fekete színükről, ugyanis a víz elnyeli a fényt, a kontinensek pedig visszasugározzák. Földrajzilag változatos bolygó a Mars, következésképpen magasrendű élet van rajta. Évszakai hasonlóak a mi évszakainkhoz, sarkvidékeit hó borítja, s a hórétég az évszakok szerint fogy vagy nő. Egy Mars-év nagyon hosszú, hatszáznyolcvanhét földi nap, azaz hatszázhatvannyolc Mars-nap, s évszakok szerint így oszlik meg: százkilencvenegy nap a tavasz, száznyolcvanegy a nyár, száznegyvenkilenc az ősz, és száznegyvenhét a tél. A bolygón kevesebb felhőképződést látni, mint nálunk. Tehát a hideg is, a meleg is erősebb, mint a Földön.

Félbeszakítottam:

- Bocsásson meg, uram, a Mars sokkal messzebb esik a Naptól, mint a Föld, így hát véleményem szerint ott mindig erősebb a hideg.

Furcsa látogatóm hevesen tiltakozott.

- Tévedés, uram! - kiáltotta. - Nagy tévedés! Mi esünk távolabb a Naptól, nyáron csakúgy, mint télen. A Mont Blanc csúcsán dermesztőbb a hideg, mint a hegy tövében. Egyébként figyelmébe ajánlom Helmholtz és Schiaparelli elméletét a hó mechanizmusáról. A Föld melege elsősorban az atmoszféra páratartalmától függ. Megmagyarázom az okát: egy molekula víz abszorbeáló képessége tizenhatszor nagyobb a száraz levegőénél, így hát a vízpára a mi hőraktárunk; minthogy a Marson kevesebb a felhő, a hőmérséklet ott jóval melegebb, és egy-szersmind jóval hidegebb, mint a Földön.

- Ezek után nem vonom kétségbe.

- Nagyon helyes. Most pedig arra kérem, hallgasson végig nagy figyelemmel.

- Azt teszem.

- Hallott már a híres csatornákról, amelyeket Schiaparelli fedezett fel 1884-ben?

- Nagyon keveset.

- Csodálom! Nos, 1884-ben a Mars, mindössze huszonnégymillió mérföldnyi távolságban, éppen szemközt került Földünkkel, és Schiaparelli, századunk egyik legkiválóbb csillagásza, a világ egyik legmegbízhatóbb csillagvizsgálója, egy csomó egyenes vagy bizonyos mértani formákat követő tört vonalat fedezett fel, amelyek a kontinenseken át összekötik a Mars óceánjait. Igen, igen, uram, egyenesen futó, mértanilag megrajzolt, véges-végig egyforma szélességű csatornákat látott, amelyeket élőlények építettek! Uram, itt a bizonyíték, hogy a Mars nem lakatlan, hogy élőlények vannak rajta, akik gondolkodnak, dolgoznak, és látnak bennünket. Érti, uram, megért engem?

Huszonhat hónap múlva, mikor a Mars ismét szembekerült a Földdel, újra észlelték a csatornákat, de most már több volt, igen, több! Legalább száz kilométer széles, óriási csatornák!

Mosolyogva válaszoltam:

- Száz kilométer széles csatornák! Jó erős munkások lehettek, akik megásták.

- Ó, uram, mit beszél, kérem! Hát nem tudja, hogy a munka a Marson összehasonlíthatatlanul könnyebb, mint a Földön, hiszen a bolygó alkotóelemeinek sűrűsége mindössze hatvankilenc százaléka a Föld alkotóelemei sűrűségének. A súly tehát alig harminchét százaléka a földi súlynak. Egy kiló víz ott csak háromszázhetven grammot nyom.

Magabiztosan, olyan meggyőződéssel dobálódzott a számokkal, mint egy kereskedő, aki pontosan ismeri vásárlóértéküket; belőlem kikíváncozott a nevetés, és kedvem lett volna megkérdezni tőle, hogy a cukor meg a vaj mennyit nyom a Marson.

Ő a fejét csóválta.

- Kinevet engem, először örültnek tartott, most meg hülyének. Pedig ezeket a számokat, amelyeket az imént felsoroltam, valamennyi csillagászati könyvben megtalálja. A Mars átmérője csaknem a fele a Föld átmérőjének, felülete a huszonhat százaléka, térfogata hat és félszer kisebb, mint Földünké, és két bolygójának sebessége azt bizonyítja, hogy súlya a mi égitestünk súlyának a tizedrésze. Nos, uram, minthogy a nehézség intenzitása a tömegtől és a térfogattól, vagyis a felszín meg a felszín és a középpont közti távolságtól függ, következésképpen a Marson mindennek sokkal csekélyebb a súlya, az élet ott egészen más, az adottságok számunkra ismeretlen módon szabályozzák a mozgási tevékenységeket, és nyilván kedveznek a szárnyas lényeknek. Igen, uram, a Marson a legtokéletesebb lényeknek szárnyuk van. Egyik földrésről a másikra repülnek, testetlen szellemként szárnyalnak bolygójuk körül, de nem szakadhatnak el tőle, odaköti őket az atmoszféra, nem bírnak túlelmedni rajta, bár... Nos, uram, képzelje el ezt az égitestet, nem is sejtjük, milyen növények borítják, milyen állatok élnek rajta, és milyenek azok a szárnyas, nagy lények, akik az angyalokra hasonlíthatnak. Elképzelem őket, ahogy a síkságok meg a városok fölött repkednek az aranyszínű levegőben. Valaha ugyanis azt hitték, hogy a Mars égboltja kék és rőt, mint a miénk, pedig sárga, uram, gyönyörű aranysárga. Még most is álmélkodik, hogy azok a lények száz kilométer széles csatornákat ástak? És gondoljon arra is, mi mindent ért el a tudomány itt a Földön egy évszázad óta... csak egyetlen évszázad alatt... és jusson eszébe, hogy a Mars lakói talán előbbre vannak, mint mi!

Hirtelen elhallgatott, lesütötte a szemét, majd egész halkán mormolta:

- Örültnek fog tartani... ha elmondom, hogy egyik este... majdnem megláttam... őket. Talán tudja, hogy csillaghullás időszakában vagyunk. Különösen a tizennyolcadikáról tizenkilencedikére virradó éjszaka évről évre temérdek hullócsillagot látni, lehetséges, hogy ilyenkor egy bolygó roncsai között haladunk el. A Mane-Porte-on ültem - ez a kiugró, hatalmas szikla mintha egyet lépne a tengerbe -, és néztem a magasból szítálva hulló kis világokat. Szébb és szórakoztatóbb látvány a görögtűznél. Hirtelen, egész közel a fejem fölött, fénylő, áttetsző égitestet és óriási, repdeső szárnyakat pillantottam meg, vagy inkább csak sejtettem a szárnyakat az éjszaka homályában. Az égitest cikcakkban repült, akár a sebesült madár, titokzatos zajjal keringett, mintha lihegne, mintha kihajították volna a semmibe, mintha haldokolna. Ott suhant el a közelemben, akár egy roppant kristálygömb, és benne rémült, nyüzsgő tömeg elmosódva, alig sejtetően, ilyen lehet a veszélybe jutott hajó legénysége, amely már nem irányítja a hajót, s a hullámok sodra szabja meg a sorsát. A különös égitest hatalmas görbét írt le, s a tengerbe zuhant, hallottam messziről a zuhanás ágyúlövéshez hasonló, tompa zaját.

Egyébként az egész környéken felfigyeltek arra a hatalmas robajra: mennydörgésnek vélték. Csak én láttam... csak én... Ha a közelemben zuhan le, a tengerpartra, megismertük volna a Mars lakóit. Ne szóljon semmit, uram, gondolkozzék rajta sokáig, és aztán, ha akarja, írja meg egyszer. Igen, láttam... láttam... az első légi hajót, az első űrhajót, amelyet gondolkodó lények indítottak el a végtelen világűrben, bár lehet, hogy csak egy hullócsillagot láttam, ahogy magához rántotta a Föld. Mert bizonyosan tudja ön is, hogy a csillagok üldözik a világűr kóborló

égitesteit, akárcsak mi a csavargókat. A Föld gyöngé, csekély a súlya, így csak a végtelen apró vándorait állítja meg.

Beszéd közben felpattant, izgatottan, túláradó lelkesedéssel szónokolt, két karját kitarva, hogy az égitestek pályáját szemléltesse.

- Földünk az összesűrűsödött ősködből jött létre, és az ősköd határain bolyongó üstökösök, ezek a szabad, ragyogó madarak a végtelen mélyéből haladnak a Nap felé. Óriási fényfarkukat maguk után vonva közelednek a sugárzó Naphoz; iramukat egyre gyorsítva, olyan szédítő sebességgel suhannak, hogy nem csatlakozhatnak ahhoz az égitesthez, amely vonzza őket, éppen csak súrolják, sebességük lendülete tovább hajtja őket a világűrön át. De ha a csodálatos utazás közben egy nagy égitest mellett száguldanak, az oly erővel hat rájuk, hogy útjukról letérve, új urukhoz csatlakoznak; ettől fogva a bolygó hatalmába kerülnek, végtelen parabólájuk zárt görbévé alakul át, és mi így számítjuk ki a periodikus üstökösök megjelenését. A Jupiternek nyolc rabszolgája van, a Saturnusnak meg a Neptunusnak egy, de az utóbbi külső bolygójának még külön egy, s aztán ott a hullócsillagok egész serege... Így hát... így hát... talán csak azt láttam, hogy a Föld magához rántott egy bolygó kis világot... Isten önnel, uram, ne feleljen semmit, gondolkodjék, gondolkodjék, kérem, és esetleg írja meg egyszer...

Azzal elment. Úgy éreztem, hogy ez az örült korántsem olyan ostoba, mint egy tőkepénzes.

1889. október 10.

Dániel Anna fordítása